T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (FELSEFE TARİHİ)

ANA BİLİM DALI

ARİSTOTELES'TE FİZİK METAFİZİK İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Ekrem Sefa GÜL

Danışman

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

ANKARA – 2010

ÖNSÖZ

Çağımızın önde gelen Aristoteles uzmanlarından Edward Hussey, Aristoteles Fiziğinin üçüncü ve dördüncü kitaplarının tenkitli neşrinin önsözünde; Aristoteles'in Yunan dilinin bazı kelimelerine birtakım özel anlamlar yüklemesini, dili kullanımındaki yarı konuşma yarı yazma üslûbundan kaynaklanan kapalılığı, anlattığı konuyu herhangi bir yerinden incelemeye başlamadaki güçlüğü, eserlerinin neredeyse tam olarak anlaşılmasının ancak bizzat müellifinin anlatmasına bağlı olacak kadar karmaşık ve iç içe geçmiş düşünce sisteminin ürünü oluşunu, olabildiğince basit anlatıldığında bile bizatihi ele alınan problemlerden kaynaklanan zorluğu ve son olarak Yunan felsefesinin Aristoteles'e kadarki tarihi arka planının bilinmesi gereği nedeniyle ortaya çıkan engelleri Aristoteles'i anlamanın önündeki başlıca zorluklar olarak sıralar. Gerçekten de Aristoteles felsefesine yönelik okuma faaliyetinde bulunan hemen herkes herhâlde bu güçlüklerin en azından bir kaçında hemfikirdir.

Yüksek Lisans ders döneminde Aristoteles metafiziğini baştan sona okuma imkânı bulmasaydık belki de bu zorluklar Aristoteles felsefesi ile aramızda büyük bir engel olmaya devam edecekti. Bu derslerde metafiziğin, Aristoteles felsefesinde oynadığı hayati rolü ve düşünce sisteminin temeline niçin yerleştiğini görme imkânımız oldu. Özellikle fizik ile metafizik arasında oldukça köklü bir münasebet kendini hissettirdi. **Bu ilişkinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesinin, metafizik ve fizik açısından olduğu kadar modern fizik açısından da daha anlaşılır bir yapı sunacağını düşündüğümüzden** içimizde 'Aristoteles'te Fizik-Metafizik İlişkisi' üzerine bir tez hazırlama arzusu doğdu.

Bu uzun tez sürecinin her aşamasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ'ye en derin şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tezle ilgili ufuk açıcı önerilerinden elimden gelebildiği kadar yararlanmaya çalıştığım hocam Prof. Dr. Celal TÜRER'e de gösterdiği ilgi ve yardımlardan dolayı müteşekkirim.

Ekrem Sefa GÜL

ANKARA 2010

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER III
KISALTMALAR DİZİNİ V
GİRİŞ VI

BİRİNCİ BÖLÜM
ARİSTOTELES FİZİĞİ

1- Fiziğin Tanımı, Konusu ve Fizikle İlgili Kitapları 4
2- Töz Kavramı ve Fizik Bilimindeki Kullanılışı 10
3- Doğa (Physis) Anlayışı 15
4- İlke -Arkhe –Öge Anlayışı 17
5- Neden (Aitia) Anlayışı ve Dört Neden Kuramı 20
6- Hareket, Değişim ve Oluşa İlişkin Genel Teori 27
7- Zaman Sonsuzluk Yer ve Boşluk Teorileri 37
7-a-Zaman 37
7-b-Sonsuzluk 39
7-c-Yer 40
7-d-Boşluk 41
8- Göksel Küreler ve Dünyanın Konumu 41
9- Evrendeki Teleoloji ve Hareketsiz İlk Muharrik 45

İKİNCİ BÖLÜM
ARİSTOTELES METAFİZİĞİ

1-Metafiziğin Tanımı Konusu ve İçeriği 53
2- Varlık Olmak Bakımından Varlığı İnceleyen Bilim Olarak Metafizik (Ontoloji) 58
2-a- Varlık Birlik ve Çokluk- Varlık ve Birlik'in Anlamı 58
2-b-Varlık'ın Çeşitleri 62
3- Kanıtlamanın İlk İlkelerini İnceleyen Bilim Olarak Metafizik (İlk Felsefe) 66
3-a- Özdeşlik ve Çelişmezlik İlkeleri 67
3-b- Üçüncü Hâlin İmkânsızlığı İlkesi 70
3-c- Görelilik 70
4-Tözü İnceleyen Bilim Olarak Metafizik 72
5-En Yüksek Saf Formları ve Tümelleri İnceleyen Bilim Olarak Metafizik 79
5a- Tümel -Tikel Ayrımı 79
5-b- Beş Tümel 81
5-c- Form-Madde Ayrımı 85
5-d- Kuvve-Fiil Ayrımı 91
6-Tanrıyı İnceleyen Bilim Olarak Metafizik (Teoloji) 96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARİSTOTELES'TE FİZİK - METAFİZİK İLİŞKİSİ

1- Aristoteles Felsefesinde Bilimin İmkânı Özellikleri- Bilimler Tasnifinde Fiziğin ve Metafiziğin Yeri 104
1-a- Aristoteles'e Göre Bilimin Özellikleri....104
1-a-1- Bilimin Tanıma ve Kanıtlamaya Dayalı Olması....104
1-a-2- Bilim ve Tümellik ilişkisi 106
1-a-3- Aristoteles'te Bilim ve Nedensellik....109
1-a-4- Aristoteles'e Göre Bilim ve Töz İlişkisi....110
1-a-5-Aristoteles Felsefesinde Bilim ve Metod İlişkisi 112
1-b- Aristoteles Felsefesinde Fizik Biliminin İmkânı....113
1-b-1- Doğa ve Hareketli Varlıkları Konu Alan Bilim Olarak Fizik....113
1-b-2- Evrenin Gerçekliği Araştırılabilirliği ve Açıklanabilirliği Düşüncesinin Fizikteki Etkileri....115
1-b-3- Duyu Algısının Güvenilirliği ve Görünüşün Gerçekliği Düşüncesinin Fizikteki Etkileri 120
1-c- Aristotelesçi Bilimler Tasnifinde Fizik ve Metafiziğin Yeri 121
2- Aristotelesçi Doğa ve Evren Anlayışının Metafizik Temelleri ve Fizik Bilimindeki Etkileri 129
2-a- Evrenin Kökeni Problemi ve Fizik Bilimindeki Etkileri 129
2-b- Aristoteles Felsefesindeki Ay-altı ve Ay-üstü Âlem Ayrımının Fizik Bilimindeki Etkileri....136
2-d- Evrenin Canlılığı ve Tanrısallığı Probleminin Aristoteles Fiziğindeki Yansımaları....146
3-Aristotelesçi Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Etkileri....150
3-a- Doğa Araştırmalarına Yön Verecek Kavramsal Bir Çözümleme İhtiyacı....150
3-b- Aristotelesçi Töz Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları 152
3-c- Form ve Madde Ayrımı Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları....157
3-d-Kuvve ve Fiil Ayrımı Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları....170
3-e- Ezelî-Ebedî Olmak ve Oluş-Yok Oluşa Tabi Olmak Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları....179
SONUÇ 184
KAYNAKLAR....191

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
bsv.	: Basımevi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
eds.	: Editörler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
S.Ü.İ.F	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
trans.	: Translation
t.y.	: Tarih Yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve Devamı
vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Aristoteles (MÖ 384-322), felsefe tarihinin en önemli filozoflarındandır. O, mantıktan psikolojiye siyasetten edebiyata uzanan bir yelpazede kendi çağındaki insan bilgisinin hemen tamamını kuşatan muazzam bir bilgi kadrosuna sahip olmakla kalmamış, yüzlerce yıllık felsefe serüveninde boy gösteren hemen her disiplin üzerinde göz ardı edilemez bir etkide bulunmuştur. Onun gerek çalışma sahasının genişliği içerisindeki güçlü ve sistemli söylemi gerekse bazı bilim dallarındaki öncülüğü eserlerinin yeniden yayınlanmasını takiben ikinci yüzyıldan on yedinci yüzyıl sonlarına kadar uzun müddet batıda kendisine bilginin mutlak temsilcisi gözüyle bakılmasını sağlamıştır. Ona İslâm dünyasında da –ne kadarı kendisine ait ne kadarı Babil, Mısır, Hint kaynaklı olduğu tam olarak bilinemeyecek olan- mantık alanında ulaştığı büyüleyici sonuçlardan hareketle ilk muallim ünvanının verildiği akılda tutulmak kaydıyla denilebilir ki Aristoteles'in felsefi ve bilimsel uğraşının kutup noktasını daima bilim adamı kimliği altında yer bulan problemler oluşturmuştur.

O, her şeyden önce düzenli ve sistemli araştırmalar yapan bunları kaydeden kontrol eden bir bilgi toplayıcısı ve elde ettiği büyük veri yığınlarını tekrar tekrar özenle analiz eden bir araştırmacıydı. Kendisine yardım etmekle görevli yüzlerce yardımcının refakatinde hayvanları, bitkileri, canlı cansız yaşamlara ait bulguları toplamış ve tasnif etmiş hatta Lykeon'da bunlarla ilgili bir müze oluşturmuştu. Fakat bu ziyaret edilebilen müze Aristoteles'in zihnindeki tek müze değildi. O, insan bilgisinin tümünün bu şekilde kategorize edilmiş ve sınıflandırılmış bölmelerde iş gören bir yapısı olduğunu düşünüyor ve doğa araştırmalarında yaptığını burada da yapmak istiyordu.

Ona göre varlık ve bilgi arasındaki mutlak bir uyum hakimdi. Varlığın kanunları zihnin de kanunlarıydı ve varlık zihnimize kendini dikte ettiriyordu. Aristoteles bu çerçevede somut gerçeklikler dünyasında bize kendisini takdim eden tikel varlıkların bilgisini, zihnimizde onların kavramlarına dair sahip olduğumuz bilgiyle birbirine bağlamış ve tümel ve tikel olarak varlığın tamamını bir bütün hâlinde bir arada açıklamayı başarmıştır. Zaten onun felsefe tarihinin en büyük isimlerinden biri olmasında etkili olmuş birkaç nedenden biri de bu olmuştur.

Bu tutum, Aristoteles'in varlıkların doğalarını araştırdığı doğa felsefesi, insanın düşünme biçimi ve doğru düşünme kurallarını araştırdığı mantık ve insan düşüncesinde varlığı tetkik ve tahlil etmeyi sağlayacak kavramları ve bu kavramların bağlaşığı olan diğer kavramları analiz edeceği bir başka bilim olan ilk felsefeyle, diğer adıyla metafizikle bir arada ilgilenmesini beraberinde getirdi. Bu kapsayıcı ilgi kısa bir formülasyonla ifade edilmek istenildiğinde şöyle açıklanabilir; doğal varlıkların araştırılmasına eşlik edecek şekilde varlığın kendisinin araştırılması. Bu sayede her biri araştırma alanının bir tarafına yönelmiş olmakla birlikte birbirlerini gerektiren ve tamamlayan iki temel bilimden söz edilmesi mümkün olmaktaydı. Böylece doğa bilimi ile ona eşlik eden ve ona yön veren metafizik arasında çok güçlü bir bağ oluştu.

Ancak şurası unutulmamalıdır ki bu bağ Aristoteles doğa felsefesi açısından olduğu kadar diğer İlk Çağ ve Orta Çağ fizikleri için de söz konusuydu. Hatta denebilir ki modern fizik ya da daha geniş ifadeyle modern bilim için de böyle bir ihtilat varlığını devam ettirmektedir. Söz gelimi Kopernik devriminin âlemde dünyamızın yerini sıradanlaştırdığı ve insanın değil güneşin merkez olduğu bir uzayda insanın değersizleştiği her ne kadar fiziksel araştırmanın vardığı metafizik bir sonuç gibi gözükse de, tam tersi bu durum insanı koca âlem içinde daha da özel ve değerli kıldığı düşüncesini asla çürütemez. Bu ikinci tavır ise aynı fiziksel sonuca bambaşka bir anlam veren apayrı bir metafizik tutumdur. Evreni anlamlandıran kavramlarımız, onu okumamızı sağlayan araçlarımız kadar hatta onlardan daha da önemlidir. Aristoteles fiziğinin metafizik cepheden incelemesi ümidimiz o dur ki bu olguya da dikkat çekecektir.

Bugün modern metafizik algısındaki eksiklikler özellikle metafiziği yalnızca gözüken somut âlemin dışında bir âlemle, maddi unsurların karışmadığı manevi unsurlardan mürekkeb bir dünyayla ya da münhasıran ve hassaten tanrıyla uğraşan en azından ona bir atıfta bulunan bir çaba olarak kabul etme gibi birtakım yanlışlıklara sürüklemektedir. Bu yanılgı Andronikos'un (MS I.yy.) Aristoteles'in eserlerini yayıma hazırlama esnasında sınıflandırırken ilk felsefeyle ilgili kitabını fizik ile ilgili eserinden sonraya koymasıyla ve bunu karşılayacak şekilde bu esere "meta-fizika" adını vermesiyle bağlantılıdır. O tarihten sonra bu isimlendirme varlığın iki kutbu arasında bir ontolojik bölümleme olarak kavranmıştır. Hâlbuki Aristoteles'in göksel

dünya ile ay-altı âlemin değişmeler çarkına tabi, ezelî-ebedî ve gelip geçici, fani mükemmel olan ve olmayan varlıklar arasında bir ayrım yapmış olduğu doğru olmakla birlikte bu bölme aynı bütün evrenin birbirini tamamlayan ve birlikte düşünülen iki tarafına işaret ediyordu. Her iki âlem de bir yönleriyle doğa araştırmalarının bir parçasıydılar. Dolayısıyla metafizik Aristoteles'e göre fizik âlemin bittiği yerde başlayan bir başka soyut âlemle değil; yine bu dünyayla ilgili ve bu dünyada başlayıp bu dünyada biten bir ilk araştırmaydı.

Gerçekten de evreni, insanı, tanrıyı, evrendeki düzen ve amaçlılığı bir arada hesap edecek külli bir tavrı; bilimsel araştırmanın ulaştığı sonuçları değerlendirecek genel bir dünya görüşünü, bilginin ve bilgi vasıtalarının güvenilirliğini, açıklama yetkisinin meşruiyetini, bilimin nihai seyrinin hedef ve maksadını sorgulayacak üst düzey bir yorumlamayı işe karıştırmadan hiçbir araştırma gerçekleştirilemez, açıklanamaz ve anlaşılamazdı. Bu hususa verilen cevaplar tarih boyunca farklılık arz etmiştir. Fakat ilgilenilen problem kadrosunun ana mihveri her zaman korunmuştur. İşte, Aristoteles de bu görevi-yetkiyi deruhte eden disipline ilk felsefe adını vermiş sonraki takipçileri bu aynı şeyle ilgili olarak daha ziyade metafizik adını kullanmışlardır.

Modern bilim biraz da kendisini metafizik bağlarından koparmanın eşlik ettiği bir süreçte vücut bulmuştur. Ancak burada ciddi bir karmaşıklık kendini hissettirir ve metafiziğin başlıca konularından birisi olan tanrı meselesi de bu baptaki yanlış anlamaların kaynağını oluşturur. Diğer taraftan tanrı fizikte de geçmektedir benzer bir şekilde bu durumda da karmaşıklığın bir sebebidir. Aristoteles fizik sistemine tanrıyı ona çok bağlı olduğu ya da inandığı için dâhil etmemişti. Hatta onun bahsettiği tanrı böyle bir şeye konu olabilecek bir varlık bile değildi. O, hareketin ve değişimin bir ilk muharrik olmadan açıklanamayacağını düşünmüş ve sisteminde tanrı fikrine bu amaçla yer vermişti. Oysa modern fizik evrenin ondaki hareketin ve başlangıcının her hangi bir yüce hareket ettirici fikrine başvurmadan; maddeden ve onun matematiksel kanunlara tâbi davranışlarından hareketle açıklanabileceği, tam bir açıklamanın henüz elde edilmediği durumlarda bu eksikliğin mevcut bilimsel bulguların yetersizliğinden kaynaklandığı, buna bilimin gelişmesine mukabil bir açıklamanın eşlik edeceği esasına istinad eder. Böylece modern bilim henüz var olmayan ama var olacağı tahmin ve hesap edilen bir ilkenin

muhayyel varlığına dayalı açıklama temelinde ilerlemektedir. Bu durumda her iki fiziğin de metafizik bir etkileşime açık olduğu söylenebilir. Yine de bu sınırlamalar dikkate alındığında bile modern matematik-fiziğin on yedinci yüzyılda gösterdiği büyük devrimleri takip eden süreçle birlikte ilk felsefeyle fizik arasındaki güçlü bağın zarar gördüğü inkâr edilemez. Oysa Aristoteles fiziği metafizikle olan bağıyla birlikte ve bu bağa dayanarak var olmuştur ki, çalışmamızın konusunu Aristoteles fiziğinin metafizik ile olan ilişkisi teşkil etmektedir.

Bu ilişki iki yönlüdür. Hem Aristoteles fiziğinin şekillenmesindeki metafizik etkiyi telmih eder hem de metafiziğin ele aldığı problemlerin belirlenmesinde kendisine problem kaynağı sağlaması açısından fizik araştırmaların metafizik üzerindeki tesirini ihtiva eder. Buna göre metafizik, fiziğe yön verecek bir araştırma ilkesini örneğin ay-üstü âlemdeki varlıkların mükemmel oldukları ilkesini verir. Aynı zamanda mükemmelliğin hangi anlama geldiğini nelere mükemmel denilip nelere denilemeyeceğini açıklığa kavuşturur. Fizik hareketli bir varlığın bir şeye doğru bir amaçla bir yoksunluk nedeniyle yönelmiş olduğunu ve onu hareket ettiren bir şeyin olduğu ilkesini de birlikte alarak göksel kürelerin neden hareketli olduklarını bu varlıkların metafizikçe müsellem mükemmelliklerini zedelemeden açıklamaya çalışır. Buna göre göksel küreler düzgün dairesel hareket yapmaktadırlar ve bu hareketlerinin kaynağı hareketsiz ilk muharrike duydukları sevgidir. Bu kez görev yeniden metafiziğe geçer, göksel küreler ilk muharrike neden ve nasıl sevgi beslerler? Bu sevgi ilk muharrik tarafından da beslenir mi? İlk Muharrik kendisine yönelik bu sevgiyi bilir mi? Böylece uzayıp giden bir çok problem Platonik bir diaresis ile cevaplanır ve verilen cevaplar ya başka fizik-metafizik problemlere yol açar ve bunları yeni çözüm arayışları takip eder ya da fizik ve metafizik alanın bazen birinde bazen her ikisinde birden nihai çözüm olarak yerini alır.

Aristoteles felsefesinde metafiziğin fiziği daha çok etkilediği söylenebilir. Bu nedenle çalışmamızda Aristoteles metafiziğinin fiziği üzerindeki tesirlerini açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Bu bağlamda araştırmamızın Aristoteles fiziğinin metafizik temelleri üzerine olduğu söylenebilir. Fakat bu bağın her hâlükârda muhafaza ettiği karşılıklılık fizik-metafizik ilişkisi başlığında toplanmayı daha uygun kılmaktadır.

Aristoteles'e göre bütün bilimler kanıtlamalarla iş gördüğü ve birtakım

aksiyomlardan hareket ettiği için bu aksiyomları ortaya koymak kadar onların geçerliliğini test etmek de kanıtlamaların ilk ilkelerinin doğasını incelemek de ilk felsefe olarak adlandırılan metafiziğin görevidir. Bu yüzden fizik bilimi metafiziğe bağlıdır. Hemen bütün özel bilimlerin kullandığı töz, neden, sebep gibi kavramların incelenmesi de metafiziğin alanına dâhildir. Metafizik bu kavramları tahlil eder özel bilimler ise bunları kullanır. Dolayısıyla bu açıdan da fiziğin metafiziğe bağlı olduğu görülebilir. Ne var ki zorunlu olarak fizik ve metafizik açıklamalar gerek kavram gerek konu gerekse kapsam açısından bazen örtüşebilir bazen de ayrılabilir. Yine bazı durumlarda biri diğerinden daha kapsamlı olabilir. Her bilimin yerini tayin eden ve yetkisi bütün bilimlerin üzerinde olan bir bilim olarak metafizik bilimin de yetki ve sınırlarını bu arada fiziğin de yetki ve sınırlarını tayin eder.

Aristoteles'e göre doğa ve varlık hakkında genel bir açıklama asla sadece duyusal cisimlerin açıklanmasıyla sınırlı kalmamalı ve evrenin tümünü kapsadığı gibi felsefi açıdan geniş bir araştırma alanını özellikle de metafizik bir kavrayışı gerektirir. Metafizik katkı olmadan böyle bir araştırma Aristoteles'e göre maddi düzenden ilkelere evrensel bir geçerlilik izafe etmek anlamına gelecektir. Hâlbuki varlıkların ilkelerini araştırmak varlık olmak bakımından varlığı araştırmak anlamına gelir. Varlık olmak bakımından varlığın kendisinin araştırılması ise varlığın ögelerini araştırmaktan farklı ve daha üst düzey bir araştırma alanıdır.

Bu çerçevede araştırmamızın esas gayesi, Aristoteles fiziğinin onun metafiziği *okunmadan* nasıl tam olarak anlaşılamayacağını; Aristoteles metafiziğindeki problemlerin de öylesine seçilmiş problemler olmayıp Aristoteles fiziği tarafından nasıl biçimlendirildiğini mümkün olduğunca açığa çıkarmaktır. Bu gaye Aristoteles fiziği ile metafiziği arasındaki ilişkinin iki ayrı yönüne de işaret etmektedir: Her iki disiplin tedvinlerinde birbirlerine dayandıkları gibi anlaşılmalarında da yine birbirlerine –her iki aşamada da daha çok fizik, metafiziğe müstenid ve müftakir olmak kaydıyla- muhtaçtırlar. Biz de ilk yapıyı göz ardı etmemekle birlikte çalışmamızın ana şemasını daha çok bu ikinci aşamaya yani her iki disiplinin anlaşılmasındaki karşılıklı etkileri üzerine tesis etmeyi planlıyoruz. Buna göre tam araştırma alanımız "Aristoteles'te bir bilim olarak fizik bilimi ile metafizik bilimi arasındaki bir yönüyle karşılıklı ama daha çok fizik bilimi üzerindeki metafizik biliminin etkisine dayalı ilişki" olmaktadır.

Aristoteles'te fizik ve metafizik ilişkinin en iyi şekilde anlaşılması, ilk olarak Aristoteles fiziğinin ve metafiziğinin ana hatlarıyla ele alınmasını gerekli kıldığından çalışmamızın bölümlenmesini de buna uygun olarak yaptık: Aristoteles fiziğine ayrılan ilk bölüm, Aristoteles metafiziğine ayrılan ikinci bölüm ve her iki disiplinin aralarındaki ilişkiye odaklandığımız ve incelememizin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölüm olmak üzere incelememizi üç bölüm içersinde sunmaya çalıştık

Aristoteles fiziğini konu edindiğimiz ilk bölümde, Aristoteles'in bu konuyla ilgili eserlerinden hareketle ilk olarak fizik biliminin konusunu ve Aristoteles'in fizikle ilgili eserlerini ele aldık. Bunun arkasından Aristoteles'in fizik görüşlerini incelemeye geçtik. Tözün ve tözle ilgili meselelerin asıl inceleme yeri metafizik olmakla birlikte bu aşamada fiziğin anlaşılması açısından önemini göz önüne alarak Aristoteles'in töz anlayışına kısaca değindik. Aynı şekilde diğer önemli kavramlar olan arkhe ve ögenin Aristoteles tarafından hangi anlamda alındıklarını açıkladık. Sonrasında Aristoteles fiziğinin ana çatısını oluşturan dört neden kuramına ve merkez nokta olan hareket, değişim ve oluşla ilgili genel teorilerine yer verdik. Fiziğin bugün olduğu gibi o gün de temel konuları arasında zaman, sonsuzluk, yer ve boşlukla ilgili meseleler yer aldığından fizik doğayı, hareketli tözleri, değişim, hareket ve oluşu, zaman sonsuzluk, yer, boşluk üzerine Aristotelesçi tezlere de işaret ettik. Nihayetinde Aristoteles fiziğini metafizik bağlamına taşıyan en hayati unsurları olan gökyüzü, göksel küreler, evrendeki düzen, teleoloji ve hareketsiz ilk muharrike ilişkin tezleri belli bir tamamlayıcı bütün çerçevesinde ele aldık. Aristoteles'in depremler, fırtınalar, yağmur ve karın oluşumu gibi konularla ilgilendiği meteorolojiye ait tezlerini ise hem bugün daha çok birer kozmogoni niteliği taşıdığı hem de fizik metafizik ilişkisi açısından direkt sonuçlar içermeyen daha ziyade tamamlayıcı tahminlere dayandığı için araştırma alanımızın dışında tuttuk.

İkinci bölümde önce metafiziğin konusuna işaret ettikten sonra Aristoteles'in Metafizik'teki farklı pasajlarını bir bütün hâlinde toplayarak metafiziğin farklı açılardan yine Aristoteles'çe yapılan tanımları çerçevesinde karakterini belirlemeye çalıştık. Varlık olmak bakımından varlığın bilimi olarak metafiziği varlık anlayışının izlerini sürerek ele aldık. Bir diğer odak tanımı çerçevesinde kanıtlamaların ilk ilkelerini inceleyen bilim olarak metafiziği incelerken Aristoteles'in her türlü bilimin kendilerine istinad ettiğini söylediği ve fizik bilimi açısından da önem taşıyan

özdeşlik, çelişkisizlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkeleriyle ve bunlarla direkt ilgili olan görelilik problemini de bilimsel araştırmadaki etkisi nedeniyle bir arada inceledik. Arkasından Aristoteles'e göre tözü her şeyiyle incelemek metafiziğin görevi olduğundan metafiziksel bağlamında tözü ve niteliklerini konu edindik. Ayrıca yine bu bölümde en yüksek tümelleri ve saf formları inceleyen bilim olarak metafizik bağlamında tümel-tikel ayrımı ve buna bağlı olarak beş tümel meselesini, form-madde ayrımını ve kuvve-fiil ayrımını ele aldık. Bu incelemeler Aristoteles metafiziğinin bel kemiğini oluşturur ve fizik bilimi açısından da ilkeler ve sonuçlar bakımından hayati öneme sahiptir. Bu bölümde son olarak metafiziğin en başat konusu ve özellikle Aristoteles fiziği söz konusu olduğunda sonuçları bir çok ayrıntıda kendini gösteren tanrı konusuna yani teoloji olarak metafiziğe yer verdik.

Gerek birinci bölümde gerekse ikinci bölümde bir nevi elektroliz gibi elimizden geldiği kadar Aristoteles fiziği ile metafiziği arasındaki bağı ayrıştırarak ve kendi yorumlarımızı işe katmadan vermeye gayret ettik. Üçüncü bölümde bu ayrılan parçaların bu sefer nedenleri söylenerek yeniden bilinçli bir sistematik ve sırada birleştirilmesi suretiyle yeniden tesis etmeye çalıştık ve böylece Aristoteles'in fiziği ile metafiziği arasındaki ilişkiye kendiliğinden belirginlik kazandırmaya gayret ettik.

Ne var ki bu sıralamaya her zaman riayet etmek çok zordur. Bu zorluk da yine Aristoteles'in kendisinden kaynaklanmaktadır. Aristoteles sistemi yükselen bir bina gibidir. Bir bina söz konusu olduğunda daha temel atılırken elektrik ve su bağlantıları, doğalgaz hattı hesap edilmiştir. Binanın ikinci katında tuğlalar arasındaki yarığın elektrik için olduğu söylenir ama elektrik kendisini ancak en son kat tamamlanıp ilk kablo takılınca ortaya çıkarır. Buna benzer şekilde ne kadar istenirse istensin diğer Aristotelesçi kavramlara en azından değinmeden her hangi bir ilk referans noktasından hareket ederek bu ilişkiyi ortaya koymak kabil değildir. Onun felsefesi oldukça karmaşık ve iç içedir. A'yı açıklamak için B'yi bilmek gerekir. Fakat A bilinmeden B'nin de tam olarak bilinemeyeceği görülür. Her ne kadar bu durum zihinsel kavrayışta bir sorun taşımasa da dilsel ifade de bazı güçlüklere yol açar. Bu nedenle olabildiğince belli kavramsal çerçevede kalmaya, her açıklamayı kendi yerine bırakmaya ve işe dahil olan diğer kavramları asgari düzeyde tutmaya örneğin form öğretisini açıklarken kuvve ile ilgili tezleri tamamen mümkün

değilse bile olabildiğince açıklamaya katmamaya çalıştık.

Bu bağlamda fizik metafizik ilişkisinin en sağlam zemini bize göre Aristoteles'te fizik araştırmanın imkânı problemini açıklığa kavuşturmak olduğundan üçüncü bölüme bu problemle başladık ve bunun da Aristoteles'in bilim anlayışına dayandığını düşündüğümüzden bu konuya öncelik verdik. Her iki konuyla ilgili olarak bilim, tanım, kanıtlama, töz, nedensellik, metod, evrenin gerçekliği, duyu algısının güvenilirliği meselesini ve fiziğin ilk asıl konusu olan doğanın Aristoteles tarafından kavranılışını ortaya koymaya çalıştık. Yine bu problemlerle bir şekilde ilişkili olan ve fizik bilimini karşı karşıya kaldığı ilk problemler ve ilk çözümler sayılabilecek evrenin kökeni, yasa fikri çevresinde evrendeki düzen ve evrenin tanrıyla ilişkisi konularını ele aldık. Aristoteles'in bu konulardaki tezlerini özellikle ilk doğa filozofları, Platon ve Pythagorasçılar başta olmak üzere İlk Çağ Yunan felsefesindeki tarihsel bağlamı içerisinde problemlerin seyrini de dikkate alarak belirgin kılmaya çalıştık. Böylece problemlerin devreden bir çizgide nasıl farklı şekillere büründüklerini ve çözüm aranan asıl sorunun ne olduğunu belirgin kılmayı arzu ettik.

Özellikle bu metafizik köken Aristoteles fiziğinin bir ön gerektirme olarak metafizik tahlili arzu ettiğine dair incelememizle devam etti. Bundan sonra Aristoteles'te fizik biliminin bilimler arasındaki ve bu arada tabii metafizikle karşılıklı yerleriini ortaya koyduk. Bu noktada Aristoteles'in söyledikleri çok açık olduğundan fazla bir yoruma da ihtiyaç bırakmadı. Ancak bunu takiben fizik ile metafiziğin ilişkisini çok daha girift ama bir o kadar da doğrudan bir şekilde gözlemleyebileceğimiz son kısımlar tezimizin de gayesini en iyi şekilde göstermesi bakımından önemlidir. Burada Aristoteles'in Metafizik'teki töz, form-madde, kuvve-fiil, incelemelerinin ışığı altında fizikteki tezlerini gözden geçirmeye çalıştık. Fizikteki hemen her sonucun hangi metafizik bağlamdaki hangi ilkeden neşet ettiğini aynı şekilde metafizikteki hangi ilkenin fizikte hangi sonuca götürdüğünü ortaya çıkarmaya çalıştık. Bunlardan bir kısmı var ama tam olarak açık değildi bunları açıklığa kavuşturmaya gayret ettik. Bir kısmı yalnızca bir ya da birkaç bağlamda düşünülüyordu bunların diğer bağlamlarını ortaya koymaya çalıştık. Bazıları ise araştırmalarımız sırasında başka bir yerde rastlamadığımız noktalardır ki bunları da elimizden geldiğince belirgin kılmaya çalıştık.

Son olarak ifade etmek gerekirse bu mütevazı çalışma Aristoteles özel örneğinden yola çıkarak evrene bakışın daima metafizik bir temel barındırdığı ve bu kavrayışın belirleyici bir karakter taşıdığını ihsas ettirebilirse bizim için bir mutluluk kaynağı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES FİZİĞİ

Aristoteles Antik çağdan bugüne adı her zaman en büyük filozoflar arasında sayılmış hatta kimilerince gelmiş geçmiş en büyük filozof sayılmıştır. Bir dönem gerek doğuda gerek batıda filozof denilince mutlak olarak Aristoteles'in anlaşıldığı hatırladığında bu daha iyi anlaşılır. Onun kendisini her şeyi yerli yerine koymaya gelen kişi olarak gördüğü söylenebilir.[1] O, kendisine kadarki Yunan felsefesini de dikkate alarak sistemli bir eleştiriden geçirmiş ve iki bin yıl boyunca hemen her alanında yazdığı bilim ve felsefenin birçok tartışma konusunu ve hatta genel seyrini belirlemiştir.[2]

Aristoteles MÖ 384'de Khalkidiko Yarımadası'nın kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stageira'da doğdu.[3] Onsekiz yaşındayken Atina'da Platon'un (MÖ 427-347) okuluna girdi ve Platon'un ölümüne kadar öğrencisi olarak[4] on dokuz yıl orada kaldı.[5] Platon'un Onun üzerindeki etkileri hayatı boyunca bir şekilde devam etmiştir. Platon'un ölümünden sonra Assos'ta geçirdiği üç yılı takiben Mitylene'ye, ardından da 343-342'de Makedonya Kralı Philippos'un (MÖ 382-336) oğlu İskender'in eğitimini üzerine almak üzere yaptığı daveti kabul ederek Makedonya'ya gitti. İskender'in 340'ta biten öğrenciliğinden sonra bir süre Stageira'ya yerleşen Aristoteles 335-334 yılında Atina'ya geri döndü ve burada okulunu kurdu. Aristoteles burada büyük bir olasılıkla yüzlerce yazma kitabı bir araya toplamış aynı şekilde çok sayıda haritayı bir araya getirerek bir koleksiyon düzenlemiş[6] ve derslerinde, özellikle doğa bilimi derslerinde yararlandığı bir nesneler müzesi oluşturmuştu.[7] İskender'in 323 yılında ölümünü takip eden dönemde Atinalılarla

---

[1] Hamdi Ragıp Atademir, Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı, A.Ü.İ.F. yay., Ank. 1974, s. 57; Charlotte Witt, Substance and Esence in Aristotle,Cornell University Pres, Ithaca and London, 1989, s. 10.

[2] Steven M Cahn., Classics of Western Philosophy, Hackett Publishing Co., Sixth edition, 2002., s. 178.

[3] David Ross, Aristoteles, çev. Ahmet Arslan,ihsan Anar, Özcan Kavasoğlu, Zerrin Kurtoğlu, Kabalcı yay., İstanbul, 2002, s.15.

[4] Otfried, Höffe, Aristotle, State University of New York Press, New York, 2003., s. 5

[5] Gad Freudenthal, Aristotle's Theory Of Material Substance Heat And Pneuma, Form And Soul, Oxford University Press, Oxford, New York, 2002, s. 94 ; W.K.C., Guthrie, The Greek Philosophers From Thales to Aristotle, Harper Torchbooks, Harper and Brothers , New york, 1960, s.127-130. D. N., Sedley, The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 125.

[6] Claude, Orrieux; Pauline Schmitt, Pantel, A History Of Ancient Greece, eng. trans. Jenart Lloyd, Blackwell Publishing, Oxford,1999, s. 255.

[7] David Ross, a.g.e.,, s.19-20;, Carl Page, 'Predicating Forms of Matter of Aristotle's' Metaphysics ,

yaşadığı bazı problemlerden sonra Khalkhis'e çekilen Aristoteles burada 322 yılında hayatını kaybetti.[8]

Aristoteles'in hemen hemen çağındaki bütün bilgiyi kuşatan[9] eserleri üç ana bölüme ayrılabilir. Birincisi, kendisi tarafından yayımlanan, az çok halka yönelik eserlerdir. İkincisi, bilimsel inceleme yazıları için oluşturduğu malzemelerden ve notlardan, üçüncüsü ise bilimsel eserlerinin kendilerinden oluşur.[10] Aristoteles'in mevcut eserlerinin pek çoğu bölünmez bütünler olmayıp, birbirleriyle ilişkili temalar üzerinde bir denemeler toplamıdır ve orijinal birimler, bazen Aristoteles'in kendisi, bazen Metafizik'te olduğu gibi yayımcıları tarafından bir araya getirilen bağımsız denemelerdir. Kaybolmuş kitaplarının bazılarına ait uzun fragmanlara eski yazarlar tarafından değinilmiştir.[11]

Fizikle ilgili kitaplar bir eserler grubuyla başlar: *Fizik, Gökyüzü Üzerine, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, Meteoroloji.* Fizik, önce, ilki I-IV., diğeri V., VI., VIII. Kitapları içeren iki ayrı incelemeden meydana gelmektedir. Çünkü Aristoteles genellikle ilk gruba Fizik veya Doğa Üzerine kitaplar olarak, ikinciye ise Hareket Üzerine kitaplar olarak gönderme yapmaktadır.[12]

Ancak Aristoteles fizik terimini yalnızca bu kitaplara değil, fizik problemleriyle ilgili diğer eserlerine de işaret eden bir terim olarak kullanmaktadır.[13] VII. kitap, eseri gözden geçirdiğinde Eudemos (MÖ IV. yy) tarafından bir tarafa bırakılmıştır ve daha çok giriş niteliğinde notlardan meydana gelmektedir. Meteoroloji'nin IV. Kitabı muhtemelen Aristoteles'e ait bir eser değildir.[14]

Aristoteles'in biyoloji ve psikolojiye dair eserleri de aynı şekilde doğa

---

Review of Metaphysics,39;1 (1985,sept..), s..59-61; Julia Annas, An Encounter with Aristotle , Phronesis, 27 (1982) s..83.

[8] A.g.e., s. 21.

[9] Jaakko, Hintikka, Analyses of Aristotle, Kluwer Academic Publishers, Dontrecht, 2004, s.3; Andrea, Falcon, Aristotle and The Science of Nature Unity Without Uniformity, Cambridge University Press, London, New York, 2005, s. 1.

[10] David Ross, a.g.e.,, s. 22.; Renford, Bambrough, J. L., Creed, The Philosophy of Aristotle, Penguin Books, s. XX.,

[11] David Ross, a.g.e.,, s. 24.; Richard Sorabji, Aristotle transformed the Ancient Commentators and Their Influence, Cornell University Press, Ithaca, 1990, s. 5

[12] David Ross, a.g.e., s. 26.

[13] Tracey Elizabeth Rihll, Greek Science, Oxford University Press, Oxford, New York, 1999, s. 24; Mary Louise, GİLL, Aristotle on Substance The Paradox of Unity Yazar, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989, s.6; Helen S. Lang, Aristotelian Physics: Teleological Procedure in Aristotle, Thomas, and Buridan, Review of Metaphysics, 42,3 (1989,Mar.) s. 569.

[14] David Ross, a.g.e., s. 26., M-164, s. 147.

felsefesi üzerine eserleri arasında sayılmalıdır. Ancak bir olgular derlemesi niteliğindeki *Hayvanlar Tarihi*'nin X. kitabı Aristoteles'e ait değildir ve MÖ üçüncü yüzyıldan kalmış olması muhtemeldir. Arkasından Aristoteles'in bu olgulara dayanan teorilerini ortaya koyduğu eserler gelir. Bunlardan birincisi, ilk kitabı biyolojiye gelen bir giriş olan Hayvanların Kısımları Üzerine'dir. Hayvanların Hareketi Üzerine de birçok bilgin tarafından sahte kabul edilmiştir. Ama son zamanlarda Aristoteles'e ait olduğu düşünülmeye başlanmıştır. *Hayvanların Yürüyüşü Üzerine* ve *Hayvanların Oluşumu Üzerine* hiç tartışmasız Aristoteles'indir.[15]

Aristoteles'in başyapıtı olan Metafizik ise bu adı genel kabule göre Aristoteles'in eserlerini yayımlayışı sırasında fizikle ilgili eserlerden sonraya yerleştirilen ve konusu varlığın şekilleri ve değişik nitelikleri değil mutlak olarak varlığın kendisi olan[16] ilk felsefe ile ilgili eserleri kastedecek şekilde Andronikos'a (MÖ I. yy.) borçludur.[17]

Aristoteles'in yazılı eserlerinin birçoğunun Lise'deki derslere matuf olduğu kesindir. Aristoteles, derslerini vermeden önce onları tam olarak kâğıda dökmüş olabilir ve yazılı eserleri bu anlamda dersleri olabilir. Ancak muhtemelen O, derslerini daha serbest biçimde veriyordu. Bunlarda gözlemlenen tekrarlamalar veya bazı küçük görüş farklılıkları, Aristoteles'in hiçbir konuyu tamamen olmuş bitmiş bir tarzda ele almaması, sürekli yeniden dönmesiyle açıklanmalıdır.[18]

Bu ilk bilgilerden sonra Aristoteles fiziğini incelemeye geçebiliriz.

1- FİZİĞİN TANIMI, KONUSU VE FİZİKLE İLGİLİ KİTAPLARI

Ne Antik Yunan Dünyası'nda ne de Orta Çağ İslâm Dünyası'nda bugünkü fizik bilimine karşılık gelen bağımsız bir disiplin yoktu ve fizik alanındaki araştırmalar doğa felsefesinin sınırları içinde yürütülmekteydi.[19] Fizik 'doğa üzerine'

---

[15] David Ross, a.g.e.,, s. 27., C. J. De, Vogel, Greek Philosophy, A collection of Texts,E. J. Brill, Leiden, 1953, s. 67.

[16] Abbé Barbe, Tarihi Felsefe, çev. Buhur İsrail, Matbaa-ı Amire, İst. 1331, s. 100.

[17] David Ross, a.g.e.,, s. 28. Mahmut Kaya, İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi, Ekin Yay., İst. 1983, s. 234,236.; The Problem of the Genesis of Aristotle's Text
Felix Grayeff, Phronesis, Vol. 1, No. 2 (May, 1956), s. 105.

[18] David Ross, a.g.e.,, s. 33., Edward Hussey, Aristotle's Physics, Books III and IV, Oxford University Press, Oxford, New York, 1983, s. IX

[19] Hüseyin Gazi Topdemir, Aristoteles'in Doğa-Fizik Felsefesi, Felsefe Dünyası, 2004/I, sayı 39, s. 3.

bir inceleme olarak görülüyordu ve aslında bu isim Sokrates'ten önceki filozofların doğa araştırmalarıyla ilgili kitapları için seçtikleri gözde bir başlıktı.[20]

Fizik Aristoteles tarafından da genel olarak doğal cismi, kendilerinde bir hareket ve hareketsizlik kaynağı barındıran bütün doğal cisimlerin ortak doğasını inceleyen bir bilim olarak bir birlik oluşturacak şekilde düşünülmüş ve bir kaç kitapta ele alınmıştır.[21] Doğa felsefesi konusundaki araştırmalarını topladığı en temel eserine fizik adını vermekle birlikte Aristoteles için de fizik terimi fizik problemleriyle ilgili diğer eserlerine de işaret eden bir terimdi. Aristoteles'in kendisi doğa, evren, hayat, tabiat düzeni, değişim, canlılar, varlığın meydana gelişi ve yok oluşu gibi doğa felsefesinin birbirleriyle bağlantılı birçok meselesi hakkındaki temel düşüncelerini *Fizik*'ten başka *Gökyüzü Üzerine*, *Meteoroloji*, *Oluş ve Yok Oluş Üzerine*, *Hayvanların Hareketleri*, *Hayvanların Tarihi*, *Hayvanların Kısımları*, *Hayvanların Üremesi* ve eklemek gerekirse *Ruh Üzerine* adlı kitaplarında bir bütün oluşturacak şekilde zaman içerisinde ortaya koymuştur.[22] Ancak Aristoteles fiziğinin daha bağımsız ve doğrudan bir bilim olarak *Fizik*, *Oluş ve Yok Oluş Üzerine* ile *Gökyüzü Üzerine* çerçevesinde incelendiği söylenebilir.

Aristoteles, doğanın ilk nedenlerini (*Fizik* I-II), genel olarak doğal hareketi (*Fizik* III-VIII), yıldızların hareketi ve düzenini (*Gökyüzü Üzerine* I-II), cisimsel ögelerin sayısı, doğası ve birbirlerine dönüşümlerini (*Gökyüzü Üzerine* III-VI), genel olarak oluş ve yokoluşu (*Oluş ve Yok Oluş Üzerine*), yıldızlarınkine en yakın ama daha az düzenli bir doğaya göre ortaya çıkan şeyleri (*Meteoroloji*) ve genel olarak türlerine göre hayvanları ve bitkileri (*Hayvanların Kısımları, Hayvanların Haraketleri, Hayvanların Tarihi Üzerine*) bu bilimde inceler.[23]

Dört Kitap'tan oluşan *Gökyüzü Üzerine*'nin birinci ve ikinci kitaplarında Aristoteles, temel unsuru ether olan sonsuz duyulur tözleri irdelemektedir. Burada söz konusu ettiği duyulur tözler, yıldızlar, gezegenleri taşıyan küreler ve gezegenlerdir. Bunların tümü, Aristoteles'in evren ve doğa tasarımında Gök'ü

---

[20] David Ross, a.g.e., s.84; Walther Kranz, Antik Felsefe, çev.Suad Baydur, Sosyal yay. İst.1984, s.32,48,53,61.

[21] David Ross, a.g.e., s.84; Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, çev. Bahar Öcal Düzgören, Altın Kitaplar, II. Baskı, İst. 2002, s.43;, Anthony F. Beavers, Motion, Mobility, and Method in Aristotle's Physics,Commentson Physics '2.1.192b 20-24' , Review of Metaphysics, 42,2 (1988,Dec.), s. 357.

[22] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e., s. 3.

[23] David Ross, a.g.e., s.84.

oluşturmaktadırlar ve hepsi de doğası gereği mükemmeldirler. Çünkü onların doğalarını oluşturan unsur yani ether mükemmeldir.[24]

Aristoteles sisteminin temel tezlerinden birisi olan ay altı ve ay üstü âlemler arasında köklü bir ayrılık olduğu düşüncesi doğa araştırmalarında önemli bir belirleyicidir.[25] Buna uygun olarak *Gökyüzü Üzerine*'nin üçüncü ve dördüncü kitaplarında, ay altı âlemde ortaya çıkan değişimler incelenmektedir. Burasının, ağırlıklarına göre doğal bir sıralanış içerisinde bulunan toprak, su, hava ve ateş olmak üzere dört unsurdan oluştuğunu belirttikten sonra Aristoteles; dikey, düşey ve yatay olarak gerçekleşen hareketler üzerinde durmaktadır. Sabit yıldızlardan ay altı âleme kadar her tür duyulur durumu, hareketi ve doğasını tartışmaktadır. Ancak burada da genel bir doğa tasarımı denemesi söz konusu değildir.[26]

İki kitaptan oluşan *Oluş ve Yok Oluş Üzerine*'de tartışılan konular Ay altı nesnelerin ortak özelliği olan oluş ve bozuluştur. Birinci kitapta, başkalaşma, çoğalma ve azalma gibi değişim türlerinin ayırımlarının belirlenmesi, ikinci kitapta ise, dört unsurun doğası ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin temel nitelikleri üzerinde durulmaktadır.[27]Aristoteles *Fizik*'te yapılandırmaya başladığı değişim düşüncesini *Oluş ve Yok Oluş Üzerine*'de daha derinlemesine ele alır.[28] Değişimi dilsel olarak ayırt etmeyi amaçlamış olduğu Fizik'ten farklı olarak Oluş ve Yok Oluş'ta bilgisel ve varlıksal ölçütler esastır.[29] *Meteoroloji, Oluş ve Yok Oluş*'un bütünüyle ay altına ilişkin doğal problemlerinden farklı olarak sadece göklerde meydana gelen doğal fenomenler ve bunların nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmadır.[30]

Bununla birlikte üç kitabın içeriği, Aristoteles'in yetkin doğa ve evren tasarımını oluşturmak için dayandığı kuramsal ve olgusal temeli oluşturmaktadır. Bu bağlamda, *Gökyüzü Üzerine*, göğün ve göğe ait oluşumların doğasını; *Oluş ve Yok Oluş Üzerine*, yere ait olguların nedensel açıklamalarını içerir. Evrende ortaya çıkan değişim olgusuna tam olarak yönelen ve bu değişimin nedensel açıklamasını

[24] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e.,, s.3-4.
[25] Aristoteles, Metafizik, s.523, 2 nolu dipnot.
[26] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e.,, s.4.
[27] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e.,, s.5.
[28] Sarah Waterlow, Nature, Change and Agency in Aristotle's Physics, Clarendon Press, Oxford, 1988, s.93.
[29] Arda Denkel, İlk Çağda Doğa Felsefeleri Demokritos/Aristoteles, Kalamış yay. İst.1986 s. 161-162.
[30] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e.,, s.6.

yapmaya çalışan eser ise *Fizik*'tir.[31]

Fizik bu anlamda Aristoteles'in bütün evreni sistemli ve tutarlı bir doğa felsefesi bağlamında anlamaya ve açıklamaya çalıştığı yapıtıdır ve temelde iki ayrı incelemeden meydana gelmektedir. Dört kitaptan müteşekkil ilk grubu fizik veya doğa üzerine kitaplar olarak, ikinci dört kitaplık bölümü ise hareket üzerine kitaplar olarak kabul edilmiştir.[32] Bu şekilde sekiz kitaptan oluşan fizik, bir doğa felsefesi çalışmasıdır. Burada, bağımsız bir var oluşu olan, ancak hareket biçiminde de olsa, değişime uğrayan doğal varlıklar ele alınmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles'in araştırdığı belli başlı kavramlar; "hareket", "değişme", "sonsuzluk", "boşluk", "mekân", "zaman", "neden" ve" hareketsiz ilk muharrik"tir.[33]

Aristoteles *Fizik*'in ilk iki kitabında bütünüyle evrenin ay altı kısmında söz konusu olduğunu kabul ettiği "oluş" (genesis) problemini ele alır. Üçüncü ve dördüncü kitaplarda ise, ilk iki kitapta koyduğu nedenler ve ilkeler ışığında, hareketi tanımlayarak, değişim üst başlığı altında, oluş, yok oluş, başkalaşma, artma ve azalmanın nasıl meydana geldiğini tartışmaktadır. Beşinci ve altıncı kitapların konusu değişim ve bir değişim türü olan hareketin sınıflandırılmasıdır. Yedinci ve sekizinci kitaplar ise hareketsiz ilk hareket ettiricinin varlığının kanıtlanmasına ayrılmıştır. Aristoteles, böylece *Fizik*'in, dışındaki üç kitapta tartıştığı olgulara ilişkin kapsayıcı ve bütüncül bir nedensel açıklamayı, bu çalışmasında gerçekleştirmeyi denemiştir.[34]

Aristoteles'e göre içinde yaşadığımız bu görünen dünya gerçek bir dünyadır ve bu dünyadaki görünen (gerçek) nesnelerin görünen (gerçek) değişimlerinin nedensel açıklamasını yapmak da bilimin konusunu oluşturur. Biz bu dünyanın bilgisini duyularımızla ediniriz. Bu anlamda duyularımızın bize gösterdiği tek bir evren vardır. Bu evren her yeri kaplamaktadır. Madde ve form ilkeleri gereği, evrenin dışı veya evrenin ötesi gibi belirlemeler mümkün değildir.[35]

Fizik bağımsız bir var oluşu olan, ama değişmez olmayan şeyleri inceleyen

---

[31] A.g.e., s.7-8.
[32] David Ross, a.g.e.,, s. 26.
[33] Hüseyin Gazi Topdemir, a.g.e.,, s.8.
[34] A.g.e., s.8-10.
[35] A.g.e., s.14.

teoretik bir bilimdir.[36] Fizik kendi konusunu, varlıkların ilinek ve ilkelerini kendi özel açısından yani hareketli olmaları bakımından ele almaktadır.[37] Şu halde genel bir ifadeyle harekete sahip olan duyusal tözler fiziğin konusudur.[38] Nitekim Aristoteles'e göre her türlü çağrışım ve yorumun işe karışmasından bağımsız olarak asıl anlamında duyu algısı yanılmazdır.[39] O, Elea sonrası felsefelerdeki gibi algının vazgeçilmezliğine inanır, hatta algıya onlardan daha da büyük değer verir.[40]

Aristoteles'e göre fizik maddi tözü ele alır; ancak maddi töz onun en az doğal, en az genel konusudur. O, özellikle maddeye girmiş olması bakımından formel tözü, yani duyusal tözü form ve maddeden meydana gelen ve örneği basık burun olan bütünü inceler. Duyusal tözler, ister ay-altı âlemindeki varlıklar gibi oluş ve yok oluşa tabi olsunlar, isterse göksel cisimler gibi ezeli ebedi olsunlar, bağımsız varlığa sahiptirler. Ancak hareketsiz olmayıp kendilerinde bir sükûnet ve hareket ilkesine, değişme yönünde doğal bir eğilime sahiptirler ve bu ilke, cismin doğasının kendisidir. O halde fizik onları var olmaları bakımından değil, hareketle ilgili olarak inceleyecek ve özelliklerini belirleyecektir. [41] Bu manada doğayı form olarak da madde olarak da incelemek fiziğin görevidir. Çünkü böyle bir inceleme hem maddenin bilgisini gerektirir hem de amacı ve araçları da bu incelemenin içine alır.[42] Fakat Aristoteles bu araştırmanın daha ziyade forma yönelmesi gerektiğini eklemeyi ihmal etmez.[43] Doğa bilgini hem form, hem de maddeyi incelerse de maddeyi, hiç olmazsa ancak form tarafından belirlenmiş olduğu ölçüde, bileşimin yapısının işlevi açısından ve formun önceliğini kabul ederek bilir.[44] Doğal şeylerin özünü araştırmak ve tanımlamanın yanında maddeden bağımsız olmaması ölçüsünde ruhun incelenmesi de fizik bilgininin alanına aittir.[45]

Aristoteles doğadan, hem nesnelerin kendisinden yapıldığı nihai maddeyi hem de onlarda ayırt edilen değişmenin nedenlerini ve doğasını kastediyordu. Şu halde gerçeğin tek, bölünmez ve değişmez olduğu düşüncesini değişim olgusunu

---

[36] Aristoteles, Metafizik, 1025b 18-1026a 19; s.293-295.
[37] A.g.e., 1061b 11-32, s.455.
[38] A.g.e., 1069a 30-36, s. 485.
[39] Aristoteles, Metafizik , 1010b 20-30, s.223; David Ross, a.g.e., s.191.
[40] Arda Denkel, a.g.e.,, s.92.
[41] Aristoteles, Metafizik, s.82, 3, nolu dipnot.
[42] David Ross, a.g.e.,, s. 92.
[43] Aristoteles, Metafizik,1025b 27, s.294.
[44] A.g.e., s. 90, 3 nolu dipnot
[45] A.g.e., 1025b 18-1026a 9; s.293-295.

inkâr etmeden nedenleriyle birlikte açılayabilmek; işte bu doğa incelemesinin başlıca hedefi olmaktadır.[46] Bu açıklama hem nesneleri; nedenleri, öğeleri ve kökenleri görülünceye kadar analiz etmeyi hem de bu açıklamanın aksiyomlaştırılmasını gerektirmektedir.[47] Bu haliyle fizik, doğa yasalarının tümdengelimsel bir araştırması olmayıp, maddi şeylerin ve onlarda meydana gelen olayların apriori bir incelemesidir.[48]

Aristoteles ayrıca her bilimsel araştırma da olduğu gibi doğa üzerine bir araştırmanın da bazı ilkelerden hareket etmesi ve belli yöntemleri takip etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ona göre araştırma öncelikle doğa ilkelerinin sayısı ve niteliği ile ilgilidir ve her şeyden önce bu ilkeleri araştırmak gerekir.[49] Bu husus göz önüne alındığında doğa üzerine araştırma temelde oluş, varlığın ilkelerinin ne olduğu ve hareketin ya da daha genel bir ifadeyle değişimin ne olduğunun araştırılmasıdır.[50] Yine Doğa bir değişim ve hareket ilkesi olduğundan doğa üzerine araştırma harekete ve değişime ilişkin bir araştırma olmak ve değişimin doğasını tespit etmeye yönelmek durumundadır.[51] Değişimin doğasını tespit etmek ise Aristoteles'in düşüncesinde en evvelâ değişimin nedenlerini tespit etmek demektir. Bu yüzden değişen varlıkların değişimlerinin nedenlerinin neler olduklarını incelemek de doğa biliminin araştırma sahası içindedir.

Değişimin nedeni ve doğa kavramı birlikte ereksellik düşüncesine dayanırlar. Bu açıdan kimi zaman değişimin yöneldiği hedefin varlıkların kendi doğalarındaki nihâi arzuya işaret ettiği görülür. Bu nedenle ereksel nedeni (*to hou heneka*), amacı (*telos*) ve bunlarla ilgili şeylerle ilgili açıklamalar vermek de Aristoteles'e göre doğa biliminin işidir.[52]

Aristoteles'e göre doğa bir amaç ve bir ereksel nedendir ki bu her şey bir yana ilkin kendilerinde sürekli hareket olan nesnelerin bir amacı olduğunun gözlemlenmesinde kavranır. Ereksel neden ise maddeyi yöneten ve maddeyi bilen olmak üzere iki sanatı havidir. Dümeni yapan usta ile onu kullanan dümenci gibi var

---

[46] David Ross, a.g.e., s.84
[47] David Ross, a.g.e., s.84; Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.47.
[48] David Ross, a.g.e.,, s. 185.
[49] Aristoteles, Fizik, 184a 10-15, çev. Saffet Babür, Yapı Kredi yay. ist. 1997, s.9.
[50] A.g.e., 189b 30, s. 35.
[51] A.g.e.,, 200b 12-201b 15, s.93-99.
[52] A.g.e., 194a 22-26, s.59

olan bir şeyi kullanan biçim üzerinde yetkinken; onu yapan kişi yapıcı olarak madde üzerinde yetkindir.[53] Öyleyse doğa bilimci bir nesnenin biçimini ve ne olduğunu birlikte araştırmalıdır.[54] Aristoteles'e göre hem ereği hem de var olduğu muhakkak olan en yüksek ereği[55] incelemek de fiziğin alanı içine girer.[56]

Aristoteles dünyanın iyi düzenlenmiş olduğunu, yani ondaki her şeyin kendisinin olanaklı en iyi durumuna yönelmesini temin edecek şekilde düzenlendiğini ileri sürer. İşte bu da doğa felsefesi araştırmasını anlamlı kılan noktadır.

2- TÖZ KAVRAMI VE FİZİK BİLİMİNDEKİ KULLANILIŞI

Aristoteles'e göre fiziğin konusu hareketli duyusal tözlerdir.[57] Peki ama töz ya da diğer adıyla cevher nedir? Aristoteles fizikte bu kadarıyla yetinmiş tözün asıl incelemesini ise aynı zamanda tözün bilimi dediği metafiziğe bırakmıştır. Biz de ona uyarak tözle ilgili incelemeyi Aristoteles metafiziğine ayırdığımız ikinci bölüme bırakmayı uygun görüyoruz. Ancak fizik ile ilgili daha kesin bir açıklama bu aşamada bir kavram olarak tözü ele almayı gerekli kıldığından burada tözün anlamı ve farklı töz türleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Bu sayede fiziğin konusu olan hareketli töz'ün ne anlama geldiğinin de açıklık kazanacağını umuyoruz.

Ousia kelimesi Aristoteles'ten önceki Grek yazarlarınca hukuk literatüründeki mülkiyet anlamında kullanılıyordu. Bunun yanı sıra kelimenin physis (tabiat) karşılığında kullanıldığına da rastlanmaktadır. Bu kullanımıyla kelime "bir şeyin menşei, tabii teşekkülü veya yapısı, nesnelerin hâsıl edildiği madde, tabii cins ve türler" anlamına gelmekteydi. Latince'de cevher karşılığı olarak kullanılan substantia, Grekçe'deki hypostasis (altta duran) kelimesinin tam karşılığıdır. Yine Platon ve Aristoteles tarafından töz mânasında kullanılmış olan hypokeimenon kelimesi de 'altta duran, bir şeye temel veya destek teşkil eden şey' anlamına gelir. Nitekim terimin felsefe tarihi boyunca tanımlanmasında onun bu temel ve taşıyıcı

[53] A.g.e., 194a 27-194b 8, s.59-61.
[54] A.g.e., 194b 9-15, s. 61.
[55] Aristoteles,Metafizik, 1059a 35-1059b 5, s.448.
[56] Aristoteles, Metafizik, 1076a 1-4, s.527.
[57] Aristoteles, Metafizik, 1069a 30-36, s. 485.

varlık anlamı daima korunmuştur.[58]

Yunanca geride, altta bulunan anlamına gelen '*hypo+stasis*' ve Latince '*sub +stare*'den türetilen ve bir şeyin kendisinden dolayı veya kendisi sayesinde başka şeylerden ayrılmış bir şey olarak belirlenmiş bir doğaya sahip olduğu şey anlamına gelen töz, Aristoteles'e göre en kısaca söylemek gerekirse diğer kategorilerin kendisine yüklendikleri özdür.[59]

Töz, asıl anlamında var olan şeyi, "bir şeyi o şey yapan şey"i ifade eder. Töz diğer kategorilerden her birinin kendisinden dolayı var olduğu asıl anlamında varlıktır.[60] Aristoteles'e üç tür töz vardır: 1- Duyusal o ezelî-ebedî olan töz 2- Duyusal ve yok oluşa tabi olan töz 3- Duyusal olmayan hareketsiz töz.

Hareket salt bir ilinek olduğundan zorunlu olarak ya hareket eden veya hareket ettiren bir tözde bulunmak zorundadır ki Aristoteles'e göre bu evvelâ hareket edendir. Eğer hareket ettirenin fiili hareket ettirmekse, bu fiille hareket edenin kendisi fiil halinde bulunur.[61]

Aristoteles'e göre her hareket eden veya ettiren şey bilfiil bir varlık olduğu gibi gerçekten var olan da bilkuvve değil bilfiil olan varlıktır.[62] Hatta hareket ancak tözün bir niteliğidir.[63] Yine her meydana geliş, daha önceden meydana gelmiş olan bir şey, her hareket genel olarak daha önceden harekette olan bir şey gerektirir.[64] Buna ilaveten doğal bir tarzda var olan veya varlığa gelen her şeyin, kendisinde oluş ve varlığın doğal ilkesini taşımasına karşın, bir form veya yapıya sahip olmadığı sürece, henüz doğası olduğu söylenemez. Töz ise form gibi oluşun ereği olduğu için aynı zamanda bir doğadır ve bu özellik genel olarak her türlü töz için geçerlidir.[65]

Aristoteles doğal, fakat ezeli-ebedi tözlerin bazısının maddesi olmadığını veya hiç olmazsa onların maddesinin sadece yer değiştirme kabiliyeti olduğu cihetle aynı mahiyette olmadıklarını düşünür. Ona göre doğal olmakla birlikte tözler olmayan şeylerde de madde yoktur. Töz, özneleri olan şeydir. Örneğin ay tutulmasının

---

[58] TDV İslâm Ansiklopedisi, Cevher maddesi, c.7.
[59] Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma yay., III. Baskı, İst. 1999, s. 852.
[60] Aristoteles, Metafizik, 1028a 230-33, s. 307.
[61] A.g.e., 1066a 27-32, s. 470.
[62] A.g.e., 1047a 32-35, s. 399
[63] Aristoteles, Metafizik , 1068a 13-1068b 5, s.479-481; Fizik, 225b 5- 226b 16, s.223-229
[64] Aristoteles, Metafizik, 1049b 34- 1050a 2, s. 409.
[65] A.g.e., 1014b 16-1015a 20, s. 241-243.

maddesi yoktur; çünkü sadece tutulmaya maruz kalan özne yani ay vardır.[66]

Aristoteles felsefesinde töz hem bir mantık kategorisidir hem de metafizik bir kavramdır. Onun tanımına göre hakiki, ilk ve en belirgin anlamıyla töz, 'ne bir konunun yüklemi olan ne de bir konuda bulunan şey'dir. Meselâ bir insan veya at ferdî bir tözdür. Tözler bu şekilde müşahhas ve ferdî varlıklar için kullanıldığında ilk tözler adını alır. Ayrıca bu ilk tözleri içine alan türler ve türleri içine alan cinsler de Aristoteles'e göre töz olarak adlandırılabilir. Meselâ fert olarak insan insan türüne, insan türü canlı cinsine aittir ve bu sıralamada tek tek insanlar ilk tözler, tür ve cinsler ise ikinci tözler durumundadır. Böylece filozof, hocası Platon'un bu konudaki tümeller (ideler) görüşüne karşı çıkarak hakiki varlıkların fertler olduğu görüşünü savunmuş, ikinci tözlerin birinciye yakınlığı ölçüsünde hakiki olabileceğini ileri sürmüştür. Buna göre türler ilk tözlere daha yakın kabul edildiği için cinslere nisbetle daha hakiki tözlerdir. Aristoteles'in Kategoriler adlı eserinde etraflıca belirttiği bu fikirler, asıl itibariyle cevherin tanımındaki en ayırıcı vasıf olan 'asla bir mevzuda bulunmaması' ilkesine dayandırılmaktadır. Bu vasfıyla töz, bir varlığı tanımlamak için başvurulabilecek mantığın on kategorisinin ilkidir ve diğer dokuzunun dayandığı temeli teşkil etmektedir. Zaman, mekân, nitelik, nicelik ve diğer kategoriler arazlardır ve töz olmadan kendi başlarına var olamazlar. tözl ise hiçbir şeye dayanmayan, bütün ilineklerin (arazların) kendisine yüklendiği temel kategoridir. Kavramın tanımında yer alan öteki ayırıcı vasıf ise cevherin birbirine zıt arazları kabul etmesine rağmen değişmeden bir ve aynı kalmasıdır. Hatta Aristoteles'e göre bu cevherin en ayırıcı vasfıdır. Bu anlamda cevher değişmenin sabit mihveri, taşıdığı ve desteklediği niteliklerin substratumu (hâmil) olmaktadır. Aristoteles bu fikirleriyle bağlantılı bir şekilde ferdîleşme ilkesi olarak maddeye, mahiyeti belirleyen ilke olarak surete ve madde ile suretten meydana gelen cisme töz demiştir. Kozmoloji şemasına göre cevherleri tabii olan ve olmayan diye ikiye ayırdıktan sonra tabii tözler de ay altı âlemde oluş ve bozuluşa uğrayan tözler ile ay üstü âlemdeki bu kanuna tâbi olmayan ve etherden oluşan gök cisimlerinin teşkil ettiği tözler olarak ikiye ayırır. Tanrı ise ne değişmeye tâbi olan ne de hareket eden, akli ve fizik ötesi bir cevher olarak kavranır.[67]

---

[66] A.g.e., 1044b 4-16, s. 386-387.

[67] TDV İslâm Ansiklopedisi, Cevher maddesi, c.7.

Aristoteles'e göre eğer bütün tözler ortadan kalkabilir olsalardı, onlardan çıkan bütün diğer şeyler de ortadan kalkabilirlerdi.[68] Hâlbuki tözlerden bazıları ezelî-ebedîdir ve bir ezelî-ebedî töz, ezelî-ebedî hareketi meydana getirmek için bilfiil ve madde-dışı olmak zorundandır.

Bu madde-dışı tözün meydana getirdiği bilfiil hareketin ayrıca her türlü kuvvenin bertaraf edileceği ve hareketin devamlılığının sağlanabileceği bir tarzda kusursuz bir biçimde ve hiç kesilmeden meydana gelmesi gerekir.[69] Töz için bilfiil olma şartı önemlidir. Hatta Aristoteles sonsuzun töz olmayacağına delil olarak onu bilfiil olmamasını gösterir. [70]

Bu bağlamda Aristoteles'e göre, başlangıcı ve sonu olmayan, zorunlu ve devamlı olan ve ne kaynağı, ne de süresi itibariyle bir açıklama gerektirmeyen dairesel bir harekete sahip Gök[71] ve burada yer alan sabit yıldızlar ve gezegenler sadece ezeli-ebedi hareket ettiriciler değil, aynı zamanda birer tözdürler.[72]

Aristoteles tözün anlaşılmasında anahtar bir kavram olan ilineği (arazı) ise, "bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olduğu tasdik edilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman karşılaşılan şeydir" şeklinde tarif etmiştir. Ona göre arazın tamamıyla tesadüfi yani belirsiz bir sebebi vardır; töün aksine hiçbir ilineğin varlığı kendi tabiatının gereği değildir. Bu sebeple ilinek oluş ve bozulma kanununa da tâbi değildir. Meselâ yaz mevsiminde günün çok soğuk ve fırtınalı olması, devamlı veya çoğu zaman görülen durum olmayıp bir tesadüf yani ilinektir. İlnekler belli hiçbir sanat ve yeteneğin sonuçları da değildir; çünkü ilinek olarak var olan şeylerin sebepleri de tesadüfidir. Bu yüzden Aristo'ya göre ilineklerin ilmi olmaz. Zira yalnızca zorunlu veya çoğu zaman olan şeylerin ilmi olur; oysa arazlar "var olmayana benzer şeyler'dir.[73]

Buna göre Aristoteles, mutlak anlamda saydığı ve içine oluş (*genesis*) ve yok oluşu (*phthora*) olan "töz bakımından" değişme ile; ikincil anlamda kabul ettiği nicelik, nitelik ve yer bakımından değişme arasında kesin bir ayrım yapmaktadır. An-

---

[68] A.g.e., 1071b 3-10, s. 497-498; Fizik, 251b 19-26, s.341.
[69] A.g.e., 1071b 1-22, s. 498-499.
[70] Aristoteles, Metafizik, 1066b 12-16, s. 472; Fizik, 204a 35, s.113.
[71] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, 509-518; 509 4 nolu dipnot; Gökyüzü Üzerine, 293a 7, s.147.
[72] Aristoteles, Metafizik, 1073a 32, s.512.
[73] TDV İslâm Ansiklopedisi, Araz maddesi, c.3.

cak bazen '*genesis*' veya '*phthora*' (oluş ve yokoluş) kavramlarının benzerlik yoluyla bütün kategorilere uygulandığı da olur.[74] Mutlak anlamda, asıl anlamda var olma töz bakımından var olma anlamına gelir ve bir şey özünü kaybettiğinde de mutlak anlamda yok oluşa tabidir.[75] Muayyen anlamda oluş ise diğer değişme türlerini, yani yer değiştirme hareketini (*phora*), Niteliksel değişmeyi (*alloiosis*) ve niceliksel değişmeyi (*auksesis*) içine alır.[76]

Aristoteles'e göre ezelî-ebedî şeyler bilfiil, yok oluşa tabi tözler bilkuvve vardırlar.[77] Ayrıca ögelerin kendisine dönecekleri ve kendisinden çıktıkları daha basit bir töz yoktur. Onlar ancak Oluş ve Yok Oluş Üzerine'de tasvir edilen[78] bir sürece uygun olarak birbirlerine dönüşebilirler.[79] Her türlü meydana gelişin nedeni de formel tözdür. Sözgelimi insanı meydana getiren insandır.[80] Bu duruma bir önek verecek olursak bir şey değiştiğinde veya hareket ettiğinde hareketi tamamlanıncaya kadar bir takım menzillerden geçer. Örneğin beyazken siyahlaşan bir şey birden böyle olmaz yavaş yavaş grileşir ve sonunda tamamen siyah olur. İşte Aristoteles nesnenin kat ettiği bu aşamalara ara durumlar der.[81] Bütün ara durumlar karşıtlar arasındadırlar, aynı cinse aittirler ve ara durumların tümü karşıtlardan meydana gelirler.[82]

Karşıtlık yoksunluğun içine girer, ama her yoksunluk karşıtlık değildir, mükemmel bir karşıtlık gerekir. Esmerlik, siyahlık gibi beyazdan yoksunluktur ama siyahlık aynı zamanda bir karşıttır.Yoksunluk aynı zamanda çelişkidir, fakat mutlak değil muayyen bir anlamda örneğin birindeki körlük gibi bizzat kendisinde değil bir öznede çelişkidir.[83] Akılsal güç zıtları meydana getirebilme yeteneğine sahip iken akılsal olmayan ise buna sahip değildir. Fakat akılsal güçte bunu aynı zamanda

---

[74] Aristoteles, s.327, 3 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, çev. Celal Gürbüz, Ara yay. İst. 1990, s.319a 14-17, s. 40.
[75] Aristoteles, Metafizik, 1050b 15-20, s.412.
[76] A.g.e., 1042b 6, s. 378; 1032a 15, s.327.
[77] Aristoteles, Metafizik, 1051a 6-20, s.413-414; Topikler, 116b 12, çev. Hamdi Ragıb Atademir, Meb. Yay. İst. 1967, s.70.
[78] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 331a 13 vd., s.117.
[79] Aristoteles, Metafizik, 1038b 30-1039a 8, s.359-360, 1 nolu dipnot; Gökyüzü Üzerine, 303a 30, s.201; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 325a 35, s.78.
[80] Aristoteles, Metafizik, 1034 23- 1034b 2, s. 339-340; Anlaşılan Aristoteles burada meydana getireni sebep olan anlamında kullanmaktadır.
[81] Aristoteles, Metafizik , 1011b 23, s.228; 1057a 17-1057b 1, s.438-439. İkinci Çözümlemeler, çev. Ali Houshiary, Yky. İst. 2005, 77a 22-25, s.25; İkinci Çözümlemeler, 72a 12, s. 11.
[82] Aristoteles, Metafizik , 1057b 2-34, s.439-441.
[83] Aristoteles, Metafizik,1055b 4, s. 431; 1055b 15-18, s. 432; Kategoriler, 13a 36, s.45.

gerçekleştirmez. [84]

Şu hâlde Aristoteles fiziğin en temel problemi olan değişim ve hareket meselesini nesnel ve duyusal varlıklardan oluşan bir âlemdeki gözlemlerinden yola çıkarak ele alır. Fizik hareketi değil hareketli varlıkları yani bir töz olarak bilfiil var olan şu varlıklardaki değişimi onların imkân ve sınırları bağlamında inceler. Bu imkân ve sınırlar düşüncesi değişim problemini bir üst platformda doğayla ilgili genel bir kavrayış bütünlüğünde tahlil etmeye de olanak verecektir.

3- DOĞA (PHYSİS) ANLAYIŞI

Aristoteles'e göre var olan her şey ya bitkiler ve hayvanlar gibi doğanın, ya ev ve heykel gibi sanatın, ya da balıkların ve sineklerin oluşumunda olduğu gibi rastlantının ürünleridir ve olan her şey, bir şey vasıtasıyla ve bir şeyden, yani töz, nicelik, nitelik veya yer kategorisinden hareketle bir şey olur.[85]

Benzer şekilde bazı hareketler taşın aşağı, ateşin yukarı doğru hareketi gibi doğası gereği harekettir. Taşın yukarı, ateşin aşağı doğru olan hareketi ise zorlama sonucu yapılan harekettir.[86] Birçok varlık kendiliğinden bir harekete sahip olduğu halde herhangi bir belli hareketi yapamaz, örneğin dans edemez. Taşlar aşağıya doğru doğal ve kendiliğinden bir harekete sahiptirler; ancak bir evi teşkil etmek üzere kendiliklerinden birbirleriyle birleşemezler. Aynı şekilde ateşin kendiliğinden yukarıya doğru bir hareketi vardır ama demircinin fiili olmaksızın tuncu eritemez.[87] Ayrıca insanın hareketi aklın etkisi altındaki harekete, hayvanların hayal gücünün etkisi altındaki hareketleri ise başka bir nedenle yapılan harekete dâhildir.[88]

Aristoteles sisteminin ana kısımlarından biri de sanatın ürünü olan meydana getirmelerle doğanın ürünü olan meydana getirmelerin birbirine özdeş olduğudur. Aristoteles'e göre sanat doğayı taklit eder.[89] Doğa tarafından meydana getirilen şeylerin durumu da sanat tarafından meydana getirilen şeylerin durumunun aynıdır. Bazı şeyler sanatkâr olmaksızın var olmamalarına karşılık, bazı şeyler onun

---

[84] Aristoteles, Metafizik, 1048a 9-10, s. 402; 1050b 33, s. 413.
[85] A.g.e., 1032a 13-15, s. 327.
[86] A.g.e., s.1071b 32-34, s. 500.
[87] A.g.e., 1034a 9-17, s.338 ve 2 nolu dipnot.
[88] A.g.e., s.1071b 32-34, s. 500.
[89] Aristoteles, Metafizik, 1070a 5, s. 488, 3 nolu dipnot; Fizik, 199a 18 vd. s.85;, Frederıc Wıll, Aristotle and the Source of the Art-work , Phronesis, 5,2 (1960), s.153; John P. Anton, Aristotle's Theory of Contrariety, Routledge, Reprinted, London, 2001, s. 20.

müdahalesi olmaksızın var olacaklardır.[90]

Fizik ise 'doğa üzerine' bir inceleme olarak hem nesnelerin kendisinden yapıldığı nihai maddeyi hem de onlarda ayırt edilen değişmenin nedenlerini ve doğasını araştırır.[91] Doğa (*physis*) ise Aristoteles'e göre hem değişmeyi hem de değişmenin temelinde olan devamlılığı açıklayabilecek biçimde oluş ve yok oluşun dayandığı ilkedir. Buna göre doğa; 1-Büyüyen şeylerin meydana gelişi, 2-Büyüyen şeyin kendisinden çıktığı ilk öge, doğal varlıkların ilk maddesi, tohum, 3- Her doğal varlıkta, bu doğal varlığın özü gereği sahip olduğu ilk hareketin ilkesi, 4- Herhangi bir yapma nesnenin kendisinden yapıldığı veya kendisinden çıktığı ve formdan yoksun olup kendisini kuvve durumundan çıkaracak bir değişmeye uğrama gücüne sahip olmayan ilk madde, 5- Doğal şeylerin öğelerinde de maddenin şu veya bu belli bir forma dönüşümü içinde varlığını devam ettiren şey ve 6-Doğal şeylerin tözü ya da her türlü töz anlamlarına gelir. Aristoteles'e göre doğal bir tarzda var olan veya varlığa gelen her şeyin, kendisinde oluş ve varlığın doğal ilkesini taşıdığı halde, bir form veya yapıya sahip olmadığı sürece, henüz doğasından söz edilemez.[92]

Aristoteles'e göre doğa son tahlilde, kendisinde araçsız olarak ve ilineksel olarak değil özü gereği bulunduğu şeyde, bu şeyin hareket ve sükûnetinin bir ilkesi veya nedeni olan şeydir.[93] Bu açıdan doğal olarak meydana geliş doğal şeylerin meydana gelmesidir. Genel olarak, varlıkların kendisinden, kendisine göre meydana geldikleri şey de doğadır. Çünkü meydana gelen şeyin, örneğin bir bitki veya hayvanın bir doğası vardır. Nihayet meydana gelmenin kendisi vasıtasıyla ortaya çıktığı, gerçekleştiği şey de doğadır. Yani insan insandan çıkar.[94] Varlığın ilkelerinden bazısı şeylerin içinde bazısı ise dışındadır ve bir şeyin doğası, aynı zamanda bir ilkedir.[95]

Aristoteles doğada var olan bir amaçlılıktan söz eder. Ona göre 'Doğa tıpkı iyi bir uşak gibi yararlı bir şey yapmaya uygun olan hiçi bir şeyi fırlatıp atmaz', 'Doğa boşuna bir şey yapmaz. Hiçbir şey boş yere değildir.' 'Doğa sanki geleceği görmüş gibi davranır.' Aristoteles dünyanın iyi düzenlenmiş olduğunu, yani ondaki

---

[90] Aristoteles, Metafizik, 1034a 18-29, s.339 ve 1 nolu dipnot
[91] David Ross, a.g.e., s.84
[92] Aristoteles, Metafizik, 1014b 16-1015a 20, s. 241-243.
[93] Aristoteles, Fizik, 192b 20, s.50.
[94] Aristoteles, Metafizik, 1032a 15-25, s. 328;; Kategoriler, 2s 11, s.7; Fizik, 193b 5, s.55.
[95] Aristoteles, Metafizik, 1013a 17-23, s.235.

her şeyin kendisinin olanaklı en iyi durumuna yönelmesini temin edecek şekilde düzenlendiğini ileri sürer.[96]

Aristoteles'e göre gerek doğa gereği ortaya çıkan gerekse düşüncenin sonucu olarak meydana gelen olaylarda ereksellik bulunmakla birlikte doğanın veya düşüncenin etkisiyle değil rastlantı sonucu meydana gelen şeyler de vardır. Ancak şans gerçek anlamda o hiçbir şeyin nedeni değildir. Bunun için ondan önce gelen bir neden olmalıdır ki bu neden de yine akıl veya doğadır.[97]

Aristoteles'in doğayı tek tek varlıklara da var olan bireysel doğaların tümü olarak kullanımı tikel nesnelerin incelenmesini mümkün kılar. Bu varlıklardaki doğa kavramına bitişen form düşüncesi akılsal ve tümel bir karakter taşıdığından nihayetinde bu tikelliği aşarak kavramsal bir soyutlamaya dönüşür. Bu kavramsal soyutlama bütün tikellikleri kapsayan bir genel geçerliğe sahip olduğundan doğa bu tekliği tümel bağla değiştirmiş olur. Bu tümel bağ varlıkla her an iç içe ve duyusal nesnelerle beliren bir tümellik taşıdığından böylece var olanı ve varlığı ondaki değişimle birlikte açıklamak kabil hâle gelmektedir. Bu aynı zamanda bütün varlıklarla ilgili tek bir doğa ya da bu bağlamdaki şekliyle neden ve ilke aramayı da gereksiz kılar. Aristoteles ilke ve nedeni de bireysel varlığın içine soktuğu bu doğaya benzer şekilde alacaktır.

4- İLKE -ARKHE –ÖGE ANLAYIŞI

Her şeyin kendisinden meydana geldiği ana madde arayışı Yunan felsefesindeki en kadim arayıştır ve bununla bağıntılı olarak ikincil şeylerin birincil olandan ya da olanlardan hangi süreçle çıktıkları sorusu bu arayışa eşlik eder. Arkhe arayışı Sokrates-öncesi felsefede maddî neden anlamında kavranıyordu ve bu sözcük teknik anlamında ilk kez muhtemelen Anaksimandros (MÖ 610-545) tarafından kullanılmıştı.[98]

---

[96] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 271a 33, çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi, Ank.,1997, s.3; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 336a 32, s.147; David Ross, a.g.e., s.100.

[97] Aristoteles, Metafizik, 1065a 27-1065b 4, s. 465-466; Fizik, 196b 21-25, s.71-73; 197a 6-14, s.73 ;197a 25-27, s.75.

[98] Francis Peters, Antik Yunan Felsefe Terimleri Sözlüğü, çev. Hakkı Hünler, Paradigma yay., İstanbul, 2004, s.50-52., Jean Pierre Vernant, The Origins of Greek Thought, Cornell Paperbacks, New York, 1984, s. 119.

Aristoteles'e göre ise ilke (arkhe); bir şeyin kendisinden hareket etmeye başlanan ilk noktası (örneğin, bir doğrunun veya yolun her iki ucu), her şeyle ilgili en mükemmel hareket noktası (örneğin bir bilimde incelemeyi en kolay gördüğümüz için kendisinden başladığımız bölüm); meydana gelen bir şeyi, bu şeyin bir parçası olarak meydana getiren ilk şey: (örneğin bir geminin omurgası veya bir evin temeli); meydana gelen bir şeyi, bu şeyin bir parçası olmaksızın meydana getiren ilk şey ve hareket ve değişmenin doğal başlangıç noktası (örneğin bir çocuk için anne ve babası, savaş için hakaret); bilinçli iradesiyle hareket edeni, hareket ettiren: değişeni değiştiren şey (örneğin şehirlerde yargıçlar) ve öncüller, kanıtlamaların ilkeleri gibi bir şeyin bilgisinin kendisinden başladığı şey anlamlarına gelir.[99]

Öge (stoikheion) ise Aristoteles'te bir şeyin içinde bulunan, onu meydana getiren ve tür bakımından başka türlere bölünemeyen ilk şeydir. Aynı şekilde cisimlerin farklı türden diğer cisimlere bölünmeleri mümkün olmayan kısımları öge olduğu gibi geometrik kanıtlama dahil biri orta terim ödevi gören üç terimden meydana gelen birincil kıyaslar da genel olarak kanıtlamanın ögeleridir. Yine bir anlam genişlemesi olarak küçük, basit, bölünemez olana öge denmektedir. Buna göre bir ve basit olduğundan ve bütün varlıklarda veya onların çoğunda içerilmiş bulunan en tümel kavramlar da öğelerdir. Öge kelimesinin bütün anlamlarında bulunan ortak özellik, her varlığın öğesinin onun meydana getirici ve içkin ilkesi olmasıdır.[100]

İlk hareket noktası, başlangıç terimi başlangıç anlamındaki arkhe (ilke) ile stoikheion (öge) arasında yakınlık olmakla birlikte stoikheion daha tam olarak ögeyi ifade eder,[101] ancak ilke ögeden daha geneldir.[102] Stoikheion daha çok içkin neden, arkhe ise daha çok dış nedendir. Sebep, neden anlamındaki aitia ise arkheye ve stoikheiona benzer ve bazen yakın nedeni (*prote aitia*) bazen uzak nedeni (*to akroton aitia*) ifade eder. Yine ilk nedenler gibi dört neden de ilineksel nedenin zıddıdırlar.[103]

Aristoteles'e göre şeyler farklı olarak ele alındıklarında ilkeler ve nedenler farklıdır. Heykelin, kapının veya Sokrates'in maddesi birbirinden farklıdır. Benzerlik

---

[99] Aristoteles, Metafizik, 1012b 34-1013a 16, s. 234-235.
[100] A.g.e., 1014a 26-1014b 16, s.239-240.
[101] A.g.e., s.234, 2 nolu dipnot.
[102] A.g.e., s.492, 6 nolu dipnot.
[103] A.g.e.,s.236, 1; s.239, 3 nolu dipnot.

anlamında ise ilkeler madde, form ve yoksunluk olarak bütün varlıklar için aynıdırlar.[104] Nitekim ilkenin hem sayı bakımından hem de tür bakımından birlik olması gerektiği gibi,[105] varlıkların ilke ve nedenleri bilkuvve değil bilfiil olmak zorundadırlar. Bilkuvve bir şeylerin olması gerektiği gibi bil fiil bir şeylerin olması da ve hatta kuvve kavramının kendisi için bile bir oluşun varlığından söz etmek şarttır ve bunun katî sonucu olarak ilkeler bilfiil olmalıdır.[106]

Toprak, ateş, su ve havadan müteşekkil dört öge ona göre, şeylerin kendilerine ayrıştıkları en son ögelerdir. Ancak bunlar dahil varlıklara ilke görevi görecek bir nihai ilk ortak cisimden söz edilemeyeceği gibi[107] salt sonsuz bir cismin varlığı da mümkün değildir. Yani sadece ilk karşıtlar çiftini - sıcak-soğuk, kuru-yaş - teşkil eden dört temel nitelikten meydana gelen bileşik bir cisim olamaz. İlke duyusal varlıkların dışında olmalıdır ve yine hiçbir şey için bu İlk Varlık'ın karşıtı olduğu söylenemez.[108]

Dört öge kendi tarzında ilk hareket ettiricinin süreklilik ve ezelî-ebedîliğini taklit ederek sürekli birbirine dönüşüm hâlindedir. Böylece Aristoteles'e göre dünyanın oluşu, ezelî-ebedîliğin hareketli bir taklidi içinde gerçekleşmektedir. Bu hareket ise sayıya göre gerçekleşen bir harekettir. Oluş ve yok oluş içinde olan varlıkların ay-altı dünyası, ezelî-ebedî gerçekliklerin kusurlu bir taklidine indirgenmektedir.[109]

Böylece esas amacı değişim problemini açıklamak olan nedenlerle ilgili kavrayışın hangi düzlemde ele alınması gerektiğini ortaya koyan Aristoteles için genel fizik teorisine girmeden yapılması gereken bir iş daha kalıyordu ki o da bu nedenleri doğa anlayışı ile uyum içerisinde her türlü değişimin ilke ve gayesini açıklayacak bir kesinliğe ulaştırmaktı. Aslında buraya kadar gelinen noktadan bakıldığında bu ilerlemenin yönü ve mahiyeti az çok bellidir ve bu bir varlığın hareket etmesini gerektiren bir sebep olmaksızın hareket etmeyeceği düşüncesinin altında yatan sebepliliğin iki kutbuna dayanır. Varlıklar bir şeyin yüzünden ve bir şey olmak amacıyla hareket ederler. Bu son cümlenin tahlili Aristoteles'i dört neden

---

[104] A.g.e., s.490, 5 nolu dipnot
[105] A.g.e., 999b 27, s. 173.
[106] A.g.e., 1003a 2-5, s.185-186.
[107] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 320b 23, s.53.
[108] Aristoteles, Metafizik, 1075b 22-30, s. 526.
[109] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 338b 1 vd., s.157

kuramına ulaştıracaktır.

5- NEDEN (AİTİA) ANLAYIŞI VE DÖRT NEDEN KURAMI

Neden (aitia) Aristoteles'e göre; bir şeyi, bu şeyin bir parçası olarak meydana getiren içkin madde (örneğin heykel için tunç bardak için gümüş ve aynı şekilde tunç ve gümüşün cinsleri.); form veya model, yani özün tanımı ve cinsleri (örneğin oktav için 2/1 oranı ve genel olarak sayı.), tanımın içinde bulunan kısımlar; değişmenin veya sükûnetin kendisinden başladığı ilk ilke (örneğin eylem için buna karar veren, çocuk için baba), genel olarak yapılan şey için yapan, değişmeye uğrayan şey içinse değiştiren; kendisinden bir başkası tarafından hareket ettirilip hareket ettirici ile erek arasında bir aracı rolü oynayan her şey için de geçerli olmak üzere erek, yani örneğin gezinti, zayıflama, ilaçlar veya aletler için sağlıkta olduğu gibi bir şeyin kendisi için olduğu şey anlamlarında kullanılır. [110]

Aristoteles araştırdığımız bir konuyu olanın olduğu, neden olduğu, var olup olmadığı ve ne olduğu gibi dört cepheden araştırdığımızı söyler.[111] Nedenleri araştırmak bu anlamdadır. Yoksa bir şeyin niçin kendisi olduğunu araştırmak, hiçbir şeyi araştırmamaktır. Ancak sözü edilen şeyin, özneye ait olduğunun açık bir şey olması gerekir; çünkü aksi takdirde araştırmanın konusu yoktur. Örneğin gök, neden gürler diye sormak, bulutlarda neden bir gürültü ortaya çıkar diye sormakla aynı şeydir. Çünkü böylece araştırılan şey, filanca şeylerin, örneğin tuğlalar ve taşların niçin bir ev olduğunu sormakta olduğu gibi, niçin filanca şeyin bir diğer şeye yüklendiğidir. O halde burada aranan şeyin, neden olduğu ve araştırmanın maddeye yöneleceği açıktır.[112] Örneğin şu maddelerin, evin mahiyeti, onlara bir yüklem olarak ait olduğu için ev oldukları söylenecektir. Aynı şekilde şu varlığın bir insan olduğu veya filanca belirlemeyi alan şu cismin bir insan olduğu söylenecektir.

O hâlde araştırılan bu neden kendisinden ötürü maddenin belli bir şey olduğu formdur ve töz olan budur. Bu aynı zaman da Aristoteles'e göre bilimin konusunu

---

[110] Aristoteles, Metafizik, 1013a 23-1013b 3, s.236; Max Hocutt, Aristotle's Four Becauses Philosophy, Vol. 49, No. 190 (Oct., 1974), s.385; Mary Louise Gill, Aristotle's Theory of Causal Action in Physics III 3,Phronesis, Vol. 25, No. 2, Aristotle Number (1980), s. 129

[111] Aristoteles, İkinci Çözümlemeler, 89 b 36, s.53; Marc S. Cohen, Readings in Ancient Greek Philosophy From Thales to Aristotle, Hackett Publishing Co.,Indianapolis, 1985, s.941

[112] Aristoteles, Metafizik, 1041a 13-1041b 5, s.373-374., Jonathan Lear, Aristotle the Desire to Understand, Cambridge University Press, London, 1998, s.15

teşkil eder.[113] Zira bir varlığın nedeni ile maddesi arasında bir zorunluluk söz konusudur ve gerçekten nedenler bilinmek isteniyorsa maddenin bilgisi de formun bilgisi de zorunludur.[114] Bu açıdan şeyler farklı olarak ele alındıklarında ilkeler ve nedenler farklıdır. Bir evin veya Sokrates'in nedenleri birbirinden farklıdır. Benzerlik anlamında ise ilkeler madde, form ve yoksunluk olarak bütün varlıklar için aynıdırlar.[115]

Varlıklar için özel ve tümel nedenler sayılabilir. Tümel nedenler ancak tümel eserler meydana getirirler. Genel olarak insan genel olarak aslında var olmayan insanı meydana getirir. İlk nedenler var olan biricik şeyler olan tikel varlıkları meydana getirirler. Akhilleus'u meydana getiren Peleus'tur ve var olan Akhilleus'tur. Örneğin çocuğun dolaysız nedenleri filanca bireysel baba, bilfiil olarak doğrudan doğruya belli bir şey olan bir şey kendi babası ve bireysel annesidir.[116]

Aristoteles; ilk nedenler, ana nedenler (*hai protai aitiai, ta eks arkhes aitia*i) de dediği nedenler ile ilineksel (*kata symbebekos*) nedenler dediği nedenlerin birbirlerine zıt olduklarını belirtir. Bununla birlikte ister asıl anlamda isterse ilineksel anlamda bütün bu nedenler, mesleği ev yapmak olan bir mimarla fiilen bir ev yapan mimarda olduğu gibi bilkuvve veya bilfiil nedenler olarak da ortaya çıkabilirler. Aynı kural, nedenleri nedenler olan şeyler bakımından da geçerlidir. Örneğin bir şey, şu somut heykelin veya basit olarak heykelin veya genel olarak imgenin, şu somut bireysel tuncun veya tuncun veya genel olarak maddenin nedeni olarak adlandırılabilir. İlineksel eserlerle ilgili olarak da bu aynı şey söz konusudur. Nihayet ilineksel anlamda nedenlerle, asıl anlamında nedenler, bir yandan Polyklitos, öte yandan heykeltıraş demeyip "heykeltıraş Polyklitos" dendiğinde olduğu gibi, aynı kavramda birleşmiş olabilirler.[117]

Bununla birlikte nedenlerin bütün bu biçimleri özet olarak, her biri iki anlamda olmak üzere altı tanedir. Çünkü nedenler ya birey olarak (heykelle ilgili olarak heykeltıraş) veya cins olarak (sanatkâr) veya ilineksel anlamda (Polyklitos)

---

[113] A.g.e., 1041a 6-7, s.374.
[114] A.g.e., 1043a 13, s.381; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 333a 16, s.124.
[115] A.g.e., s.490, 5 nolu dipnot
[116] A.g.e., s.495, 1 nolu dipnot
[117] A.g.e., 1014a 7-16 s.238.

veya ilineksel olanı içine alan cins olarak (insan) veya bunların birleşmesi olarak (heykeltıraş Poyklitos) veya ayrı başına her biri olarak nedendirler (sanatkâr insan) ve bu altı durumdan her biri de bilkuvve ve bilfiil olmak üzere iki biçimde göz önüne alınabilir. Ancak onlar arasında şu fark vardır ki bilfiil ve bireysel nedenler, nedenleri oldukları şeylerle aynı zamanda vardırlar veya yokturlar (örneğin şu hastayı tedavi eden şu hekim veya şu inşa edilmiş evi yapan şu mimar gibi). Buna karşılık bilkuvve nedenler her zaman böyle değildirler. Zira evle mimar aynı zamanda ortadan kalkmazlar.[118]

Aristoteles'e göre asıl anlamında nedenlerin yanında ilineksel anlamda nedenler ve onları içine alan sınıflar da vardır. Örneğin bir anlamda heykelin nedeni, heykeltıraştır; bir başka anlamda ise Polyklitos'tur. Çünkü heykeltıraşın Polyklitos olması ilineksel bir şeydir. Sonra ilineksel şeyleri içine alan sınıflar da nedendirler. Örneğin insan veya daha genel olarak hayvan, heykelin nedenidir. Çünkü Polyklitos bir insandır ve insan bir hayvandır. Sonra heykelin nedeninin Polyklitos veya insan değil de beyaz olan veya müzisyen olduğunun söylenmesinde olacağı gibi bu ilineksel anlamda nedenlerin kendilerinin de bir kısmı daha uzak, diğerleri daha yakın nedenlerdir.[119]

Aristoteles'e göre ilk neden (*prote aitia*), bazen "yakın" neden, bazen "ilk, mutlak", metafizik neden, bazen de bir şeye has olan ilk neden, en uzak, nesneye özgü olan neden anlamında kullanılır. Aristoteles tam bilginin şeye ait, ona has olan ilk nedenin bilgisi olduğunu düşünmektedir.[120] Bilge insan asıl anlamında (*haplos*) nedenden bir anlamda (*pos*) nedeni ya da başka bir deyişle, sanı bakımından (*kata doksa*) nedenden gerçek bakımından (*kata aletheian*) nedeni ayırt edebilmelidir.[121] Ayrıca nedenlerin tür bakımından sonsuz olması da imkânsızdır.

Aristoteles bir ve aynı nesneyle ilgili hem ilineksel hem de ilineksel olmayan birçok nedenin söz konusu olabileceğini ifade eder. Örneğin heykelin heykel olması bakımından nedenleri, farklı anlamda olmakla beraber heykeltıraşın sanatı ve tunçtur. Yine şeyler karşılıklı olarak birbirlerinin nedenleri olabilirler. Örneğin yine aynı anlamda olmamakla beraber idman, vücut sağlığının; vücut sağlığı da idmanın

[118] A.g.e., 1014a 16-26, s.238-239; Fizik, 194b 23- 195b 21, s.61-67.
[119] Aristoteles, Metafizik, 1014a 1-6, s.238.
[120] A.g.e., s. 86 3 nolu dipnot; Fizik, 184a 10, s.9.
[121] A.g.e., 984b 2-5, s. 94.

nedenidir. Ayrıca tek bir şey, karşıt sonuçların nedeni olabilir. Örneğin dümencinin yokluğu geminin kazaya uğramasının, varlığı ise onun kurtulmasının nedeni olacaktır.[122]

Aristoteles doğal (*genesis physikai*), sanatın ürünü (*poiesexis*) veya rastlantının sonucu (*apo tauromatou*) olsun[123] meydana gelen her şeyin dört farklı ancak ilişkili açıklama biçimi ya da nedeni olduğunu söyler:[124] 1)Heykelin tunçtan yapılmasındaki gibi bir şeyin kendisinden varlığa geldiği şey. 2) 2/1 oranının oktavın formülü olması gibi şeyin söz konusu şey olmasını sağlayan formül. 3) Değişmeyi sağlayan şeyin değişene göre durumundan olduğu gibi hareket ve hareketsizliğin dolaysız kökeninin kendisinden geldiği şey. 4) Yürümenin nedeninin sağlık olmasında olduğu gibi erek ya da amaç.[125]

Aristoteles, bir şeyi onun ilk nedenlerini (*protai aitiai*) bildiğimizde bildiğimizi düşündüğümüze göre kazanılması gereken bilimin de bu nedenlerin bilgisi olması gerektiğini söyler.[126] Zira hecelerle ilgili olarak harfler, yapma şeylerle ilgili olarak onların maddesi, cisimlerle ilgili olarak ateş, toprak ve bütün diğer ögeler, bütünle ilgili olarak parçalar, sonuçla ilgili olarak öncüller, bu birincilerin kendilerinden meydana geldikleri şeyler olmaları anlamında nedenlerdir. Ancak bunlar arasında bir kısmı, örneğin parçalar dayanak, özne (*substratum*) olarak, diğerleri, yani bütün, bileşim ve form ise öz olarak nedenlerdir. Tohum, hekim, bir karar veren ve genel olarak faile gelince, onların tümü hareket ve sükûnetin kaynağı olmaları anlamın da nedendirler. Geri kalanlar ise başka şeylerin ereği ve iyiliği olarak nedendirler. [127]

Aristoteles formel ilkelerden tanımın öğelerini, maddi ilkelerden de şeyleri meydana getiren maddi parçaları kastetmektedir.[128] Ona göre tözlerin nedenleri her şeyin nedenleri olarak göz önüne alınabilirler. Ayrıca fiil bakımından ilk olan, aynı zamanda her şeyin de nedenidir.[129]

Öte yandan veri olan tek bir maddeden fail nedendeki bir farklılıktan dolayı

---

[122] A.g.e., 1013b 4-15, s.236-237.
[123] A.g.e., 1032a 26-32, s.329.
[124] A.g.e., 983a 24, s.86; 1041a 6, s.372.
[125] David Ross, a.g.e., s. 93.
[126] Aristoteles, Metafizik, 983a 25- 983b 1, s.86-91.
[127] A.g.e., 1013b 19-35, s.237-238.
[128] A.g.e., s.156, 4 nolu dipnot.
[129] A.g.e., 1071a 32-1071b 2, s.496-497.

farklı varlıkların çıkması mümkündür. Örneğin tahtadan hem bir sandık, hem de yatak çıkabilir. Ancak maddenin farklı şeyler için farklı olmasının zorunlu olduğu durumlar vardır. Örneğin tahtadan, bir bıçkı çıkmaz. Bu, fail nedenin kudreti içinde değildir. O hiçbir zaman yünden veya tahtadan hareketle bir bıçkı yapamaz.[130]

Aristoteles'in düşüncesinde dört nedenle bağlantılı önemli noktalar şunlardır: 1)Herhangi bir şeyin bu türlerden birden fazla nedeni olabilir. 2) İki şey birbirinin nedeni olabilir; jimnastik sağlığın etkili nedeni, sağlık da jimnastiğin ereksel nedenidir. Başka bir deyişle mekanizm ve teleoloji birbirini dışlamazlar.3)Dört nedenin her biri konusunda ya bir şeyin ona uygun yakın nedenini ya da yakın nedeni içeren bir cins olan uzak nedenini sayabiliriz. Sağlığın nedeninin bir doktor olduğu kadar deneyim sahibi birisi olduğu da söylenebilir. 4) Eğer A, C'nin nedeni olan B'nin yan niteliğiyse ilineksel olarak C'nin de nedeni olduğu söylenebilir. Heykelin gerçek nedeni heykeltıraştır, fakat heykeltıraş Polyklitos ise, Polyklitos'un da neden olduğu söylenebilir. 5) B sonucunun nedeninin yeteneğe sahip olan A ya da yeteneğini uygulayan A olduğu söylenebilir. İnşa edilen evin nedeni ya bir inşaatçıdır ya da inşa eden bir inşaatçıdır. 6)Fiilî ve bireysel nedenler başlangıç ve bitişlerinde sonuçlarıyla eşzamanlıdırlar ama potansiyel nedenler böyle değildir. Bir evle onu inşa edenin eşzamanlı var olması gerekmez, fakat bir inşaatçı ev inşa ediyorsa bir ev inşa ediliyor olmalı ve bir ev inşa ediliyorsa bir inşaatçı inşa ediyor olmalıdır. 7) Biz daima kesin nedeni bilmeyi amaçlamalıyız. Örneğin bir insanın bir evin nedeni olduğu söylenebilir. Fakat o bir insan olduğu için değil bir inşaatçı olduğu için bu böyledir. Bir inşaatçı bir evi yalnızca inşaat sanatına sahip olduğu için inşa eder ve işte kesin neden de budur.[131]

Aristoteles'te maddi nedenlerle birlikte düşünülen herhangi manevi bir neden söz konusu değildir. Ona göre örneğin bir insanın varlığının nedenleri sayılırken ateş ve toprak gibi maddi neden, o insanın babası olarak formel,fail neden dışında insanın ne maddesi ne formu ne de formundan yoksunluğu olmayıp farklı türden bir hareket ettirici neden daha sayılabilir ki bu güneş ve ekliptiktir. Daha da doğrusu ekliptik boyunca hareket eden güneştir. Bunların dışında bir başka neden aramak nafiledir.[132]

Bununla beraber Aristoteles'e göre hareket ettirici nedenle formel neden

[130] A.g.e., 1044a 25-35, s.385-386.
[131] David Ross, a.g.e., s. 93-94.
[132] Aristoteles, Metafizik, 1071a 14-18, s. 494.

birbirinden ayırt edilirse dört neden, birbirine özdeş kılınırsa yalnızca üç neden var olacaktır.[133] Hatta bu dört neden aslında iki taneye, madde ve forma indirgenirler. Madde, her türlü belirlemenin belirsiz dayanağıdır. Öte yandan form bu belirlemeleri gerçekleştiren tek nedendir. Böylece fail neden, formel nedene indirgenir. Sağlığı meydana getiren, hekimin eylemi değil, hekimin zihninde olan sağlık, başka deyişle sağlık kavramıdır. Forma sahip olan hekim, bu formu kendisine naklederek veya kendisinde bulunan kuvveyi fiil haline geçirerek hastaya form kazandırır. Ereksel neden de formla karışır. Erek, henüz gerçekleşmemiş olan formdur.[134]

Ereksel neden ise bir başka şeye ermek için değil tersine başka her şeyin kendisi için istendiği türden bir erektir. O halde böyle bir en son terim varsa, süreç sonsuz olamaz. Eğer bir en son terim yoksa bu kez de ereksel neden diye bir şey olmaz.[135] Ona göre doğadaki bu uyumluluk rastlantısal olamaz. Tek seçenek onların bir amaç için olduğudur.[136]

Aristoteles' göre oluşu mümkün kılan yalnızca maddesel ve formel nedenler değildir. Oluşu yalnız maddenin özelliklerin yüklemek bıçkıyı marangozun ürününün tek nedeni olarak ele almak gibidir. O, zorunlu ama yeterli olmayan bir koşuldur.[137] Ancak mekanizm ve teleolojinin birlikte işlediği durumlar yanında yalnızca mekanizmin iş başında olduğu durumlar da vardır. Her zaman bir ereksel neden aramamız gerekmez. Bazı şeyler yalnızca maddi ve fail nedenlerle açıklanmalıdır. Hayvanların görmek için gözleri olmalıdır, fakat gözlerinin rengi doğum koşulları nedeniyle böyledir ve bir amaca hizmet etmez. Dahası bazen zorunluluk erekselliğe de karşıdır. Anormal doğumlarda bunun nedeni maddenin kusurudur. [138]

Yine de sırf formel nedenle verilen açıklama Aristoteles'e göre bazen, bu açıklamaya fail neden kavramı eklenmedikçe yetersiz görünmektedir. Ay tutulması örneği bu açıdan karakteristiktir. Ay tutulması kavramının kendisi ile yapılan tanımlama (bir ışık yokluğu), son derece yetersizdir: çünkü karanlığın kendisi de bir ışıktan yoksunluk olarak tanımlandığına göre ışıktan yoksunluğun ay tutulmasının

---

[133] Aristoteles, Metafizik,1070b 30-35, s.492-493; Fizik, 198a 26, s.81; İkinci Çözümlemeler, 90a 15, s.54; 93a 23-26, s.61.
[134] Aristoteles, Metafizik, s. 87 1 nolu dipnot
[135] A.g.e., 994b 9-16, s. 150.
[136] David Ross, a.g.e., s. 99.
[137] A.g.e., s.131.
[138] Aristoteles, On the Parts of Animals, The Basic Works Of Aristotle, (ed.) Richard McKeon, Random House, Reprinted, New York,içinde, 642a 2, s.650; David Ross, a.g.e., s. 101.

özü ve formu olup olmadığı sorulabilir. Bundan dolayı bu ışıktan yoksunluğun asıl anlamındaki nedenini ilave etmek ve bunun dünyanın ay ile güneş arasına girmesinin sonucu olduğunu söylemek gerekir.

Sonsuz bir nedenler zinciri Aristoteles'e göre dikey olarak da tür olarak da imkânsızdır. Çünkü maddi neden açısından örneğin etin topraktan, toprağın havadan, havanın ateşten çıkması ve bunun böylece sonsuza kadar gitmesi sonsuza varıncaya kadar çıkması mümkün değildir. Hareketin nedenleri için de aynı şey geçerlidir. Örneğin insanın hava, havanın güneş tarafından hareket ettirilmesi ve bunun sonsuza kadar gitmesi mümkün değildir. Aynı şekilde ereksel nedenler de, gezmenin sağlık için, sağlığın mutluluk için, mutluluğun bir başka şey için olması ve böylece her şevin bir başka şey için yapılması anlamında sonsuza kadar gidemezler. Nihayet özle ilgili olarak da durum aynıdır. Çünkü kendilerinden sonra gelen bir son terime ve önce gelen bir ilk terime sahip olan aracı terimler göz önüne alınırlarsa, burada önce gelen terimin sonra gelen terimlerin nedeni olması gerekir. Çünkü bu üç terimden hangisinin neden olduğunu söylememiz gerekirse, onun kuşkusuz ilk terim olduğunu söyleriz. O halde eğer bir ilk terim olmazsa kesinlikle neden olmaz. O halde aynı zamanda nedenleri olmaksızın var olan bir şeyler yani ilkeler söz konusudur.[139] Her zaman bir ilk nedenin varlığını kabul etmek gerektiği gibi bu nedenin ezelî-ebedî olması da gerekir.[140]

Bir ezelî-ebedî töz, ezelî-ebedî hareketi meydana getirmek için bilfiil ve madde-dışı olmak zorundandır. Böyle bir bilfiil hareketin ayrıca her türlü kuvvenin bertaraf edileceği ve onun devamlılığının sağlanabileceği bir tarzda kusursuz bir biçimde ve hiç kesilmeden meydana gelmesi gerekir.[141] Bu sebeple nedensellik zinciri geriye doğru belli bir noktaya kadar götürülebilir ve bu noktadan öteye geçemez. Bu ise kendisinin bir nedeninin bulunmadığı bir nedendir. Var olan koşullar her insanın öleceğini kesin kılar ancak hastalıktan mı ve ya başka bir şeyden mi öleceği kesin değildir ancak böyle bir nedensiz neden varlığa gelince belirlenir.[142]

Buraya kadar Aristoteles fiziğindeki temel kavramları ve bunların oynadıkları rolü incelemiş olduk. Bu incelemenin asıl amacı bir bütün olarak Aristoteles fiziği

---

[139] Aristoteles, Metafizik, 994a 1-19, s. 147-148.
[140] A.g.e., 994b 6-9, s. 149 ve 7 nolu dipnot.
[141] A.g.e., 1071b 1-22, s. 498-499.
[142] David Ross, a.g.e., s. 102.

denen şeyi oluşturmakla beraber bu fizik asıl anlamında hareket değişim ve oluş problemini merkez edinmiştir ve nihayetinde çözmeye çalıştığı problem de varlıkların nasıl var olup yokluğa gittikleri, neden değiştikleri ve hangi sebeple hareket ettikleri problemidir. O hâlde bu andan itibaren Aristoteles'in değişimle ilgili düşüncelerine yer vermek doğru olacaktır.

6- HAREKET, DEĞİŞİM VE OLUŞA İLİŞKİN GENEL TEORİ

Aristoteles'e göre oluş ve yok oluşun hüküm sürdüğü biricik bölge bizi doğrudan doğruya çevreleyen duyusal dünya bölgesidir. Ancak bu bölge, evrenle karşılaştırılınca, onun bir parçası bile değildir.[143] İşte bu dünyada bir değişim olgusunu fark eder ve gözlemleriz.

Genel olarak der Aristoteles; "*yokluğa giden bir varlıkta, varlığını devam ettiren bir şeyler vardır ve varlığa gelen bir varlıkla ilgili olarak da bu varlığın kendisinden meydana geldiği şeyle, kendisi sayesinde meydana geldiği şeyin var olması zorunludur ve bu süreç de sonsuza kadar gidemez.*"[144] Yani değişme bir şeyden bir şeye doğru olduğundan değişen şeyin, bir varlık olması zorunludur.

Ayrıca her şeyin hareketsiz olduğunu söylemek de, her şeyin hareketli olduğunu söylemek de ya da ezelî-ebedî hiçbir şeyin olmadığını söylemek de doğru değildir. Harekette olan şeyleri hareket ettiren bir şey var olmalıdır.[145] Hareket eden her şey bir şeyden hareketle bir şeye doğru hareket eder. O halde hareket edenin önce kendisinden kalkarak hareket edeceği şeyde olması, sonra artık orada olmaması, diğer şeye doğru hareket etmesi ve diğer şeyde ortaya çıkması gerekir.[146] Öyle ki var olmayanın harekette olmasının mümkün olmadığından sükûnet ve hareket eşit olarak varlığın fiilleridir ve var olmayan bir şeye izafe edilemezler ve işte zaten töz bakımından oluş, meydana geliş, hareket noktası olarak salt kuvve olan bir var-olmayana sahip olduğundan, bir hareket değildir.

Bütün varlıklar ya karşıtlardır, ya da karşıtlardan meydana gelen şeylerdir. Bu yüzden hareket karşıtlar arasındadır ve karşıtları gerektirir.[147] Yine hareket salt bir

---

[143] Aristoteles, Metafizik, 1010a 27-32, s.221.
[144] A.g.e., 1010a 1-24, s. 219-220.
[145] A.g.e., 1012b 22-30, s. 233; Z. Bechler, Aristotle's Theory of Actuality, State University of New York Press, New York, 1995, s.30
[146] A.g.e., 1063a 12-21, s.459.
[147] A.g.e., 1004b 26- 1005a 12, s.197-198;, James Bogen, Change and Contrariety in Aristotle,

ilinek olduğundan zorunlu olarak ya hareket eden veya hareket ettiren bir tözde bulunmak zorundadır ki Aristoteles'e göre bu evvelâ hareket edendir. Eğer hareket ettirenin fiili hareket ettirmekse, bu fiille hareket edenin kendisi fiil halinde bulunur.[148]Her meydana geliş, daha önceden meydana gelmiş olan bir şey, her hareket genel olarak daha önceden harekette olan bir şey gerektirir.[149] Bu sebeple hareket hem bir gerçekliğe sahiptir hem de süreklidir.[150]

Bir şey hareketli ise bu onun olduğundan başka türlü olabileceğini gösterir.[151] Hareket eden her şey, hareket ettirilen bir şey olmak bakımından olduğundan başka türlü olma gücüne sahiptir. O niteliksel, niceliksel değişmeye, yer değiştirmeye vb. tabidir.[152]

Aristoteles'e göre değişmenin gerektirdiği ögeler; hareketi meydana getiren şey, hareket eden şey, hareket edilen zaman ve kendisine doğru hareket edilen şeydir. Son ikisi yalnızca yer değiştirme hareketinin gerektirdiği iki yeri değil, varlığa geliş ve yok oluştaki tözsel karakteri, büyüme ve küçülmedeki iki büyüklüğü, başkalaşımdaki iki niteliği gerektirir.

Aristoteles'in terminolojisinde genel olarak değişme "*metabole*"dir. O, "*genesis*" ile "*kinesis*"in türleri oldukları cinstir.[153] Değişme ya karşıtlar ya da bir ara durum ile bir karşıt ya da zıtlar arasında olduğundan ilineksel değişimi bir kenara bırakırsak asıl hareket; 1) pozitif terimden (onun karşıtı) bir pozitif terime 2) bir pozitif terimden onun zıddına 3) bir negatif terimden onun zıddına ya da 4) bir negatif terimden bir negatif terime; başka bir ifadeyle A'dan B'ye, A olmayandan B olmayana, A'dan A olmayana ve A olmayandan A'ya doğru olmalıdır.[154] Fakat (4) bir değişme değildir çünkü karşıtlar arasında değildir. (3) oluştur. (2) ise yok oluştur. (2) ve (3) aynı zamanda değişme olmakla beraber hareket değildirler. Bu durumda yalnızca (1) harekettir. Aslında Aristoteles hareketi ilkin değişmeyle eşanlamlı

Phronesis, 37 (1992), s. 1

[148] A.g.e., 1066a 27-32, s. 470.

[149] A.g.e., 1049b 34- 1050a 2, s. 409., Robert Wardy, The Chain of Change a Study of Aristotle's Physics VII, Press Syndicate Of The University Of Cambridge, Cambridge, 1990, s.594.

[150] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 325a 23-34, s.78; Fizik, 232a 6-10, s.257; David Ross, a.g.e., s.103; Aristotle, Physics, Kitap 8, Daniel W. Graham, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 184

[151] Aristoteles, Metafizik, 1072b 5, s. 506.

[152] A.g.e., 1042b 5, s.378 ;1015a 34, s.244 ; 1015b 14, s.245 ; 1072b 4-13, s.506-507, 1 nolu dipnot,

[153] Aristoteles, Metafizik, 1032a 15,,s.327; 1042b 8, s.378; 1069b 9-15, s. 485; s. 327, 3 nolu dipnot.

[154] Aristoteles, Metafizik, 1067b 15-20, s. 476-477.

kılmıştı.[155] Fakat sonradan tözsel değişimi yani oluş ve yok oluşu dışlayacak şekilde hareketin anlamını daraltarak daha büyük bir dilsel kesinliğe erişmiştir.[156]

Buna göre farklı kategoriler bakımından değişme şu şekilde olur. 1) Bireysel doğaya ilişkin olarak var oluş ve yok oluş, 2) Niteliğe ilişkin olarak farklılaşma, 3)Niceliğe ilişkin olarak büyüme ve azalma, 4)Yere ilişkin olarak hareket.[157] Aristoteles'e göre değişimin çeşitleri şöyle bir şekille gösterilebilir:

METABOLE (DEĞİŞME)

Genesis Ve Phthora (Oluş ve Yok Oluş)	Kinesis (Hareket)		
Kata Ousian (Töz Bakımından)	Aukhesis ve Phthesis (Büyüme ve Küçülme) Kata Poson (Nicelik Bakımından)	Alloiosis (Başkalaşma) Kata Poion (Nitelik Bakımından)	Phora (Yer Değiştirme) Kata Topon (Yer Bakımından)

Buna göre Aristoteles mutlak anlamda saydığı ve içine oluş ve yok oluşu alan meydana gelme ya da "töz bakımından" değişme ile; ikincil anlamda kabul ettiği nicelik, nitelik ve yer bakımından değişme arasında kesin bir ayrım yapmaktadır. Ancak bazen '*genesis*' veya '*phthora*' kavramının benzerlik yoluyla bütün kategorilere uygulandığı da olur.[158]

Aristoteles'e göre yer değiştirme (*phora*) bütün diğer hareketlerde bulunur ve yer değiştirme hareketinin çeşitleri arasında da dairesel hareket, tek sürekli ve mükemmel hareket olduğundan dolayı birincildir. Bunun nedeni diğer hareketlerin yer değiştirme hareketine indirgenebilmeleri değildir; yer değiştirme hareketinin bütün diğerlerinin koşulu olmasıdır. Örneğin büyüme, nitelik değiştirme dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektirir. Çünkü besinin, beslenen tarafından, bizzat kendisi bir yaklaşmayı, dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektiren bir temas aracılığıyla

[155] Aristoteles, Fizik, 200b 32-201a 16, s.95.
[156] David Ross, a.g.e., s.104; Russell Dancy, On Some of Aristotle's First Thoughts About Substances, The Philosophical Review, Vol. 84, No. 3 (Jul., 1975), s. 350.
[157] Aristoteles, Metafizik, 1069b 10-20, s.485-486 ;
[158] Aristoteles, Metafizik, s.327, 3 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, s.319a 14-17, s.48.

özümlenmesi gerekir. Buna ek olarak Aristoteles için değişmenin temel biçimi, nitelik değiştirmedir. Çünkü o formun tedrici olarak bilfiil hale geçişini en iyi bir biçimde gerçekleştirir.[159] İnceleyenden bilgin olanın çıkmasında olduğu gibi niteliksel değişme aynı zamanda bir ereğe yönelme olduğu için ondan bir geriye dönüşüm söz konusu değildir.[160]

Değişim belirli durumlarda bu yönlerin biri ya da ikisine ilişkin olarak, karşıt durumlara doğru gerçekleşecektir. Bundan dolayı değişen varlık her iki duruma da yatkın olmalıdır. Her şey potansiyel olandan aktüel olana doğru değişir ve bu büyüme ve azalma için de geçerlidir.[161] Hareket eden veya daha genel ifadeyle değişen bir şeyin seyrettiği değişimdeki iki uç nokta arasında bulunan aracı varlık, aralarında bulunduğu şeylerle aynı doğada olmalıdır. Ancak çelişik olanlar aracı varlık kabul etmediğinden şu halde aracı varlık ancak karşıtlar arasında olabilir.[162] Ancak yine Aristoteles'e göre iki karşıt arasında bulunan aracı varlık, uçlardan birinin yüklemi olduğu özne hakkında tasdik edilemez.[163]

Genel olarak yokluğa giden bir varlıkta varlığını devam ettiren bir şey vardır ve varlığa gelen bir varlıkla ilgili olarak da bu varlığın kendisinden meydana geldiği şeyle, kendisi sayesinde meydana geldiği şeyin var olması zorunludur. Ancak niteliksel değişmeyle niceliksel değişme bir değildir ve niceliksel değişmede varlıklar varlıklarını devam ettirmezler.[164]

Bir şey aynı zamanda hem yoksunluğundan, hem de maddesinden çıkar. Ancak daha ziyade yoksunluğundan çıkar; çünkü bir şeyin kendisinden çıktığı şey devam eden bir şey değil, değişen bir şeydir. Ne var ki meydana gelen şeyin (*gignomenon*) kendisine yoksunluktan daha fazla adını verme hakkına sahip olmasa da kimi zaman maddeden çıktığı söylenebilir. Ancak bu durumda bile olsa olsa "taştan" veya "tunçtan" deyimlerinde olduğu gibi asıl anlamda olmayan, türemiş

---

[159] Aristoteles, Metafizik, s.378, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 320a 16-25, s.52; Thomas M.Olshewsky,Self-Movers and Unmoved Movers in Aristotle's Physics VII, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 45, No. 2 (1995), s. 394

[160] Aristoteles, Metafizik, 994a 29, s.148.

[161] A.g.e., 1069b 10-20, s.485-486 ;

[162] Aristoteles, Metafizik, 1011b 17-22, s.227-228; 1068b 20- 1069a 14, s.482-483; Fizik, 226b 21-227a 31, s.231-235.

[163] Aristoteles, Metafizik, 1063b 20-24. s.461 4 nolu dipnot.

[164] A.g.e., 1010a 15-25, s.220.

anlamda bir ad kabul edilebilir. [165]

Aristoteles'e göre her yoksunluk, ona tekabül eden pozitif kavramla bilinir.[166] İlk hareket ettiricinin karşıtı olmadığından[167] o, kendi kendisinin nesnesidir. Her değişmenin karşıtlar arasında meydana gelmesinden ötürü de değişmeden uzak saf fiildir ve nihayet bağımsız bir varlıkla donatılmıştır ve maddesi yoktur.[168] Aristoteles'e göre oluşa tabi varlıklar olduğu gibi tabi olmayan varlıklar da vardır. Örneğin göksel küreler oluşa tabi değildirler. Çünkü onların karşıtları yoktur.[169]

Ay-üstü âlemdeki varlıklar oluşa tabi olmayan ezelî-ebedî varlıklardır. Ancak ay-altı âleminin bireyleri ezelî-ebedîliğe ulaşmak imkânından mahrumdurlar. Eğer doğa bu tehlikeye, bireye değil, onun türünün kendisine, oluşun sürekliliği ve devamlılığı sayesinde bir çare bulmamış olsaydı, bireylerin kaderi yok olmak tehlikesine maruz kalırdı.[170] Dört öğenin sürekli olarak birbirine dönüşümü de kendi tarzında İlk Hareket Ettiricinin süreklilik ve ezeli-ebediliğini taklit etmektedir ve dünyanın oluşu, böylece hareket aracılığıyla ezeli-ebediliğin hareketli bir taklidi içinde gerçekleşmektedir.[171]

Mutlak anlamda, var olma töz bakımından var olmadır ve özünü kaybeden şey mutlak anlamda yokoluşa tabidir.[172] Muayyen anlamda oluş ise diğer değişme türlerini, yani yer değiştirme hareketini (*phora*), Niteliksel değişmeyi (*alloiosis*) ve niceliksel değişmeyi (*auksesis*) içine alır. [173]

Aristoteles'e göre mutlak anlamda var olmayandan hiçbir şey meydana gelmez. [174] Her şey göreli olarak var olmayandan yani bilkuvve varlıktan gelir.[175] Oluşunun sonuna ulaşmak, gerçekleşmiş ve tamamlanmış bir şey olmak imkânına sahip olmayan bir şey var olamaz. Örneğin köşegen hiçbir zaman karenin kenarı ile ölçülemez. Gerçekleşmiş varlığın (*gegonos*) oluşun (*genesis*) sonu olduğunu gösteren

---

[165] Aristoteles, Metafizik, s. 332, 1 nolu dipnot.
[166] Aristoteles, De Anima II,430b 20 vd. çev. Celal Gürbüz, Ara yay. İst. 1992, s.88.
[167] Aristoteles, Metafizik, 1070b 20, s.492.
[168] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot
[169] A.g.e., s.523, 4 nolu dipnot.
[170] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot
[171] Aristoteles, Metafizik, s. 502, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş üzerine, 338b 1 vd., s.157.
[172] Aristoteles, Metafizik, 1050b 15-20.
[173] Aristoteles, Metafizik, 1042b 6, s. 378; 1032a 15, s.327; Fizik, 225a 12-20, s.221-223; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 317a 17-31, s.27-28.
[174] Aristoteles, Metafizik, 1070a 1-30, s.487-490.
[175] A.g.e., 1069b 15-20, 486

şey, her gerçekleşmiş varlığın gerçekleştiği ilk andan itibaren, yani oluşunun bittiği andan itibaren var olmasıdır.[176]

Aristoteles'e göre meydana gelen hareket etmiş olamaz ve bu nedenle oluş, meydana geliş (*genesis*) bir hareket değildir.[177] Bu nedenle tözle ilgili bir hareketten söz edilemez. Yine göreli olanlar ile ilgili olarak da hareket yoktur. Nihayet etkide bulunan ve etkiye uğrayan, hareket ettiren ve hareket ettirilenle ilgili olarak da hareket yoktur; çünkü hareketin hareketi veya oluşun oluşu veya genel olarak değişmenin değişmesi yoktur. Yine hareket tözün bir niteliği olduğundan bizzat kendisinde incelenemez ve ayrı bir bilimin konusunu da teşkil etmez.[178] Zira hareket kendisi bakımından göz önüne alınabilen bir töz değil basit bir ilinektir.[179]

Aristoteles'e göre kategorilerin hepsiyle ilgili olarak da meydana gelen, nitelik değildir, filanca niteliğe sahip olan tahtadır, nicelik de değildir; filanca niceliğe sahip olan tahta veya hayvandır. Bununla birlikte sadece töze has olarak, bir tözün meydana gelişinde, bu tözü meydana getiren ve ondan önce gelen bilfiil bir başka tözün, örneğin meydana gelen eğer bir hayvansa bir hayvanın varlığını kabul etmemiz gerekir. Eğer bunun tersine bir nitelik veya nicelik söz konusu ise, önce gelen bilfiil varlık zorunlu değildir, bu varlığın bilkuvve olması yeterlidir.[180]

Tözün içinde yeni bir nitelik veya nicelik vb. ortaya çıktığında, bu nitelik veya nicelik ezelî-ebedî olmadığı gibi, oluşa da tabi değildir; ilinek gibi ansal olarak veya bir anda ortaya çıkar. Form, biraz önce var değildi; şimdi vardır. Beyaz bir şey, siyah olabilir; ama beyaz, siyah olmaz.. Aristoteles'e göre her meydana gelen şeyden (*gignomenon*) önce zorunlu olarak var olan öğe örneğin sağlıkla ilgili olarak sıcaklık, evle ilgili olarak taşlar, tunç daire ile ilgili olarak tunç bir maddedir. Ancak şeye adını veren, şeyin kendisinden çıktığı madde değildir; formudur. O halde form veya töz denen şey meydana gelmemiştir ve meydana gelen şey adını formdan alan, form ve maddenin birleşmesinden meydana gelen bütündür. Her meydana gelen şey ise, formum yanında, bir parçasının madde olmasından dolayı madde içerir. Ne var ki

---

[176] A.g.e., 999b 12-13, s.171.
[177] A.g.e., 1067b 34-36, s. 478, 4 nolu dipnot.
[178] Aristoteles, Metafizik , 1068a 13-1068b 5, s.479-481; Fizik, 225b 5- 226b 16, s.223-231.
[179] Aristoteles, Metafizik, 1032a 15, s.327; 1065b 5-8, s. 466; Fizik, 200b 32, s.94.
[180] Aristoteles, Metafizik, 1034a 34-1034b 20, s. 340-341.

bundan her formun ezelî-ebedî olduğu sonucu çıkmaz.[181]

Bununla birlikte sonsuz bir nedenler zinciri dikey olarak da tür olarak da imkânsızdır. Eğer bir ilk terim olmazsa, neden de olmaz. O halde aynı zamanda nedenleri olmaksızın var olan bir şeylerin yani ilkelerin söz konusu olduğunu kabul etmek gerekir.[182] Nedenler olmamak ise ezelî-ebedî olmak anlamına gelir. Bu ezeli-ebedi töz, ezeli-ebedi hareketi meydana getirmek için bilfiil ve madde-dışı olmak zorundandır. Ve bu hareketin ayrıca her türlü kuvvenin bertaraf edileceği ve onun devamlılığının sağlanabileceği bir tarzda kusursuz ve devamlı olması gerekir.[183]

Aristoteles için hareket de zaman da ezelî-ebedîdir ve bu ezelî-ebedî olan bir tözün veya tözlerin var olması gerekir. Ayrıca hareket ezelî-ebedî olduğundan ve birliğinden dolayı süreklidir ve süreklilik ancak yer değiştirme hareketinin sürekliliği hatta dairesel yer değiştirme hareketinin sürekliliği olabilir. Sonuç Ortadan kalkamaz, ve ezeli-ebedi olan töz veya tözler ezeli-ebedi ve dairesel bir hareketle hareket eden tözün varlığını kabul etmek gerektiğidir.[184] Yalnızca yer değiştirme maddesine sahip olan şeylerin, örneğin gök cisimlerinin, oluş ve yok oluşun maddesine sahip olmaları ise zorunlu değildir.[185]

Aristoteles'e göre evrende her zaman aynı kalan ve hiçbir değişmeye maruz kalmayan varlıklar vardır ve doğruyu bunlardan hareketle aramamız gerekir. Örneğin gök cisimleri böyle varlıklardır. Onlar bazen şu özelliklerle bazen diğer özelliklerle kendilerini göstermezler, tersine her zaman aynıdırlar ve hiçbir değişmeye uğramazlar. Farzı muhal nicelik bakımından bu dünyadaki şeyler sürekli bir akış ve hareket içinde olsalar, yani mesela büyüme ve küçülme sürekli olarak devam etmiş olsa dahi nitelik bakımından varlıklarını sürdürmelerini engelleyecek bir şeyden bahsedilemez.[186]

Aristoteles'e göre meydana gelen olan bir şey kendi potansiyelliğinden meydana gelir.[187] Bu yüzden varlığa geliş potansiyel olarak var olan ancak aktüel

[181] A.g.e., 1033b 17-20, s. 335.
[182] A.g.e., 994a 1-19, s. 147-148.
[183] A.g.e., 1071b 1-22, s. 498-499.
[184] Aristoteles, Metafizik, 1071b 10-11, s. 498; Fizik, 250b 23-251b 13, s.337-341.
[185] Aristoteles, Metafizik, 1042b 5-6, s. 378.
[186] Aristoteles, Metafizik, 1063 a 22-28, s. 460; Fizik, 253b 13, s. 351.
[187] David Ross, a.g.e., s. 86

olarak var olmayan bir şeyin önden var olmasını zorunlu kılar.[188] Aynı şey yok oluş için de geçerlidir.[189] Diğer bir ifadeyle duyusal oluş ne mutlak varlıktan ne mutlak var-olmayandan çıkar; varlık ile var-olmayan arasında bulunan bilkuvve varlıktan çıkar.[190]

Söz gelimi bina yapma fiili, inşa edilen evde kendisini gösterir ve evle aynı zamanda vardır. Amaca ulaşıldığında ise fiil biter. Örneğin zayıflamak, zayıflama elde edildiğinde ortadan kalkar çünkü zayıflama fiili kendinde bir amaç değildir, onun amacı zayıflık veya sağlıktır. Aynı şekilde bir ev bitirildiğinde, inşa etme biter; ders öğrenildiğinde öğrenme, iyileştiğinde de iyileşme biter. Burada asıl anlamında fiil değil, eksik (ateles) bir faaliyet karşısında bulunuruz ve bu tek kelime ile bir harekettir.[191]

Aristoteles'e göre fiil, erektir ve kuvve bir erek için tasarlanmıştır.[192] Her hareket eden veya ettiren şey ise bilfiil bir varlıktır ve gerçekten var olan da yine bilkuvve değil bilfiil olan varlıktır.[193] Zira hiçbir zorunlu varlığın varlığı bilkuvve değildir.[194]

Yine aynı şekilde ezelî-ebedî hareket ancak bir yerden bir başka yere geçebilmek dışında bilkuvve değildir. Bundan dolayı güneş, yıldızlar ve bütün gök daima bilfiildir ve bazı doğa filozoflarının korktukları gibi onların duracaklarından korkmak için hiçbir neden yoktur. Bu varlıklar yörüngelerinde hiçbir zaman yorulmazlar. Ayrıca yok oluşa tabi olmayan bu varlıklar, toprak ve ateş gibi sürekli değişme halinde olan varlıklarca taklit edilirler. Bu varlıkların kendileri de ezelî-ebedî olarak bilfiildirler; çünkü onların hareketleri de kendileriyle ve kendilerindedir. Ancak diğer güçlerin hepsi, zıtların gücüdür.[195]

Aristoteles'e göre faaliyet, yalnızca harekette değildir, aynı zamanda hareketsizliktedir (energeia akinesias). Ne var ki oluş halinde olan faaliyetle,

---

[188] Aristoteles, Fizik 217b 17, s.183.
[189] Arda Denkel, a.g.e., s. 158..
[190] Aristoteles, Metafizik, s. 393, 1 nolu dipnot; 1045b 35-1046a 11, s.394; Önerme üzerine, 23a 7, çev. Hamdi Ragıb Atademir, MEB. yay. 1963, Ank.s.40; Gökyüzü Üzerine, 282a 5, s.89; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 316a 15, s.25.
[191] Aristoteles, Metafizik, 1048b 27-35, s.405; 982b 10, s.83; 1031b 1, s.323; 1050a 21, s.410; Fizik, 201b 27, s.99.
[192] Aristoteles, Metafizik, 1050a 10-1050b 1, s. 409-411.
[193] A.g.e., 1047a 32-35, s. 399
[194] A.g.e., 1050b18-19, s. 412.
[195] A.g.e., 1050b 20-30, s. 412-413.

mükemmelliği uygulayan faaliyet arasında; geçişli fiille, içkin fiil arasında bir ayrım vardır.[196] Hareket, bilkuvve olanın, bilkuvve olmak bakımından fiilidir ve şeyin tunç olmak bakımından tunç gibi spesifik özelliklerinde değil fakat, örneğin hareketli olması yani heykel olabilmesi bakımından tunç, heykelin maddesi olabilmesi bakımından tunç gibi kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması bakımından göz önüne alınması gerekir.[197]

Meydana gelen, bir hareket ettirici nedenden ötürü bir özneden hareketle meydana gelir ve bir şey olur. Nasıl özne, örneğin tunç, meydana getirilmezse, aynı şekilde küre de - tunç kürenin bir küre olması ve tunç kürenin meydana getirilmesi ile ilineksel anlamda meydana getirilmesi müstesna meydana getirilemez.[198]

Ayrıca hareketin, kuvve olarak gelişmek dışında bir fiili olamaz. Genel olarak her hareket bir kuvvenin, kuvve olmak bakımından, bir hareket edenin hareket eden olmak bakımından gerçekleşmesidir. Hareket eksik tamamlanmamış bir fiildir (*energeia ateles*).[199] Bu sebeple hareket energeiadır, entellekheia değildir. O, bilkuvve olanın bilkuvve olmak bakımından fiilidir ve bir şey, kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması örneğin tunç için, heykelin maddesi olabilmesi bakımından göz önüne alınmalıdır.[200]

Değişen maddenin zorunlu olarak aynı zamanda bilkuvve iki karşıtı olması gerekir ve her değişme bilkuvve varlıktan bilfiil varlığa, örneğin bilkuvve beyazdan bilfiil beyaza doğru gerçekleşir, büyüme ve küçülmede de durum aynıdır. Dolayısıyla her şey varlıktan, varlığa gelir.[201]

Formun bir şey üzerine gelmesi, belli bir varlıktan hareketle belli bir varlığı meydana getirir ve bu meydana gelmeden sonra bu varlık, belli bir niteliğe sahip olan bir varlık olur. Kallias veya Sokrates gibi her bireysel bileşik varlığın durumu ile her hangi bir bireysel tunç kürenin durumu aynıdır.

Bazı durumlarda örneğin doğal varlıklarda meydana getiren şey, insanı

---

[196] A.g.e., 1050a 25-1050b 1, s. 410-411; 1048b 18, s.404 , 1072b 26, s.507; Nikomakhos Ahlâkı, 1154b 17, çev. Saffet Babür, Ayraç yay. Ank. 1998, s.155.
[197] Aristoteles, Metafizik, 1065b 15-18, s. 467.
[198] A.g.e., 1033a 22-1033b 5, s. 333-334.
[199] A.g.e., 1065b 18-24, s. 467-468; 1066a 21, s.470.
[200] Aristoteles, Metafizik, 1009a 27, s.216, 1012a 28, s.231, 1069b 26-35, s.487; Fizik, 187a 23, s.23.
[201] Aristoteles, Metafizik, 1069b 14-20, s. 486.

meydana getirenin insan olması gibi, meydana gelen şeyle form bakımından aynı türdendir. Çünkü doğal varlıklarda meydana getirmek için, meydana getiren varlık yeterlidir. Maddede formun gerçekleşmesinin nedeni odur.[202]

Bazı şeyler der Aristoteles, sanatkâr olmaksızın var olabilirken bazı şeyler olamaz. [203] İşte doğa tarafından meydana getirilen şeylerin durumu sanat tarafından meydana getirilen şeylerin durumu gibidir dolayısıyla var olması doğası gereği olan şeyler doğalarının etkisi haricinde veya doğalarına aykırı olarak var olamaz.[204]

Doğa olsun, insan olsun, nesneyi varlığa getiren etmenin yaptığı, "bundan" (somut bir madde parçasından) "şöyle" (belirli bir form olan) bir şey elde etmektir. Dolayısıyla ortaya çıkan "bundan şöyle" bir varlık, örneğin taştan bir heykel, ya da tunçtan bir küredir.[205] Doğal bir nesne o halde, hayvanlar ve kısımlarında olduğu gibi, madde ve formun birleşmesinden meydana gelir.[206]

Aristoteles'e göre doğası gereği meydana getirmenin nedeni, meydana gelen şeyin parçasıdır ve genel olarak meydana gelişin nedeni de formel tözdür. Çünkü insanı meydana getiren insandır.[207] Ayrıca bir aynı form birçok maddeye sahip olabildiği gibi bir aynı maddenin de birçok formu olabilir.[208] Yalnız ne var ki ögelerin kendisine dönecekleri ve kendisinden çıktıkları daha basit bir töz yoktur. [209] Onlar ancak belli bir sürece uygun olarak birbirlerine dönüşebilirler.[210]

Ayrıca bütün varlıkların maddesi de yoktur. Ancak varlığa gelen ve birbirlerine dönüşen şeylerin maddesi vardır. Ama değişmeye tabi olmaksızın var olan veya olmayan şeylerin de aynı şekilde maddesi yoktur.[211] Değişen her şeyin maddesinin var olduğu söylense de bu madde her durumda farklıdır. Oluşa tabi olmayan, yalnızca yer değiştirme hareketinde bulunan ezelî-ebedî varlıkların da maddesi vardır. Ancak bu oluşun taşıyıcı öznesi olan madde değil, bir yerden başka

---

[202] A.g.e., 1033b 31-1034a 7, s. 336-337.
[203] A.g.e., 1034a 9- 22, s.338-339.
[204] A.g.e., 1034a 18-29, s.339 ve 1 nolu dipnot
[205] A.g.e., 1033b 20, s.335.
[206] A.g.e., 1014b 16-1015a 20, s. 241-243.
[207] A.g.e., 1034 23- 1034b 2, s.339-340.
[208] A.g.e., 1044a 25, s.385.
[209] A.g.e., 1036a 8, s.347.
[210] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 331a 13 vd., s.117.
[211] Aristoteles, Metafizik, 1044b 27-29, s. 388.

bir yere hareketin öznesi olan maddedir.[212]

Tunçtan bir daire söz konusu olduğunda meydana gelen yakın madde olan tunç ve yakın form olan yuvarlaklık değil bu somut bileşik varlıktır. O halde değişen şey maddedir, maddenin kendisi olmaya doğru değiştiği şey de formdur.[213] Tek bir maddeden fail nedene bağlı olarak farklı varlıklar çıkabilir. Örneğin taştan bir ev de bir kale de yapılabilir. Ancak her maddeden her şey çıkmaz. Örneğin taştan yorgan çıkmaz. Çünkü bu, fail nedenin kudreti içinde değildir.[214] Ancak aynı şeyi farklı maddelerle yapmak için fail nedenin aynı olması gerektiği açıktır. Çünkü hem madde, hem fail neden farklı olurlarsa, ortaya çıkan eser de farklı olur[215] Ayrıca oluşu mümkün kılan yalnızca maddesel ve formel nedenler değildir. Oluşu yalnız maddenin özelliklerin yüklemek bıçkıyı marangozun ürününün tek nedeni olarak ele almak gibidir.[216]

Aristoteles nedenler ve doğa kavrayışına dayandırdığı değişim düşüncesini tamamlayıcı unsurlar olarak zaman ve yer ile ilgili problemlere de yönelir. Zira her değişim ona göre bir zamanda ve bir mekânda meydana gelir. Bu yüzden bu bağlamda hareket açısından zaman ve yer problemine eğilmemiz uygun olacaktır.

7- ZAMAN SONSUZLUK YER VE BOŞLUK TEORİLERİ

Aristoteles'in zaman ve özellikle yer teorisinin sonucu olan boşlukla ilgili teorileri yüzyıllar boyunca etkili olmuş ayrıca modern fiziğin oluşumuna derinden etkilemiştir. Burada kısaca bu konulardaki Aristoteles'in bu konudaki düşüncelerini genel hatları ile ortaya koymayı amaçlıyoruz.

7-a-Zaman

Aristoteles fizik düşüncesinde zamana çok özel bir yer ayırır ve fizik biliminin merkezine yerleştirdiği hareket kavramına ilişkin her türlü tahlillerini zaman kavramına bağlar. Ona göre zaman hareketin hem ölçüsü hem de önce ve

---

[212] A.g.e., 1069b 25-27, s. 487.
[213] A.g.e., 1070a 1-5, s. 488.
[214] A.g.e., 1044a 25-35, s.385-386.
[215] A.g.e., 1044a 30-34, s. 386.
[216] David Ross,Aristoteles, s.131.

sonra olması bakımından onun düzenidir.[217] Aristoteles'e göre zaman hareketin ölçüsü olduğu gibi sükûnetin de ölçüsüdür.

Filozofa göre hareket ve zaman asıl anlamında değil ilineksel anlamda niceliklerdir.[218] Hareket daha doğrusu değişme zaman gibi ezelî-ebedîdir. Zaten önce ve sonraya göre hareketin sayısı olarak tanımladığı ve ezeli-ebedi olarak kabul ettiği zaman, Aristoteles için ya hareketin kendisidir veya onun bir değişik halidir.[219]

Zaman, ezelî-ebedîdir, çünkü önce ve sonra kavramları zamandan bağımsız olarak tasarlanamazlar. Zamanın dışında ne önce, ne sonra vardır. Zaman hiçbir zaman başlamamıştır ve hiçbir zaman ortadan kalkamaz. Aksi halde zamandan önce bir zamanın olduğunu ve zamandan sonra bir zamanın olacağını söylemek gerekirdi.[220]

Hem Platon'a hem de Aristoteles'e göre zaman ve hareket bir tür karşılıklı bağıntılılık içerisinde sımsıkı bir arada bulunur.[221] Aristoteles göre de Platon için olduğu gibi en iyi ölçme birimi, dairesel harekettir.[222] Zamanı hareketin önceye ve sonraya göre hesabı veya sayılması olarak gören[223] Aristoteles için zaman hareketle eşanlamlı değildir, fakat harekette, hareketle hesaplanmak zorundadır. Hesaplama ise bir hesaplayan talep eder; bu yüzden, eğer bir zihin var olmasaydı, zaman da var olmazdı.[224] İnsanın zamanın farkına varmasını sağlayan şey ise ardışıklığın (öncenin ve sonranın) tanınması ve kabul edilmesidir.[225]

Aristoteles bir şeyin zamanda olmasının üç anlamına işaret eder. 1-Zaman olduğu sırada var olmak 2-Zamanın bir parçası ya da özniteliği olmak. 3- Zaman yoluyla ölçülebilir olmak. Zaman olduğu sırada var olmak hareket ya da mekân olduğu sırada olmaktır. Geçmiş ve gelecek zamanın parçaları olarak zamandadırlar. Olaylar ise zamanla ölçülebilir olmaları dolayısıyla zamandadırlar. Hatta cisim

---

[217] Aristoteles, Fizik, 219b 1, s.191; İhsan Fazlıoğlu, Aristoteles'te Nicelik Sorunu, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998, s. 95-96; Robin Le Poidevin, Relationism and Temporal Topology Physics or Metaphysics?,The Philosophical Quarterly, Vol. 40, No. 161 (Oct.1990),s. 419.

[218] Aristoteles, Metafizik, s.267, 1 nolu dipnot, Fizik, 219b 1, s.191; Kategoriler, 5a 6, s.17.

[219] Aristoteles, Metafizik , 497,6 nolu dipnot.

[220] Aristoteles, Metafizik, 1071b 3-10, s. 497-498; Fizik, 251b 19-26, s.341.

[221] Aristoteles, Fizik, 220b, s.197-199;, Davıd Bostock, Aristotle's Account of Time , Phronesis, 25 (1980), s. 148; Denis Corish, Aristotle's Attempted Derivation of Temporal Order from That of Movement and Space Phronesis, Vol. 21, No. 3 (1976), s. 241.

[222] A.g.e., 223b, s.213-215.

[223] A.g.e., 219b, s.191-195.

[224] A.g.e., 223a, s.211-213.

[225] Aristoteles, a.g.e., 219a, s.189-191; Francis Peters,a.g.e., s. 189-190.

mekânlar yuvasında olduğu gibi olayda bir zamanlar yuvasındadır. Nasıl ki mekândaki şeyler mekân tarafından kapsanıyorsa onlar da zaman tarafından kapsanır. Ancak her zaman olan şeyler zaman tarafından ne kapsanabilir ne de ölçülebilir.[226]

Aristoteles'e zorunlu hakikatler zamanda değildir. Zaman asla kesilmeyecektir, çünkü hareket asla kesilmeyecektir. Çünkü her bir "şimdi" doğası gereği geçmişin sonu olduğu gibi geleceğin de başıdır.[227] Hareket de zaman gibi ezelî-ebedî olduğundan ezelî-ebedî olan bir tözün veya tözlerin var olması gerekir. [228]

7-b-Sonsuzluk

Aristoteles'e göre sonsuz ya sesin görülemez olması anlamında sonsuz olması gibi doğası bakımından kat edilemez olduğu için kat edilmesi imkânsız olandır veya kat edilmesi mümkün olan, ancak sonu olmayan veya kat edilmesi hemen hemen imkânsız olan veya doğası gereği kat edilebilen, ama kat edilemeyen veya sınırı olmayandır. Ayrıca birleştirme-toplama bakımından sonsuzla, bölme bakımından sonsuz veya her ikisi bakımından sonsuz vardır. Birleştirme bakımından sonsuz, örneğin sayının sonsuzluğu; bölme bakımından sonsuz, örneğin uzayın sonsuzluğu: bölme ve birleştirme bakımından sonsuz ise zamanın sonsuzluğudur. Zaman, bir sayı olmasından dolayı birleştirme bakımından, sürekli olması bakımından bölme bakımından sonsuzdur.[229]

Aristoteles'e göre, eğer sonsuzun ateş veya su gibi bir töz olduğu kabul edilirse, o ya bölünebilir veya bölünemez olacaktır ve eğer bölünebilirse zorunlu olarak büyüklük veya çokluk dolayısıyla bir kendinde töz değil nicelik olacaktır. Yok eğer bölünemezse o zamanda her hangi bir araştırmanın konusu olmayacaktır."[230]

Aristoteles'e göre sonsuz tek anlamlı bir kavram, bir ortak cins değildir. O, önce ve sonra itibarıyla belirlenir. Böylece büyüklükte sonsuz, harekette sonsuz ve zamanda sonsuz olarak üç ayrı sonsuzdan söz edilebilir ki zaman harekette

---

[226] David Ross, a.g.e., s. 112, 115.
[227] A.g.e., s. 113.
[228] Aristoteles, Metafizik, 1071b 10-11, s. 498; Fizik, 250b 23-251b 13, s.337-341.
[229] Aristoteles, Metafizik, 1066a 35- 1066b 5, s. 470-471; Fizik, 204a 3-5, s.111.
[230] Aristoteles, Metafizik,1066b 5-8, s.471.

sonsuzdur.[231] Ayrıca bilfiil sonsuz var olamaz bu nedenle sonsuz bir töz değildir.[232]

Aristoteles'e göre bilkuvve sonsuz (*kata diairesin, bölme yoluyla sonsuz*) sürekli bir şeyi örneğin bir doğruyu, sonsuz olarak bölmek yoluyla meydana gelmektedir. Böyle bir doğru kat edilebilir, çünkü bilfiil olarak bölünmemiştir. Buna karşılık "toplama yoluyla sonsuz" (*kata prosthesin*) sonsuz eklemelerle meydana gelmektedir. O sonlu bir zamanda kat edilemez çünkü bu bilfiil bir sonsuzu kat etmek olur. Bu bağlamda Aristoteles'e göre tür bakımından sonsuz olan nedenler kuşkusuz bilfiil sonsuz olacaklarından bu da sonsuz bir nedenler zincirinin mümkün olmamasının başka bir nedenidir.[233]

7-c-Yer

Aristoteles yeri (*topos*) çevreleyip zarf olan cismin mazruf kılınan cisme kenetlendiği sabit sınırı olarak tanımlar. Şeyler veya cisimler yer değiştirilebildiklerine göre yer apaçık ki içerisinde bulunan şeylerden veya cisimlerden farklıdır.[234] Ona göre her cisim bir yerde bulunduğu gibi her yerinde içinde bir cisim bulunur.[235] Yukarısı ve aşağısı yalnızca bize göreli değildir. Yukarısı ateşin, aşağısı ise toprağın hareket ettiği yöndür.[236] Aristoteles'e göre yukarı, aşağı, ön, arka, sağ ve sol olmak üzere yerin altı ana belirlenimi vardır ve sonsuz bir cisim bir yerde olamayacağı gibi bir yerde olan bir cisim de sonsuz olamaz.[237]

Aristoteles yerin aralarından biri olduğu düşünülebilecek dört durumdan; biçim, madde ve içine alan şeyin iç yüzeyi ile içteki nesnenin dış yüzeyi şıklarını eler ve içteki nesnenin yayılımı ötesinde bir yayılım olmamak koşuluyla çevreleyen nesnenin iç sınırı şıkkını bırakır.[238] Yer, Aristoteles'e göre taşınamaz, yeri değiştirilemez kaptır.[239] Yine Aristoteles'e göre uzam, duyusal şeylerin içinde

---

[231] A.g.e., s.475, 1 nolu dipnot.
[232] Aristoteles, a.g.e., 1066b 12-16, s. 472, Fizik, 204a 35, s.113.
[233] Aristoteles, Metafizik, 994b 29-30, s.151, 5 nolu dipnot.
[234] Platon, Timaios, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal yay.,İst. 2001,52a-52c, s.53 ; Aristoteles, Fizik, 209b, s.141-143. Francis Peters, a.g.e., s. 384.
[235] Aristoteles, Fizik, 209a 27, s.139.
[236] David Ross, a.g.e.,s. 107.
[237] Aristoteles, Metafizik, 1067a 25-31, s. 475; Fizik, 205b 32, s.121.
[238] Aristoteles fiziğindeki yer kategorilerdeki yer'in bir aşama ilerisindedir. Bkz. Henry Mendell, Topoi on Topos, The Development of Aristotle's Concept of Place Phronesis, Vol. 32, No. 2 (1987), s.207.
[239] Aristoteles, Fizik, 212a 14, s.155; H. R. King, Aristotle's Theory of ΤΟΠΟΣ The Classical Quarterly, Vol. 44, No. 1/2 (Jan. - Apr., 1950), s.81,83.

bulunmakla beraber bu şeylerin yapıldığı madde değildir. [240]

Aristoteles yerin durumunun yarattığı güçlükler nedeniyle de sonsuz bir fiziksel cismin olamayacağını düşünür. Bunlardan birincisi aynı türden bir cismin her parçasının cismin bütünü ile aynı doğal hareket ve sükûnet yerine sahip olmasıdır. İkincisi sonsuz bir cismin ancak sonsuz bir yerde olabilecek olmasıdır.[241]

7-d-Boşluk

Boşluk kuramı da yerin varlığının kanıtları arasında sayılabilir. Çünkü boşluk düşüncesi yer düşüncesini varsayar. Boşluk içinde bir cisim olmayan yer olarak tanımlanır. Dolayısıyla kavramsal olarak yer ve cisim farklıdır ve algılanabilen her cisim bir yerdedir.[242] Cismin bir yerde bulunması yani yerin içinde bulunması; içteki şeyin dıştaki şeyle sürekli ve dolayısıyla onun bir parçası olduğu tarzda değil; içteki varlığın kendini çevreleyen varlıktan ayrı olup, onun içinde ya da onunla devinebilmesine imkân tanıyan bir tarzda ortaya çıkar.[243]

Aristoteles'e göre hareket boşluğu gerektirmez, çünkü cisimler kendilerinden ayrılabilir bir aralığın varlığı olmaksızın birbirlerinin yerini alabilir.[244] Ona göre 1- Cisimlerden ayrı bir boşluk yoktur.[245] 2- Cisimler tarafından işgal edilen bir boşluk yoktur. 3- Cisimlerin içinde de boşluk yoktur.[246]

8- GÖKSEL KÜRELER VE DÜNYANIN KONUMU

Aristoteles doğa felsefesi bağlamında astronomiye de eğilmiştir. Onun için astronomi mükemmel olan göksel varlıklar ile ilgili olduğundan önemliydi ve bütün matematik bilimler içerisinde metafiziğe en yakın olan oydu. Zira Ona göre evrende her zaman aynı kalan ve hiçbir değişmeye maruz kalmayan varlıklar vardır ve doğruyu bunlardan hareketle aramamız gerekir. Örneğin gök cisimleri böyle varlıklardır. Onlar bazen şu özelliklerle bazen diğer özelliklerle kendilerini göstermezler, tersine her zaman aynıdırlar ve hiçbir değişmeye uğramazlar. O halde

---

[240] David Ross, a.g.e., s.198. Bu bağlamda denebilir ki Aristoteles'in Platon'dan ayrılış süreciyle yere ilişkin düşünceleri arasında paralellik vardır
[241] Aristoteles, Metafizik, 1066b 35-1067a 15, s. 473-475; Fizik, 204b 5-205a 7, s.115-117.
[242] Arda Denkel, a.g.e., s. 112.
[243] Aristoteles, Fizik, 211a 35, s.151.
[244] David Ross, a.g.e., s. 109.
[245] David Ross, a.g.e., s. 110.
[246] David Ross, a.g.e., s. 111.

onlar da bilfiil ve zorunlu varlıklardır.[247] Bu nedenle onlarla ilgilenen bilim de ayrı bir nem taşır.

Ona göre yer değiştirme (*phora*) bütün diğer hareketlerde bulunur ve yer değiştirme hareketinin çeşitleri arasında da dairesel hareket, tek sürekli ve mükemmel hareket olduğundan dolayı birincildir. Bunun nedeni diğer hareketlerin yer değiştirme hareketine indirgenebilmeleri değildir; yer değiştirme hareketinin bütün diğerlerinin koşulu olmasıdır. Örneğin büyüme, nitelik değiştirme dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektirir. Çünkü besinin, beslenen tarafından, bizzat kendisi bir yaklaşmayı, dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektiren bir temas aracılığıyla özümlenmesi gerekir. [248]

Ona göre bir ezelî-ebedî hareket ettiriciden mütevellit bir ezelî-ebedî hareket vardır ve bu hareket ancak bir yerden bir başka yere geçebilmek dışında asla bilkuvve değildir ve bu böyle bir varlıkta hareketin varlığı kabul edildiğinde de ona bir madde izafe etmeye de hiçbir engel yoktur. Bundan dolayı güneş, yıldızlar ve bütün gök daima bilfiil varlıklar olarak yalnızca yer değiştirme hareketi yapan ve bundan başka bir kuvve taşımayan ancak saf form olma özelliği de taşımayan yani maddî bir unsur taşıyan tözlerdir ve hareketleri başka bir kuvve barındırmadığından ezelî-ebedî bir yer değiştirme olduğu için bazı doğa filozofları gibi onların duracaklarından korkmak için hiçbir neden yoktur. Bu varlıklar yörüngelerinde hiçbir zaman yorulmazlar. [249]

Aristoteles'e göre kendileri için bir karşıttan söz edilemeyen varlıkların oluş sürecinden geçtikleri söylenemez. Bu sebeple göksel küreler karşıtları olmadığı için oluşa tabi değildirler.[250] Onların yalnızca yer değiştirme maddesine sahip olmaları sebebiyle de aynı şekilde oluş ve yok oluşun maddesine sahip olmaları zorunlu değildir.[251]

Aristoteles fiziğine ve onu temel alan Ptolemios (MS 85-165) sistemine göre yer kâinatın merkeziydi. Kâinat ise en mükemmel şekil olan küre şeklindeydi. Yıldızlar felek üzerinde bizatihi hareketsiz olmakla birlikte felek hareket ettiği için yıldızlar da hareket ediyordu. Feleklerin yer etrafındaki hareketleri de dairevi ve

---

[247] Aristoteles, Metafizik, 1050b18-19, s. 412.
[248] Aristoteles, Metafizik, s.378, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, s.320a 16-25, s.52.
[249] Aristoteles, Metafizik, 1050b 20-30, s. 412-413.
[250] A.g.e., s.523, 4 nolu dipnot., Bu cisimler için küre tabirini ilk defa Parmenides kullanmıştır. Bkz., George Sarton, Ancient Science Through The Golden Age of Greece, Dower Edition, 1993, s. 288
[251] Aristoteles, Metafizik, 1042b 5-6, s.378.

tekbiçimliydi. Ayrıca kâinatta boşluğa yer yoktu.[252] Bu yüzden sabit yıldızlar küresi, yer değiştirme hareketinin ilk türü olan dairesel yer değiştirme hareketine sahiptir ve onun sahip olduğu tek kuvve budur. Sabit yıldızlar küresi temas yoluyla ancak karşılık olmadan hareketsiz ilk hareket ettirici tarafından ezelî-ebedî bir hareketle hareket ettirilir ve o da kendi payına gerek ay-üstü, gerekse ay-altı âleminin bütün hareketlerini temin eder.[253]

Gök hareketsiz ilk hareket ettiricinin her bakımdan kötülükten korunmuş değişmeyen mükemmel tanrısal varlığını bir ezelî-ebedî ilke olarak taklit etmeye çalışır.[254] Böylece ezelî- ebedî olan ilk gök yani sabit yıldızlar küresi, hareketsiz ilk hareket ettirici olan Tanrı tarafından verilmiş ezelî- ebedî bir hareketle hareket etmektedir.[255] Küre sözcüğü astronomiye çok daha sonraları sokulmuş olduğu için Aristoteles tarafından kullanılmamış olan Göksel küreler tabirinden daha doğru olarak gök cisimleri ise ereksel neden olarak hareket ettiren hareketsiz Tanrının aksine kendileri hareket ettirildikleri için hareket ettirirler ve kendilerine verilmiş olan hareketi naklederler.[256]

Buna göre Aristoteles sisteminde evren saydam, cisimsel, birbiri içine giren ve eksenleri üzerinde ortak bir merkez etrafında dönen küreler biçiminde temsil edilmiştir. Ortak merkez, hareketsiz tek cisim olan Dünya tarafından işgal edilmektedir. İlk dış küre, kendi amacını gerçekleştiren ve tek bir dönüşle mükemmel bir biçime ulaşmaya çalışan sabit yıldızlar küresidir. Daha aşağıda bulunan kürelerin her birinin büyük dairesi üzerinde, bu kürenin taşıdığı gezegen bulunur.[257] Bu kürenin hareketi hemen kendisinden bir yukarıdaki kürenin hareketi tarafından yönetilir ve sabit yıldızlar küresi veya ilk gök hareketini ilk hareket ettiriciden alır. Kürelerden her biri veya belki kürelere bağlı olan yıldızlardan her biri veya belki hem biri hem diğeri hareketin ilkesi olan bir ruha sahiptir. Göğün dairesel hareketi, başlangıcı ve sonu olmayan, zorunlu ve devamlı, ne kaynağı, ne süresi itibariyle

---

[252] İhsan Fazlıoğlu, a.g.e., s.153.
[253] Aristoteles, Metafizik, s. 387, 2 nolu dipnot; İkinci Çözümlemeler, 90a 15, s.54; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 323a 5, s.66.
[254] Aristoteles, Metafizik, 1072b 10-14, s.506.
[255] Aristoteles, Metafizik, 1072a 25, s.503; Gökyüzü Üzerine, 288a 15-26, s.121; Fizik, 256b 20, s.365.
[256] Aristoteles, Metafizik, 1072b 3-6, s.505.
[257] M. R. Wright, Cosmology in Antiquity, Rouledge, Reprinted, New York, 1996, s. 179.

açıklama gerektirmeyen bir harekettir.[258] Sabit yıldızlar ve gezegenler Aristoteles'e göre sadece ezeli-ebedi hareket ettiriciler değil, aynı zamanda tözdürler.[259]

Aristoteles'in kozmolojik sisteminde yüz altmış sekiz hareket ettirici tarafından meydana getirilen altı farklı tür elde edilir. Gök kürelerinin Ekvator düzlemi üzerindeki hareketleri müstesna bütün bu hareketler doğrudan doğruya, gök kürelerinin akıllarının ürünüdür. Ancak bu faillerin ilk hareket ettirici ile olan ilişkileri epey karanlıktır.[260]

Aristoteles döneminin en kabul gören astronomi sistemin olan Eudoksos (MÖ 406-355) sitemini temel alarak Kalippos'un (Mö 370-300) kuramını da dikkate alarak gökyüzünde kürelerin sayısının elli beş olduğu sonucuna ulaşmıştır. O, Eudoksos ve Kalippos'un farklı farklı belirlediği sayılarda değişikliğe giderek Jüpiter ve Satürn için dörder olarak belirlenen kürelerine üçer tane daha ilave ederek on dört; mars, Venüs ve Merkür için beşer olarak belirlenen kürelerine dörder tane daha ilave ederek yirmi yedi; güneş için dokuz; ay için de beş küre hesap ederek göksel kürelerin sayısını elli beş olarak belirlemiştir.[261]

Ancak ister doğrudan doğruya isterse aracı küreler vasıtasıyla olsun ilk hareket ettiricinin hareket ettirdiği ilk küre ile temas halinde olan diğer küreler kendilerini ilk hareket ettiriciden ayıran aracı varlıkların devreye girmesi sebebiyle artık tek düzenli olmayan bir hareket yapmaya başlarlar. Hareketin derece ve değerinin alçalması ay-altı dünyası küresine kadar devam eder. Burada dairesel hareket, yerini, zaman bakımından dört öğenin döngüsel değişimlerine ve oluş, yok oluş, büyüme, küçülme ve değişme bakımından da canlı varlıkların ve insanın hareketlerine bırakır.[262] Hâlbuki Gök'ün hareketi ise mutlak olarak basit ve süreklidir.[263] Ayrıca gezegenlerin hareketlerinin sayısı ezelî-ebedî, hareketsiz tözlerin sayısından ne daha fazla ne daha az olmayıp onunla aynı sayıdadır.[264]

---

[258] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, 509-518; 509 4 nolu dipnot; Gökyüzü Üzerine, 293a 7, s.147.
[259] Aristoteles, Metafizik, 1073a 32, s.512.
[260] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, 509-518; 512, 3 nolu dipnot; Gökyüzü Üzerine, 292a 20 vd., s.145; Geoffrey Lloyd, Richard Ernest, Aristotelian Explorations, Press Syndicate Of the University of Cambridge, Cambridge, 1999, s. 160.
[261] Aristoteles, Metafizik, 1073 b 30- 1074a 35, s. 514-517, 515, 1 nolu dipnot.
[262] A.g.e.,, s.502, 1 nolu dipnot
[263] A.g.e.,, 1052 a 20-22, s.418.
[264] A.g.e.,, 1074a 14-31, s.516-517.

Eudoksos, Kalippos sistemlerinde olduğu gibi ve Aristoteles astronomisinde de güneş'in dünya etrafında iki yer değiştirme hareketi vardır; günlük dönüş ve zodyak dönüşü. Günlük dönüş, ilk hareket, ettiricinin dolaysız eseri olarak sabit yıldızlar küresi'nin güneyden geçerek Doğu'dan Batıya doğru görünüşteki hareketidir. Zodyak dönüşü ise güneş'in eğri daire veya ekliptik boyunca batıdan doğuya doğru yıllık yer değiştirmesidir. Ekliptiğin ekvator dairesine göre olan eğiminden dolayı güneş yazın dünyaya yaklaşır, kışın ondan uzaklaşır. Mevsimlerin nöbet değiştirmelerini meydana getiren de bu harekettir. Mevsimlerin birbirlerini izleyişleri ise ekimler, hasatlar, hayvanların doğuşu gibi sonuçları meydana getirir. Güneş yaklaştığında oluş, uzaklaştığında yok oluş meydana çıkar. Daha doğru bir ifadeyle bir şeyin (örneğin insanın) oluşu bir başkasının yok oluşudur. Yaklaşmak suretiyle güneş bir şeyi (insanı) daha gerçek, uzaklaşmak suretiyle bir başka şeyi daha az gerçek yapar. Aristoteles kuramına organizmaların gelişmesi ve yaşlanmalarının açıklamasını da dâhil eder. Organizmalar, güneşin dünyaya birbirini takip eden bir dizi yaklaşmaları sonucu meydana gelirler ve olgunluğa erişirler ve yine onun birbirini izleyen bir dizi uzaklaşmaları sonucu, gelişmelerine esir olan bir zaman zarfında yavaş yavaş sönerler.[265] Güneşin ekvatora paralel olan günlük dönüş hareketi ise bu paralellikten dolayı devamlıdır ama bu hareket kendi doğası bakımından bir hareket değildir. Güneş küresinin hareketinin nedeni, aynı şekilde ekvatora paralel olarak hareket eden sabit yıldızlar küresinin bu hareketidir.[266]

Aristoteles'e göre algının ve tümevarımın bize gösterdiği gibi değişmez bir değişmeler çemberi varsa aynı şekilde etkide bulunan bir neden de her zaman varlığını sürdürecektir ki işte bu da daima bilfiil olan ve aynı tarzda etkide bulunan sabit yıldızlar küresidir. Çünkü Ekvator'a paralel olan ve dünyaya sabit bir mesafede bulunan sabit yıldızlar küresi dünyadaki devamlılığın ve kalıcılığın nedenidir.[267]

9- EVRENDEKİ TELEOLOJİ VE HAREKETSİZ İLK MUHARRİK

Aristoteles'e göre evrendeki her şey bir bütün olarak belli bir biçimde ve birbirleriyle karşılıklı ilişkiler içinde ve farklı biçimde ama tek bir amaç için düzenlenmiştir. Evrenin durumu, özgür insanların kesinlikle en ufak bir şekilde

[265] Aristoteles, Metafizik, s.494, 3 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 10. bölüm. s.147-150.
[266] Aristoteles, Metafizik, 1072a 9-17, s. 501, 1 nolu dipnot.
[267] A.g.e.,, 1072a 9-17, s. 501, 1 nolu dipnot.

keyiflerine göre hareket etmedikleri, tersine bütün eylemlerinin veya hiç olmazsa büyük bölümünün düzenli olduğu bir evin durumuna benzer.[268]

Ona göre bir şey hareketli ise bu onun olduğundan başka türlü olabileceğini gösterir.[269] Hareketin fiziksel olarak meydana gelişi için hareket ettirenle hareket eden arasında karşılıklı bir temas ve hareket ettirilenin hareket ettiriciye bir karşılıkta bulunması gerekir. Herhangi bir şeyin kendisi hareket etmeden harekete neden olabilmesi için ise fizik dışı bir biçimde harekete neden olmak söz konusudur ve bu da arzunun nesnesi olarak hareketi başlatmaktır.[270]

Aristoteles dünyanın en iyi şekilde ve ondaki her şeyin kendisinin olanaklı en iyi durumuna yönelmesini temin edecek şekilde düzenlendiğini ileri sürer. Ona göre "Doğa boşuna bir şey yapmaz. Hiçbir şey boş yere değildir.' 'Doğa sanki geleceği görmüş gibi davranır."[271]Ancak yine de her zaman bir ereksel neden aramak gerekmez. Bazı şeyler yalnızca maddi ve fail nedenlerle açıklanmalıdır. Hayvanların görmek için gözleri olmalıdır, fakat gözlerinin rengi doğum koşulları nedeniyle böyledir ve bir amaca hizmet etmez. Dahası bazen zorunluluk erekselliğe de karşıdır. Örneğin anormal doğumlarda bunun nedeni maddenin kusurudur. [272]Bundan dolayı, doğal bir tarzda var olan veya varlığa gelen her şey, kendisinde oluş ve varlığın doğal ilkesini taşımaktadır ve bir ereğe doğru yönelmiştir. Aksi halde, bir form veya yapıya sahip olmadığı sürece, bir şeyin henüz doğası olduğu söylenemez. Çünkü form veya töz de doğa olarak oluşun ereğidir.[273]

Aristoteles buna paralel olarak asıl anlamında fiil denen (*energeia*) içkin fiille, yalnızca hareket (*kinesis*) olan geçişli ve meydana getirici fiil olmak üzere iki tür faaliyeti birbirinden ayırt eder. İçkin fiil, kendisinden başka bir ereği olmayan, faili mükemmelleştiren ve bu fiil dışında eseri gerçekleştirmeye yönelmeyen fiildir. Onun nihai ereği, kullanım ve uygulaması kendisidir. Örneğin görmek, ereğini ve mükemmelleşmesini görmede bulur.[274]

---

[268] A.g.e.,, 1075a 16-24, s. 523.
[269] Aristoteles, Metafizik, 1072b 5, s. 506.
[270] David Ross, a.g.e., s. 212.
[271] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 271a 33, s.31; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 336a 32, s.147; David Ross, a.g.e., s.100.
[272] Aristoteles, David Ross, a.g.e., s. 101.
[273] Aristoteles, Metafizik, 1014b 16-1015a 20, s. 241-243.
[274] Aristoteles, Metafizik, 1048b 17-25, s.404-405; Nikomakhos Ahlâkı, 1140a 1-23, s.116-117; 1154b 27, s.155.

Ona göre fiil, erektir ve her kuvve bir erek için tasarlanmıştır ve kuvveyi fiiliyle beraber düşünmek gerekir. Bu ise aynı zamanda ereği düşünmek demektir. Genel olarak hareket, hareket ettirilende olmakla birlikte fiilin dışında hiçbir eserin meydana gelmediği bütün durumlarda fiil, failin kendisinde bulunur. [275]

Arzunun ve düşüncenin konusu olan şey olarak erek (*telos*) bu özelliğiyle aynı zamanda şeyler hareket ettirici güçlere dâhildir.[276] Hareket, önce meydana gelen, mükemmelliğe yönelen bir şey olarak ele alınabileceği gibi önceden bizzat kendisinde herhangi bir şey, bitmemiş bir şey, tam olarak belirlenmemiş (*ateles*) bir şey olarak da göz önüne alınabilir. Böylece hareket, özü itibariyle, doğasının belirsizliğinde gerçekleşmiş eksik olandır. Zaten hareketi mümkün kılan da bu eksikliktir[277] Hareket, bilkuvve olanın bilkuvve olmak bakımından fiilidir ve bir şey, kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması örneğin tunç için, heykelin maddesi olabilmesi bakımından göz önüne alınmalıdır. Zira hareketin, kuvve olarak gelişmek dışında bir fiili olamaz.[278]

İlkelerin bazısı şeylerin içinde bazısı ise dışında olduğu cihetle bir şeyin doğası aynı zamanda bir ilkedir ve aynı şekilde bir şeyin öğesi, düşünce, irade, formel töz ve erek de birer ilkedirler, çünkü iyi olan ve güzel olan, birçok şeyin gerek bilgisinin, gerekse hareketinin ilkesidir.[279]

Aristoteles'te ereksellik, daha ziyade formun ve fiilin maddeye ve kuvveye önceliğinin tasdikiyle açığa çıkar. Başlangıca konulması gereken mükemmel olandır. Hâlbuki türemiş varlıklarda bulunan ancak eksik ve yetersiz olandır. O halde bir ereğin varlığı muhakkak kabul edilmelidir.[280] Ereksellik, sadece doğa gereği ortaya çıkan veya düşüncenin sonucu olarak meydana gelen olaylarda bulunur. Tesadüf eseri meydana gelen şeylerde ise erekten değil belki şanstan söz edilebilir. Şans ise gerçek anlamda en azından tek başına hiçbir şeyin nedeni değildir.[281] Aristoteles fiziği işte tam burada hareketsiz ilk muharrik olarak tanrı düşüncesine bağlanır.[282]

---

[275] Aristoteles, Metafizik, 1050a 10-1050b 1, s. 409-411.
[276] A.g.e., 1072a 26-28, s. 504.
[277] A.g.e., s.267, 3 nolu dipnot.
[278] A.g.e., 1066a 21, s.470; s.467, 3 nolu dipnot.
[279] A.g.e., 1013a 17-23, s.235.
[280] A.g.e., 1072b 32- 1073a 3, s .508-509.
[281] Aristoteles, Metafizik, 1065a 27-1065b 4, s.465-466; Fizik, 196b 21-25, s.71-73.
[282] Allan Gotthelf, James G Lennox., Philosophical Issues in Aristotle's Biology, Press Syndicate Of The University Of Cambridge, London, New York, 1987, s. 199.

Ezelî-ebedî varlıklar zorunlu ve bilfiil varlıklar olduklarından kuvve içermezler ya da belli bir tarzda sınırlı bir kuvveye sahiptirler. Bu ise göksel kürelerde olduğu gibi onları diğer varlıklarda olduğu derecede bir ereğe yönelmekten büyük oranda uzak tutar ya da tanrıda olduğu gibi onlar için asla bir ereğe yönelmeden söz edilemez. Şu halde kuvveden daha iyi olduklarından dolayı kötü olan en yüksek ilkede var olamaz.[283] Bu durumda da kötü olan aynı zamanda yok oluşa tabi olan varlıklar için mümkün bir kavram haline gelir.[284]

İlk hareket ettiricinin uzamsal olmayan etkilenmeden ve her tür kötülükten korunmuş iyiliği [285] gök için bir erektir ve bu yüzden gök bu Tanrısal ve ezelî-ebedî ilkeyi, hareketinin tekdüzeliği ile taklit etmeye çalışmaktadır. Canlı varlıklar içinde bu bir nihai erektir. Ancak onlar taşıdıkları potansiyelliğin fazlalığından dolayı bunu ancak oluşun devamlılığı ile sağlayabilme imkânına sahiptirler.[286]

Böylece dört ögenin sürekli olarak birbirine dönüşümü ile dünyanın oluşu, hareket aracılığıyla ezelî-ebedîliğin hareketli ve kusurlu bir taklidi içinde gerçekleşmektedir.[287] Bireylerin gerçekleşemez olan süreklilik ve ezelî-ebedîliklerinin yerine formun devamlılığı ile türsel süreklilik temin edilmekle evrenin göreli mükemmelliği de ay-altı âlemde bile gerçekleşmiş olmaktadır.[288]

Aristoteles'e göre hareket eden şey bir nedenden dolayı hareket eder ve bu nedenler tür olarak sonsuz olmadığı gibi dizi olarak da sonsuz bir dizi teşkil etmez. Dolayısıyla bütün hareketlerden önce bir ilk hareket vardır ve bu ilk hareketi sağlayan bir de ilk hareket ettirirci olmak zorundadır. Bir şeyin hareket etmesi yani hareket ettirilmesi ise onun bir şey olmak bakımından olduğundan başka türlü olma gücüne sahip olduğu anlamına gelir. O ya niteliksel ya niceliksel değişmeye veya da yer değiştirmeye tabi olmak durumundadır. İlk hareket ettirici ise herhangi bir potansiyellik taşımadığından onun için olduğundan başka türlü olmak diye bir şey

[283] Aristoteles, Metafizik, 1051a 16-20, s.414; 1072b 30-1073a 3, s.508-509.
[284] A.g.e., 1075b 5-7, s.524; D.J.Allan Aristotle's Criticism of Platonic Doctrine concerning Goodness and the Good Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 64 (1963-1964), s. 276, W.F.R. Hardie, The Final Good in Aristotle's Ethics, Philosophy, Vol. 40, No.154 (Oct. 1965), s. 279.
[285] Aristoteles, Fizik, 267b 17 vd., s.419.
[286] Aristoteles, Metafizik, 1072b 10-14, s.506.
[287] Aristoteles, Metafizik, s.502, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş üzerine, 338b 1 vd., s.157.
[288] Aristoteles, Metafizik , 1072a 20-1073a 13, s.502-509.

söz konusu olmadığından hareket etmez.[289]

Ayrıca ilk hareket ettiricinin kendisiyle ilgili olarak bir hareketten söz edilemez. O, hareketsizdir, değişmez.[290]Mamafih ilk hareket ettirici hareketsiz olmakla birlikte bir aynı zamanda sabit devamlı ve değişmeyen bir fiilde bulunur.[291] Çünkü Aristoteles'e göre faaliyet, yalnızca harekette değil, aynı zamanda hareketsizliktedir (*energeia akinesias*). Ona göre oluş halinde olan faaliyetle, mükemmelliği uygulayan faaliyet arasında; geçişli fiille, içkin fiil arasında bir ayrım vardır ve ilk hareket ettiricinin fiili mükemmelliği uygulayan bir faaliyettir.[292]

Aristoteles'e göre her yoksunluk, ona tekabül eden pozitif kavramla bilinir.[293] Ancak hareketsiz ilk hareket ettiricinin ise bir karşıtı olmadığından[294]o, kendi kendisinin nesnesidir. Her değişmenin karşıtlar arasında meydana gelmesinden ötürü saf fiildir ve nihayet bağımsız bir varlıkla donatılmış olarak her anlamıyla maddeden âridir. O, ezeli-ebedi, mükemmel bir canlıdır. [295] Buna ek olarak hiçbir zorunlu varlığın varlığı bilkuvve olmadığından veya kuvvelik barındırmadığından ilk hareket ettirici de herhangi bir kuvve içermez ve salt fiildir. Çünkü o, nedenler zincirinin en başında olması gereken en birinci zorunlu varlıktır. [296]

Aristoteles'e göre hareket ettiricinin fiili, bir temas gerektirir. Bu yüzden temas olmaksızın hareket ettirici neden yoktur. Üstelik temas edenin kendisine de temas edildiği için bu temas karşılıklıdır. İşte ilk hareket ettirici de temas yoluyla ilk hareketi sabit yıldızlar küresine vermiştir. Ne var ki ilk hareket ettiricinin kendisine yönelik bir temas söz konusu olamaz çünkü temasın gerektirdiği fiziksel, duyusal bir töz olma şartı ilk hareket ettirirci de bulunmaz. Zira Aristoteles'e göre ilk hareket ettirirci de bir tözdür, ama o salt form olarak her hangi maddî bir unsur taşımaz. İşte sabit yıldızlar küresinin hareketi de kendi payına gerek ay-üstü, gerekse ay-altı

---

[289] Chang Kyung-Choon, Plato's Form of the Beautiful in the Symposium versus Aristotle's Unmoved Mover in the Metaphysics (Λ) The Classical Quarterly, New Series, Vol. 52, No. 2 (2002), s.437.
[290]W. K. C. Guthrie, The Development of Aristotle's Theology-I, The Classical Quarterly, Vol. 27, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1933), s. 169.
[291] Edward Caird, The Evolution of Theology in the Greek Philosophers, Bibliolife Publishing, s.10., Gregory Vlastos, Studies in Greek Philosophy, Princeton University Press, Princeton, 1995, s. 283.
[292] Aristoteles, Metafizik, 1050a 25-1050b 1,s.410-411; 1048b 18, s.404, 1072b 26, s.507; Nikomakhos Ahlâkı, 1154b 17, s.154.
[293] Aristoteles, De Anima II, 430b 20 vd., s.88.
[294] Aristoteles, Metafizik, 1070b 20, s.492.
[295] A.g.e., 1072b 19-30, s.507-508.
[296] A.g.e., 1050b18-19, s.412.

âleminin bütün hareketlerinin koşulunu temin der.[297]

O halde Aristoteles'e göre ezelî-ebedî olan ilk gök yani sabit yıldızlar küresi, hareket ettirici tarafından verilmiş olması gereken ezelî-ebedî bir hareketle hareket etmektedir. Yani ezel'i-ebedî bir hareket ettirici tarafından verilmiş bu ilk hareketin kendisi bu ilk harekete başlayan ilk gök de ilk hareket ettirici gibi ezelî-ebedîdir. Bu hareket ettiricinin kendisi ise hareket etmeksizin ya da ettirilmeksizin hareket ettiren, salt fiil olarak Tanrıdır.[298]

Aristoteles'e göre bu ilk hareket ettirici tanrı karşılıklı olmayan temas yoluyla ama fiziksel bir temas değil arzu konusu şeyin arzu edende meydana getirdiği harekete benzer bir etkiyle bir ereksel neden olarak hareket ettirir. Göksel küreler ise kendileri hareket ettirildikleri için hareket ettirirler ve kendilerine verilmiş olan hareketi naklederler [299]

Ancak ilk hareket ettiricinin doğrudan doğruya üzerinde etkide bulunduğu Sabit Yıldızlar küresi, yer değiştirme hareketinin ilk türü olan dairesel yer değiştirme hareketine sahiptir. Hatta onun ancak sadece bu tür bir gücü, kuvvesi yani yer değiştirme kuvvesi vardır. Hâlbuki sabit yıldızlar küresinden farklı olarak ilk hareket ettirici salt fiil olması hasebiyle hareketsizdir ve mutlak anlamda olumsallık ve hareketten korunmuştur. Yani ne töz bakımından, ne yer değiştirme bakımından ne e bir başka bakımdan hiçbir harekette bulunmaz. Böylece o zorunlu olarak, ne ise odur ve başka türlü olmaz. En yüksek anlamda iyidir. Mükemmeldir ve evrenin hareketinin ilkesidir.[300]

Aristoteles'e göre ilk hareket ettirici uzamsal değildir ve etkilenmeden korunmuştur.[301] Zorunlu olduğu için de kötülükten korunmuştur ve hatta aynı nedenle onun varlığı iyi olanın bizzat kendisidir. Gök de bu tanrısal ve ezelî-ebedî ilkeyi, taklit etmek ister ama onun gibi salt fiil olmadığından yani bir kuvve barındırdığından tamamıyla hareketsiz değildir. Onun kuvvesi düzgün dairesel yer değiştirme hareketidir. Bundan başka bir harekette bulunmayarak bu hareketinin tekdüzeliği ile ilk hareket ettiricinin hareketsizliğini ve mükemmelliğini taklit etmeye

---

[297] Aristoteles, Metafizik, s. 387, 2 nolu dipnot. Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 323a 5, s.66.
[298] Aristoeles, Metafizik, 1072a 25, s.503; Gökyüzü Üzerine, 288a 15-26, s121; Fizik, 256b 20, s.365.
[299] Aristoeles, Metafizik, 1072b 3-6, s.505.
[300] A.g.e., 1042b 5, s.378, 1015a 34, s.244 ; 1015b 14, s.245; 1072b 4-13, s. 506-507, 1 nolu dipnot,
[301] Aristoteles, Fizik, 267b 17 vd., s.419.

çalışır. Ancak asla onun gibi olamaz ve kendisindeki bu kuvveden tamamen kurtulup salt hareketsiz fiil haline gelemez. Ay-altı âlemde var olan canlı varlıklara gelince iki dünya arasındaki ayrılıktan dolayı onlar için ilk hareket ettiricinin zorunlu mükemmelliğine benzemenin yalnızca bir tek yolu vardır. Canlı varlıklar için bu taklit ancak oluşun devamlılığı ile sağlanabilir.[302]

Aristoteles sabit yıldızlar küresinin ilk hareket ettiriciden aldığı hareketi gök kürelerine onların da ay-altı âleme ilettiklerini ve ay-altı âlemde ise dört unsur arasındaki süre giden değişimin hareketi ve değişmeyi temin ettiğini düşünür. Daha sonra devreye akıl, doğa ve rastlantı girer. Böylece her hareket eden veya değişen bir şey bu etkilerin tesiriyle bunu yapar.[303] Yalnız şu noktaya dikkat edilmelidir ki; tanrı doğanın bir dış ilkesi olarak, onun hareketini açıklar, ama varlığını açıklamaz.[304] O ancak ereksel nedenin karşı konulmaz çekimi ile bizzat kendisinde varlık ve hayat ilkesine sahip bulunan bir dünyayı hareket ettirir. [305]

Bu hareketsiz ilk hareket ettiricinin evren üzerindeki ereksel etkisi aynı zamandan Aristoteles doğa felsefesinin zirvesi ve metafiziğe açılan en büyük kapısıdır. Ancak tek önemli nokta burası değildir. Neden, doğa, töz, değişim, hareket, erek,zaman ve yer hakkındaki düşünceleri de her biri kendi bağlamında metafizik bir öğretinin zeminini oluşturur ya da metafizik bir temelde yükselir. Bu öğretilerin tezimiz açısından da çok önemli sonuçları olacaktır. Ancak bu sonuçların karşılıklı durumlarını net olarak ortaya çıkarmak için öncelikle Aristoteles metafiziğini de bir bütün olarak kendi kavramsal çerçevesinde ele almak gereklidir ve sonraki bölümde yapmak istediğimiz budur.

---

[302] Aristoteles, Metafizik, 1072b 10-14, s. 506.
[303] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, s.509-518; 512, 3 nolu dipnot.
[304] R. J Hankinson., Cause and Explanation in Ancient Greek Thought, Oxford University Press, Oxford, New York, 1998, s.125.
[305] Aristoteles, Metafizik, s.520, 1 nolu dipnot.

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES METAFİZİĞİ

1-METAFİZİĞİN TANIMI KONUSU VE İÇERİĞİ

Aristoteles'e göre ilk nedenlerin, varlık olmak bakımından varlığın, dünyadaki bütün formların ve her türlü hareketin nedeni olan ezelî-ebedî ve madde-dışı hareketsiz varlığın araştırılmasını konu edinen bir bilim vardır. Bu bilim aynı zamanda teoloji, ilk bilim ve ilk felsefe ya da bilgelik olarak da isimlendirilen metafiziktir.[306] Herhâlde metafiziğe yön veren en önemli tartışma bilgeliğin biliminin ne olduğudur.[307]Aristoteles metafiziği söz konusu olduğunda onun metafizik adlı eseri kendisinin bu alandaki görüşlerini serdettiği tek kitap değilse de en önemlisidir.[308] Esasen metafizik bir terim olarak Aristoteles'in kendisi tarafından kullanılmamış ancak Rodoslu Andronikos (MS I. yy.) Aristoteles'in eserlerini sınıflandırırken fizikten sonra gelen anlamında bu terimi literatüre dâhil etmiştir.[309]

Aristoteles'e göre tek bir kavramla ilgili olan bütün konular gibi[310] aynı doğa ile ilgili şeyler de bir ve aynı bilimin konusunu teşkil ederler.[311] Nasıl ki sağlıkla, ilaçlarla ve egzersizlerle ilgili her şey tıp ilmi başlığı altında incelenmekteyse bütün kategorilerin üstünde ve onların her birinde özü bakımından farklı ancak benzer bir tarzda bulunan varlık da bir varlık bilimi tarafından incelenir.[312] Hâlbuki özel bilimlerden hiçbiri varlık olmak bakımından varlığı ele almaz. [313]

İşte Birlik ve Varlık olmak bakımından Birlik ve Varlık'ın ana niteliklerine ait olan ve bütün varlıklarda kendilerini gösteren özellikleri incelemek kadar özsel nitelikleri incelemek de bu varlık olmak bakımından varlığın bilimi olan metafiziğe aittir.[314] Zira Varlık ve Birlik varlıkların bütününü kucaklayan en yüksek ölçüde ilkelerdir.[315]

---

[306] Eduard, Zeller, Grek Felsefesi Tarihi,çev. Ahmet Aydoğan, iz yay., İst. 2001, s. 117; Alexander Nehamas, Virtues of Authenticity Essays on Plato and Socrates, State University Of New York, New York, 1980, s. 1; Jiyuan YU, The Structure of Being in Aristotle's Metaphysics, Kluwer Academiv Publishers, 2003, s. 201.

[307] Arthur Madigan Aristotle, Metaphysics, Kitap 2, Clerondan Aristotle Series,Oxford, 1999, s.XIII; Robert Heinaman, Knowledge of Substance in Aristotle, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 101 (1981), s. 63-77.

[308] Kategoriler'i ve özellikle Fizik I. kitabı tam olarak metafizik sayabiliriz. Bkz. Stephen Menn, The Editors of the "Metaphysics", Phronesis, Vol. 40, No. 2 (1995),s.207.

[309] Ahmet Cevizci, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa yay.,İst. 2001, s.178.

[310] Aristoteles, Metafizik, 1004a 20-25, s.195

[311] A.g.e.,, 1003b 14, s.192.

[312] A.g.e., s.190, 1 nolu dipnot.,

[313] A.g.e., 1064a 1-5, s.462.

[314] A.g.e., 1004a 33-1004b 9,s.196.

[315] A.g.e., 1059b 25-27, s.449.

Varlık olmak bakımından varlık ise gerek ilineksel anlamda varlıktan gerekse doğru anlamında varlıktan farklı olan ve mutlak olarak var olan varlıktır. Metafizik, varlığı onun özel bir görüntüsünü göz önüne alan bilimlerden farklı olarak tüm gerçeklik ve bütünlüğünde inceler. O, kendini her türlü gerçekliği içine alan bilim hüviyetine kavuşturan bir genelliğe, bir evrenselliğe sahiptir.[316]

Bu bilim en öncelikli ve en üstün olduğu için de aynı zaman da ilk felsefedir.[317] Zira Aristoteles'e göre Varlık ve Birlik, doğrudan doğruya bazı cinslere bölünür ve bu bölünme de kendisine tekabül eden bir bilimler bölünmesini doğurur. Bu sebeple kaç türlü töz varsa, felsefenin o kadar kısmı vardır ve zorunlu olarak bu kısımlar arasında bir ilk felsefenin ve ondan sonra gelen bir ikinci felsefenin olması gerekir.[318]

Ayrıca zihnin etkinliğinin çeşitli biçimleri arasındaki hiyerarşiyi meydana getiren şey, Aristoteles'e göre neden hakkında artan bilgidir. Bir bilme tarzı, nedenleri araştırmaya yönelik olduğu ölçüde sıradan deneyin koşullarından kurtulur, pragmatik kaygılardan uzaklaşır, uzak nedenlere bağlanır ve yine bu ölçüde mutlak bilimin idealine yaklaşır. Mutlak bilim ise, özü itibariyle, ilk nedenleri ve ilk ilkeleri bakımından doğrunun bilgisi olan ve felsefenin kendisini incelediği bilgelikten başka bir şey değildir.[319] Bilgelik ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisidir.[320]

Var olanın belli bir parçasını göz önüne alan özel bilimler ancak nedenlerini daha yukarıya çıkararak ortaya çıkarılması mümkün olan verilere kadar gittikleri halde, ilk felsefenin konusu, her varlığın en son nihai nedenleri, var olanın belirleyici koşullarıdır. Bu açıdan şeylerin genel ve zorunlu belirlemelerine ilişkin nihai bir açıklama getirmek onun asıl gayesidir.[321]

Aristoteles'e göre şeyler arasında ise bir niteliğe diğerlerinden daha yüksek ölçüde sahip olan, başka şeylerin kendisinden dolayı bu niteliğe sahip oldukları şeydir. Örneğin bütün diğer şeylerin sıcaklığının nedeni olan ateş, şeyler arasında en sıcak olan şeydir. Buna uygun olarak bütün türemiş hakikatlerin nedeni olan şeyler

---

[316] A.g.e., 1025b 1-3, s. 291, 1 nolu dipnot.
[317] A.g.e., 1064a 1-5, s.462.
[318] A.g.e., 1004a 2-9, s.194; Kevin Staley Al-Kindi on Creation: Aristotle's Challenge to Islam,Journal of the History of Ideas, Vol. 50, No. 3 (Jul. - Sep., 1989), s. 358.
[319] A.g.e., s. 75, dipnot 1.
[320] Aristoteles, Metafizik, 981b 26-982a 1, s.80-81, Nikomakhos'a Etik, 1139b 14, s.116; 1140b 8-20, s.118.
[321] Aristoteles, Metafizik, s.81, 1nolu dipnot.

de daima var oldukları ya da diğer bir ifadeyle daima doğru oldukları için en hakiki olan şeylerdir. Onlar diğer şeylerin varlıklarının nedeni oldukları için ezelî-ebedî şeylerin ilkeleri her zaman en hakiki şeylerdir ve bu sebeple bunlar da hakikatin bilgisi olarak gerçek bilgelik olan metafiziğin araştırma alanına dâhildir.[322]

Bu bilim aynı zamanda bilgiyi başka herhangi bir fayda için değil bilginin kendisi için ister. Hatta metafizik asıl anlamında bilgeliğin bilimidir. Bütün bilimlerin ilkelerini kanıtlama gücüne sahip olan da bu asıl anlamında bilgeliktir (*sophia haplos*). Nous, kanıtlanamaz doğruların; episteme, kanıtlanabilir doğruların bilgisi iken; sophia en yüksek ve en tanrısal şeyleri bilmeye yönelmiş zihnin kendisidir ve bu yüzden bilgelik en yüksek nedenlerin bilgisidir.[323]

Gerçekliğin bütünü ve tözün kendisi hakkında bir şeyler ortaya koyan metafizik[324] Aristoteles'e göre doğrudan doğruya hakikate erişir. Onun amacı başarı ve kazanç değil yalnızca eşyanın hakikatini ve nedenlerini ama görünüşteki değil gerçek nedenlerini kavramaktır.[325]

Aristoteles'e göre bilimler, ele aldıkları varlıkların özlerini hareket noktası olarak alırlar. Sonra da daha çok veya daha az kesin bir biçimde ele aldıkları özel cinsin özsel niteliklerini kanıtlarlar. Bu sebeple tözün bizatihi kendisini incelemek de ilk felsefenin işidir.[326] Ona göre doğa tarafından meydana getirilen tözlerden başka hareketsiz ve bağımsız varlığa sahip bir töz vardır ve bunun bilimi daha önce gelir. Bu bilim ilk olduğundan dolayı aynı zamanda evrenseldir.[327]

Ne var ki evrensel özelliğine rağmen metafizik araştırmanın çözeceği sorun, soyut veya belirsiz bir sorun değildir; tüm varlıkların özü ve tanımı sorunudur. Başka deyişle bir varlığı o bir insanı bir insan, bir masayı bir masa yapan şey nedir? Sorusunun cevabıdır. Bir şeyi bize tanıtan ve kendisinde bütün geri şeylerin temelini bulduğu şey töz olduğuna göre, ilk felsefe, her şeyden önce tözün bilimidir ve hatta yalnız duyusal tözleri mi yoksa duyusal olmayan tözleri de mi inceleyeceğinin belirlenmesi de yine ilk felsefenin kendisi tarafından çözülmesi gereken bir

---

[322] Aristoteles, Metafizik, 993b 20-30, s. 146-147; Topikler, 105b 19-29, s.24.
[323] Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 1140b 2-8, s.118.
[324] Aristoteles, Metafizik, s.197, 1 nolu dipnot;
[325] Aristoteles, Metafizik, 1004b 20-26, s.197, 1 nolu dipnot.
[326] Aristoteles, Metafizik,1025b 1-15, s.291-292.
[327] A.g.e., 1026a 26-32; s.295-296; T. H. ; Irwin, Aristotle's Discovery of Metaphysics , Review of Metaphysics,31,2, 977, Dec.s.211.

problemdir.[328] Çünkü ilk ilkeleri ve en yüce nedenleri aradığımıza göre der Aristoteles, bu ilkeler ve nedenlerin doğası gereği kendisine ait olacakları bir şeyin zorunlu olarak var olması gerektiği açıktır.[329]

Aristoteles'e göre töz, bütün diğerlerinin kendisine bağlı oldukları ana kategoridir ve bu yüzden tözün nedenleri ona tabi olan belirlenmelerin de nedenleridir.[330] Şu halde ilk felsefenin araştırdığı ilke ve nedenler, tözlerin ilke ve nedenleridir. Çünkü Aristoteles'e göre eğer evren bir bütün ise, töz onun ilk kısmıdır ve eğer o yalnızca birbirini takip eden şeylerin bir birliği ise bu durumda da töz ilktir ve ancak ondan sonra nitelik, daha sonra da nicelik gelir. Diğer kategoriler kendisinde varlıklarına sahip oldukları tözden bağımsız olarak var olamazlar.[331]

Aristoteles'e göre kanıtlamanın ilk ilkelerinin, kanıtlamanın ve bilimin ne olduğunun incelenmesi de metafiziğin alanına girer. Yani metafizik, diğer bilimlerin kullandığı aksiyomları da inceleyen bilimdir. Meselâ, "eşit şeylerden eşit şeyler çıkarıldığında geri kalanlar eşittir" aksiyomu matematik bilimi tarafından kullanılır ancak matematik bunu doğrular, açılar, sayılar veya bir başka nicelik açısından ele alır. Hâlbuki metafizik her biri ilineksel bir özelliğe sahip olması bakımından özel nesneleri değil, bu özel nesnelerin her birinin bir varlık olması bakımından varlığı inceler ve bu bağlamda bu aksiyomun doğruluğunu incelemek de metafiziğin işidir.[332]

Aristoteles'e göre tanrı, göksel küreleri döndüren akıllar ve insan ruhundaki akılsal ögeden ibaret olan saf formları incelemek de yine metafiziğin veya diğer adıyla teolojinin görevidir.[333] Teoloji ise hem bağımsız bir varlığı olan hem de değişmez olan şeyleri (yani maddeyle ilişkisi olmayan tözleri) inceleyen bir

---

[328] Aristoteles, Metafizik, s. 291, 1 nolu dipnot; s.448, 1 nolu dipnot. Şu hâlde Aristoteles metafiziği yine onu tarafından Platon diyalektiğinin reddedilmesinden dolayı boş kalan yeri alır. Bkz., Emile, Brehier Felsefe Tarihi, çev. Miraç Katırcıoğlu, MEB. Yay, İst. 1969, s.148; David Charles, Aristotle on Mmeaning and Essence, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 15; Leonardo Tarán, Collected Papers (1962-1999), Brill NV, Leiden, 2001, s. 218; T. E. Jessop, The Metaphysics of Plato Journal of Philosophical Studies, Vol. 5, No. 17 (Jan., 1930), s. 36; Chung-Hwan Chen,Aristotle's Analysis of Changeand Plato's Theory of Transcendent Ideas Phronesis, Vol. 20, No. 2 (1975), s.130.

[329] Aristoteles, Metafizik, 1003a 26-28, s.189.

[330] A.g.e., 1071a 1, s. 493.

[331] A.g.e., 1069a 20-25, s. 484.

[332] A.g.e., 1061b 11-32, s.455.

[333] Aristoteles, On The Parts Of Animals,, 645a 30-36, s. 658.

bilimdir.[334] Bu manada ilk felsefe varlığın ilk türünü inceler ve bu varlık çeşidi, bütün diğer varlıkların, varlık ve akılsallıklarının temeli olduğu, genel olarak bütün varlıkların bilimi olan ilk felsefe, aynı zamanda ontoloji ve teolojidir ve teoloji olduğu için, ontolojidir.

Ona göre her varlık, mutlak anlamda gerçek tek varlık olan ve bu dünyadaki bütün varlıkların kaynağı ve ereği olan salt tanrısal fiile kadar yükselen formlar zinciri ve hiyerarşisinde kendi sabit yerine sahiptir. Şeyler, ancak formları ile var ve ancak onlarla kavranabilir ve tanrıya tabi ve kendileri için en yüksek iyi olan şeye yönelir gibi tanrıya yönelmiş olduklarından tanrıyı bilmek, bütün özel tözleri bilmektir. Tanrının ezelî-ebedî ve mükemmel hayatı, onların faaliyetleri için bir model ve erek ödevi görür ve yine bu en yüce 'akılsal'a olan az veya çok bağlılıkları, onların kendi varlık derecelerini tayin eder. O halde en hakiki anlamda varlık mutlak zihin yani tanrı olduğu için metafizik aynı zamanda teolojidir.[335]

Aristoteles'e göre bir varlığın gerçeklik derecesi fiil halinde olmasıyla ölçülür. Salt fiil olan varlık ise kendisinde hiçbir kuvve bulunmadığından mutlak olarak gerçek olan tek şeydir. Bu sebeple bağımsız form, ezelî-ebedî ve mükemmel birey olan tanrı, metafiziğin konusudur.[336] Aynı şekilde en yüksek bilimin konusu en yüksek cins olmalıdır. En yüksek cins ise en arzu edilendir ve o da tanrıdır. Şu halde teoloji de en arzu edilmesi gereken bilim olacaktır.[337] Çünkü o ilk ilke olan tanrının ve tanrısal şeylerin bilgisidir.[338]

Aristoteles'e göre nasıl ki sanatkârı deney sahibi insana; yöneticiyi uygulayıcılara, bilimi duyuma; güzel sanatları faydalı sanatlara, kuramsal bilimleri güzel sanatlara üstün tutuyorsak işte asıl anlamında bilgelik olan felsefeyi de diğer aşağı dereceden disiplinlere tercih ederiz.[339] Ayrıca kavrama sahip olma ve nedeni bilme, kavrama sahip olmadan veya nedeni bilmeden sahip olunan bilgiye göre daha üstün olduğundan ilk felsefe bu sebeple de en üstün bilimdir.[340]

Özü itibariyle nedenleri araştırma olmasından dolayı, bütün diğer etkinlik

---

[334] Aristoteles, Metafizik, 1025b 18-1026a 19; s.293-296.
[335] A.g.e., s.187, 1 nolu dipnot..
[336] A.g.e., 1026a 18-24, s. 296, 5 nolu dipnot.
[337] A.g.e., 1026a 10-1026a 23; s.295-296.
[338] A.g.e., 983a 4-12, s.85.
[339] A.g.e., 981a 12- 981b 30, s.77-80.
[340] A.g.e., 981a 24-981b 10, s.79.

biçimlerini aşan bilgelik onların tümünden daha üstündür.İlk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir olan şeylerdir çünkü diğer şeyler de onlar sayesinde bilinir.[341] Bu sebeple varlığın ilk ilkelerini ve nedenlerini araştıran bilim diğer bilimlerden daha üstündür.[342]

Bu bilimin başlangıcı ise hayret olmuştur.[343] Böyle bir bilgiye erişmek güç olabilir ama imkânsız değildir.[344] Bunun ilk yolu ise her zaman en kesin ve birincil nedeni bulmaya çalışmaktır. Ne var ki Aristoteles'e göre hakikatin bilgisini ne hiç kimse tam olarak elde edebilir ne de insan bu bilgiyi aramaktan tümüyle vazgeçebilir.[345] Ancak yine de her şey onlar sayesinde bilinebilir olduğundan ilk ilkeler ve nedenlerin bilgisi en fazla bilinebilir olan bilgidir.[346]

Bu genel bilgilerden sonra Aristoteles metafiziğini kendisinin metafiziği tanımladığı çerçevede ayrı ayrı noktaları esas alarak inceleyebiliriz. Aristoteles için metafizik; varlık olmak bakımından varlığı inceleyen bilim, kanıtlamaların ilk ilkelerini inceleyen bilim, tözü herhangi özel bir cephesinden değil töz olarak töz kavramı bağlamında inceleyen bilim, Saf formları ve en tümel varlık ve kavramları inceleyen bilim ve nihayet en yüksek varlığı ve evrendeki her şeyin ilk neden ve ilkelerini inceleyen bilim olarak düşünülür. Dolayısıyla tek bir yerde değil ama Metafiziğin farklı paragraflarında parçalı olarak serimlenen bu bölümlemeye riayet etmek Aristoteles metafiziğini daha anlaşılır bir şekilde ele almayı mümkün kılacaktır.

2- VARLIK OLMAK BAKIMINDAN VARLIĞI İNECELEYEN BİLİM OLARAK METAFİZİK (ONTOLOJİ)

2-a- Varlık Birlik ve Çokluk- Varlık ve Birlik'in Anlamı

Aristoteles'e göre metafiziğin konusu varlık olmak bakımından varlık ve onun özsel nitelikleri derin bulmacalar içerir ve bu sebeple varlık kavramı üzerinde

---

[341] A.g.e., 982b 2-3, s.83.
[342] A.g.e., 982b 5-10, s.83
[343] A.g.e., 982b 23-28, s.84.
[344] Aristoteles, Metafizik, 982b 28-30, s.84; Carl Mitcham, A Non-Aristotelian Simile in Metaphysics 2.1 Classical Philology, Vol. 65, No. 1 (Jan., 1970), s. 44.
[345] A.g.e., 993a 30-993b 20, s.145,146; 1029b 4 , s.312.
[346] Aristoteles, Metafizik, 982a 25- 982b 2, s. 82-83, 3 nolu dipnot; İkinci Çözümlemeler, 87a 34, s.47; Gök Üzerine, 299a 16, s.179.

daha fazla durmak gerekir.[347] Ona göre varlık olmak bakımından varlık gerek ilineksel anlamda varlıktan gerekse doğru anlamında varlıktan farklı olarak mutlak var olan varlıktır.[348] Mutlak anlamda, asıl anlamda var olma töz bakımından var olma anlamına gelir ve mutlak anlamda var olmama da bunun zıddıdır.[349] Bununla birlikte varlık sözcüğü her biri tek ve aynı ilkeye işaret eden çeşitli anlamlarda kullanılır[350] ve özü gereği varlığın türleri kategori türleriyle aynı sayıdadır. Bu açıdan varlığın bilimi olarak metafizik, varlığın bütününü incelemek istiyorsa kategorilerin veya varlığın cinslerinin tam sayısını bilmek önemlidir.[351]

Aristoteles bu bağlamda ilgisini var olan kadar var olmayana da yöneltir. Ona göre var olmayan farklı kategorilere göre üç anlama gelir: Mutlak anlamda var olmayan, yanlış anlamda var olmayan ve bil-kuvve olarak var olmayan.[352] Mutlak anlamda var olmayan zaten kendisi için hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz bir şekilde bir yokluktur. Yanlış anlamda varlık ya da var olmayan ise Aristoteles tarafından üç sınıfta incelenir. 1-Yanlış olarak tanımlanan var-olmayan. O, yüklem ve öznenin gerçeğe uygun düşmeyen birleşme ve ayrılmasından ibarettir. Bu var-olmayan, harekete müsait değildir; şu anlamda ki doğru hale gelen yanlış bir önerme veya yanlış hale gelen doğru bir önerme gerçekte değişmezler, değişen yalnızca şeyin kendisidir.2-Salt kuvve anlamında alınan var-olmayan, bilfiil varlığa karşıt olan var-olmayan, örneğin insan-olmayan. Bu göreli var-olmayan da harekete tabi değildir. Hareket, bitmemiş, eksik bir fiil olmakla birlikte, gene de bilfiil bir varlıktır. Ama salt kuvve böyle bir şey değildir. 3-Varlığını devam ettiren bir öznede bulunan ve belli bir şey olan şeye yani pozitif bir niteliğe zıt olan var-olmayan. Örneğin beyaz olmayan veya iyi olmayan. Bil kuvve var olmayan ise bilfiil olacağı şeyle ilgili henüz var olmayan anlamına gelir. Bu varlık türünü fark edememeleri Aristoteles'e göre önceki filozofları var olandan yalnızca duyusal

---

[347] Charlotte Witt, Ways of Being Potentiality and Aactuality in Aristotle's Metaphysics, Cornell University, New York, 2003, s. 98; J. W. Thorp, Aristotle's Use of Categories. An Easing of the Oddness in "Metaphysica" Δ 7, Phronesis, Vol. 19, No. 3 (1974), s. 238; ‚John Malcolm, Plato's Analysis of 'to on' [Greek] and 'to me on' [Greek] in the Sophist , Phronesis, 12 (1967), s. 130.

[348] A.g.e., 1025b 1-3, s.291, 1 nolu dipnot.

[349] A.g.e., 1050b 15-20, s.412.

[350] A.g.e., 1003a 32-1003b 5, s. 190-191.

[351] Aristoteles, Metafizik, 1017a 23, s.252, 3 nolu dipnot; Fizik, 225 b 5, s.223.

[352] Aristoteles, Metafizik, 1069b 28-35, s. 487; 1051a 34, s.415, 1089a 26-28, s. 588.

şeyleri anlamalarına veya değişimi ve hareketi inkâr etmelerine yol açmıştır.[353]

Aristoteles özü gereği varlığın türlerinin kategori türleriyle aynı sayıda olduğunu ileri sürer. Kategorilerin bazıları tözü, bazıları niteliği, bazıları niceliği, bazıları bağıntıyı, bazıları etkenliği veya edilgenliği, bazıları yeri, bazıları zamanı ifade ettiklerine göre, onların her birine varlığın anlamlarından biri tekabül eder. Sonra varlık ve "dır", bir önermenin doğru olduğu, var olmama onun doğru olmadığı anlamına gelir. Bu hem tasdik,hem de inkâr için söz konusudur. Örneğin "Sokrates, müzisyendir" önermesi, bunun doğru olduğu anlamına gelir. "Sokrates, beyaz-değildir" de bunun doğru olmadığı anlamına gelir. Yine "varlık" ve "var olan", sözü çeşitli varlıkların bazen bilkuvve, bazen bilfiil oldukları anlamına gelir. Çünkü gerek bilkuvve göreni, gerekse bilfiil göreni "gören"; gerek bilgisini bilfiil hale geçirmek imkânına sahip olanı, gerekse bilfiil bilgiye sahip olanı "bilen"; gerek şu anda bilfiil hareketsiz olanı, gerekse hareketsiz olabileni "hareketsiz olan" diye adlandırırız. Tözlerle ilgili olarak da aynı şey söz konusudur.[354]

Aristoteles'e göre Varlık'ın çeşitli anlamlarını ayırt etmeden varlıkların ögelerini araştırmak, özellikle şeylerin kendilerinden meydana geldikleri ögeler araştırıldığı takdirde, onları bulmamaya kendi kendini mahkûm etmek demektir. Varlıkların ögelerini keşfetmek mümkün olsa bile, bunlar ancak tözlerin ögeleri olabilirler. O halde bütün varlıkların ögelerini araştırmak veya onları keşfettiğini düşünmek bir yanılgıdır. Varlık, bir cins değildir. Varlık'ın töz, nitelik, nicelik, bağıntı vb. bütün kategorilerine uygun düşen çok anlamlı bir kavramdır. Ve bu bakımdan o ortak ve özdeş ilkelerden yoksundur. O halde her durumda önce Varlık'ın özel anlamını açığa çıkarmak gerekir.

Aristoteles Varlık ve Birlik'in ilkeler olamayacaklarını söyler. Çünkü o zaman bütün kavramlar içinde en genel olanları ve birbirleriyle aynı kaplama sahip olup her şey hakkında tasdik edilmeleri sebebiyle Varlık ve Bir cins niteliği taşıyacaklardır. Bu ise imkânsızdır. Çünkü cinsin içinde bulunan ancak bir tür veya bir birey olabilir. O halde eğer Varlık ve Birlik cinsler iseler, cinsin, ayrımlarına yüklenmesi mümkün olmadığından onların ayrımları ne var, ne de bir olacaklardır ki bu saçmadır. Şu halde aslında Varlık ve Birlik ancak çok anlamlı aşkın

[353] A.g.e., 1010a 1-4, s.219.
[354] A.g.e.,1017a 23-1017b 9, s.252-254.

kavramlardır.[355]

Aristoteles'e göre Varlık ve Birlik, ilkeler olmadığı gibi yine Varlık ile Birlik arasında aracı olarak bulunan gerçek cinsler ve en alt türler de ilkeler olamazlar. Ona göre ilke olmanın cinslerden çok doğrudan doğruya bireylere yüklenebilen en son türlere izafe edilmesi daha uygun olacaktır. Çünkü ilkenin bir ve bölünmez bir şey olması gerekir. Zira eğer bölünebilirse, ilke onu meydana getiren ögeler olacaktır. En yüksek bölünemezlik ise tür bakımından (kata eidos) bölünemezliktir. Çünkü o, cins bakımından (te taksei) bölünemez olandan da, doğa bakımından (te physei) bölünemez olandan da, nicelik bakımından (kata poson) bölünemez olandan da önce gelir. Bu tür bakımından bölünemezlik ise en son türlere aittir çünkü üst cinslerin türlere bölünmesine karşılık türler artık alt türlere bölünmezler, sadece bireylere bölünürler çünkü insan hiçbir zaman bireysel insanların cinsi değildir. O halde en son tür en mükemmel anlamda bölünemez olandır ve ilke olma şerefini de o talep edebilir.[356]

Aristoteles Varlık'ı birbirlerine indirgenemez, dolayısıyla birbirlerine kapalı bir kategoriler çokluğuna böler. Böylece Varlık çok anlamlı bir kavram olmak üzere ilke olma niteliğini kaybetmektedir. Bu, ilk cinslerin mutlak farklı türden olmalarına dair zorunluluk hem cinsler arası geçişi imkânsız kılar hem de buna paralel olarak bilimler arasında bir ayrım teşkil eder.[357]

Aristoteles'e göre yok oluşa tabi olan varlıklar olduğu gibi böyle olmayan varlıkların da olması zorunludur. Yok oluşa tabi olan varlıklarla olmayan varlıklar karşıtlar olmaları sebebiyle birbirlerinden cins bakımından farklıdırlar. Ancak hiçbir şeyin ilineksel olarak yok oluşa tabi olduğu söylenemez. Çünkü ilineksel olan, varlıklarda olmayabilendir. Oysa yok oluşa tabi olma, ait olduğu şeye zorunlu olarak ait olan özellikler grubundandır. Aksi takdirde yok olabilirliğin kendisine ait olmamasının mümkün olmasından dolayı, bir ve aynı şeyin hem yok oluşa tabi olması, hem yok oluşa tabi olmayan olması gerekir. O halde yok oluşa tabi olma, zorunlu olarak yok oluşa tabi olan varlıkların tözüdür veya onların tözlerine aittir. Bu aynı akıl yürütme yok oluşa tabi olmayan şey için de geçerlidir. O halde kendilerinden ötürü ve kendilerinin sonucu olarak bir şeyin yok oluşa tabi olduğu,

[355] A.g.e., 998b 17-28, s. 166-168; 1059a 31, s.447, 1070b 7, s.491.
[356] A.g.e., 998b 25-999a 2, s. 168, 4 nolu dipnot.
[357] A.g.e., s.137, 5 nolu dipnot.

diğerlerinin yok oluşa tabi olmadığı özellikler birbirinin zıddıdırlar ve bunun sonucu, şeylerin zorunlu olarak cins bakımından birbirlerinden farklı olduklarıdır.[358] Buna uygun olarak varlığın özü atomcuların ileri sürdükleri gibi ögelerin basit olarak yan yana konması ile elde edilemez, aksine özün gerçek bir birliği söz konusudur.[359]

Aristoteles bir oluş ve yok oluş sürecinden geçmeksizin varlığa gelen ve varlıktan kesilen ilke ve nedenlerin olduğundan şüphe etmez. Ona göre bir oluş ve yok oluş süreci ile birlikte varlığa gelen veya ortadan kalkan her şeyin, zorunlu olarak ilineksel-olmayan bir nedeni olması gerektiğinden eğer birinci tür varlıklar olmamış olsaydı, her şeyin zorunlu olması gerekirdi.[360]

2-b-Varlık'ın Çeşitleri

Aristoteles'e göre Varlık'ı birkaç ayrı noktadan inceleyebiliriz ve her inceleme farklı bir varlık çeşidine odaklanabilir. Buna göre zorunlu-zorunlu olmayan, oluş ve yok oluş sürecine tabi olan-olmayan, bilkuvve-bilfiil varlık olduğu gibi genel olarak özü gereği ve ilineksel varlıktan da söz edilebilir. Bunlardan ilk ikisi bir bakıma üçüncü ve dördüncü varlık türleri içerisinde incelenebilir ve bir arada pek çok fizik-metafizik problemde iş görürler. Bilkuvve-bilfiil varlık ayrımı ise Aristoteles metafiziğinde çok hayati bir ayrım olduğundan bunu ileride başka bir zeminde ele almanın uygun olacağını düşünüyoruz. Bu sebeple burada şimdilik özü gereği ve ilineksel varlık arasındaki ayrımı incelemeyi yeterli görüyoruz.

Aristoteles'e göre bir kendinde varlık bir de ilineksel varlık vardır. Onun, kendinde varlık olarak da isimlendirdiği özü gereği varlıklar ise şunlardır:

1) Her şeyin özü. Örneğin Kallias, kendi kendisinden ötürü Kallias'tır ve onun özü için de aynı şey söz konusudur. 2) Özde bulunan her şey. Örneğin Kallias, kendi kendisinden ötürü, özü gereği hayvandır. Çünkü hayvan, Kallias'in tanımında bulunur. Kallias, özel bir tür hayvandır. 3) Bir şeyin doğrudan doğruya kendisi veya bir parçası bakımından kabul ettiği her nitelik. Örneğin yüzey, kendi kendisinden ötürü, özü gereği beyazdır. Bir insan da özü gereği canlıdır; çünkü hayatın doğrudan doğruya içinde bulunduğu ruh, insanın bir parçasıdır. 4) Kendisinden başka bir ne-

[358] A.g.e., 1058b 26-1059a 10, s.444-445.
[359] Aristoteles, Metafizik, 1037b 1-8, s.353, 6 nolu dipnot; Theodor Gomperz, Greek Thinkers - A History of Ancient Philosophy, Bibliolife LLC, 2009, s. 370.
[360] Aristoteles, Metafizik, 1027a 27-1027b 15, s. 302-303.

deni olmayan şey. İnsanın hayvan ve iki ayaklı gibi birden fazla formel nedeni vardır. Ancak yine de insan, kendi kendisinden ötürü yani hayvan olarak (katho zoon) değil; insan olarak (katho antropos) insandır. 5) İnsan için gülmede olduğu gibi tek başına ele alınmış olması bakımından tek bir özneye ait olan her nitelik. 6) Bağımsız olarak var olan, kendi kendisinden ötürü, özü gereği var olan.[361]

İlinek (*symbebekos*) Aristoteles'e göre, bir ağaç dikmek için çukur kazan bir adamın, orada bir hazine bulmasında olduğu gibi "*bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilebilen, ancak ne zorunlu, ne de çoğu zaman olan şeydir*". Bir müzisyen beyaz olabilir; ama bu ne zorunlu, ne de çoğu zaman karşılaşılan bir şeydir. Bundan dolayı onun bir ilinek olduğunu söyleriz. [362]

Bir özneye ait olan, ancak öznenin o özne, zamanın o zaman, yerin o yer olmasından dolayı ona ait olmayan her nitelik bir ilinektir. Yine bundan dolayıdır ki bir ilineğin belli bir nedeni yoktur; ancak rastlantısal yani belirsiz bir nedeni vardır. O hâlde ilineğin meydana gelmesi veya varlığı, kendi doğasından ötürü değildir, bir başka şeyden ötürüdür. Örneğin bir üçgenin, iki dik açıya eşit olan üç açıya sahip olmasındaki gibi bir şeye bizzat kendisinden ötürü ait olan, ancak onun özü içine girmeyen şey bir ilinektir. Ancak bir şeye bizzat kendisinden ötürü ait olan ilinek, öncesiz-sonrasız olabilirken, diğer türden ilinek ise böyle değildir. Birinci kanıtlanabilirken ikinci kanıtlanamaz.[363] "Adil adam, müzisyendir" veya "insan, müzisyendir" veya "müzisyen, insandır" dendiğinde, ya da müzisyenin bina yaptığını söylendiğinde hep ilineksel varlıktan söz edilmektedir.

İlineksel varlıklar birlik oluşturacak şekilde bir arada bulunabilirler. İlineksel durumlar incelendiğinde beş tür ilineksel birlikten söz edilebilir:

1-Koriskos ve müzisyen gibi töz ve ilinekten meydana gelen birlik ki bu temel anlamdır. Koriskos müzisyendir ama bu ona özü gereği ait olan bir şey değildir. 2-Müzisyen ve adil gibi ilinek ve ilinekten meydana gelen birlik. 3-Müzisyen Koriskos, adil Koriskos gibi töz ve ilinek ile aynı töz ve başka ilinekten meydana gelen birlik. 4- Müzisyen Koriskos ve Koriskos gibi töz ve ilinek ile tözden meydana gelen birlik. 5- İnsan ve müzisyen insan gibi cins ile ilinek ve cinsten

[361] Aristoteles, Metafizik,1022a 14-35, s.275-276; 1029b 17-22, s.314., ayrıca bkz., John Christopher Shields, Classical Philosophy a Contemporary Introduction, Routledge, New York, 2003, s. 109.
[362] Aristoteles, Metafizik, 1025a 15-18, s.289.
[363] Aristoteles, Metafizik, 1025a 15-33, s. 289-290.

meydana gelen birlik.[364]

İlineksel anlamda Varlık ya iki ilineğin var olan bir aynı özneye ait olmalarından veya yüklemin kendisine ait olduğu öznenin var olmasından veya nihayet aslında bir yüklemi olduğu şey kendisine bir ilinek olarak ait olan bir öznenin var olmasından dolayı ilinekseldir ve ilineksel anlamda varlık hiçbir zaman bilimsel bir araştırmanın konusu değildir. Çünkü bir evi meydana getiren, bu evin yapımı ile birlikte varlığa gelen çeşitli ilinekleri meydana getirmez. Çünkü bu ilinekler sonsuz sayıdadırlar. İlinek ancak sözel bir varlığa sahiptir ve bu özelliğiyle var olmayana benzer.[365]

İlinek daima bir öznenin yüklemini ifade eder. O halde bu durumda yüklemlemenin sonsuza kadar gitmesi gerekir. Ancak bu imkânsızdır. Çünkü birinci bir anlamda, örneğin her ikisinin de insanın ilinekleri olmalarından dolayı beyaz olanın müzisyen, müzisyenin beyaz olması gibi bir ilinek, her ikisi de aynı öznenin ilinekleri olmaları bakımından bir ilineğin ilineğidir. İkinci bir anlamda ise müzisyenlik Sokrates'in bir ilineğidir. O halde bazı ilinekler bu birinci, bazıları ise ikinci anlamda ilinektirler. Sokrates'in beyaz olması örneğinde olduğu gibi ikinci anlamda kullanılan ilineklerle ilgili olarak yüklem yönünde sonsuza kadar gitmek imkânsızdır. Örneğin beyaz Sokrates'e bir başka ilinek bağlanamaz. Çünkü böyle bir ilinekler toplamından bir birlik elde edilemez. Aynı şekilde birinci anlamda da beyaz olana bir başka ilinek, örneğin müzisyenlik yüklenemez. Çünkü beyazlık ne kadar müzisyenliğin bir ilineği ise, müzisyenlik de o kadar beyazlığın ilineğidir. O halde her şeyin ilinek olduğu söylenemez. Yani bu durumda da tözü ifade eden bir şeyin olması gerekir.[366] Oluş ve Yok oluş sürecine bağlı olmayan ve bu yüzden gerçek anlamda bir varlık bile olmayan ilineksel anlamda varlıktan farklı olarak tözler oluş ve yok oluş sürecine bağlı yegâne şeylerdir.[367]

İlinek, bilme yetimizin ansal ve gelip geçici bir yetersizliğinin sonucu değildir; bizzat kendi doğası gereği ne her zaman ne de çoğu zaman meydana gelen bir şey olarak her türlü kanunun dışındadır. İlinekler ansal olarak doğdukları ve ortadan kalktıkları ve bir oluş ve yok oluş sürecinden geçmedikleri gibi ilineklerin

---

[364] Aristoteles, Metafizik,1015b 16-26,s. 245, 4 nolu dipnot.
[365] A.g.e., 1017a 20-22, 252; 1026b 1-25, s.298-300.
[366] A.g.e., 1007a 30-1007b 17, s.208-210.
[367] A.g.e., 1026b 21, s.300.

nedenleri ile ilgili olarak da aynı şey söz konusudur. Örneğin evin sağlığa uygunluğu zaman-dışı olarak ortaya çıkar ve derhal evi sağlıklı kılar. O halde ilinek bir oluş sürecinden geçmeksizin ortaya çıkar ve kendisi de bir oluşa tabi olmayan ve kendisini zorunlu-olmaksızın meydana getiren ilineksel bir nedeni vardır. İlineksel bir sonuç, birbirinden bağımsız ve doğaları bakımından bu biçimde bir işbirliğine girmek üzere düzenlenmiş olmayan nedenlerin rastlantısal birleşmelerinin sonucudur.[368]

Çoğu zaman olan, alışılagelen, ekseriya meydana gelen ise; her zaman meydana gelenin ve ilineğin zıddı anlamında olup, Aristoteles'in felsefesinde temel bir kavramdır. O, belli bir sıklıkla tekrarlanan şey, yaklaşık geneldir. Ay-altı dünyasında, zorunlu ve değişmez olanın yerini tutan mükemmel olmayan bu şey doğanın düzeninin ifadesidir. Bu yüzden doğası gereği ilineğin bir bilimi de söz konusu olamaz. Bilimin konusu ya her zaman olan ve zorunlu olarak var olandır veya ekseriya ortaya çıkandır. Örneğin Ağustos ayında havanın soğuk olması ne her zaman ve zorunlu olarak ortaya çıkandır, ne de ekseriya ortaya çıkandır. O sadece bazen ortaya çıkabilendir. O halde ilinek, ortaya çıkan, ama ne her zaman ve zorunlu olarak, ne de ekseriya ortaya çıkandır. Her bilimin konusu ise ezelî-ebedî olarak var olan veya ekseriya ortaya çıkan olduğu cihetle ilineğin bilimi imkânsızdır. Asıl gerçek anlamda sadece ezelî-ebedî ve zorunlu varlıkların bilimi[369] daha geniş anlamda da çoğu zaman meydana gelen şeylerin bilimi vardır.[370]

Gerek ilineksel anlamda varlığı, gerekse doğru anlamında varlığı bir tarafa bırakıp araştırmayı varlık olmak bakımından varlığın kendisinin neden ve ilkeleri üzerine yoğunlaştırmak gerekir.[371]Hiçbir ilineksel anlamda varlık, özü gereği varlıktan önce gelmediği için hiçbir ilineksel neden de özü gereği nedenden önce gelmez.[372]

Aristoteles'e göre hiçbir zorunlu varlık bilkuvve var değildir.[373] Zorunlu varlıklar ise toprak ve ateş gibi sürekli değişme hâlinde olan varlıklarca taklit

---

[368] A.g.e., s. 302 1 nolu dipnot.
[369] Aristoteles, İkinci Çözümlemeler, 71b 15, s.10.
[370] Aristoteles, Metafizik, 1025a 15-18, s.289, 2 nolu dipnot; 1064b 30-1065a 5, s.464.
[371] Aristoteles, Metafizik, 1027b 29-1028a 5, s.304-305.
[372] Aristoteles, Metafizik, 1065a 27-1065b 4, s. 465-466; Fizik, 196b 21-25, s.71-73 ;197a 6-14, s.73; ;197a 25-27, s.75.
[373] Aristoteles, Metafizik, 1050b18-19, s.412.

edilirler.[374] Zorunlu varlıklar aynı zamanda iyi olmak durumundadırlar. Çünkü iyi olanın aksine kötü olan bir yoksunluktur. Yoksunluk ise bir yönelmeyi, kuvveyi ve maddeyi gerekli kılacağından kötü olan varlık ancak değişebilen, hareketli bir varlık olabilir. Oysa ezelî-ebedî varlıklar kuvveden hâli olduklarından kötü en yüksek ilkede var olamaz. [375]

3- KANITLAMANIN İLK İLKELERİNİ İNCELEYEN BİLİM OLARAK VE METAFİZİK (İLK FELSEFE)

Aristoteles'e göre metafizik aynı zamanda kanıtlamaların ilk ilkelerini ve aksiyomları inceleyen bilimdir. Zira bütün insanlar aksiyomları kullanırlar ve aksiyomlar varlıkların tümü hakkında geçerlidirler. Bu nedenle onların incelenmesi de varlık olmak bakımından varlığın bilimine aittir. Ona göre nitekim özel bilimlerden biri ile uğraşan insanlardan hiçbiri, örneğin ne aritmetikçi, ne de geometrici, aksiyomların doğruluk veya yanlışlığı üzerinde herhangi bir şey söylemek çabasına girmemiştir. Ancak doğa, varlığın sadece özel bir cinsi olduğundan bu doğruların incelenmesi de tümeli ve birinci dereceden tözü inceleyen kişiye ait olacaktır. Doğru üzerine tartışmalarında önermelerin hangi koşullarda doğru kabul edilmeleri gerektiğini ve dolayısıyla kıyasın ilkelerini inceleme de filozofun, yani her türlü tözün doğasını inceleyen adamın çalışma alanına aittir.[376]

Aksiyomların evrensellikleri, varlık kavramının bir analizinden ibaret olmalarından ileri gelir. İnsanın, örneğin hayvan olmasından, ölümlü olduğu sonucuna geçilir çünkü insan eğer hayvan olup da ölümlü olmazsa bu onun aynı zamanda hem bir şey olması, hem de olmaması anlamına gelecektir. O halde aksiyomlar bütün bilimlerle ilgili olarak aynıdırlar. Fakat onların genellikleri, sadece tümünün çelişkisizlik ilkesine bağlı olmaları anlamında analoji bakımındandır. Yoksa aksiyomların ortaklığı, kanıtlamanın ortaklığını gerektirmez. Çünkü her aksiyom, söz konusu bilimin konusunu teşkil eden cinsin sınırları içerisindedir. Örneğin aritmetik, aksiyomları sayılar; geometri büyüklükler hakkında geçerli olmaları bakımından ele alır.[377]

---

[374] A.g.e., 1050b 20-30, s.412-413.
[375] A.g.e., 1051a 16-20, s.414; 1072b 30-1073a 3, s.508-509.
[376] A.g.e.,1005a 20-1005b 5, s.199-200.
[377] Aristoteles, Metafizik, s.199, 3 nolu dipnot.

Aristoteles aksiyomların incelenmesini varlık olmak bakımından varlığın bilimine bağlamakla yetinmemiş; varlığın genel biliminin, dolayısıyla aksiyomların biliminin zorunlu olarak konusu ilk tözü incelemek olan bilime ait olduğu sonucuna varmıştır.[378] Çünkü her şeyde bir ilk hareket noktası söz konusudur ve bu evren için ilk hareket ettirici, her türlü bilimsel inceleme için de ilk aksiyomlardır. Hareket noktası olarak ilk olmaları aksiyomları ve tanrıyı inceleyen bilim arasında bir ortaklık tesis eder ve bir aynı konuyla ilgili problemler aynı bilimin konusu olacağından kanıtlamaların ilk ilkelerini incelemek, bir kez daha bu sefer teoloji cephesi göz önünde tutularak, metafiziğin alanına girer.

Her türlü bilgi Aristoteles'e göre ister kanıtlanamaz aksiyomlardan veya kanıtlanmaksızın kabul edilen veya ortaya atılan öncüllerden hareket ediyor olsun, bazı aksiyom veya öncüllerle ilgilidir ve dolayısıyla kısmen bilinen birtakım öncüllere dayanır.[379] Bunların başında çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkeleri gelir. Aristoteles'e göre bu ilkelerin kendisi kesin ve açıklamaya ihtiyaç duymamakla birlikte birtakım sebeplerle bu ilkelerden şüpheye düşenlerin varlığı bilimsel araştırmanın sağlam bir zeminde ilerleyebilmesi için bunların doğruluğunun ortaya konması gerekli olmuştur. Eski Yunan'da bir dönem oldukça etkili olmuş ve her türlü felsefi ve bilimsel faaliyeti tehdit etmiş olan her şeyin göreli olduğuna dair düşünce de bu çerçevede incelenmelidir. Özel bilimler bu ilkeleri hareket noktası olarak aldıklarından bunları araştırmakla ilgilenmezler. Şu hâlde Bu ilkelerin incelenmesi metafiziğin işidir.

3-a- Özdeşlik ve Çelişmezlik İlkeleri

Aristoteles'e göre aynı zamanda aynı nesneyi konu olarak alan duyulardan hiçbiri bize bu nesnenin hem şöyle olduğunu, hem de öyle olmadığını söylemez. Hatta bir duyu farklı zamanlarda bile, hiç olmazsa nitelikle ilgili olarak, kendi kendisiyle çelişmez.[380] Ayrıca eğer gerçekten sadece duyusal olan var olsaydı, canlı varlıklar olmadığı takdirde, hiçbir şey var olmazdı. Çünkü o zaman duyum yetisi olmazdı. Bu durumda da bunlar, duyan öznenin halleri olduğundan ne duyusal niteliklerin, ne de duyumun olacağını söylemek doğru olurdu Hâlbuki duyumu

[378] Aristoteles, Metafizik, s.200, 3 nolu dipnot.
[379] A.g.e., 992b 32-993a 1, s.142 .
[380] A.g.e.,1010b 16-29, s. 222-223.

meydana getiren tözlerin, duyumdan bağımsız olarak var olmadıkları kabul edilemez. Duyumun ötesinde bir başka şey daha vardır ve bu şeyin varlığı zorunlu olarak duyumdan önce gelir. Çünkü hareket ettiren, doğa bakımından, hareket edenden önce gelir.[381]

Aynı özneye aynı zamanda çelişik şeyleri yüklemek imkânsız olduğuna göre, karşıtların da aynı özneye aynı zamanda ait olmalarının imkânsız olduğu açıktır. Çünkü iki karşıttan biri karşıt olduğu kadar yoksun olmadır, yani özden yoksun olmadır. Yoksun olma ise, belli bir cins hakkında bir şeyin inkâr edilmesidir. Tasdik ve inkâr etmenin aynı zamanda doğru olması imkânsız olduğuna göre karşıtların aynı zamanda bir öznede bulunması da imkânsızdır.[382]

Bir özne hakkında tek bir yüklemi - hangi yüklem olursa olsun- zorunlu olarak ya tasdik etmek veya inkâr etmek gerekir. Dolayısıyla herhangi bir şeyin var olduğunu veya var olmadığını söyleyen, ya doğru veya yanlış bir şey söylemiş olacaktır. Sonra ister çıkarsamalı düşünce, isterse sezgi söz konusu olsun, her türlü düşünce doğru ve yanlış olduğu her seferinde konusunu ya tasdik eder, ya da inkâr eder. Dolayısıyla Herakleitos (MÖ 535-475) gibi her şeyin hem var olduğunu, hem de olmadığını söylemek aynı zamanda her şeyin doğru olduğunu söylemek demektir.[383]

Aristoteles'e göre, duyumlar arasındaki farklılıklardan ötürü çelişkisizlik ilkesini reddeden insanlara bir aynı algının gerçekte hiçbir zaman farklılık göstermediğini göstermek yeterli olacaktır. Hiçbir tözün var olmadığı ve her şeyin duyum ve kanıya göreli olduğu düşüncesi savunulamaz bir görüştür.[384] Bu düşünceyi savunan Herakleitos'un sistemi Aristoteles'e göre daha çok her şeyin yanlış olduğunu kabul ettirmeye yönelmektedir.[385]

Bazı düşünürler der Aristoteles, bir aynı şeyden karşıtların çıktığını gördüklerinden, çelişik veya karşıtların varlıklarda aynı zamanda var oldukları sonucuna gitmişlerdir. Onlara göre yokluktan hiçbir şeyin çıkması mümkün olmadığına göre, nesnede karşıtların daha önceden aynı zamanda var olmuş olması

---

[381] A.g.e., 1010b 30-1011a 2, s.223-224.
[382] A.g.e.,1011a 32-1011b 23, s.226-228.
[383] A.g.e.,1011b 23-1012a 26, s.228-231.
[384] A.g.e., 1011b 2-7, s.226.
[385] A.g.e., 1012 b 3,s.232, 3 nolu dipnot.

gerekir.[386] Bu Anaksagoras (MÖ 500-428) ile birlikte her şeyin her şeyle karışmış olduğunu veya Demokritos (MÖ 460-370) ile birlikte varlıkların her parçasında dolu ve boş olan'ın birlikte bulunduğunu söylemekle aynı şeydir. Aynı şeyin aynı zamanda hem varlık, hem var-olmayan olması mümkündür. Ancak bu, varlığın aynı açıdan ele alınmamasıyla mümkündür. Çünkü bil-kuvve olarak bir aynı şeyin karşıt şeyler olması mümkündür. Ama bilfiil olarak bu mümkün değildir[387]

Her şeyin doğru olduğunu söyleyen bir insan ise, bu kendi iddiasına karşıt olan iddianın da doğru olduğunu söylemek zorundadır. Her şeyin yanlış olduğunu söyleyen de aynı zamanda bu kendi söylediğinin de yanlış olduğunu söylemek durumundadır.[388]

Aristoteles'e göre aynı sebeple her şeyin hareketsiz olduğunu ileri sürenler de, her şeyin hareketli olduğunu ileri sürenler de yanılmaktadırlar. Çünkü eğer her şey hareketsiz olursa, bazı önermelerin ezelî-ebedî olarak doğru, bazılarının ise ezelî-ebedî olarak yanlış olmaları gerekir. Hâlbuki her şeyin hareketsiz olduğunu söyleyen kişinin kendisi de bir zamanlar var değildi ve bir başka zaman da artık var olmayacaktır. Yine bunun tersine her şey hareketli olursa, bu kez de hiçbir şey doğru olamayacaktır. Nihayet her şeyin bazen hareketsiz, bazen hareketli olduğu ve hiçbir şeyin ezelî-ebedî olmadığı da doğru değildir. Çünkü harekette olan şeyleri hareket ettiren bir şey vardır. Eğer ezelî-ebedî bir şey olmasaydı oluş olmazdı ve elbette bu nedenle duyusal varlıklar da olmazdı.[389]

Çelişkisizlik ilkesini inkâr eden biri Aristoteles'e göre ne evet, ne hayır demekte; ancak aynı zamanda hem evet, hem hayır demektedir. Ancak daha sonra söylediği şeyi tashih ederek ne evet, ne hayır demektedir. Bu koşullar altında hiçbir karşılıklı konuşma veya hiçbir konu hakkında herhangi bir araştırma mümkün değildir. [390] Her şeyin doğru olduğunu söyleyen bir insan, bu kendi iddiasına karşıt olan iddianın da doğru olduğunu söylemek zorundadır. (Çünkü ona karşı çıkan, bu

---

[386] Harald Thorsrud, Ancient Scepticism, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2009, s. 17.

[387] Aristoteles, Metafizik, 1009a 20-36, s. 216-217., Leo Groarke, Greek Scepticism Anti-Realist Trends in Ancient Thought, Mc-Gill Queen's University Press, Quebec, 1990, s. 143; Henry W. Johnstone Jr. and Chaninah Marienthal-Maschler, Skepticism and Inferior Knowledge: A Note on Aristotle's Pluralism, Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 22, No. 4 (Jun. 1962), s. 479.

[388] Aristoteles, Metafizik,1012a 27-1012b 22,s.231-233.

[389] A.g.e., 1012b 22-30, s. 233; 991b 1-16, s. .

[390] A.g.e., 1008 a 30-35, s.213.

önermenin doğru olmadığını söylemektedir.) Daha önce de ifade edildiği üzere her şeyin yanlış olduğunu söyleyen de aynı zamanda bu kendi söylediğinin de yanlış olduğunu söylemek durumundadır.[391]

3-b- Üçüncü Hâlin İmkânsızlığı İlkesi

Aristoteles'e göre çelişkisizlik ilkesinin inkârı, üçüncü halin imkânsızlığı ilkesinin inkârını doğurur.[392] Hâlbuki üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi de hakkında yanılmamız mümkün olmayan her zaman doğruluğunu kabul etmemiz gereken bir ilkedir. Ne var ki bu tür doğrularla ilgili olarak asıl anlamında kanıtlama değil, *ad hominem* (insana göre) bir kanıtlama mümkündür. Çünkü bu ilkeden daha kesin ve bu ilkenin kendisinden kanıtlanabileceği bir başka ilke yoktur. Bu ise tam anlamında bir kanıtlama istendiğinde gerekli bir şarttır.[393] Aristoteles'e göre Herakleitos ve diğer doğa filozoflarından çelişkisizlik ilkesini inkâr edenler bunu sırf tartışmak için tartışmak uğruna yapmışlardır.[394]

Aristoteles'e göre bu ilke, yüklemi özne hakkında aynı zamanda tasdik ve inkâr etmenin imkânsızlığına yani karşıtların bir arada bulunmasının ontolojik imkânsızlığına dayanmaktadır. Çelişkisizlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkeleri, gerçekliğin kanunları ve varlıkla ilgili yargılardır.[395]

3-c- Görelilik

Çelişkisizlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı ile ilgili bir diğer kavram da göreliliktir.[396] Bir niteliği kaybetmek üzere olan Aristoteles'e göre, bu kaybetmek üzere olduğu şeyden hâlâ bir şeylere sahiptir ve varlığa gelen şeyden de daha önce bir şeyler var olmalıdır. Genel olarak, yokluğa giden bir varlıkta, varlığını devam ettiren bir şeyler vardır ve varlığa gelen bir varlıkla ilgili olarak da bu varlığın kendisinden meydana geldiği şeyle, kendisi sayesinde meydana geldiği şeyin var olması zorunludur ve bu süreç de sonsuza kadar gidemez. [397]

Ancak bazı düşünürler duyusal dünyayı dikkate alarak izlenimler arasında

---

[391] A.g.e., 1012b 15-21, s.233 ve 1 nolu dipnot.
[392] A.g.e., 1008a 2-4, s.212.
[393] Aristoteles, Önerme Üzerine, 17a 34, s.13.
[394] Aristoteles, Metafizik, 1061b35-1062a 10, s.456.
[395] A.g.e., s.202 4 nolu dipnot.
[396] A.g.e., 1010a 30, s.221; 1021a 26-30, s.272; 1053a 31, s.423; 1056b 35-1057a 1, s.437.
[397] A.g.e., 1010a 1-24, s. 219-220.

hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunun açık olmadığını ve bunların bazısını diğerlerinden daha doğru kabul etmemizi sağlayacak bir ölçüt olmadığını düşünmüşlerdir. Hâlbuki bu filozofların duyulara görünen şeyin doğru olması gerektiğini söylemelerinin nedeni, onların düşünceyi duyuma, duyumu da basit fiziksel bir değişmeye özdeş kılmalarıdır.[398]

Aristoteles'e göre elbette göreli olan şeyler vardır ama göreli olan, herhangi bir şeye göreli değil göreli olduğu şeye görelidir. Eğer her şey ancak düşünen varlığa göreli olarak varsa, başka deyişle eğer her şey ancak düşünüldüğünden dolayı varsa, insan düşünen değil düşünülendir. Bu ise insan özü gereği düşünen bir varlık olduğundan saçmadır.[399] Protagoras'ın (MÖ 481-420) dediği gibi, eğer bütün görüşler ve izlenimler doğru ise, bütün yargıların aynı zamanda hem doğru, hem de yanlış olması gerekir.[400]

Her şeyin herkese göreli olduğunu söyleyerek nesnelerle ilgili bir bilgi edinilemeyeceğini ya da algılarımıza güvenilemeyeceğini iddia etmek[401] kadar bu endişeleri karşılayamadığı için değişimi ve hareket inkâr etmek de doğru değildir. Çünkü oluş ve yok oluşun hüküm sürdüğü biricik bölge bizi doğrudan doğruya çevreleyen duyusal dünya bölgesi olmakla birlikte bu bölge, evrenle karşılaştırılınca onun bir parçası bile değildir. Dolayısı ile göksel dünyayı duyusal dünyadan ötürü mahkûm etmektense der Aristoteles, duyusal dünyayı göksel dünyayı göz önüne alarak bağışlamak daha doğru olacaktır.[402] Çünkü hiçbir zaman aynı şey bazılarına tatlı, bazılarına onun tersi görünmez; meğerki bazılarında söz konusu tatları yargılayan duyu organı bozuk ve kusurlu olmasın.[403]

O hâlde aynı nesne hakkında ve aynı zamanda ileri sürülen çelişik beyanlar doğru olamayacakları gibi karşıtlar da doğru olamazlar; çünkü her karşıtlık bir yoksunluk gerektirir.[404] Aynı şekilde karşıtlar arasında hiçbir aracı şey de

---

[398] A.g.e., 1009b 1-25, s. 217-218.
[399] A.g.e., 1011b 8-13, s.227.
[400] A.g.e., 1009a 6-15, s.215-216; FREEMAN Kathlen, The Presocratic Philosophers, Basil Blackwell, London 1953, s. 349.
[401] R. J Hankinson, The Sceptics, Routledge Publishing, New York, 1995, s. 13, Julia Annas, Jonathan Barnes, The Modes of Scepticism Ancient Texts and Modern Interpretations,Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 10.
[402] Aristoteles, Metafizik, 1010a 27-32, s.221.
[403] A.g.e., 1062b 12-1063a 11, s. 458-459.
[404] Bkz. Julia Annas, Jonathan Barnes, Outlines of Scepticism, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York, 2002, s. XXVII

karşıtlardan birinin hakkında tasdik edildiği bir ve aynı özne hakkında tasdik edilemez. Bu sebeple Herakleitos'un veya Anaksagoras'ın görüşleri kabul edilemez. Aksi takdirde çelişiklerin aynı özne hakkında tasdik edildikleri sonucu çıkar.[405]

4-TÖZÜ İNCELEYEN BİLİM OLARAK METAFİZİK

Aristoteles sisteminde bir diğer önemli kavram da töz (ousia-cevher) kavramıdır.[406] Aristoteles'e göre bilimin özel konusu daima birinci olan, bütün diğer şeylerin kendisine bağımlı oldukları ve adlarını kendisinden aldıkları şey olarak tözdür. Şu hâlde filozofun da tözlerin ilke ve nedenlerini kavraması gerekir.[407] Bu kavrayış Aristoteles'e göre metafiziğin başlıca ilgi alanını oluşturur. Aristoteles kategorilerde incelediği töz meselesini metafizik yedinci kitapta ayrıntılı şekilde ele alır.[408]

Öncelikle belirtmek gerekirse töz kavramı İlk Çağ'dan bugüne birçok değişiklik geçirmiştir.[409] Ancak Aristoteles'in tözü; öz, tümel, cins ve nihayet özne olarak dört ana anlamda kullandığını söyleyebiliriz. Özne, başka her şeyin kendisi hakkında tasdik edildiği, ancak kendisi başka hiçbir şey hakkında tasdik edilmeyen şeydir. Bir şeyin en gerçek anlamda tözünü oluşturan şey, onun öznesidir. Şimdi bu ilk öznenin, bir anlamda madde olduğu örneğin tunç, bir başka anlamda form olduğu yani şeyin sahip olduğu biçim, üçüncü bir anlamda ise madde ve formun birleşmesinden meydana gelen şey olduğu söylenebilir.[410]

Ancak Aristoteles'e göre töz bir özne hakkında tasdik edilmeyen şey olduğu gibi bağımsız ve bireyseldir.[411] Töz Aristoteles'te gerek maddi töz (oussia hylike, os hyle, kata ten hyle) gerekse formel töz (ousia eidike, kata ta eidos, kata ton logon)

---

[405] Aristoteles, Metafizik, 1063b 15-35, s.460-462.
[406] Alan Gewirth, Aristotle's Doctrine of Being, The Philosophical Review, Vol. 62, No. 4 (Oct. 1953), s.. 578.
[407] Aristoteles, Metafizik, 1003b 16-18, s.192; BUCHANAN Emerson, Aristotle's Theory of Being, University Mississipi-Cambridge-Massachusetts, 1962, s.1; Richard Walzer, On the Arabic Versions of Books A, α, and λ of Aristotle's Metaphysics Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 63 (1958), s. 230; R. Allan Cobb, The Present Progressive Periphrasis and the Metaphysics of Aristotle, Phronesis, Vol. 18, No. 1 (1973), s. 80.
[408] Malcolm Cameron Wilson, Aristotle's Theory of the Unity of Science, University of Toronto Press, Toronto, London, 2000, s. 148;
[409] W.Kneale, The Notion of a SubstanceProceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 40 (1939 - 1940), pp. 105.
[410] A. R. Lacey, Aristoteles, Metafizik, 1028b 35- 1029a 6, s.310, Οὐσία and Form in Aristotle, Phronesis, Vol. 10, No. 1 (1965), s. 56.
[411] J. D. Mabbott, Substance, Philosophy, Vol. 10, No. 38 (Apr., 1935), s. 186

anlamına gelebilir ve ikinci durumda o, form (eidos), öz (toti estin) veya mahiyet (to ti en einai) ile eşanlamlıdır.[412] Nihayet o, form ve maddeden oluşan somut bileşik varlığı, bütünü (synolon, synolos ousia) de ifade edebilir. Ousia'nın bu farklı anlamları, bununla birlikte, bir aynı somut gerçekliğin çeşitli görüntülerinden başka bir şey değildir. Bireyin yakın maddesi, formla karışması anlamında ousiadır; ancak şu farkla ki formun bilfiil olmasına karşılık, o bilkuvvedir. Bireyin bütün gerçekliğini meydana getiren form da kendi payına, form ve maddeden oluşan bireyin kendisinden daha doğrudan doğruya tözdür ve bu sıfatla o, ousia adını hak edebilir.[413] Nihayet synolon, birey olarak, en mükemmel tözdür ve cinsten ibaret olan ikinci dereceden töze (deutera ousia) karşıt olarak birinci dereceden tözdür (prote ousia).[414] Yine Aristoteles birinci dereceden tözden (prote ousia) bireyde en gerçek olan şeyi ifade eden formun kendisini[415] ve tamamen farklı bir anlamda olmak üzere tanrıyı ve maddeden bağımsız göksel akılları kastetmektedir.[416]

Aristoteles'e göre varlık, bir şeyin olduğu şeyi veya tözü, niteliği veya niceliği veya bu tür diğer yüklemlerden birini ifade etmekle birlikte, asıl anlamında var olan şey, "bir şeyi o şey yapan şey" yani onun tözünü ifade eden şeydir. [417] Aristoteles terminolojisinde ousia kavramı 'to ti en einai', 'to ti esti' ve 'tode ti' kavramları arasında bir yakınlık vardır.[418] 'To ti en einai', bir şeyin olmuş olduğu şeydir. O, şeyin mahiyeti ve doğası;, sonuç itibariyle formudur (eidos).[419] O, ilineksel değişmeler altında varlığını devam ettiren kalıcı değişmez bütün öğelerin, türemiş

---

[412] Terence Irwin, Gail Fine, Aristotle selections, Hackett Publishing Co., Indianapolis, 1995. s. XII; Eugene E. Ryan, Pure Form in Aristotle, Phronesis, Vol. 18, No. 3 (1973), s.224.

[413], Chung-Hwan Chen, On Aristotle's two expressions 'kath hypokeim?nou legesthai' and 'en hypokeimeno einai', Phronesis, 2, 2 (1957), s. 148.

[414] Errol G Katayama, Aristotle on Artifacts a Metaphysical Puzzle, State University of New York Press, New York, 1999, s. 14.

[415] Aristoteles, Metafizik, s. 87, 1 nolu dipnot; 1032b 2, s.329; Joshua Hoffman, Gary S Rosenkrantz., Substance its Nature and Existence, Routledge Publishing, Oxford, 1997, s.3

[416] Aristoteles, Metafizik, 1029a 11-29, s. 311 ve s. 87, 1 nolu dipnot; G. Christopher Stead,Vigiliae Christianae, The Concept of Divine Substance, Vol. 29, No. 1 (Mar.1975), s.13; Jonathan E. Lowe, The Possibility of Metaphysics Substance, Identity, and Time, Oxford University Press, Reprinted, Oxford, New York, 1998, s. 190.

[417] Aristoteles, Metafizik, 1028a 10-20, s.306; Russell Dancy,On Some of Aristotle's Second Thoughts About Substances: Matter The Philosophical Review, Vol. 87, No. 3 (Jul.1978), s.372; Verity Harte, Aristotle "Metaphysics" H6: A Dialectic with Platonism, ,Phronesis, Vol. 41, No. 3 (1996), s. 280.

[418] Gail Fine, Plato on Knowledge and Forms Selected Essays 2, Oxford University Press, Oxford, New York, 2003, s. 397.

[419] James G Lennox, Aristotle's Philosophy of Biology Studies in The Origins of Life Science, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York, 2001, s. 128.

olmayan, asli olan bütün öğelerin toplamıdır."[420] 'To ti esti', öz, töz, var olmak bakımından mahiyettir. Bu terim ekseriya bütün anlamlarında ilk kategoriyi (ousia) belirtmek için kullanılır. 'ti esti', o halde, ikinci dereceden ousia (töz), yani tür veya cinstir. O bir şeyin, ister tümel, ister tikel olsun, özüdür; ancak bir tümel olarak veya bir tümeller bileşimi olarak ortaya konulmuş olması bakımından özüdür."[421] 'Tode ti', deyimi ise ousia ile aynı anlamlara sahiptir. Ama o birinci dereceden ousiayı, bireysel tözü, şu önümde bulunan şeyi, belli bir varlığı, somut ve bağımsız bir varlığa sahip olan bireyi ifade eder. Daha net olarak tode ti, gerçek bir birey olmak için bir maddede gerçekleşmesi yeterli olacak olan form veya özdür. O, niteliğe karşıt olarak kendi kendisiyle var olandır. Ousia ile aynı anlamlara sahip olan bu kavram bazen de eidos ile eş anlamlıdır ve hyle'ye (madde) karşıttır."[422]

Aristoteles'e göre varlıklarda tümeller olarak var olan hiçbir şey töz olmadığı gibi bir tözün bilfiil var olan tözlerden meydana gelmesi de imkânsızdır.[423] Toprak, ateş, su ve bütün benzeri şeyler gibi basit cisimler; genel olarak cisimler ve hayvanlarla tanrısal varlıklar gibi onlardan meydana gelen şeyler, ve nihayet bu cisimlerin kısımları bir öznenin yüklemi olmamaları, tersine diğer her şeyin kendilerinin yüklemleri olmasından dolayı Aristoteles'e göre töz olarak adlandırılırlar. Ortadan kalkmaları, tözün ortadan kalkmasını doğuran kısımlar da tözdür. Nihayet bir şeyin tanımında ifade edilen öz de o şeyin tözü olarak adlandırılır. O halde töz bir yandan en son dayanak, başka hiçbir şeyin yüklemi haline getirilemeyen; öte yandan ise özü bakımından ele alınan birey olarak (maddeden) ayrılabilen şey yani her varlığın şekli veya formudur.[424]

Aristoteles'e göre ezelî-ebedî şeyler bilfiil, yok oluşa tabi tözler bilkuvve vardırlar dolayısıyla daha iyiye ait olan bir şey, daha kötüye ait olan bir şeyden daha

---

[420] Aristoteles, Metafizik, s. 88, 1 nolu dipnot; Leonardo Tarán, Aristotle, "Metaphysics" Z. 2, 1028 B 13-19,Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 32, Fasc. 1/2 (1979), s. 167.

[421] Aristoteles, Metafizik, s. 107, 1 nolu dipnot; Gareth B. Matthews, Aristotelian Essentialism Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 50, Supplement (Autumn, 1990), s. 252; Herbert Granger, Metaphysics Z. 11. 1036b28: αἰσθητόν or αἰσθητικόν? The Classical Quarterly, New Series, Vol. 50, No. 2 (2000), s. 416.

[422] Aristoteles, Metafizik, , s. 181, 4 nolu dipnot.

[423] Aristoteles, Metafizik, 1038b 30-1039a 5, s.359-360, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 325a 35, s.78.

[424] Aristoteles, Metafizik, 1017b 10-25, s. 254-255; M. J. Woods, Substance and Essence in Aristotle Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 75 (1974 -1975), s. 176.

iyi olacağından fiil;[425] töz bilfiil olacağından da töz önce gelir.[426]

Genel olarak sadece hayvanlar bitkiler ve onların kısımları değil, ateş, su, toprak gibi doğal cisimleri ve bu türden diğer öğelerin her birini ve gerek bu öğelerin kısımlarını, gerekse onlardan meydana gelen - gerek bu kısımlardan, gerekse cisimlerden meydana gelen - tüm varlıkları, örneğin fiziksel evren ve kısımları, yani yıldızlar, ay ve güneş birer tözdürler.[427]

Aristoteles'e göre özü gereği varlığın türleri kategori türleriyle aynı sayıdadır.[428] Daha doğru bir ifadeyle töz, bütün diğerlerinin kendisine bağlı oldukları ana kategori olduğundan tözün nedenleri ona tabi olan belirlenmelerin de nedenleridir.[429] İlk felsefenin araştırdığı ilke ve nedenler, tözlerin ilke ve nedenleridir. Çünkü eğer evren bir bütün ise, töz onun ilk kısmıdır ve eğer o yalnızca birbirini takip eden şeylerin bir birliği ise bu durumda da töz ilktir ve ancak ondan sonra nitelik, daha sonra da nicelik gelir. Diğer kategoriler kendisinde varlıklarına sahip oldukları tözden bağımsız olarak var olamazlar.[430]

Aristoteles'e göre üç tür töz vardır: 1-Madde, form ve yoksunluk.[431] 2- Bunlardan meydana gelen tözler, yani bileşimlerine madde olarak ilk maddenin, form olarak örneğin sıcaklığın, formdan yoksunluk olarak soğukluğun girdiği dört öge. 3- Dört ögeden meydana gelen eştürseller. (homeomeres).[432] Aristoteles bir başka bölümlemede ise yine üç tür tözü birbirinden ayırır. Biri, duyusaldır ve o ezelî-ebedî tözle, yok oluşa tabi töz olarak ikiye ayrılır. Bu sonuncu örneğin bitkiler ve hayvanları içine alır. Duyusal töz, değişmeye tabidir. Diğer töz ise hareketsizdir.[433]

Duyusal tözlerin tümünün maddesi vardır. Madde ise dayanak (özne-hypokeimenon) anlamında töz olma hakkına sahiptir.[434] Doğal, fakat ezelî-ebedî tözlerin bazısının maddesi yoktur veya hiç olmazsa onların maddesi sadece yer

---

[425] Aristoteles, Metafizik, 1051a 6-20, s.413-414; 999b 5, s.154; 1032b 30, s.331.
[426] A.g.e., 1050a 5-10, s.409.
[427] A.g.e., 1028a 33-1028b 2, s.307.
[428] A.g.e., 1017a 23 s. 252.
[429] A.g.e., 1071a 1, s.493.
[430] A.g.e., 1069a 20-25, s.484.
[431] Aristoteles, bir şeyin belli bir forma sahip olmasının bir şeyi o şey yapan şey olması kadar belli bir formdan yoksunluğun da bir şeyin o şey olmasını sağladığını yani bir töz olduğunu söylemektedir.
[432] A.g.e., s.491, 7 nolu dipnot.
[433] A.g.e., 1069a 30-36, s.485.
[434] A.g.e., 1029a 20, s.311;1042a 25-29, s.377.

değiştirme kabiliyeti olduğundan aynı mahiyette değildir.[435] Aristoteles'e göre bireysel duyusal tözlerin tanımı olmadığı gibi kanıtlaması da yoktur. Çünkü bu tözler bir maddeye sahiptir ve maddenin doğası ise olmak veya olmamak imkânıdır. Bundan dolayı duyusal tözler içinde bireysel olanlarının tümü, yok oluşa tabidir. Zaten ortadan kalkabilen varlıklar ise duyumun alanından kaybolduklarında artık bilginin de konusu olamazlar. Bu durumda ise yok oluşa tabi olan bireyle ilgili belli bir zamanda doğru olan tanım doğru olmaktan çıkabilir ve dolayısıyla da artık bilimin değil sanının konusu haline gelir. [436] Hâlbuki Aristoteles'e göre ancak doğası gereği var olan şeyin, tözün, töz ve başka bir kategorinin birleşmesinin örneğin beyaz insanın, bir özsel nitelikle öznesinin birleşmesinden meydana gelen şeylerin tanımı vardır. Bir özneye yüklem olarak yüklenen şeyin tanımı ise yoktur.[437]

Töz hem tanım, hem bilgi, hem de zaman bakımından ilk olandır. Çünkü diğer kategorilerden hiçbiri bağımsız olarak var olamazken töz, bağımsız olarak var olabilir. Ancak bu kendi başına var olabilme tözün diğer kategorilerin yokluğunda kendi başına var olabilirliği değil onlardan bağımsız olarak var olabildiği anlamına gelmektedir. Töz niceliğe mutlak olarak muhtaç değildir. Bir niteliği olup niceliği olmayabilir. Ancak nitelik de nicelik de var olabilmek için töze muhtaçtırlar. Tözsüz bir nitelik ne kadar imkânsızsa hiçbir belirlemesi olmayan bir töz de o kadar imkânsızdır. Töz, tanım bakımından da ilktir; çünkü her varlığın tanımında, onun tözünün tanımı zorunlu olarak içerilmiş bulunur. Yine her şeyi, onun niteliğini, niceliğini veya yerini değil, ne olduğunu, örneğin insanın veya ateşin ne olduğunu bildiğimizde en tam bir biçimde bildiğimizi düşündüğümüzden hatta bu yüklemlerin kendilerini de ancak ne olduklarını, yani örneğin nicelik veya niteliğin ne olduğunu bildiğimizde bildiğimizi söyleyebileceğimizden töz bilgi bakımından da önceliklidir. Varlık'ın ne olduğu sorunu, aslında tözün ne olduğu sorunudur. Bundan dolayı ilk felsefe açısından incelemenin ilk, hatta biricik konusu, bu anlamda ele alınan varlığın doğası olmak zorundadır.[438]

Birinci dereceden tözlerde yani bir şeyin, maddi dayanağı olan bir başka şeye yüklenmesinden meydana gelmeyen tözlerde mahiyetle bireysel varlığın bazı

[435] A.g.e., 1044b 9, s. 387, 2 nolu dipnot
[436] Aristoteles, Metafizik,1039b 27-1040a 6, s.363-364; Birinci Çözümlemeler, 67a 39, çev.Ali Houshiary, Dost Kitabevi, Ank.,1998, s.213.
[437] Aristoteles, Metafizik, 1030a 10-12, s.316.
[438] A.g.e., 1028a 33-1028b 5, s.307-308.

durumlarda aynı şey olmalarına örneğin eğrilikle eğriliğin mahiyetinin birbirinin aynısı olmasına karşın maddi yapıda olan veya madde ile bir bileşim oluşturan şeyler, mahiyetleri ile aynı şeyler değildirler. Yalnızca ilineksel anlamda birbirlerinin aynı olan Sokrates ve müzisyenlik gibi ilineksel birliklerin de durumu böyledir. Birinci dereceden formel töz, bedende bulunan formdur.[439]

Ancak genel olarak insan, genel olarak at ve tümel bir yüklem o bir bireyler çokluğu hakkında tasdik edilen bu tür diğer kavramlar bir töz değildirler.[440] Çünkü töz bir varlığa has olan bir şeydir ve bir başkasına ait olamaz bu yüzden de tümel, yüklemi olduğu bütün bireylerin tözü olamaz. Aynı şekilde tümel, tek bir varlığın tözü de olamaz: çünkü o zaman da bütün varlıkların bir ve aynı varlık olmaları gerekir ki bu da saçmadır.[441] Ayrıca maddeyi hesaba katmaksızın sadece formla tanım yapmak da güçtür.[442] Örneğin insan sadece form bakımından değil aynı zamanda madde bakımından da insandır.[443] Fakat yine de insan hayvan olarak değil; insan olarak insandır.[444]

Tanım farklı maddelere göre farklıdır. Bir ev tanımlandığında onun taşlar, tuğlalar ve tahtalar olduğu da barınak olduğu da söylenebilir. Birinci durumda maddeyi yani kuvveyi ikinci durumda ise fiili göz önüne alan bir tanım söz konusudur. Nihayet tanımda aynı zamanda kuvve ve fiili birleştirerek üçüncü bir tözden, yani madde ve formun bileşiminden söz edilebilir.[445]

Aristoteles'e göre yalnızca formun kısımları, beyanın kısımlarıdır ve ancak tümelin tanımı vardır. Somut varlıklar, örneğin şu daire, yani ister duyusal (tunç ve tahtadan daireler), isterse akılsal (matematiksel daireler), ister bireysel dairelerden biri söz konusu olsun tanım yoktur. Onlar, sırasıyla sezgisel düşünce veya algı yardımıyla bilinirler. Sezgi veya algılama fiilimizle bilfiil hale getirilmedikleri zaman, genel kavramları bakımından her zaman tanımlanabilir ve bilinebilir olmalarına rağmen onların var olup olmadıklarını bilmeyiz.[446]

---

[439] A.g.e., 1037b 1-8, s. 353, 6 nolu dipnot.
[440] Aristoteles, Metafizik, 1035b 28-30 s.346; 1038b 18, s. 358.
[441] A.g.e., 1038b 12-15, s.357.
[442] Aristoteles, Metafizik, 1036b 22, s.350; Robert Pasnau, Form, Substance, and Mechanism The Philosophical Review, Vol. 113, No. 1 (Jan. 2004), s. 34.
[443] Aristoteles, Metafizik, 1022a 17, s.275.
[444] A.g.e., 1022a 33, s.276.
[445] A.g.e., 1043a 11-25, s.380-381.
[446] A.g.e., 1035b 31-1036a 9, s.346-347.

Aristoteles'e göre özü gereği varlığın türleri kategori türleriyle aynı sayıda olduğundan varlığın bilimi olarak metafizik açısından kategorileri bilmek önemlidir.[447] Kategori kelimesi Aristoteles'e göre yüklemi gösterir. Bunlar töz, nicelik, nitelik, görelik, zaman, yer, sahip olma, etki ve edilgidir. Töz (cevher), özü ile kaim olan şeydir. Varlığını devam ettirmek için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Mesela taş, vasıflarından ayrı olarak ayrı başına bir cevherdir. Cevher azalıp çoğalmaya elverişli değildir. Fakat karşıtları kabul edebilir. Nicelik, kaç, nice sorularının cevabıdır ve sürekli ve süreksiz olarak ikiye ayrılır. Süreksiz nicelik aritmetiğin konusu olan sayıdır. Sürekli nicelik ise geometrinin konusu olan mekân ile fiziğin konusu olan zamandır. Niceliklerin karşıtı yoktur. Büyük ve küçükte olduğu gibi karşıtlık ise daha ziyade göreliğe ait bir karşıtlık sayılabilir. Nitelik, kendisi ile bir şeyin nasıl olduğunun söylendiği terimdir. Hâl bildiren,meyil bildiren nitelikler yanında duyu nitelikleri ve şekil niteliği de vardır. Niteliklerin karşıtları olur. Görelik ise bütün varlığı başkasına ait olan şeydir ve bütün göreli kavramlar karşılıklıdır. Yer, nerede sorusuna; zaman da ne zaman sorusuna cevap olan kategorilerdir. Durum, bir şeyin bazı cüzlerinin diğer cüzlerine veya kendisinin dışında bulunan şeylere göre ilinti olan halidir.ayakta durmak oturmak gibi. Sahip olma herhangi bir şeye sahip olmadır. Etki bir şeye tesir edene ilinti olan; edilgi ise tesir edilene ilinti olan haldir.[448]

Aristoteles'in zihninde kategoriler öğretisinin amacı, kendilerine kategoriler adını verdiği varlığın birçok görüntüsünü birbirinden ayırt ederek varlığın birliği ve her türlü yüklemenin geçersizliği ile ilgili Elea okulu veya Antisthenes (MÖ 444-365) tarafından ortaya atılmış güçlükleri çözmektir. Kategoriler; en yüksek cinsler (summa genera), varlığın, onun gerçek belirlenimlerin ifade eden en genel yüklemleridirler ve mantıksal olduğu kadar metafizik ve ontolojik bir karaktere sahiptirler. On kategori farklıdırlar, birbirlerinden ayrıdırlar ve Platon'da olduğu gibi bir en yüksek cinsten pay almazlar. Platon için duyusal dünya ile idealar dünyasının,

---

[447] Aristoteles, Metafizik, 1017a 23, s.252, 3 nolu dipnot; Fizik, 225 b 5, s.223; D. R. Cousin, Aristotle's Doctrine of Substance Mind, New Series, Vol. 42, No. 167 (Jul., 1933), s.169,178,184; Mary Louise Gill, Aristotle on Substance The Paradox of Unity Yazar, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989, s. 13; J. W. Thorp, Aristotle's Use of Categories. An Easing of the Oddness in "Metaphysica" Δ 7 Phronesis, Vol. 19, No. 3 (1974), s. 238; J. Owens, Aristotle on Categories. , Review of Metaphysics, 14 (1960/1961), s. 84; L. M. de Rijk, The Authenticity of Aristotle's Categories Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 4, Fasc. 2 (1951), s.146.

[448] Necati Öner, Klasik Mantık, A.Ü. İ.F. yay., VI. Baskı, Ank. 1991,s. 28-32.

tepede bütün aşağıda bulunan gerçekliklerin kendisinden pay aldıkları Varlık veya Bir olanın bulunduğu tek bir türler ve cinsler hiyerarşisini oluşturmaktaydı. Aristoteles ise bunun tersine varlıkta kesin bölmeler yapmaktadır. Varlık böylece artık sadece çok anlamlı bir kavram olmak üzere ilke olma şerefini yitirmektedir. Aristoteles'in varlığı kendilerine böldüğü kategoriler birbirlerine indirgenemez, sadece birbirleriyle bir arada bulunan kavramlardır ve onlar arasında artık hiçbir iletişim yoktur.[449]

Tözlerden başka varlıklar kendi özlerine yabancı olan bir şeye bağlı olmalarından dolayı ancak ilineksel bir birliğe sahiptirler.[450] Yalnızca tözsel birlik gerçek mutlak anlamda birdir. O ayrı durabilir bir bireydir.[451] Diğer kategoriler töze bağlı oldukları için onlarda bulunan şeyin birliği tözün birliğine bağlıdır.[452]

5-EN YÜKSEK SAF FORMLARI VE TÜMELLERİ İNCELEYEN BİLİM OLARAK METAFİZİK

Aristoteles metafiziği saf formları ve en yüksek tümelleri inceleyen bili olarak da görür. Bu inceleme başlıca tümel-tikel, form-madde ve kuvve fiil ayrımları ve bunlarla ilgili beş tümel kavrayışı üzerinde yükselir.

5a- Tümel -Tikel Ayrımı

Aristoteles'e göre varlık olmak bakımından varlık ve kanıtlamanın ilk ilkelerinin yanı sıra tümeller de ilk felsefenin başlıca araştırma konusunu oluşturur. Çünkü tanımı ve bilimi olan, birey değil yalnızca tümeldir.[453] Bununla beraber ona göre bireylerden ayrı olarak kendi başına var olan tümel bir töz yoktur.[454] Tümel, yüklemi olduğu bütün bireylerin tözü olamaz, çünkü töz, bir varlığa has olan bir şeydir ve bir başkasına ait olamaz. Tümel, tek bir varlığın tözü de olamaz: çünkü o

---

[449] Aristoteles, Metafizik, s.252, 3 nolu dipnot
[450] J. Engmann, Aristotle's Distinction between Substance and Universal Phronesis, Vol. 18, No. 2 (1973), s. 154.
[451] Herbert Granger, Aristotle's Idea of The Soul, Khrawer Academic Publishers, 1996, s. 73; Chung-Hwan Chen, Aristotle's Concept of Primary Substance in Books Z and H of the "Metaphysics" Phronesis, Vol. 2, No. 1 (1957), s. 46.
[452] Aristoteles, Metafizik, 1016b 2-4, s.248; Daniel W. Graham, Aristotle's Two Systems, Clarendon Press, Reprinted ,Oxford, 1999, s. 210; Barnes Jonathan, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, çev. Hüsen Portakal, Cem yay., İstanbul, 2004, s. 91.
[453] Aristoteles, Metafizik, 1059b 25-28, s.449.
[454] A.g.e., 1035b 28-1036a 5, s.346-347.

zaman da bütün varlıkların bir ve aynı varlık olmaları gerekir ki bu da saçmadır.[455]

Bireysel duyusal tözlerin ise ne tanımı, ne de kanıtlaması vardır. Çünkü bu tözler bir maddeye sahiptir ve maddenin doğası ise olmak veya olmamak imkânıdır. Bundan dolayı da duyusal tözler içinde bireysel olanlarının tümü yok oluşa tabidir. O hâlde eğer kanıtlamanın konusu zorunlu olan ise ve eğer tanım sadece bilime aitse; öte yandan nasıl ki bazen bilgi bazen bilgisizlik olan bir bilim olamadığı gibi aynı şekilde olduğundan başka türlü olabilen şeyin kanıtlaması ve tanımı olması da mümkün değilse bireysel duyusal tözlerin ne tanımları, ne de kanıtlamaları olamayacağı açıktır. Çünkü ortadan kalkabilen varlıklar, duyumun alanından kaybolduklarında artık bilginin konusu olamazlar.[456] Buna karşın zorunlu olmalarından dolayı ancak tümelleri ve ezelî-ebedî gerçeklikleri konu alan tanımın evrenselliğinden söz edilebilir.[457]

Platon bu dünyadaki şeylerin varlığını ve oluşunu mümkün kılan duyusal-üstü tözlerin, tümeller olduklarını ileri sürüyordu. Aristoteles ise böyle bir tümelliği kabul etmez. İşte metafiziğin bir işi de maddeden tamamen bağımsız varlıkların ve ay-altı âlemindeki oluşun nedeni ve sebebi olan duyusal-üstü tözlerin var olup olmadığını araştırmaktır.[458]

Aristoteles'e göre, ilk neden bir yana bırakılırsa, farklı cinslere ait olan şeyler ancak benzerlik anlamında aynı nedenlere sahiptirler. Genel kavramları bakımından aynı olmakla birlikte Sokrates'in formu, maddeniz ve hareket ettirici nedeni Kallias'ınkinden farklıdır. Yine bu sebepten tümel nedenlerin varlığından da söz edilemez. Bundan da ilk nedenin, genel bir ilke olmayı, bireysel bir zihin olduğu sonucu ortaya çıkar.[459]

Aristoteles'in böyle tikel nesnelerin tümel yönünü veren bu kavramları gerçekliklerinden ödün vermeden nesneye bağımlı kılması ve yalnızca nesnede var olduklarını onaylaması onun varlık felsefesinin bu dünyaya ilişkin olmasına imkân vermiştir.[460]

---

[455] A.g.e., 1038b 12-15, s. 357.
[456] Aristoteles, Metafizik, 1039b 27-1040a 6, s.363-364; Birinci Çözümlemeler, 67a 39, s.213.
[457] Aristoteles, İkinci Çözümlemeler, I, 8, s. 20-21.
[458] Aristoteles, Metafizik, s.124-125, 1 nolu dipnot, 1078b 34-1079b 3, s.541-543; 1079b 12-1080a 8, s.544-545.
[459] A.g.e., 1070a 20-22, s.492; 1071a 7-9, s. 494; 1071a 25- 1071b 3, s.496-497.
[460] Arda Denkel, a.g.e.,, s.248.

Aristoteles'e göre deneyde bize verilen dünya birbirleri üzerinde etki ve tepkide bulunan somut bireysel nesnelerin dünyasıdır. Bu nesneleri gözlemlerken bir çok bireyde ortak olan özelliklerin farkına varırız. Bu özellikler Aristoteles için bireylerin kendileri kadar gerçek ve nesneldir.[461] Form ancak somut bireysel varlıkta kendini belli eder. Aristoteles bağımsız bir varlık ya da töz olarak ele alınabilecek bir tümelin varlığını kabul etmez. Her ne kadar ona göre bilim tümelin bilgisi ise de ancak bu tümel varlıklar bulunduğu için değil aklın tikellerden sezgi ve tümevarım yoluyla tümel yönleri soyutlayabildiği için söz konusudur.

Aristoteles'e göre tümel doğası gereği birden çok sayıda tikelde bulunan bir şeydir.[462]ve bir şeyin tözü ona ait olan ve bir başkasına ait olmayan tözdür. Hâlbuki tümel töz olsa kendisine yüklendiği bütün varlıkların hepsinin tözü olması gerekecek ki bu durumda da her şey özdeş olacaktır, yada hiç birinin tözü olmayacak ki zaten bu durumda da bu tartışma boş olacaktır.[463]

5-b- Beş Tümel

Bu bağlamda Aristoteles metafiziğinde önemli noktalardan biri de cins,tür,ayrım, hassa ve ilinti olarak sıralanan beş tümeldir. Aslında mantık ile ilgili olan bu kavramların metafizik incelemeye oradan da fiziğe yönelen önemli incelikleri vardır. Özellikle form ve tümel ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır.

Cins, bir tek varlığa nispetle herhangi bir tarzda bulunan fertler topluluğudur. Birçok türde ortak olan ve töz kategorisinde onlara yüklenebilen şeydir. Tür, gerçeklikleri aynı olan birçok şeye bunlar nedir diye sorulunca verilecek cevaptır. Ayrım cins içinde türü gösteren karakter veya karakterler toplamıdır. Hassa bir türe ait olan ve zorunlu olarak ayrıma tabi bulunan vasıftır. İlinti ise bir tek ve aynı şeye ait olan veya olmayan şeydir.[464]

Aristoteles'e göre yok oluşa tabi olan varlıklarla olmayan varlıklar karşıtlar olmaları sebebiyle birbirlerinden cins bakımından farklıdırlar. Karşıtlar içinde bazısı bazı varlıklara ilineksel olarak aitken bazıları böyle değildir. Hiçbir şeyin ilineksel olarak yok oluşa tabi olduğu söylenemez. Çünkü ilineksel olan, varlıklarda olma-

[461] David Ross, a.g.e., s.186.
[462] Aristoteles, Metafizik, 1038b 12, s.357.
[463] A.g.e., 1038b 10-15, s.357.
[464] Necati Öner, Klasik Mantık, s. 25-27.

yabilendir. Oysa yok oluşa tabi olma, ait olduğu şeye zorunlu olarak ait olan özellikler grubundandır. Aksi takdirde yok olabilirliğin kendisine ait olmamasının mümkün olmasından dolayı, bir ve aynı şeyin hem yok oluşa tabi olması, hem yok oluşa tabi olmayan olması gerekir. O halde yok oluşa tabi olma, zorunlu olarak yok oluşa tabi olan varlıkların tözüdür veya onların tözlerine aittir. Bu aynı akıl yürütme yok oluşa tabi olmayan şey için de geçerlidir. O halde kendilerinden ötürü ve kendilerinin sonucu olarak bir şeyin yok oluşa tabi olduğu, diğerlerinin yok oluşa tabi olmadığı özellikler birbirinin zıddıdırlar ve bunun sonucu, şeylerin zorunlu olarak cins bakımından birbirlerinden farklı olduklarıdır.[465]

Ayrıca cins bakımından farklı olan varlıklar arasında tür bakımından farklı olan varlıklar arasında olduğundan daha büyük bir uzaklık vardır.[466] Siyah ve beyaz gibi bazı karşıtlar türsel bir farklılık bile meydana getirmezken, yok oluşa tabi olan ve yok oluşa tabi olmayan varlıklar daha derin bir farklılık cinsle ilgili bir farklılık meydana getirirler ve hatta yine bu yüzden İdealar öğretisi de aynı nedenle çürütülmüş olur; çünkü yok oluşa tabi olmayan kendinde insan'la yok oluşa tâbi olan insan arasında türsel değil, cinsle ilgili bir farklılık vardır.[467]

Cins bakımından farklı olan şeyler, yakın özneleri birbirlerinden farklı olan ve ne birbirlerine, ne de ortak bir özneye indirgenebilen şeylerdir. Örneğin form ve madde, cins bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Farklı varlık kategorilerine ait şeyler de bu tür şeylerdir. Çünkü var oldukları söylenen şeylerden bazısı tözü, başka bir kısmı bir niteliği, başkaları diğer herhangi bir kategoriyi ifade ederler ve dolayısıyla bu varlık tarzları da ne birbirlerine, ne de tek bir şeye indirgenebilirler.[468] Cins örneğin insan için hayvan, türün tanımında bulunduğu için türün parçası olduğu gibi tür de cins kendisine bölündüğü için cinsin parçası sayılır.[469] Cins madde olduğundan, örneğin tunç daire dediğimizde tanımdaki maddi öğe aynı zamanda cinsi de ifade etmektedir ve buna göre cinsin ayrımla ilişkisi maddenin formla ilişkisi gibidir.[470] Yani cins ayrımlarından pay almaz çünkü bu takdirde bir aynı şey aynı

[465] Aristoteles, Metafizik, 1058b 26-1059a 10, s.444-445.
[466] A.g.e.,1059a 13, s.446.
[467] A.g.e., 1058b 30-32, s. 445.
[468] A.g.e., 1024b 10-15, s. 285.
[469] A.g.e.,1023b 20-22, s. 282.
[470] A.g.e., 1033a 3-5, s. 331.

zamanda karşıtlarından pay almış olacaktır.[471]

Cins ise bir tümel olduğundan tümel hakkında söylenen her şey cins hakkında da söylenir; yani cins de tümel gibi töz değildir veya en fazla çok anlamlı (kata pollan), ikinci dereceden tözdür.[472] Cinsin türsel ayrımı ise karşıtlarla gerçekleşir. Çünkü bütün bölmeler zıtlarla yapılır. Karşıtlar, çelişikler ve görelilerin tersine aynı cinse ait olan sadece zıtlardır.[473] Bu yüzden Aristoteles'te temelini karenin köşegeninin kenarıyla ölçülemezliğinde bulan cinslerin kapalılığı[474] ilkesine göre bir cinsten diğerine geçilmez ve yine özellikle bu ilkeden dolayı örneğin aritmetiğin kanıtlamalarının geometriye taşınması mümkün değildir.[475]

Cins, kesinlikle içinde bulunan türlerden ayrı olarak var olmadığına veya eğer varsa sadece onların maddeleri olarak var olduğuna göre (çünkü örneğin ses, cins ve maddedir; ayrımları kendisinden türleri, yani harfleri meydana getirir), tanım sadece ayrımlardan hareketle meydana gelen beyandır. Ve böylece adım adım ayrımı olmayan türlere varıncaya kadar devam edecek ve en son ayrım, hiç şüphesiz, şeyin özünün kendisi ve tanımı olacaktır. Buna göre Aristoteles tanımın cins ve ayrımlardan meydana geldiğini ve ister ayrımlarından ayrı olarak var olmasın, isterse sadece onların maddesi olsun cinsin tanımın birliğine bir engel teşkil etmediğini düşünür.[476]

Gerçeğe tekabül eden şey, cins değil en son ayrım, yani kavramların bölünmesinin ulaştığı en son bölünmez ögedir. Bu öğenin veya kavramın ötesinde bilinemez olanın çokluğu, berisinde ise zihnin bir soyutlamasından ibaret olan boş tümellik bulunur.[477] O halde cins ve ayrımların birbirinden ayrılmazlığı tanımın birliğini doğurur ve cins ayrımların maddesi olduğu gibi her ayrım da bir sonraki ayrımın maddesidir.[478]

Aristoteles'e göre Varlık ve Birlik cinsler değildir. Aksi hâlde cinsin, ayrımlarına yüklenmesi mümkün olmadığından onların ayrımları ne var, ne de bir

---

[471] A.g.e., 1039b 2-4, s.361.
[472] A.g.e., 1038b 1-15, s. 357.
[473] A.g.e.,1058a 7, s.441; 1067a 38, s.476.
[474] A.g.e., 992a 19, s.138.
[475] Aristoteles, Metafizik, 1024b 15, s.285; 1055a 6, s.429; 1057a 26-28, s.439; 1085a 16-19, s.570.
[476] Aristoteles, Metafizik, 1038a 5-30, s.355-356.
[477] Aristoteles, Metafizik, s.356, 1 nolu dipnot; R. D. Sykes, Form in Aristotle: Universal or Particular? Philosophy, Vol. 50, No. 193 (Jul.,1975), s. 318.
[478] Aristoteles, Metafizik, s.357, 1 nolu dipnot

olacaktır ki bu saçmadır. Yok eğer onlar cinsler değilseler, o zaman da ilkeler olmayacaklardır. Şu halde aslında Varlık ve Birlik ancak çok anlamlı aşkın kavramlardır. Ayrıca türlerden ayrı olarak alınan cins de ayrımlarına yüklenemez. Çünkü cins tür hakkında birçok defa tasdik edilecektir. Bu ise saçmadır. Aslında cins ayrımlara bölünmez, ayrımlarla bölünür. Çünkü cinsin içinde bulunan her hayvan, ancak bir tür veya bir birey olabilir.[479]

Tür bakımından başka olan ise bir başka şeyden, her ikisinde ortak olması gereken bir şeyde başka olandır ve tür bakımından başka olan varlıkların aynı cinse ait olmaları zorunludur. Her şey zıtlarla bölündüğünden ve karşıtlar aynı cinse ait olduklarından ve karşıtlık tam farklılık olduğundan ve tür bakımından farklılık da daima bir şeyden bir şeyde farklı olma olduğundan cins bakımından değil tür bakımından farklı olan bütün karşıtlar aynı kategori dizisine aittir. Bir şeyin, kendisinden tür bakımından farklı olduğu bir şeyden farklılığının, zorunlu olarak bir karşıtlık olması gerekir ve karşıtlık, ancak aynı cinse ait olan varlıklar arasında var olabilir. Çünkü türsel başkalık, kendi kavramında bölünmezliği içermek zorundadır. Çünkü türsel başkalığın ancak en son, en alt türlerde var olmasına karşılık cinslerin bölünmesinin her aşamasında karşıtlıkla karşılaşılır. Türlerden daha yüksek ara sınıflar söz konusu okluğunda cinsin bölünmesiyle elde edilen karşıtlıklar, daha çok cins bakımından başkalığı meydana getirirler.[480] Türsel farklılığın nedeni her ne kadar insan ile at örneğinde olduğu gibi madde imiş gibi gözükse de Aristoteles'e göre bunu sağlayan formla ilgili karşıtlıktır.[481]

Aristoteles'e göre ilke olmak cinslerden çok doğrudan doğruya bireylere yüklenebilen en son türlere izafe edilmelidir. Çünkü en yüksek bölünemezlik tür bakımından (kata eidos) bölünemezliktir. Çünkü o cins bakımından (te taksei) bölünemez olandan da ve doğa bakımından (te physei) bölünemez olandan da, nicelik bakımından (kata poson) bölünemez olandan da önce gelir. Yine tür bakımından bölünemezlik en son türlere aittir çünkü üst cinslerin türlere bölünmesine karşılık türler artık alt türlere bölünmezler, sadece bireylere bölünürler çünkü insan hiçbir zaman bireysel insanların cinsi değildir. O halde en son tür aynı zamanda en mükemmel anlamda bölünemez olandır ve ilke olma şerefini de o talep

[479] Aristoteles, Metafizik, 998b 17-28, s.166-168; 1059a 31, s.447, 1070b 7, s.491.
[480] Aristoteles, Metafizik,1057b 35-1058a 29, s.441-442.
[481] A.g.e., 1058b 11-20, s.444.

edebilir.[482]

Aristoteles'in tür için kullandığı eidos kavramı aynı zamanda formu da ifade der ve bu anlamda eidos, hyle (madde) ile birlikte Aristoteles metafiziğinin bir diğer önemli ayrımı olan form-madde teorisini oluşturur.

5-c- Form-Madde Ayrımı

Aristoteles'e göre form bir anlamlar çeşitliliği içermekle beraber daha çok duyu nesnesi olmaktan ziyade düşünce nesnesi olan bir şey, herhangi bir şeyin tanımında ifade edilen içsel doğası, yapısının planı olarak düşünülür.[483] Ona göre evren bir bütün olarak düşünüldüğünde töz, yani form onun ilk kısmıdır çünkü form maddeden önce gelir.[484] Bu nedenle bilim de özü gereği formun (eidos) bilgisine yönelir.[485] Form özellik ve ilineklerin taşıyıcısı olarak özne olarak göz önüne alınabilir. Bu durumda ise morphe (şekil, duyusal biçim), eidos (tür, form) ve ti en einai (mahiyet) ile aynı anlamdadır.[486] Ousia (töz) da form tarafından meydana getirilmek bakımından bireydir ve gerçekten töz olan, bireysel varlıktan ayrı olmamakla birlikte, formdur.[487]

Aristotelesçi form, şeyin özel bir belirlenimi, zorunlu bir niteliğidir ve şeyin kaderini paylaşır. Şeyden ne önce, ne de sonra vardır. O, şeyin özünün kendisidir. Ondan sadece meydana gelmeme ile ayrılır. Çünkü form, ansal olarak vardır ve yine ansal olarak varlıktan kesilir. O, şeyden mantıksal bakımdan önce gelir, zamansal bakımdan önce gelmez.[488] Form hiçbir zaman varlığa gelmez. Varlığa gelen şey sadece belli bir varlık, madde ve formdan oluşan bileşik varlıktır.[489] Form öğelerine ayrılmaz; o, ezelî-ebedîdir veya ansal olarak varlıktan kesilir. Ancak öznenin ortadan kalkması ile ilineksel olarak yokluğa gittiği söylenebilir.[490]

Form meydana gelmemiştir. Meydana gelen şey adını formdan alan, form ve maddenin birleşmesinden meydana gelen bütündür. Her meydana gelen şey ise, formun yanında, bir parçasının madde olmasından dolayı madde içerir. Ancak şeye

---

[482] A.g.e., 998b 25-999a 2, s.168, 4 nolu dipnot.
[483] David Ross, a.g.e.,, s. 95.
[484] Aristoteles, Metafizik, 1029b 6, s.312; 1069a 19-21, s.484.
[485] A.g.e., 1046b 5-8, s. 396., K-5, s. 261.
[486] A.g.e., 1029a 1-3, s. 310, 2 nolu dipnot.
[487] A.g.e., 1032b 1-3, s.329 4 nolu dipnot.
[488] A.g.e., s.109-110, 4 nolu dipnot
[489] Aristoteles, Metafizik, 1033b 5, s.334 ;1043b 15-18, s.382.
[490] Aristoteles, Metafizik, 1035a 30, s.344.

adını veren, şeyin kendisinden çıktığı madde değildir; formudur.[491] Nitekim form ve maddeden meydana gelen Sokrates veya Kallias gibi bireysel tözlerin bazılarında form, bileşik varlığın dışında mevcut değildir. Örneğin bir evin formu böyledir. Fakat eğer form, bileşik şeylerden bağımsız olarak var olma özelliğine sahipse, bu sadece doğal varlıklarda söz konusu olabilir. Hareket ettirici nedenler, eserlerinden önce gelen şeyler olarak vardırlar. Buna karşılık formla ilgili nedenler anlamındaki nedenler eserleriyle eşzamanlıdırlar: Çünkü insan sağlıklı olduğunda sağlık da vardır. Tunç kürenin şekli de tunç küre ile aynı zamanda vardır. Bir insanı meydana getiren bir insandır, belli bir bireyi meydana getiren belli bir bireydir. Sanatlarla ilgili olarak da durum aynıdır; çünkü tıp sanatı, sağlığın formel nedenidir.[492]

Form, gerçekleşmiş maddedir ve form olmazsa, madde asla form olamayacaktır. Bu nedenle maddenin ayrı varlığı, formun ayrı varlığını doğurur. Madde ve formun varlığı inkâr edilirse o zaman da hiçbir şey var olmayacağından ayrı formlar var olmak durumundadır.[493] Formun bir şey üzerine gelmesi, belli bir varlıktan hareketle belli bir varlığı meydana getirir ve bu meydana gelmeden sonra bu varlık, belli bir niteliğe sahip olan bir varlık olur. Bir şey, kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması örneğin tunç için, heykelin maddesi olabilmesi bakımından göz önüne alınmalıdır.

Form, Aristoteles'te duyusala içkindir onun içinde bulunur ve ondan ancak mantıksal bir işlemle ayırt edilir. Oluşun ve varlığın asıl iki nedeni, madde ve formdur. Buna ek olarak madde ancak zorlukla yakalanabilen ontolojik bir gerçekliğe sahiptir. O, kendisine bağlı olduğu ve ancak maddeyle birlikte gerçekten var olan forma doğru basit bir yönelim olma özelliğinden ibarettir.[494] Bu durumda maddenin kendinde bir varlığından söz edilemez. Madde ancak görünüşte bireysel bir varlıktır ve doğal organik bir birlik olmayıp farklı kısımlarının bir temas birliğidir.[495] Ona göre madde bireyselleştirme ilkesidir.[496]

Buradan hareketle bütün varlıkların maddesinin olmadığı ancak varlığa gelen

---

[491] A.g.e., 1033b 17-20, s.335.
[492] Aristoteles, Metafizik, 1070a 10-30, s.488-490; David S. Oderberg, Form and Matter Themes in Contemporary Metaphysics, Blackwell Publishers, Oxford, 1999, s. 8.
[493] A.g.e., 999b 14-22, s.172.
[494] A.g.e., s. 87 1 nolu dipnot
[495] A.g.e., 1070a 10-11, s.488-489.
[496] Aristoteles, Metafizik, 1016b 32, s.250; Edward Regis Jr., Aristotle's 'Principle of Individuation', Phronesis, Vol. 21, No. 2 (1976), s. 158.

ve birbirlerine dönüşen şeylerin maddesinin olduğu söylenebilir. Değişmeye tabi olmaksızın var olan veya olmayan şeylerin de aynı şekilde maddesi yoktur.[497] Değişen her şeyin maddesi vardır; fakat bu madde her durumda farklıdır. Oluşa tabi olmayan, yalnızca yer değiştirme hareketinde bulunan ezelî-ebedî varlıkların örneğin gök cisimlerinin de maddesi vardır. Ancak bu oluşun taşıyıcı öznesi olan madde değil, bir yerden başka bir yere hareketin öznesi olan maddedir.[498]

Zaten Aristoteles'e göre maddeyi hareket halinde olan bir şeye bağlı düşünmek zorunludur.[499] Bu bakımdan bu hâliyle sonsuza benzeyen maddeyi de salt kuvve gibi bizzat kendisi bakımından bilmek mümkün değildir. O ancak formla birleşmesinde bilinebilir. Bu birleşme ise harekete tabi dolayısıyla sınırlı olan bileşik varlıklarda gerçekleşir.[500]

Bir varlığın nedeni ile maddesi arasında bir zorunluluk söz konusudur ve gerçekten nedenler bilinmek isteniyorsa maddenin bilgisi de formun bilgisi kadar zorunludur.[501] O hâlde Aristoteles'e göre madde tikel nesneden ayrılabilir bir şey değildir. Somut bir maddeyi göstermek zorunlu olarak tikel bir nesneyi göstermektir. Madde somut olarak tikel bir nesneden bağımsız bir durumda var olamaz. Tikel nesneden ayrı ve bağımsız anlamdaki bir genel madde türü somut olarak var olamaz.[502]

Aristoteles'e göre özne veya dayanak, gerek madde (hyle), gerek form (morphe, eidos), gerekse bu ikisinin birleşimi olan şeydir (synolon), ve hyle'den daha geniş kaplama sahiptir. Hyle, önce orman, ağaçlar, onlardan çıkarılan maddeler anlamına gelmekteydi. Sonra canlı cisimlerin maddi yapısı, bileşimi anlamına gelmiş nihayet Aristoteles ona teknik ve felsefi "madde" anlamını vermiştir. Madde gerek "duyusal" (hyle aisthete), gerek "akılsal" (hyle noete), gerekse salt lokal (hyle topike) olabilir. Aristoteles ayrıca, mutlak anlamda veya daha sıkça göreli anlamda "ilk madde" (prote hyle) ile, doğrudan doğruya formu alma yeteneğine sahip olan "yakın, en son madde"yi (ekshate hyle) de birbirinden ayırmaktadır. Ancak öte

[497] Aristoteles, Metafizik, 1044b 27-29, s.388.
[498] A.g.e., 1042b 5-6, s.378; 1069b 25-27, s.487.
[499] A.g.e., 994b 26, s.151.
[500] Aristoteles, Metafizik, 994b 26, s.151; Fizik 191a 8, s.41; Gökyüzü Üzerine, 274b 29, s.49.
[501] Aristoteles, Metafizik, 1025b 30, s.295;1043a 13, s.381; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 333a 16, s.127.
[502] Arda Denkel, a.g.e.,, s. 249-250.

yandan "prote hyle' ekseriya "ekshate hyle" ile aynı anlama gelir.[503] Göz önüne alınmasına bağlı olarak heykelin ilk maddesi su, son maddesi tunçtur veya da tam tersidir.[504]

Aristoteles, uzaysal uzamdan başka bir şey olmayan ve diğer tür maddelere temel ödevi gören akılsal madde (hyle noete) ile duyusal madde (hyle aisthete) ve lokal madde arasında kesin bir hiyerarşi koyar. [505] İlk madde (prote hyle) ise gerçekten formun basit bir korelatifidir ve asla kendinde var değildir. İlk madde her zaman ilk karşıtlıkların bir araya gelişi ile farklılaşmış olarak bulunur ve böylece mutlaka dört öğeden biri olarak gerçekleşmiş halde ortaya çıkar[506] ve yine ancak analoji yoluyla bilinir. Tuncun heykele göre durumu neyse, maddenin töze, somut ve gerçek varlığa göre durumu odur.[507]

Aristoteles'te sıradan herhangi bir madde parçası nitelenmiş olup, niteliksizliği yalnızca kendinden oluşan, varlığa gelen nesneye göreceli bir niteliksizliktir.[508] Aşkın bir formlar öğretisinden şiddetle kaçınan Aristoteles'e göre doğa olsun, insan olsun, nesneyi varlığa getiren etmenin yaptığı, "bundan" (somut bir madde parçasından) "şöyle" (belirli bir form olan) bir şey elde etmektir. Dolayısıyla ortaya çıkan "bundan şöyle" bir varlık, örneğin taştan bir heykel, ya da tunçtan bir küredir.[509] Tunçtan bir dairede meydana gelen yakın madde olan tunç ve yakın form olan yuvarlaklık değil bu somut bileşik varlıktır. Aksi halde bu form ve maddenin de kendi paylarına form ve maddeleri olur ve böylece sonsuza gidilirdi. Değişen şey maddedir, maddenin kendisi olmaya doğru değiştiği şey de formdur.[510] Zira ne en yakın madde ne de en yakın form varlığa gelen şeyler değildirler.[511] Çünkü mutlak anlamda var olmayandan hiçbir şey meydana gelmez.

Aristoteles bir kural olarak formun kendisiyle birleşik olduğu maddeden ayrılamaz olduğunu, daha doğrusu ancak zihinde ayrılabilir olduğunu gerçekte ayrılamaz olduğunu düşünmekle birlikte bazı formların bileşik varlığın dışında,

---

[503] Aristoteles, Metafizik, s. 89, 1 nolu dipnot.
[504] A.g.e., 1023a 25-29, s. 280.
[505] A.g.e., s.347, 4 nolu dipnot.
[506] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 320b 23, s.117.
[507] Aristoteles, Fizik, 191a 7, s.41.
[508] Arda Denkel, a.g.e., s.110
[509] Aristoteles,Metafizik,1033b20,s.335; Arda Denkel, a.g.e., s.167.
[510] Aristoteles, Metafizik,1070a 1-5, s.488., M-152, s. 483.
[511] A.g.e., 1070a 1-30, s.487-490.

ondan ayrıldıktan sonra varlığını devam ettirmelerinin imkânsız bir şey olmadığını söyler. Örneğin ruhun akıllı kısmının, yani nous poetikos'un (faal aklın) ayrı varlığı ve ölümsüzlüğü kabul edilebilir.[512] Bazı varlıklarla da bileşik varlık çözüldüğünde bir şey örneğin bütünü itibariyle değil, akıl olarak alındığında ruh varlığını devam ettirir.[513]

Aristoteles'e göre türsel farklılığın nedeni de maddenin farklılığında değil, formla ilgili karşıtlıkta bulunur.[514] Ancak nasıl ki Sokrates bileşen öğelerinden farklıysa bileşik varlık da kendini meydana getiren öğelerinden farklıdır.[515] Başka bir ifadeyle Aristoteles'e göre form bireylerle çoklaşır. Birey birdir ve maddeyle diğerlerinden ayrılır.[516] Aynı türün bünyesinde form bir bireyden diğerine farklılık arz eder ve bireyselleştirme madde ile değil, formla sağlanır. Aynı türe ait olmayan varlıklar benzerlik özdeşliğine sahip olmakla birlikte tür bakımından farklı nedenlere sahiptirler. Aynı türe ait olan ve yalnızca sayı bakımından farklı olan varlıkların ilkeleri de ancak sayı bakımından farklı, tür ve kavram bakımından aynıdır. [517]

Aristoteles'e göre bireylerin, örneğin insanların formel tözünün bir olduğu kabul edilirse bu durumda formel tözleri bir olan her şey, bir olduğundan formunu kazanan maddeden meydana gelen ancak tek bir insan olacaktır ki bu saçmadır. Formel tözün birden çok ve farklı olduğu ileri sürülürse, bu kez de bir başka güçlüğe düşülmüş olacaktır. Çünkü aynı türün bireyleri form bakımından birbirlerinden ayrılamazlar. Onlar ancak maddeleri bakımından ayrılabilirler.[518]

Bununla beraber Aristoteles bireyselleştirmenin formla sağlandığını da söyler. Form özneyi belirlerken, aynı zamanda onu gerçekleştirir ve bireyselleştirir. Aynı türün içinde form, bir bireyden diğerine farklılık arz eder.[519] Bununla birlikte Aristoteles'in, bireyselleştirilmede maddeyi esas aldığını söylemek daha doğru olacaktır.[520] O halde şöyle denilebilir; Sokrates'in kendi türünden bir sürü insan

---

[512] Aristoteles, Metafizik, 1070a 25-27, s.490; R. W. Hall, 'psyche' as Differentiated Unity in the Philosophy of Plato , Phronesis, 8,(1963),s. 63.
[513] Aristoteles, Metafizik, 1070a 24-28, s.489-490.
[514] A.g.e., 1058b 16-20, s .444.
[515] A.g.e., 1070b 6-8, s.491.
[516] A.g.e., 1074a 32-35, s.517.
[517] Aristoteles, Metafizik,1071a 24-32, s. 495-496.
[518] Aristoteles, Metafizik, 999b 18-24, s.172.
[519] A.g.e., s.337, 1 nolu dipnot.
[520] Aristoteles, Metafizik, s.337, 1 nolu dipnot, krş; 999b 21, s.172; 1032b 1, s.329; 1071a 27-29, s.496; 1038b 14, s.357; 1016a 32, s.247; 1074a 33, s.517; Gökyüzü Üzerine, 278a 7-278b 3, s.67-69.

içerisinden sıyrılarak Sokrates olarak karşımda durmasını ve benim onu tanımamı sağlayan şey onu maddesidir. Böylece birey bir Sokrates'ten bahsedebiliriz. Ancak Onu Sokrates yapan Sokrates'e ait ve bir kısmı yalnız ona özgü şeyler sayesinde her hangi bir varlık, her hangi bir insan değil Sokrates olarak tanımamı sağlayan şey ise formudur.

Aristoteles'in düşüncesine göre farklı şeyler birbirlerinden gerek form gerek madde bakımından ya da her iki bakımdan birden farklı olabilirler. Bu sebeple eğer Anaksagoras'ın nousu gibi, form birliği madde birliği olsaydı, meydana gelen varlık ayrımlaşmamış, farklılaşmamış bir birlik olurdu ve şeylerin çokluğu da ortadan kalkardı.[521]

Aristoteles için fiil, bileşik varlık ve yoksunluk forma; kuvve ise maddeye özdeş kılınabilir çünkü yoksunluk bir tür formdur.[522] Ona göre örneğin bir tunç, heykelin maddesi olabilmesi bakımından kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması bakımından göz önüne alınmalıdır.[523]

Her türlü meydana gelişin nedeni formel tözdür ve bilkuvve forma sahip olan bir şey meydana getirmeyi ifade eder.[524] Ayrıca bir aynı form birçok maddeye sahip olabildiği gibi bir aynı maddenin de birçok formu olabilir.[525] Formun sonradan meydana gelen bir şey olmadığı gibi aynı şey tözle ve diğer bütün ilk cinsler, yani nicelik, nitelik ve diğer kategoriler için de geçerlidir.[526]

Yalnızca formun kısımları aynı zamanda tanımın kısımlarıdır.[527] Madde, bileşik varlığın parçası olduğunda form anlamında alınan töz için madde onu meydana getiren öğeler içine girmez. Zira formun kısımları, sadece cins ve ayrımlardır. Zihinsel madde olmaları sebebiyle dairenin kısımları da dairenin formuna, duyusal madde olan tunçtan daha yakındırlar.[528] Bu açıdan düşünüldüğünde madde formdan yoksun olduğu için belirsizdir; ilinekler ise herhangi bir belli varlık yerine bir başkasında bulunmamaları bakımından belirsizdirler. Gerek madde gerekse ilinekler söz konusu olduğunda birincisi ancak formla, ikincisi ise ancak bir

[521] Aristoteles, Metafizik, 1009a 27, s.216; 1012a 28, s.231; 1069b 26-35, s.487; Fizik, 187a 23, s.23.
[522] Aristoteles, Metafizik, 1071a 10-13, s.494.
[523] A.g.e., 1065b 15-18, s.467.
[524] A.g.e., 1034 28- 1034b 2, s. 339-340.
[525] A.g.e., 1044a 25, s.385.
[526] A.g.e., 1034b 8-10, s. 341.
[527] A.g.e., 1035b 31-1036a 3, s.346.
[528] A.g.e., 1035a 1-3; 10-12, s.343.

"tode ti"ye, yani bireysel bir töze yüklenmek suretiyle belirli hale gelir.[529]

Aristoteles'e göre varlıkların nedenleri ve ilkeleri söz konusu olduğunda üç iç neden ve üç dış neden vardır. Üç iç neden form, madde ve yoksunluktur. Üç dış neden ise doğrudan, doğruya hareket ettirici neden, ekliptik boyunca yer değiştiren güneş ve ilk nedendir ki bu sonuncusu ayrıca tümel bir neden, genel bir ilke olmayıp özel bir neden, bir bireydir. Zira Aristoteles'e göre, genel kavramları bakımından aynı olmakla birlikte Sokrates'in formu maddesi ve hareket ettirici nedeni Kallias'inkinden farklıdır. Zira tümel nedenlerin varlığından söz edilemez..[530]

Saf ve aşkın, en yüksek kişi olarak tanrı Aristoteles'e göre, varlığın iki kutbu olan madde ve saf form-saf düşünce arasında gelişen formlar dizisinin doruk noktası ve sonudur.[531] Bu hiyerarşi içinde her aşamada daha üstün form, belirlenimlerinin daha büyük zenginliğinden ötürü, daha aşağıdaki formun varlık nedeni ve akılsal ilkesidir. Böylece tedrici olarak madde öğe ve kuvveyi sürekli olarak dışarı atmak suretiyle kendisine ulaştığımız mutlak olarak saf olan form, artık gerçekleşmek için daha önceden var olan bir maddeye dayanmak ihtiyacı göstermez.[532]

Var olan her şey böylece mutlak anlamda gerçek olan tek şey olan tanrısal varlıktan, en yüksek formdan pay alır. Her şeye form veren, hiçbir şeyden form almayan tanrı böylece kendisinde bütün diğer akılsallıkları içeren en yüksek akılsal ve formel nedendir. Bütün varlıklar, faaliyetlerinde ilk hareket ettirici en yüksek, en mükemmel salt form olarak[533] tanrının kendisi olan ezelî-ebedî mükemmel, bağımsız ve madde dışı hayatı taklit etmeye çalışırlar.[534]

5-d- Kuvve-Fiil Ayrımı

Aristoteles varlığın anlamlarından birinin de bilkuvve ile bilfiil varlığı kapsadığını düşünmektedir.[535] Bu kuvve fiil ayrımı aynı zamanda Aristoteles metafiziğindeki temel tezlerdendir. Kuvve (dynamis) kuvvet, yeti, güç, kabiliyet,

---

[529] Aristoteles, Metafizik, 1049a 35- 1049b 1, s.407; Christopher J.F. Williams, Aristotle's De Generatione et Corruptione, Oxford University Press, Oxford, New York, 1982, s. 211; Vere Chappell, Matter The Journal of Philosophy, Vol. 70, No. 19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division (Nov. 8, 1973), s.685.
[530] Aristoteles, Metafizik, 1070a 20-22, s. 492; 1071a 7-9, s. 494; 1071a 25- 1071b 3, s.496-497.
[531] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot
[532] A.g.e., 1075a 16, s.523 ve s. 502, 1 nolu dipnot
[533] Aristoteles, Metafizik, 1072b 29-30, s.508; Gökyüzü Üzerine, 286a 9, s.109.
[534] Aristoteles, Metafizik, s. 502, 1 nolu dipnot
[535] A.g.e., 1003a 30, s.189; 1026a 32-35,s. 297-298; 1061a 34-1061b 2, s.454.

kapasite, kuvve ve imkân anlamlarına gelir. O, madde (hyle) ile birleşir ve çoğunlukla fiile (energeia) karşıttır.Ayrıca bir nesnede karar kılmış kalıcı özellikten de (heksis, habitus) farklıdır. Dynamnisi başta fiil gücü, A'nın bir başka şeyde, B'de bir değişme meydana getirme kudreti ve hatta A'nın bir kısmının A'nın bir başka kısmında bir değişme meydana getirme kuvveti anlamına gelir. İkinci olarak o, A denen şeyin bir durumdan başka bir duruma geçme imkânıdır.[536]

Bütün güçler içinde bazıları duyular gibi doğuştan geldiği, bazısı flüt çalma kabiliyeti gibi alışkanlık sonucu, diğer bazısı sanatçıların yetileri gibi öğrenme sonucu elde edildiği için alışkanlık ve akıl yürütmenin sonucu olan güçlerle ilgili olarak daha önceki bir alıştırmanın zorunlu olmasına karşılık diğer türlerden olan ve edilgenlik içerenleri ile ilgili olarak ise böyle bir alıştırmaya ihtiyaç yoktur.[537]

Aristoteles'e göre kuvve bir şeye belli bir zamanda ve belli bir tarzda olan güçtür. Bazı varlıklar akıl-dışı olup güçleri de akıl-dışı olmasına karşılık, bazıları akılsal olarak hareket ettirme gücüne sahiptir. Bu ikinciler zorunlu olarak bir canlı varlıkta bulunur ama öbürlerinin cansız varlıkta bulunmaları mümkündür. Her akılsal gücün zıtları meydana getirmesine karşılık her akıl-dışı güç ancak tek bir etkiyi meydana getirebilir.[538]

Her varlık, bir güce, bu güç mutlak anlamda bir güç değil de bir fiilde bulunma gücü olduğu ölçüde, yani bazı koşullar altında sahiptir. Bundan dolayı bir insan aynı zamanda iki etki veya iki zıt etkiyi meydana getirme bilinçli isteği veya arzusuna sahip olsa bile bunu yapamaz. Çünkü güç, bu şekilde zıtlar üzerine uygulanamaz ve onun onları aynı zamanda meydana getirme gücü de yoktur. Çünkü yapma gücüne sahip olduğumuz şeyleri, ancak onları yapma gücüne sahip olduğumuz tarzda yapabiliriz.[539] "Energeia"ise fiil, faaliyet, fiil haline geçme anlamlarına gelir. O, bir şeyin fiil halinde ortaya çıkışıdır. Energeia, ousia (töz), eidos (form) ve logos'la aynı bölüme ait olup dynamis (kuvve) ve hylenin (madde) zıddıdır. O, maddeyi gerçekleştirir ve belirsizliğine belirlilik getirir. Bir kuvvenin fiil haline geçmesi birçok derece içerir.[540] Salt imkân, herhangi bir işleve sahip olan bir

---

[536] A.g.e., s.393, 1 nolu dipnot; Frank A. Lewis, Robert Bolton, Form, Matter, and Mixture in Aristotle, Blackwell Publishers, Oxford, 1996, s.218.
[537] Aristoteles, Metafizik, 1047b 32- 1048a 2, s.401; Nikomakhos Ahlâkı, 1105a 17-1105b 18, s.28.
[538] Aristoteles, Metafizik, 1048a 3-9, s.401-402.
[539] A.g.e., 1048a 10-24, s.402.
[540] Terence Irwin, Gail Fine, Aristotle selections, Hackett Publishing Co., Indianapolis, 1995, s.565.

hâlle belirlendiğinde bir fiil olur. Bu işlev ile kendi payına tam olarak gerçekleşmiş.tamamlanmış olan bir fiilde belirlenir ve bilfiil hale geçer.[541]

Aristoteles asıl anlamında fiil denen (energeia) içkin fiille, yalnızca hareket (kinesis) olan geçişli ve meydana getirici fiil olmak üzere iki tür faaliyeti ayırt eder. İçkin fiil, kendisinden başka bir ereği olmayan, faili mükemmelleştiren ve bu fiil dışında eseri gerçekleştirmeye yönelmeyen fiildir. Onun nihai ereği, kullanım ve uygulaması kendisidir. Örneğin görmek, ereğini ve mükemmelleşmesini görmede bulur.[542]

Bina yapma fiili, inşa edilen evde kendisini gösterir ve bu fiil evle aynı zamanda vardır. Amaca ulaşıldığında ise fiil biter. Örneğin zayıflamak, zayıflama elde edildiğinde ortadan kalkar çünkü zayıflama fiili kendinde bir amaç değildir, onun amacı zayıflıktır veya başka genel bir deyişle sağlıktır. Aynı şekilde bir ev bitirildiğinde, inşa faaliyeti biter.[543]

Fiilin, kendisi üzerine içkin fiili ile; bir şeyi imal edenin, sanatçıdan ayrı olan bir şeyin meydana getirilmesiyle sonuçlanan geçişli veya imal edici fiili anlamlarına gelen energeianın iki anlamı arasında yapılan ayrıma ek olarak Aristoteles'e göre faaliyet, yalnızca harekette değildir, aynı zamanda hareketsizliktedir (energeia akinesias). Oluş halinde olan faaliyetle, mükemmelliği uygulayan faaliyet arasında geçişli fiille, içkin fiil arasında bir ayrım vardır.[544]

Aristoteles'in bu bağlamda kullandığı bir kavram olan 'entellekheia' ise tam olarak energeia ile eşanlamlı değildir. Entellekheia eylemden çok statik mükemmelliğe işaret eder. O, fiil haline geçmeyi değil, fiil halinde olmayı ifade eder. Fiil (energeia), eylemdir, Entellekheia, eylemle gerçekleşmiş olan ve artık hiçbir oluş içermeyen sonuçtur.[545]

Ona göre fiil gerek töz gerek tanım bakımından kuvveden önce gelir. Zaman

---

[541] Aristoteles, Metafizik, 1019a 15-32, s.262-263; s.210, 4 nolu dipnot; Michael Frede, Essays in Ancient Philosophy, State University of New York Press, New York, 2001, s.49.

[542] Aristoteles, Metafizik, 1048b 17-25, s. 404-405; Nikomakhos Ahlâkı, 1140a 1-23, s. ; 1154b 27, s.119-120.

[543] Aristoteles, Metafizik, 1048b 27-35, s. 405; 982b 10, s.83; 1031b 1, s.323; 1050a 21, s.410; Fizik, 201b 27, s.99.

[544] Aristoteles, Metafizik, 1050a 25-1050b 1, s.410-411; 1048b 18, s.404, 1072b 26, s.507; Nikomakhos Ahlâkı, 1154b 17, s.155.

[545] Aristoteles, Metafizik, s.210, 4 nolu dipnot; 1019b 33, s.264; 1046a 35, s.395; Paul Faulquié, entellekheia'yı 'amacına kendinde sahip olan' şey olarak tanımlamaktadır. Bkz. Dictionnaire de la lanque Philosophique, Paris, 1992, s. 214.

bakımından ise bir anlamda önce bir anlamda sonra gelir.[546] Fiil tanım bakımından önce gelir, çünkü ilk anlamında bilkuvve olan, bilfiil hale geçmesi mümkün olan olduğu için bilkuvve olandır. Örneğin bina yapabilen bilkuvve bina yapan, görebilen bilkuvve gören, görülebilen bilkuvve görülebilendir.[547]

Zaman bakımından sayı değil, tür olarak aynı türden bilkuvve bir varlığa özdeş olan bilfiil varlık, bu bilkuvve varlıktan önce gelir. Ancak bu bilkuvve olan şeylerin kendilerinden de zaman bakımından, onların kendilerinden çıkmış oldukları başka varlıklar önce gelirler. Çünkü bilkuvve bir varlıktan bilfiil bir varlık her zaman ancak bir başka bir bilfiik varlık sayesinde çıkar.[548]

Fiil töz bakımından da öncedir. Çünkü ezelî-ebedî olan, yok oluşa tabi olan varlıktan töz bakımından önce gelir. Ezelî-ebedî şeyler bilfiil, yok oluşa tabi tözler bilkuvve vardırlar. O halde bilfiil olan, bilkuvve olandan önce gelir ve dolayısıyla daha iyiye ait olan bir şey, daha kötüye ait olan bir şeyden daha iyi olacağından fiil, kuvveden önce gelir.[549] Ayrıca ilkin meydana geliş bakımından sonra gelen, form ve töz bakımından örneğin büyük insan çocuktan önce gelir, çünkü birinin forma sahip olmasına karşılık öbürü henüz ona sahip değildir ve olan her şey, bir ilkeye, yani bir ereğe yönelir zira bir şeyin ereksel nedeni onun ilkesidir ve oluş, erek içindir.[550] Bu sebeple Aristoteles'e göre varlıkların ilke ve nedenleri bilkuvve değil bilfiildir. Çünkü bilkuve olan bir şey zorunlu olarak var olan bir şey değildir. Henüz var olmayan bir şey de olabilir. Bilkuvve bir şeylerin olması gerektiği gibi bilfiil bir şeylerin olması da ve kuvve kavramı için oluşun varlığı da şarttır ve ilkeler bilfiil olmalıdır.[551]

Ancak ne var ki Aristoteles için kuvve sadece fiille de sonuçlanmakla kalmaz. Nasıl ki kusurlu olan mükemmel olan için, göreli olan mutlak olan için varsa kuvve de fiil için vardır. Bu sebeple kuvveyi bir fiille birlikte düşünmek zorunludur.[552] Zira Aristoteles'e göre fiil, erektir ve kuvve bir erek için tasarlanmıştır. Fiilin dışında hiçbir eserin meydana gelmediği bütün durumlarda ise

---

[546] A.g.e., 1049b 4-11, s.408.
[547] A.g.e., 1049b 12-18, s.408.
[548] A.g.e., 1049b 19-23, s.408
[549] A.g.e., 1051a 6-20, s.413-414; 999b 5, s.171; 1032b 30, s.331.
[550] A.g.e., 1050a 5-10, s.409.
[551] A.g.e., 1003a 2-5, s.185-186.
[552] A.g.e., s. 402, 4 nolu dipnot.

fiil, failin kendisinde bulunur. [553]

Bu bağlamda ele alınan bir başka problem de var olan bir şeyin tanımını ile fiil arasındaki ilişkinin mahiyetinin ne olduğudur. Zira fiil ve tanım farklı maddelere göre farklıdır. Bir ev tanımlandığında onun taşlar, tuğlalar ve tahtalar olduğu söylenebilir. Bu durumda Aristoteles için kuvve olarak ev mevzu bahistir. Öte yandan onu canlılar ve mallar için bir barınak olarak veya bu tür başka bir şey olarak tanımlarsak, ondan bir fiil olarak söz ederiz.[554]

Aristoteles için fiil, bileşik varlık ve yoksunluk forma; kuvve ise maddeye özdeş kılınabilir. Çünkü yoksunluk da bir tür formdur. Aristoteles'e göre neden ve eser farklı bir maddeye hatta farklı bir forma sahip olabilir.[555]

Aristoteles'e göre duyusal oluş ne mutlak varlıktan ne mutlak var-olmayandan çıkar; varlık ile var-olmayan arasında bulunan bilkuvve varlıktan çıkar. Bu nedenle varlığa geliş potansiyel olarak var olan ancak bilfiil-aktüel olarak var olmayan bir şeyin önden var olmasını da zorunlu kılar.[556] Aynı şey yok oluş için de geçerlidir. Çünkü tözsel bir şey varlığa geliyorsa orada bu varlığa gelen şeyin kendisinden geldiği ve yok olan şeyin de kendisine zorunlu olarak dönüşeceği potansiyel bir töz vardır.[557] Yok oluşa tabi olmayan varlıklar, toprak ve ateş gibi sürekli değişme halinde olan varlıklarca taklit edilirler. Bu varlıkların kendileri de ezelî-ebedî olarak bilfiildirler; çünkü onların hareketleri de kendileriyle ve kendilerindedir.[558] Şu hâlde kuvve ve fiil, imkân ve gerçeklik ayrımı Aristoteles için sadece psikolojik veya mantıksal bir ayrım olmayıp varlığın kendisinde bulunan ontolojik bir bölmeye tekabül eder. Mümkün, sadece düşünülebilir olan değildir o, ikinci dereceden bir gerçekliktir.[559]

Her hareket bir kuvvenin, kuvve olmak bakımından, bir hareket edenin hareket eden olmak bakımından gerçekleşmesidir. Hareket eksik tamamlanmamış bir

---

[553] A.g.e., 1050a 10-1050b 1, s.409-411.
[554] A.g.e., 1043a 11-25, s.380-381.
[555] A.g.e., 1071a 10-18, s.494.
[556] Aristoteles, Fizik, 217b 17, s.183.
[557] Aristoteles, Fizik, 217b 22, s.183
[558] Aristoteles, Metafizik, 1050b 20-30, s.412-413.
[559] Aristoteles, Metafizik, s. 393, 1 nolu dipnot; 1007b 29, s.210; 1045b 35- 1046a 11, s. 394; 1048a 25- 1048b 4, s.402-403; Gökyüzü Üzerine, 282a 5, s.89; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 316a 15, s.25-26.

fiildir (energeia ateles).[560] Buna göre hareket energeiadır, entellekheia değildir. Başka bir ifadeyle hareket bilkuvve olanın, bilkuvve olmak bakımından fiilidir. Örneğin bir tuncun, heykelin maddesi olabilmesi bakımından tunç gibi kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması bakımından göz önüne alınması gerekir.[561]

Aristoteles'e göre hiçbir zorunlu varlık bilkuvve olmayıp bilfiil olduğundan zorunlu varlıklar aynı zamanda birincil varlıklardır. Çünkü eğer bu varlıklar olmasaydı, hiçbir şey olmazdı.[562] Ona göre güneş, yıldızlar ve bütün gök daima bilfiildir ve onların duracaklarından korkmak gereksizdir. Bu varlıklar yörüngelerinde hiçbir zaman yorulmazlar.[563]

İlk hareket ettirici de en yüksek, en mükemmel salt form olarak kuvve değil fiil olmak ve en mükemmel varlık olarak en mükemmel fiilde bulunmak durumundadır. Ayrıca bütün fiiller ya da faaliyetler içerisinde ise en yüksek olan sezgisel düşünce olduğundan tanrısal faaliyet de düşünce olacaktır.[564]

6-TANRIYI İNCELEYEN BİLİM OLARAK METAFİZİK (TEOLOJİ)

Aristoteles'e göre en yüksek bilim olan ilk felsefenin en yüce konusu tanrıdır. O, Fizik'te hareketsiz ilk hareket ettirici olması merkezinde ele aldığı bu konuyu Metafizik'te bu sefer evrendeki hareketle ilişkisi bakımından sınırlandırılmamış bir tarzda daha geniş olarak araştırır. Zaten metafiziğin esas inceleme alanı salt, ezelî-ebedî ve bağımsız form olduğundan aslında son tahlilde metafizik aynı zamanda teolojidir.[565]

Aristoteles'e göre eğer herhangi bir yerde tanrısal olan bir şey varsa o hareketsiz ve maddeden bağımsız varlıklarda olmalıdır. Varlıkların ilke ve nedenleri arasında muhakkak ezelî-ebedî ilkeler olmalıdır aksi halde nedenler zincirinin sonsuz olması gerekir ki bu ise imkânsızdır. Tanrı var olan her şeyin en mükemmel anlamda nedenidir. [566]

---

[560] Aristoteles, Metafizik, 1065b 18-24, s. 467-468; 1066a 21, s.470.
[561] A.g.e., 065b 15-18, s. 467.
[562] A.g.e., 1050b18-19, s. 412.
[563] A.g.e., 1050b 20-30, s. 412-413.
[564] Aristoteles, Metafizik, 1072b 29-30, s.508; Gökyüzü Üzerine, 286a 9, s.109.
[565] Aristoteles, Metafizik, 1026a 18-24, s. 296, 5 nolu dipnot.
[566] A.g.e., 1026a 16-24, s.196.

Varlıklar somut bireylerden salt tanrısal fiile kadar yükselen formlar hiyerarşisinde bir yere sahiptir. Şeyler, ancak formları ile var ve ancak onlarla kavranabilir olduklarından tanrıya tabi ve kendileri için en yüksek iyi olan şeye yönelir gibi tanrıya yönelmiş bulunduklarından tanrıyı bilmek aynı zamanda bütün özel tözleri bilmektir. Tanrının ezelî-ebedî ve mükemmel hayatı, onların faaliyetleri için bir model ve erek ödevi görür ve yine bu en yüce akılsala olan az veya çok bağlılıkları, onların kendi varlık derecelerini tayin eder.[567]

Aristoteles'e göre duyusal olan aynı zamanda mümkün olduğundan, duyusal varlıkların dışında bir ilke olmadıkça oluş mümkün olamayacağından bir ilk varlık olmalıdır ve bu zorunlu ilk varlığın hiçbir karşıtının olmaması gerekir.[568] Buna göre saf ve aşkın, en yüksek kişi olarak tanrı, varlığın iki kutbu, madde ve saf düşünce arasında gelişen formlar dizisinin doruk noktası ve sonudur. O kendisinden başka bir koşula sahip değildir. O, en yüksek, en mükemmel anlamda gerçekliktir. Aynı zamanda ilk neden genel bir ilke değil bir belirli şey olmak durumundan olduğundan[569] bütün diğerlerine varlık ve akılsallık veren en gerçek varlıktır. [570]

Her şeye form veren, hiçbir şeyden form almayan tanrı böylece kendisinde bütün diğer akılsallıkları içeren en yüksek akılsal ve formel nedendir. Yine bundan dolayı o, ereksel neden, en yüksek iyi evrensel çekim ve mıknatıs, aşk ve arzunun en son objesidir. Çünkü bütün varlıklar, faaliyetlerinde tanrının kendisi olan ezelî-ebedî mükemmel, bağımsız ve madde dışı hayatı taklit etmeye çalışırlar.[571]

Aristoteles'e göre tanrının içkin fiili hareketsizlik faaliyetinden (energeia akinesias) ibarettir.[572] İlk hareket ettirici olarak uzamsal değildir ve etkilenmeden korunmuştur.[573] Zorunludur ve bu bakımdan da onun varlığı kötülükten korunmuştur ve yine aynı nedenle onun varlığı iyi olandır.[574] O, bir orduda düzeni sağlayan komutan gibi evrendeki iyinin ve düzenin kaynağıdır.[575]

Tanrı bilfiil, ve ezelî-ebedî olarak vardır ve saf fiil olarak aynı zamanda

---

[567] A.g.e., s.187, 1 nolu dipnot.
[568] A.g.e., 1075b 22-25, s.526.
[569] A.g.e., 1075a 16, s.523.
[570] A.g.e., s.502, 1 nolu dipnot
[571] A.g.e., s.502, 1 nolu dipnot
[572] A.g.e., 1019a 20-24, s.263.
[573] Aristoteles, Fizik, 267b 17 vd., s.419.
[574] Aristoteles, Metafizik, 1072b 10-14, s. 506.
[575] A.g.e., 1075a 11-17, s.522-523.

ezelî-ebedî hareketsiz ilk hareket ettiricidir. Tanrı, fail neden olarak doğrudan doğruya temas yoluyla, ancak karşılıklılık olmaksızın ve kendisine temas edilmeksizin ereksel neden olarak[576] sabit yıldızlar küresini hareket ettirir ve ona tekdüze, sürekli ve ezelî-ebedî bir hareket verdirir.[577]

Tanrının kendisi kesin olarak her türlü kuvve ve değişmeden korunmuştur. Olduğundan başka türlü olması mümkün olmadığı için zorunlu olarak, ne ise odur. Zorunlu olduğu için o en yüksek anlamda iyidir. Çünkü doğasına karşıt olan hiçbir şey onu etkileyemez. Başka deyişle onun iç zorunluluğu mükemmelliği ile karışır. Ve o iyi olan veya arzunun objesi olan olmak bakımından bir ilke yani evrenin hareketinin ilkesidir.[578] Tanrısal hayat, kendisini dolaylı olarak evrenin her noktasında hissettirmektedir ve o bütün sistemin ereği ve sonudur.[579]

Aristoteles'e göre dört ögenin sürekli olarak birbirine dönüşümü de ay-altı âleminde İlk hareket ettiricinin süreklilik ve ezelî-ebedîliğini taklit etmeye yöneliktir.[580] Böylece formun devamlılığı ile de türsel süreklilik ve ezelî-ebedîliğe erişilmekte ve evrenin göreli mükemmelliği tesis edilmektedir.[581]

Maddesi olmayan şey bölünemeyeceğinden tanrısal akıl madde-dışılığı ve bölünemezliği sebebiyle çıkarsamacı yolla edinilen bir bilgi değil sezgisel bir bilgiye sahiptir ve bu nedenle o ancak ezelî-ebedî olarak kendi kendisini düşünür [582] Zira o, en mükemmel salt form olarak kuvve değil fiil olmak durumundadır ve bütün fiiller ya da diğer bir deyişle faaliyetler içerisinde en yüksek olan sezgisel düşünce olduğundan tanrısal faaliyet de sadece işte bu tanrısal düşünce olacaktır. Zaten tanrı hakkında söz konusu olan onun içkin eylemi olan hareketsizlik faaliyetinden başka bir şey değildir.[583]

İlk İlke olarak tanrı Aristoteles'e göre hayata sahip olan değil, hayatın kendisi olan bir şey ve saf fiildir. Söz konusu bu hayat ise güzelin temaşasıdır. O, pratiğin ereği ve her hayatın idealidir. O aynı zamanda asil bir faaliyet ve en yüksek

---

[576] A.g.e., 1072b 3-6, s.505.
[577] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 323a 25, s.67.
[578] Aristoteles, Metafizik, 1042b 5, s.378; 1015a 34, s.244; 1015b 14, s.245; 1072b 4-13, s.506-507, 1 nolu dipnot,
[579] Aristoteles, Metafizik, s.502, 1 nolu dipnot
[580] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş üzerine, 338b 1 vd., s.157.
[581] Aristoteles, Metafizik , 1072a 20-1073a 13, s.502-509; De Anima II, 415a s.25-27;
[582] Aristoteles, Metafizik, 1075a 5-10, s.522.
[583] Aristoteles, Metafizik, 1072b 29-30, s.508; Gökyüzü Üzerine, 286a 9, s.109.

mutluluktur. Bizim ancak aklımızın sezgide bilfiil olarak akılsalların kendileri olduğu nadir anlarda yaşayabilmemize karşılık, ilk ilke her zaman bu hayatın bizatihi kendisidir. Bundan duyulacak mutluluk, alınacak haz, özü itibariyle, faaliyetin uygulanmasının kendisine ve fiilin gerçekleşmesine, tam olarak kendini ortaya koymasına bağlıdır. Buradaki faaliyet sürekli ve ezelî-ebedî olduğu için bu haz en yüksek seviyededir ve sonsuzdur.[584]

Ayrıca Aristoteles'e göre tanrısal şeyler içinde en tanrısal olan tanrısal akıldır. Bu akıl bir şeyi düşünmek durumundadır; yoksa hiçbir değeri kalmaz. Onun değeri düşünmeden ibarettir. Ancak düşüncesi başka bir ilkeye bağımlı olduğu takdirde, tözü düşünme fiili değil, basit bir kuvve olacağından ve bu durum onun en yüksek töz olmasını engelleyeceğinden bu düşünce özü gereği bir düşünce olmalıdır. Şimdi o, eğer bir başka şeyi düşünürse, bazı şeylerin onun düşüncesinin konusu olması saçma olacağı ve ona layık olmayacağından o, en tanrısal ve en değerli olan şeyi düşünür ve düşüncesinin konusu da değişmemelidir. Çünkü böyle bir şey en yüksek ve en mükemmel olandan daha aşağıya daha kötüye doğru bir yönelme olduğu gibi aynı zamanda da bir hareket olacaktır ki bu da mümkün değildir.[585]

Tanrısal düşünce mutlak anlamda ve bütünü itibariyle duyular ve hayal gücünden bağımsız özü gereği bir düşüncedir.[586] Tanrı, aynı zamanda tanrısal düşünce olması nedeniyle, en yüksek akılsal olanla düşünce bir aynı şey olmakta ve böylece akıl ile akılsalın özdeşliği mümkün olduğu ölçüde sağlanmaktadır.[587] O halde özü gereği olan düşünce, özü gereği en iyi olanı, en yüksek düşünce de en yüksek iyiyi konu alır ve akıl, akılsalı kavrarken kendi kendisini düşünür. Çünkü onun kendisi konusuyla temas haline girmek ve onu kavramak suretiyle akılsal olur. Öyle ki sonuçta akıl ve akılsal bir ve aynı şeydir. Akılsalı kabul eden şey, yani formel töz, akıldır ve akıl, akılsala sahip olduğunda bilfiildir. Aklın fiili ise hayattır ve tanrı da bu fiilin ta kendisidir. Buna göre tanrı'nın kendi kendisiyle kaim olan fiili, en mükemmel ve ezelî-ebedî bir hayattır. Bundan dolayı tanrı ezelî-ebedî ve mükemmel bir canlıdır. Hayat ve sürekli ezelî-ebedî ömür de tanrıya aittir. Çünkü

---

[584] Aristoteles, Metafizik, 1072b 15-16, s.507; Nikomakhos Ahlâkı, 1177b 26, s.206; Politics, 1339b 17, Benjamin Jowett, (ed.), A Modern Library Book, New York, s. 328.
[585] Aristoteles, Metafizik, 1074b 17-27, s.519.
[586] A.g.e., s.507, 4 nolu dipnot.
[587] A.g.e., 1075a 2-4, s.522.

tanrı bizzat bunun kendisidir.[588]

Aristoteles'e göre tanrısal akıl düşünme fiili değil, basit bir kuvve olursa, düşüncenin sürekliliğinin onun için zahmetli bir yük olacağı gibi bu durumda aklın kendisinden daha yüce bir şeyin, yani düşüncenin konusunun kendisinin mevcut olacağı açıktır. İnsan hiçbir zaman insan olmaktan yorulmaz buna karşılık insan için yürümenin devamlılığı ona bir yük olacaktır; çünkü yürümek insanın özü değildir. İşte düşünme, düşünme fiili, en kötü şeyi düşünene de ait olacaktır; öyle ki eğer bundan kaçınılması gerekliyse (ki gereklidir, çünkü öyle şeyler vardır ki onların görülmemeleri, görülmelerinden iyidir) düşünme fiili şeylerin en iyisi olamaz. O halde tanrısal düşüncenin düşündüğü şeyin onun kendisi olması gerekir. Çünkü o var olan en mükemmel şeydir ve onun düşüncesi, düşüncenin düşüncesidir.[589]

Aristoteles'in hareketsiz ilk hareket ettirici ve tek fiili kendi kendisini düşünmek olan düşünen düşünce olarak tanımladığı tanrısı kendi kendisini bilirken evreni bilmez ve evren üzerine etkisi, insanın faaliyeti gibi, sahip olduğu bilimin bir sonucu değildir. O, ereksel düzene aittir ve etkilerini, aşk ve arzu nesnesi olarak kendine doğru çekmek suretiyle meydana getirir.[590]

Aristoteles'e göre, tanrı gibi madde de ezelîdir. Tanrı doğanın bir dış ilkesi olarak onun hareketini açıklar ama varlığını açıklamaz. O ancak saf fiil olarak aynı zamanda ezelî-ebedî hareketsiz ilk hareket ettirici fail neden olarak doğrudan doğruya temas yoluyla, karşılıklılık olmaksızın sabit yıldızlar küresini hareket ettirir.[591] Gök tanrısal ve ezelî-ebedî ilkeyi taklit eder ve böylece göksel kürelerin düzgün dairesel hareketi sağlanır. Canlı varlıklar içinse bu taklit oluşun devamlılığı ile sağlanır.[592]

İlk hareket ettiricinin doğrudan doğruya üzerinde etkide bulunduğu sabit yıldızlar küresi, değişmenin ilk türü olan yer değiştirme hareketine ve onun da ilk türü olan dairesel yer değiştirme hareketine sahiptir.[593] Bu, salt fiile ve onun faaliyetine en yakın olan ve özsel ilişkilerini muhafaza eden sıkı özdeşlikten dolayı

---

[588] A.g.e., 1072b 19-30, s.507-508.
[589] A.g.e., 1074b 28-34, s.519-520.
[590] Aristoteles, Metafizik, s.520, 1 nolu dipnot; Nikomakhos Ahlâkı, 1158b 35, s.166; ; Politics, 1325b 28, s 286; Gökyüzü Üzerine, 292a 22, s.143.
[591] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 323a 25, s.67.
[592] Aristoteles, Metafizik, 1072b 10-14, s.506.
[593] A.g.e., 1042b 5, s.378; 1015b 14, s.245; 1072b 4-13, s.506-507.

düşüncenin kendi faaliyetine en mükemmel anlamda benzeyen bir harekettir.

Antik çağdan itibaren Theophrastos (MÖ 370-287), gök kürelerinin bütün hareketlerinin nasıl tek bir hareket ettirici tarafından meydana getirilebileceğini sormaktaydı. Modern fiziğin bize sunduğu kütle-çekim yasası bilinmeden gezegenlerin hareketlerini açıklamak gerçekten çok zordu. İşte Aristoteles bu hareketi sağlayan şeyin, göksel kürelerin ilk hareket ettiriciyi bir mükemmel erek olarak arzulayan akılları olduğu düşüncesine ulaşmıştır.[594]

Aristoteles'e göre hareketsiz ilk hareket ettirici olan tanrı tarafından verilmiş olan ezelî-ebedî bir hareketle hareket etmekte olan[595] sabit yıldızlar küresi dünyadaki devamlılığın ve kalıcılığın da nedenidir.[596] Göksel cisimler ne ağırlıkları ne hafiflikleri olmayan duyusal-dışı cisimlerdir. Bu nedenle de sonsuz cismin bir yerde bulunamayacağına rağmen onlar ezelî-ebedî olarak var olmalarında bir sakınca veya çelişki yoktur.[597]

Tanrı erek neden olduğundan göksel küreleri arzu nesnesi olarak yani kendisi hareket ettirilmeksizin hareket ettirir. O, bilfiil ve ezelî-ebedî bir arzu nesnesi olarak ilk harekete, bu hareket de sonrakilere yol açar.[598] Bununla beraber göksel hareketlerin hareket ettirici nedenlerinin, ya da bir diğer ifade ile gök kürelerinin akıllarının gök kürelerinin ruhları ile de karıştırılmamaları gerekir. Çünkü yıldızlar canlı varlıklardır. Hatta onların pratik bir faaliyetleri (praksis) vardır. Hareket ettirici nedenlerin, ilk hareket ettiricinin sabit yıldızlar küresine aşkın olduğu gibi, gezegenlerin aşkın nedenleri olmalarına karşılık, gezegenlerin ruhları onlara içkindir ve bu, gezegenlerin fiil ve hayatlarının kendisidir. Bu, Aristoteles'in kozmolojik sisteminde çok büyük bir karmaşıklıkla sonuçlanır. Çünkü yüz altmış sekiz hareket ettirici tarafından meydana getirilen altı farklı tür elde edilir. Gök kürelerinin ekvator düzlemi üzerindeki hareketleri müstesna bütün bu hareketler doğrudan doğruya, Gök kürelerinin akıllarının ürünüdür. Ancak bu faillerin ilk hareket ettirici ile olan ilişkileri epey karanlıktır.[599]

---

[594] A.g.e., s.509, 4 nolu dipnot;
[595] Aristoteles, Metafizik, 1072a 25, s. 503; Gökyüzü Üzerine, 288a 15-26, s.121; Fizik, 256b 20, s.365.
[596] Aristoteles, Metafizik, 1072a 9-12, s.
[597] A.g.e., 1067a 24, s.475.
[598] A.g.e., 1072b 3-6, s.505.
[599] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, s.509-518; 512, 3 nolu dipnot.

Ancak her hâlükârda Aristoteles'in metafizik sistemi gerçekliği hem kalıcı ve sürekli hem de değişebilen bir şey olarak tasvir etme girişiminde bulunmaktadır. Gerçek dünya Platon'un sözüne ettiği gözle görülemez idealar dünyası değildir. Her zaman değişmeyen elverişli olan maddeyi ve maddenin erişmeye çalıştığı kalıcı ve sürekli hâle tekabül eden formu ihtiva eden görülebilir doğal dünyadır. Her nesne hem gerçekte şimdi olduğu şeydir hem de gelecekte olacağı şey olma kuvvesine sahiptir. Ereksel neden ve nihai amaç ise evrenin gerçekliğinin özelliklerini açıklamayı mümkün kılan temel ve vazgeçilmez yönüdür. Aristoteles kendi metafizik teorisinin, herkesin bildiği şeyi yani sürekli bir değişme içinde bulunan gerçek bir doğal dünyanın var olduğu olgusunu, evrenin kalıcı ve sürekli boyutunu olduğu kadar değişen yönünü de yadsımadan ve öte bir dünyaya başvurmak zorunda kalmadan açıklayabileceğini iddia ediyordu.[600] İşte fizik ile metafizik arasında Aristoteles'in zihninde en başından beri var olan birlikteliğin de kökeni buydu ve bu aynı köken tezimizin asıl konusunun olduğu kadar üçüncü bölümün hareket noktasını teşkil etmektedir.

[600] Ahmet Cevizci, (der. ve çev.) Metafiziğe Giriş, Paradigma yay.,İst. 2001, s. 149.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARİSTOTELES'TE FİZİK - METAFİZİK İLİŞKİSİ

1- ARİSTOTELES FELSEFESİNDE BİLİMİN İMKÂNI ÖZELLİKLERİ- BİLİMLER TASNİFİNDE FİZİĞİN VE METAFİZİĞİN YERİ

Bir bilim olarak fiziğin ve metafiziğin yerinin belirlenmesi Aristoteles'in bilim anlayışının net bir şekilde ele alınmasıyla mümkündür. Bu sebeple öncelikle bu hususta Aristotelesçi tezlerin tahlil edilmesi gerekecektir. Bu açıdan bakıldığında Aristoteles fiziğinin asıl anlamıyla metafizik mahiyet taşıyan ve buna uygun olarak Metafizik'te incelenen bir takım kavramlar ve tezler olmadan anlaşılamayacağı gibi ulaştığı bazı sonuçların da metafiziktekilerle örtüştüğü görülecektir. Bu bölümde Aristoteles fiziği ile metafiziği arasındaki bu karşılıklı etkiyi ve bunun felsefî temellerini ortaya koymaya çalışacağız.

1-a- ARİSTOTELES'E GÖRE BİLİMİN ÖZELLİKLERİ

1-a-1- Bilimin Tanıma ve Kanıtlamaya Dayalı Olması

1- Aristoteles'in bilim anlayışının şekillenmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak hocası Platon'un büyük etkisi olmuştur. O, Platon'un kimi öğretilerini eleştirerek kimilerini de sonuna kadar götürerek bir şekilde Platon'un daimi tesiri altında kalmıştır. Bu tesir Sokratik akıl yürütme (socratic logoi) dikkate alındığında belli oranda göze çarpar.[601]

Platon'un bilim anlayışının Aristoteles'teki yansımalarını şöyle sıralayabiliriz. İlk olarak, Platon bilimlerin birliğine derinden inanıyordu. İnsan

[601]Bkz. Paul A. Vander Waerdt, , The Socratic Movement, Cornell University, New York, 1994, s.23; Victor Ehrenberg, From Solon to Socrates Greek History and Civilization During The Sixth And Fifth Centuries BC, Methues and Co.,Reprinted, New York,1996, s.377; Francis Macdonald Cornford, Plato's Theory of Knowledge The Theaetetus and The Sophist, Dover publishing, 2003, s.205; W. K. C. Guthrie, Socrates, The Syndicate Of Cambridge University Press, Cambridge, 1978, s. 11; Hugh H. Benson, Socratic Wisdom The Model of Knowledge in Plato's Early Dialogues, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000, s. 162.

bilgisini potansiyel olarak birleştirilmiş bir sistem olarak görüyordu. Aristoteles de bunun nasıl sağlanabileceği ve nasıl sergileneceği konusunda farklı düşünse bile bilimlerin birliği düşüncesini aynen taşıyordu. Aristoteles mantık biliminin öncüsü olarak kabul edilmekle birlikte Platon hem diyaloglarında (özellikle Sophist ve Parmenides) hem de Akademia'da teşvik ettiği tartışmalarda Aristoteles için bu zemini hazırlamıştır. Buna ilaveten Aristoteles felsefi etkinliğinin çoğunu Platon'unkine alternatif bir metafizik geliştirmek amacıyla gerçekleştirmiştir. Yine Platon bilimsel bilgiyi şeylerin nedenlerinin araştırılması olarak görmüştü ve Aristoteles de buna uygun olarak yalnızca gözleme ve veri toplamaya değil beraberinde irdelemeye de yönelmişti. Son olarak her iki filozofta da bilgi problemi ile ciddi bir şekilde uğraşma ve epistemolojiyi her zaman göz önünde tutma eğilimi belirgin şekilde göze çarpan ortak noktalardan biri olmuştur.[602] Bu çerçevede denilebilir ki, Aristoteles için bilgi, sistematik, birleşik ve mantıksaldır. Ontolojik bir temele dayanmalıdır ve irdelemeyi esas almalıdır.[603]

Aristoteles'e göre bu sistematik irdelemenin esas dayanak noktası tanım ve kanıtlama ilişkisinde kendisini gösterir. Şeyleri olduğu kadar onları bilmenin ne olduğunu gösterebilen bilgi[604] bilim hüviyetine sahiptir. Bu yüzden bilginin bilim hâline gelebilmesi tanım ile mümkündür. Tanımı olmayan şeyin bilimi de olmaz. Tanımdan beklenen ise kanıtlamaya imkân vermesidir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak tanım kanıtlamanın başlangıç noktasıdır. Çünkü her türlü bilgi tamamen ya da kısmen bazı aksiyom veya öncüllerle ilgili olduğundan kanıtlamalara dayanmak durumundadır.[605] Aristoteles kanıtlamanın ve tanımın hangi şartlarda tam olarak gerçekleşmiş olabileceği üzerinde özenle durmuştur.[606]

Ne temel ilke maddenin ve tek tek bireysel tözlerin tanımının değil yalnızca eidosun (formun) tanımının olabileceğidir.[607] Bu sebeple somut bireysel varlığın

---

[602] Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.39-40.
[603] A.g.e., s.40.
[604] Bkz. James Jope, Subordinate Demonstrative Science in the Sixth Book of Aristotle's Physics, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 22, No. 2 (Nov.1972), s.280-281; David Demoss and Daniel Devereux, Essence, Existence, and Nominal Definition in Aristotle's "Posterior Analytics" II 8-10 Phronesis, Vol. 33, No. 2 (1988), s. 141.
[605] Aristoteles, Metafizik, 992b 32-993a 1, s.142 ; bkz.Jonathan Barnes, Aristotle's Theory of Demonstration , Phronesis, 14 (1969), s. 124.
[606] Michael Wedin, Aristotle on the Existential Import of Singular Sentences , Phronesis, 23 (1978), s. 182.
[607] Aristoteles, Metafizik, 1035b 1-1036a 32, s.344-346.

bilimi olamaz. Aristoteles bireyler hakkındaki bilgimizin bir tümel önermeler biçiminde verilmediği ve böyle bir biçimde tam olarak ifade edilemeyeceği olgusuna dikkat çeker. Ancak bireyler tanımlanamamakla birlikte yine de sezgisel düşünce ya da algı yardımıyla bilinebilirler. [608]

Aristoteles'e göre bireyin bilimin konusu olmasını engelleyen şey ondaki olumsallığın bir tümel kavram altında toplanmasına imkân vermemesidir. Bu olumsallık kaybolsun, bireyin kendisi, birey olma özelliğini kaybetmeksizin gerçek bir tanımın konusunu teşkil edebilecektir. Nitekim ay üstü âlemi ile ilgili olarak meydana gelen, budur. Örneğin yıldızlar, ay ve güneş en yüksek töz bireyler oldukları halde, bilimin konuşudurlar ve onların özlerine dayanan tanımları, bir ikinci veya üçüncü güneşin varlığını öğrenmiş olsak da değişmeyecektir. Aynı şekilde sadece tek bir insanın var olduğunu farz etsek bile, insanın tanımı aynı kalacaktır, çünkü insan; tanımının birçok şeyle ilgili olarak doğru olmasından dolayı değil, belli bir doğaya sahip olmasından dolayı ne ise o şeydir.[609]

Özetleyecek olursak, Aristoteles'e göre bilgi algıyla başlar. Algıdan tümevarımsal genel ilkeler üretir sonra bunlarda da başka bilgiler elde ederiz. Bu tümevarım yöntemi deneye dayanır.[610] Platon'un etkisindeki gençlik döneminde Aristoteles, bu temel önermelerin anımsamayla kavranıldıklarını düşünmüş ancak daha sonra bu açıklamadan bütünüyle vazgeçmiştir.[611] Ayrıca Aristoteles'e göre tümevarım bir şeyin var olup olmadığı sorunundan ileri geçmez ve açıklayıcı değildir. Açıklama görevi akıl yürütme tarafından yerine getirilir.[612]

1-a-2- Bilim ve Tümellik ilişkisi

Aristoteles, bir yandan algının konusu olan tikel varlıkları, bunların oluşturduğu evreni bilmeyi ve açıklamayı kendine amaç edinirken bir yandan da bilginin ne olduğunu sorgulamış ve bu yolda Platon'un izinden gitmiştir. Platon'a göre gerçek bilgi genel ve tümel kavramlardan oluşur. Kalıcı ve değişmez olmak zorundadır ve onu sanıdan ayıran da bu değişmezliktir. Aristoteles tümel varlıkların

---

[608] A.g.e., 1087a 10-25.
[609] A.g.e., s.367-368, 3 nolu dipnot.
[610] Arda Denkel, a.g.e., s.125.
[611] A.g.e., s.125.
[612] Aristoteles, Metafizik, 992b 34, s.142; ve ilgili dipnot; Birinci Çözümlemeler, 24a1-30, s.12-13; İkinci Çözümlemeler, 81b 5, s.33; 100a 15-100b 20, s.76-77 ;Nikomakhos Ahlâkı, 1139b 26, s.116.

tikel nesnelerden bağımsız olamayacaklarını, kendi başlarında var olamayacaklarını savunur. Onun bilgi kuramı buradan doğan gerilimi gidermeyi hedeflemektedir.[613]

Aristoteles tanımı gereği doğru olması gereken bilgiyi dış dünya ile karşılıklılığı üzerine kurar. Dolayısıyla bilgi olan her şeyin bir nesnel ve dış karşılığı olmak zorundadır. Bir başka deyişle tümel ve değişmez olan bilginin konusu da öyle olmalıdır. Ancak tikel varlık sürekli değişir ve kalıcılıktan yoksundur.

Aristoteles'e göre kanıtlamanın konusu zorunlu olandır ve tanım sadece bilime aittir. Yani tanımı olan şeylerin bilimi olur tanımı olmayan şeylerin bilimi de yoktur. Bu yüzden bireysel duyusal tözlerin ne tanımlarından ne de kanıtlamalarından söz edilebilir. Çünkü ortadan kalkabilen varlıklar, duyumun alanından kaybolduklarında artık bilginin konusu olamazlar. Formlar her ne kadar ruhta varlıklarını sürdürseler de bu varlıkların artık tanımı ve kanıtlaması mümkün olmaz. Bir masa ortadan yok olduğunda masa formu zihinde varlığını devam ettirir ancak o bireysel duyusal masa artı ne olursa olsun yoktur. Dolayısıyla masa formuyla ilgili değilse bile o masayla ilgili bilim de bu durumda yok olmakla karşı karşıya kalacağından bireysel şeylerin bilimi olamaz. Sadece tümelin biliminden söz edilebilir.[614]

Aristoteles'e göre genel bir yasayla ilgili olarak bu yasanın altına düşen tikeller hakkında bir algı olmaksızın bilgi olması söz konusu değildir. Tikeller tamamen gözden kaybedildiğinde artık bununla ilgili gerçek bir bilgiden söz edilemez.[615] Çünkü öncüller sadece tümel terimlere tatbik edilebilir, tekil terimlere tatbik edilemez. Duyulur fertler yüklem olamadıklarından "Bütün Kallias'lar insandır" gibi bir önerme olmaz. Zira Aristoteles terimlerle sınıflar arasında bağ kurar.[616]

Duyusal bireysel tözler bir maddeye sahiptir ve maddenin doğası ise olmak

---

[613] Arda Denkel,a.g.e., s. 124; Barrıngton Jones, Individuals in Aristotle's Categories, Phronesis, 17 (1972),s. 110; Edward Halper, Letter to the Editor: Form and Reason: Essays in Metaphysics Phronesis, Vol. 40, No. 1 (1995), s.146;, J. E. Hare, Aristotle and the Definition of Natural Things , Phronesis, 24 (1979), s.168; Phılıp Merlan, Aristotle, Met A 6, 987b20-25 and Plotinus, Enn V 4, 2, 8-9 , Phronesis, 9,(1964),s. 47.

[614] Aristoteles, Metafizik ,1039b 27-1040a 6, s.363-364; Birinci Çözümlemeler, 67a 39, s.213; , İkinci Çözümlemeler, 74b 32, s.18.

[615] David Ross, a.g.e., s.201. Theodore Scaltsas, Substances and Universals in Aristotle's Metaphysics, Cornell University, New York, 1994, s. 46.

[616] İsmail Köz, Aristoteles Mantığı ile Felsefe Bilim İlişkisi, AÜİFD, c.XLIII, 2002, sayı 2, s.362.

veya olmamak imkânıdır. Hatta bundan dolayı duyusal tözler içinde bireysel olanlarının tümü, yok oluşa tabidir. Birey ise sonsuz olan içleminden ötürü tanımlanamaz ve aynı şekilde bilimin konusu da olamaz. Çünkü o, her türlü akılsallık ve belirlenime yabancı olan bir madde içerir.

Ne varki duyusal bireyler tanımlanamamakla birlikte, duyusal sezgi (aisthesis) ile; duyusal maddeden arınmış olan saf formlar ise entelektüel bir sezgi (noesis) ile kavranırlar.[617] Bu somut bir bilgi tarzıdır ve ilkelerin basit şeylerin bilgisi olduğu için bilimden üstündür. Çünkü bir öz olan ve bilfiil var olan her şeyle ilgili olarak yanlış mümkün değildir, yalnızca onların ya bilgisi vardır veya yoktur.[618]

Aristoteles'e göre Platon diyalektiğinin tasarladığı tarzda evrensel ve hatırlamaya dayalı bir bilim olamaz.[619] Çünkü tümelin bilgisi soyut ve belirsiz bir şey değildir. Tümelin bilgisi tüm varlıkların özü ve tanımıyla ilgilidir.[620] Bu yüzden bilim özü itibariyle özel ve bilfiildir. Onun konusu belli bir nesnedir. Konusu tümel ve belirsiz olan belirsiz ve bilkuvve genel bilim ancak özel bilimde ve özel bilimle vardır. Örneğin gramerci A'yı incelerken şu A'yı incelemekte ancak aynı zamanda bu A bir A olduğu için genel olarak A harfini de incelemiş olmaktadır.[621]

Aristotelesçiliğin temel tezlerinden olan türsel formun bireyden ayrılmazlığı, duyumla bilim, tikel ile tümel arasında kökten bir ayrıma engel teşkil eder.[622] Aristoteles için tümellik tözün bir ilineğinden başka bir şey değildir ve gerçek töz bir form olduğundan "bir varsayım olarak sadece tek bir birey var olsa bile öz var olacaktır".[623]

O hâlde duyumun kendisi, konusunun birey değil, somut olana bağlı olan türsel form, tek kelime ile onun fiili olmasından ötürü, bilginin bir başlangıcı olarak ortaya çıkar.[624] Doktor Kallias'ı iyileştirdiğinde aynı zamanda bir insanı iyileştirmektedir. Kallias'ın hastalığına iyi gelen ilaç aynı hastalığı taşıyan

---

[617] Aristoteles, Metafizik, 1036 a 2-8; s.346.
[618] A.g.e., 1051 b 17-33; s.416-417
[619] Aristoteles, Metafizik, 992b 25-993a 2, s.142-143;Mark Gifford, Aristotle on Platonic Recollection and the Paradox of Knowing Universals: "Prior Analytics" B.21 67a8-30, Phronesis, Vol. 44, No. 1 (Feb., 1999), s.10; Y. Masih., Critical History of Western Philosophy, Mottlal Banarsidass Publihers, Reprinted, Delhi, 2002., s.90.
[620] Aristoteles, Metafizik, s. 291, 1 nolu dipnot; s.448, 1 nolu dipnot.
[621] A.g.e., 1087a 16, s.578.
[622] A.g.e., s.367, 3 nolu dipnot.
[623] A.g.e., s. 78, 1 nolu dipnot
[624] A.g.e., s. 367-368, 3 nolu dipnot.

Sokrates'e, Polos'a ve diğer insanlara da –bunun engelleyici başka bir durum söz konusu olmazsa- iyi gelecektir. Şu hâlde doktor, Kallias ile uğraşırken aslında sadece bireysel bir varlıkla uğraşmış olmaz.[625]

Aristoteles akla gelebilecek muhtemel soruları da bu şekilde cevaplayarak gerçek bilimin ancak tümel hakkında olabileceğini ısrarla vurgular. Bu tümel ise tikelden kopuk ayrı başına bir varlık değil tikelin içinde ondan ayrılmayan bir yapıdadır. Bu metafizik tutum Aristoteles fiziğinde çok kesin bir etkide bulunur. Böylece bu fiziğin duyusal nesneleri bu dünyadaki varlıklarla onlardan hareket eden gözlemlere dayanarak açıklayan ve hiçbir aşkın öte dünya fikrine yer vermeyen niteliği bir temel karakter hâline gelmektedir ki bu olgu aynı zamanda Aristoteles'te fizikle metafizik arasındaki ilişkinin de açık bir göstergesidir.

1-a-3- Aristoteles'te Bilim ve Nedensellik

Aristoteles'e göre bir şey hakkındaki bilgi o şeyin nedeni hakkındaki bilgiyle doğru orantılıdır. Bu esas fizikteki dört neden kuramının da metafizik temelidir.

Antik Yunan'da her şeyin bir nedeni olduğuna dair kesin bir kabul vardı ve Aristoteles de bu kanaati paylaşıyordu. Bu ilkeyle yakından ilişkili olarak onlar göre, hiçbir şey yoktan var olamaz ve hiçbir varlık da bütünüyle yok olamazdı. Bunlar Eski Yunan'ın tartışılmayan, doğruluğu apaçık kabul edilen ve her türlü ontolojiye temel yapılan düşünceleriydi.[626]

Fakat burada kastedildiği hâliyle neden Aristoteles'e göre varlığa gelen veya değişen her şeyin bir nedeni olduğu anlamındaydı. Yoksa Ona göre özellikle varlıkların doğaları gereği gösterdikleri davranışlarla ilgili bu söz konusu doğalarından başka bir nedeni araştırmanın anlamı yoktu. Bir şeyi o şey yapan şey ile bir şeyin o şekilde davranmasını sağlayan şey ortak olduğunda doğa kavramına varılmış olunuyor ve bilimsel araştırma örneğin doğayla ilgili fizik araştırma da burada sınırına ulaşmış bulunuyordu. Bundan sonrasıyla ilgili bilimsel bir araştırma da izah da mümkün değildi.[627]

Örneğin taş kuru ve soğuk olduğu için havaya atıldığında tekrar yere düşer.

---

[625] A.g.e., 981b 18, s.78.
[626] Arda Denkel, a.g.e.,, s.13.
[627], Gareth B Matthews., Causes in the 'Phaedo' , Synthese, 79:3 (jun, 1989), s. 589;, R. S. Bluck, 'Hypotheseis' in the 'Phaedo' and Platonic Dialectic , Phronesis, 2,1(1957), s. 21.

Çünkü Aristoteles'e göre soğuk ve kuru cisimlerin merkezi yerdir. Ateş sıcak ve nemli olduğu için göğe yükselir çünkü sıcak ve nemli cisimlerin doğal merkezi göktür. Zira her cisim kendi doğal yerini arar ve ona yönelir. Burası aynı zamanda analizin ilk sınırıdır. Çünkü sıcak ve nemli cisimlerin neden göğe yükseldiklerini veya kuru ve soğuk cisimlerin neden yeri merkez edindikleri hakkında araya engelleyici bir faktör girmemiş olan duyu organlarımızın bize sağladığı bilginin olması dışında bir neden aramak da gerekmez. Zira Aristoteles'e göre her şeyin nedenini araştırmak doğru değildir ve bu, felsefeciden çok sofistlere özgü bir davranıştır.

Aristoteles'e göre daima kesin nedeni bilmeyi amaçlamalıyız. Örneğin bir evin nedeninin bir insan olduğu da bir inşaatçı olduğu da Kallias olduğu da söylenebilir. Fakat en kesin neden inşaatçıdır. Zira inşaatçı bir evi inşaat sanatına sahip olduğu için inşa eder.[628]

Aristoteles'e göre basit doğaların nedenleri hakkındaki araştırma fizik alanına aitken; bunların kendileri hakkındaki araştırma ise metafizik alana aittir ve bu iki araştırmanın yöntemleri de farklıdır. Bu çerçeve de denilebilir ki Aristoteles için fizik, nedenleri ortaya çıkarmaya çalışan tümevarımsal bir yöntemi öne alırken; metafizik kavramsal çözümlemeyi öne alan tümdengelimsel bir yönteme bağlı kalır.[629] Görüleceği üzere bu sınır tayini metafizik tarafından yapılmaktadır her iki disiplin arasındaki ilişkiyi belirleyen bilim olarak metafiziğin fizikteki rolüne de ışık tutmaktadır.

1-a-4- Aristoteles'e Göre Bilim ve Töz İlişkisi

Aristotelesçi bilim anlayışını ele alırken değinmemiz gereken bir nokta da bilimin özel konusunun daima birinci olan, bütün diğer şeylerin kendisine bağımlı oldukları ve adlarını kendisinden aldıkları şey olarak töz olduğudur. Aristoteles'e göre filozofun tözlerin ilke ve nedenlerini kavraması gerekir.[630] Her bilimin konusu ezelî-ebedî olarak var olan veya ekseriya ortaya çıkan olduğundan ilineğin bilimi

---

[628] David Ross, a.g.e., s. 93-94.
[629] Lindsay Judson, (ed.), Aristorle's Physics a Collection of Essays, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 101.
[630] Aristoteles, Metafizik, 1003b 16-18, s.192; D. R. Cousin, Aristotle's Doctrine of Substance Mind, New Series, Vol. 42, No. 167 (Jul., 1933),s. 323.

imkânsızdır. Asıl gerçek anlamda sadece ezelî-ebedî ve zorunlu varlıkların bilimi[631] daha geniş anlamda da çoğu zaman meydana gelen şeylerin bilimi[632] vardır.[633]

Doğası gereği ilineğin bir bilimi söz konusu olamaz. Zira ilinek ne her zaman ne de çoğunlukla meydana gelen bir şey değildir. Bu da onu genel bir yasa içerisinde ele almayı engeller.[634] Bu sebeple bir ilinek olduğu için hareketin biliminden söz edilemez ancak töz olduğu cihetle hareketli varlıkların, hareketli tözlerin biliminden söz edilebilir.

Yalnız bu noktada karşımıza başka bir problem çıkar. Aristoteles bir yandan bireyi, birinci dereceden töz olarak yegâne gerçek olan şey kabul etmekteyken diğer yandan bireyin değil ancak tümelin, her türlü tözsel varlıktan yoksun olan tümelin, kanıtlamacı bilimi olabileceğini savunmaktadır. Ancak töz tümel olamazsa ve bilim de tümelle uğraşıyorsa; nasıl olacak da bilim tözü inceleyecek?[635] Bu durum mantık ile ontoloji, bilgi teorisi ile varlık teorisi, bilimle gerçek arasında kökten bir ayrılık ortaya çıkaracaktır. Gerçek varlık yani töz bireyseldir; bilim ise tümeli konu alır. Eğer bu kabul edilirse bilim var-olmayanı konu edinmiş olmuyor mu? Ya da asıl var olanı konu edinmekten mahrum bırakılmış olmuyor mu? Hayır, çünkü bilfiil bilim, ancak bilfiil gerçekliğin, yani gerçek olan tek şey olan bireyin bilimi olabilir. Tümel ise, içine aldığı bireysel örneklerden ayrı olarak var olmamasından "yani aslında bir bireyler tümeli" olmasından dolayı gerçeklikle bağını koparmamıştır.[636] Ayrıca daha önce ifade edildiği üzere bilim bireyi birey olarak değil ondaki forma yani maddesinden ayrı düşünüldüğünde onu o şey yapan şeye yönelerek incelediğinde bireyi değil yine tümeli konu almış olmaktadır. Doktor, Kallias'ı iyileştirir fakat Kallias olması bakımından değil falan tür ilaçlarla iyileşebilecek bir hastalık formuna sahip bir hasta olması bakımından iyileştirir. Böylece yine form esas olmuş olur. İşte bu form da asla kendi başına ayrı bir yerde bulunmayan ancak ve daima bir bireyde varlığını gösteren bir tümellik taşıdığından bilim tözlerle ilgilenebilmektedir.

Aristoteles'e göre ay-altı dünyasında, zorunlu ve değişmez olanın yerini tutan mükemmel olmayan bir düzen hâkimdir. Dolayısıyla burada her zaman bir

---

[631] Aristoteles, İkinci Çözümlemeler,71b 15, s.10.
[632] Aristoteles, Birinci Çözümlemeler 32b 18, s.49
[633]Aristoteles, Metafizik, 1025a 15-18, s. 289, 2 nolu dipnot; 1064b 30-1065a 5, s. 464.
[634]A.g.e., 1025a 15-18, s.289.
[635] Aristoteles, Metafizik, 1060b 20-22, s.452.
[636] A.g.e., s. 578, 3 nolu dipnot.

rastlantısallık mevzu bahistir. Rastlantı ise ilineği çağrıştırır. Hâlbuki ilineğin bir bilimi söz konusu olamaz. Şu hâlde bilimin kendisine ilke olarak kabul edeceği yer ay-üstü âlemdir ve bu sebeple doğruları arayacağımız yer de gök ve göksel varlıklardır. Göksel varlıkların mükemmel ve zorunlu yapıları bu varlıklara bir üstünlük sağlamaktadır. Onların her türlü araştırmada bir referans noktası olarak karşımıza çıktığı görülür. Bu da yine fizik dâhil bütün bilimsel faaliyete yön veren bir metafizik tavırdır.

1-a-5-Aristoteles Felsefesinde Bilim ve Metod İlişkisi

Aristoteles'e göre bilim ile uğraşırken en önce hangi taleple ortaya çıkmak gerektiğini bilmek gerekir. Çünkü hem bilgiyi hem de bilgiyi elde etme yolunu aynı anda araştırmak mümkün değildir.[637] O hâlde yöntemin bilgisi bilimin kendisinin bilgisinden önce gelmelidir.[638] Zira kazanılmak istenen bilginin kendisine yabancı olan ve bu bilgiden önce gelen bir bilgi olmaksızın hiçbir bilgi edinilemez.[639] Örneğin daha büyük, daha küçük, eşit, doğru, eğri, uzunluk, genişlik, cisim vb.'nin ne olduğu bilinmeden geometri öğrenilemeyeceğinden, evrensel ilkelerin biliminin olması durumunda, bu bilimin daha önceden hiçbir bilgi olmaksızın kazanılması gerekir ki bu da bir kısır döngüdür.[640]

Aristoteles'e göre bu metodun belirlenmesinde dikkat edilecek ilk kriterler şunlardır: 1-Tek bir kavramla ilgili olan konular bir aynı bilimin inceleme alanı içine girerler. Örneğin "tıbbi" kavramı ile ilgili şeyler tek bir bilimin "tıp" biliminin altında incelenir.[641] 2-Aynı şekilde tasdik ve inkârı, başka deyişle sahip olma ve yoksun olmayı da bir ve aynı bilim inceler.[642] 3- Bir olanın çeşitli cinsleri gibi çok olanın farklı türleri de;[643] cins bakımından farklı ve çok olsalar da var olan her şeyin de çeşitli anlamlarda olmakla birlikte bir ve ortak bir şeyden ötürü var olduğu söylendiğinden[644] dolayı; karşıtlar da bir aynı bilim tarafından araştırılır.[645] 4-Aynı

---

[637] Aristoteles, Metafizik, 995a 1-4, s.152.; Abraham Edel, Aristotle and His Philosophy, Transaction Publishers, New Jersey, 1996, s. 30.
[638] Aristoteles, Metafizik, 995a 12, s. 152.
[639] Joan Kung, Aristotle on Thises, Suches and the Third Man Argument, Phronesis, 26 (1981), s.207.
[640] Aristoteles, Metafizik, 992b 23-30, s.142; Nikomakhos Ahlâkı, 1139b 25-31, s.116.
[641] Aristoteles, Metafizik, 1003b 4, s.191.
[642] A.g.e., 1004a 12, s.194.
[643] A.g.e., 1004a 10, s.194
[644] A.g.e., 1061b 13-17, s.455.

bir doğa ile ilgili şeyler de, aralarında bir cins özelliğinin olması zorunlu olmaksızın benzerliğe dayanan ortak niteliklerinden dolayı bir ve aynı bilimin konusunu teşkil ederler.[646] Yine aynı cinse ait olmaksızın kesişme noktaları olarak bir asli benzerliğe dayanan şeyler, aynı bilimin alanına girerler.[647]

Büyük bir bilimler sistematiği kurmuş olmakla birlikte Aristoteles bilimlerin bağımsızlığına vurgu yapmayı da asla ihmal etmez.[648] Ona göre matematikçiler ile doktorlar, biyologlar ile fizikçiler farklı alanlarda çalışır, farklı nesneleri tartışır ve farklı yöntemler izlerler. Disiplinleri nadiren örtüşür.[649] Bu bağlamda metafizik ile fizik aynı varlığı farklı açılardan farklı yöntemlere göre inceler. Her ikisinin de kendisine başlangıç olarak aldığı noktalar farklıdır. Örneğin fizik değişimin gözlemlenmesinden işe başlarken metafizik değişimin gerçekliğinden ve bize değişimin bilgisini veren duyu algımızın güvenilirliğinden hareket eder ve değişimi açıklamaya imkân veren kavramlarımızın tam analizine yönelir. Yani değişimi açıklamaya girişmeden önceki zemini kurar ve sonrasını kontrol eder.[650]

1-b- ARİSTOTELES FELSEFESİNDE FİZİK BİLİMİNİN İMKÂNI

1-b-1- Doğayı ve Hareketli Varlıkları Konu Alan Bilim Olarak Fizik

Aristoteles'e göre doğayı form olarak da madde olarak da incelemek fiziğin görevidir. Ayrıca doğal şeylerle ilgili olarak özü nasıl araştırmamız ve tanımlamamız gerektiği ve maddeden bağımsız olmaması ölçüsünde ruhun incelenmesi de fizik bilginin alanına aittir.[651] Böyle bir inceleme ise hem maddenin bilgisini gerektirir

---

[645] A.g.e., 1004a 20-25, s.195
[646] A.g.e., 1003b 14, s.192.
[647] A.g.e., s. 367-369, 3 nolu dipnot.
[648] Friedrich Solmsen, Aristotle's Syllogism and its Platonic Background The Philosophical Review, Vol. 60, No. 4 (Oct.1951),s. 567; William Cecil Dampier, A History of Science and İts Relations With Philosophy & Religion, The Syndicate Of Cambridge University Press, Reprinted, London, New York, 1971, s. 29; Mıchael T Ferejohn., Aristotle on Focal Meaning and the Unity of Science , Phronesis, 25,(1980), s. 124.
[649] Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.42.
[650] George Boas, Presuppositions of Aristotle's Metaphysics The American Journal of Philology, Vol. 55, No. 1 (1934),s.36-48; William Kneale, Martha Kneale, The Development of Logic, The Paperback Publishing, Oxford, New York, 1992, s.7; Olaf Pedersen, Early Physics and Astronomy A Historical Introduction, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York, 1993, s.28.
[651] Aristoteles, Metafizik, 1025b 18-1026a 9; s.293-295; W. F. R. Hardie, Aristotle's Treatment of the Relation Between the Soul and the Body The Philosophical Quarterly, Vol. 14, No. 54, Plato and Aristotle Number (Jan.1964), s.58.

hem de amacı ve araçları da bu incelemenin içine alır.[652] Fakat Aristoteles bu araştırmanın daha ziyade forma yönelmesi gerektiğini düşünür.[653]

Aristoteles, fizik problemlere bugünkü anlamda bir mekanik, dinamik incelemeden ziyade doğa kavramı çerçevesinde yaklaşır. Hatta Fizik'in ilk iki kitabı özellikle bugün fizik diye adlandırılan bilimden apayrı bir hat üzerinde ilerler. Bu metafizik bir doğa kavrayışının sonucudur.[654] Doğa kavrayışı fiziğin odak noktası olmakla birlikte bu kavrayışı asıl şekillendiren metafiziktir.[655] Onun fiziğinin doğru bir şekilde anlaşılması Platon'un doğa ve bilgi felsefesi kadar hassaten idealar kuramının bilinmesine de bağlıdır.[656] Tam olarak anlaşılması bir metafizik olan idealar teorisine bağlı olan bir fizik elbette metafizikle iç içe olacaktır. Bu bağlamda örneğin değişimin kabulü veya inkârı fizik bilimine imkân veren ama cevabı her hâlükârda metafizik karakter taşıyan bir problemdir ve gerek Platon gerek Aristoteles tarafından metafizik bağlamda ele alınmış fizik araştırmaya temel olmuştur. Bu sebeple Platon önceleri mümkün görmediği doğa bilimini, değişen metafiziği çerçevesinde sonradan mümkün görmüş; bir bilim adamı olarak her zaman doğa araştırmalarına ayrı bir önem veren Aristoteles metafiziğini her aşamada böyle bir doğa bilimine imkân verecek ve çözülmesi fiziğin sınırlarını aşan mevcut ve muhtemel doğa problemlerini cevaplayacak şekilde kurmuştur.[657]

Ancak fizik bağımsız saf formları -ki bunlar Aristoteles'e göre tanrı, göksel küreleri döndüren akıllar ve insan ruhundaki akılsal öğedir- incelemekten kaçınır ve bu incelemeyi metafiziğe bırakır.[658] Yalnız bununla birlikte fizikteki teorilerin metafiziksel bağlamları veya sonuçları vardır.[659] Bu ilişkide asıl açıklayıcılık özelliği gösteren metafiziktir. Fizikteki teoriler metafizik sonuçlara götürmekle birlikte daha ziyade metafizik temeller ve ilkelerle açıklanır ya da metafizik bir tavırla anlamlandırılır.[660]

---

[652] David Ross, a.g.e., s. 92.
[653] Aristoteles, Metafizik,1025b 27, s.294.
[654] Bkz. William Charlton, Aristotle's Physics, Books I and II, Clarendon Press, Oxford,1936, s. IX.
[655] Helen S. Lang, Aristotle's Physics and its Medieval Varieties, State University of New York Press, New York, 1992., s. 22.
[656] Ellen S. Haring, Aristotle's Physical Philosophy, Review of Metaphysics, 15, 2 (1961,Dec.) s.271.
[657] M. F. Burnyeat , De Anima II 5 Phronesis, Vol. 47, No. 1 (2002), 35-36.
[658] Aristoteles, On The Parts Of Animals, 645a 30-36, s. 657.
[659] Michael J. White The Continuous and The Discrete Ancient Physical Theories From A Contamporary Perspective, Oxford University Press, Oxford, New York, 1992, s. 73
[660] Vasilis Politis, Routledge Philosophy Guidebook to Aristotle and The Metaphysics, Routledge

O, hem nesnelerin kendisinden yapıldığı nihai maddeyi hem de onlarda ayırt edilen değişmenin nedenlerini araştırır. Aristoteles'e göre temelde 'doğa üzerine' bir inceleme olduğundan doğa kavrayışı bir anlamda fizik kavrayışını da belirleyecektir.[661] Gerçekten fiziğin araştırdığı tözler hareketli tözler ya da bir başka ifadeyle kendilerinde bir hareket ya da hareketsizlik ilkesi barındırmaları açısından harekete konu olan varlıklardır. Çünkü harekete konu olan bir şey hâli hazırda hareket etmiyor olabilir. Onun fiziğin konu olması hareketi kabul edebilecek olmasındadır. Zira her varlık kuvvesi kapsamında fiiline erişir. Isıtılan ancak ısıtılabilir olandır; kuruyan ancak kuruyabilir olandır. Kısaca fizik, doğa yasalarının tümdengelimsel bir araştırması olmayıp, maddi şeylerin ve onlarda meydana gelen olayların apriori bir incelemesidir.[662]

1-b-2- Evrenin Gerçekliği Araştırılabilirliği ve Açıklanabilirliği Düşüncesinin Fizikteki Etkileri

Aristoteles'te fizik ile metafizik arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın en iyi yollarından biri de evrenin açıklanabilirliğine dair ana tutumu incelemek olacaktır. Zira bu tutum anlaşılacağı üzere fizik biliminden öncedir ve fiziğin inceleme alanın dâhil değildir. Ancak bir problem olarak bunu atlamak fizik açısından birçok problem doğurabilir. Şu hâlde burada da fizik, metafiziğe bağlıdır.

Aristoteles'e göre bizi çevreleyen duyusal âlem gerçek bir âlemdir, bir düzenliliği vardır ve onunla ilgili kesin ve doğru bilgi edinilmesi mümkündür. Aristoteles evrenin bir yanılsamadan ibaret olabileceğine ya da bilimsel bir bilgisinin gayrı kâbil olduğuna dair dile getirilen tezlere de açık biçimde karşı çıkmıştır.

Aslında her şeyi mümkün olduğunca bu dünyadakilerle açıklama arzusu Aristoteles'in kesin metafizik tavrıdır. Hareketsiz ilk hareket ettirici bile her ne kadar evrene aşkın bir varlık olarak düşünülmüş olsa da evrenle daimi bir ilişki hâlindedir ve bu yer yer sanıldığı gibi bu âlemden kopuk değildir. Hareket eden varlıkların nihai arzu nesnesi en yüksek bir form olarak her an varlığını hissettirir ve Aristoteles sisteminde böyle bir hareket ettiriciye duyulan ihtiyaç tam olarak da bu sistemsel gerekliliktir. Bu hareket ettirici hareketi mutlak bir irade ile kendi

---

Publishers, New York, 2004, s.50.
[661] David Ross, a.g.e., s.84
[662] A.g.e., s. 185.

inisiyatifiyle başlatmamıştır. Onun yapısı varlıkların kendisine yönelmesini varlıkların doğası da ona yönelmeyi intac eder. Böyle olunca hareketsiz ilk hareket ettirici âlemdeki hareketi bir emirle başlatmış ve kenara çekilmiş değildir çünkü hareketi bizatihi o başlatmamıştır. O hareketin yalnızca ilk nedenidir ve en yüksek form olarak son gayesidir ve Aristoteles felsefesinde hemen hemen bunun dışında bir görev ifa etmeyen bir 'sistem elemanı'dır. Dolayısıyla aşkın ilk muharrik düşüncesi Aristoteles metafiziğinin ya da fiziğinin bu dünya dışında bir kaynakla açıklandığı anlamına gelmez. Gerçekte bir aşkınlık ancak var oluşunu kaynağını bir başka yüce varlıktan almış olmak durumunda gerçekleşebilirdi ancak Aristoteles ilk muharrike hareketi başlatmaktan daha yüce bir işe örneğin oluşu halk etmeye kapı açacak bir bağlamda ele almaz. Zira oluş ve değişim evrenin kendisi gibi ezelîdir.[663]

Şu hâlde aşkın bir ilk neden ve onun mükemmel iyiliği tek tek varlıklardan ziyade evrenin tümü için genel geçer bir harekete başlama nedenidir ve bu yüzden fiziksel açıklamada daima gözükse de sistemin en başında ve en sonunda oluşu değil ama değişimi garanti altına alan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Aristoteles'e göre bu dünya gerçektir ve bu dünya ile ilgili ve ilişkili kavram ve ilkelerle açıklanabilir. Âlemin gerçekliğini inkâr etmek hem düşüncede hem de uygulamada birçok problem doğurur ve zaten bu inkârı tutarlı bir şekilde sürdürmek de mümkün değildir.

Buna göre duyusal dünyadaki değişimden hareketle bilginin inkârına varmaktansa göksel dünyadaki hareketsizliği göz önünde tutmak yani değişen şeyler yanında değişmeyen şeyler olduğunu da hesaba katarak bilimi bunlara göre ayarlamak ve böylece genel ve değişmez ilkelere varmak hem bilgiyi inkâr etme zahmetinden bizi kurtarır hem de netice itibariyle daha doğru olur.[664] Aslında Aristoteles'in bu vurgusu biraz da değişimi bir problem olarak bile ele almaya izin vermeyen Parmenides (MÖ 6. yy) ve Elea Okulu temsilcilerine karşı itirazının neticesidir. Gerçekten de Parmenides'in değişimi ve oluşu inkâr den güçlü tezleri sonraki dönemde hem fizik hem de metafizikte çok büyük bir etki yapmış Aristoteles başta olmak üzere birçok filozof bu çıkmazdan kurtulmanın yollarını aramıştır.

Hatırlanacağı üzere Eski Yunanlılar, algıda görünen dünyayı öncelikle algıda

---

[663] David J. Furley, The Greek Cosmologists, Cambridge University Press, Cambridge, 1997., s. 6.
[664] Aristoteles, Metafizik, 1010a 27-32, s.221.

göründüğü biçimiyle anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardı.[665] Ancak bu genel tutum zamanla buna karşı çıkan düşünürlerce eleştirilmişti. Söz gelimi Parmenides'e göre varlık, meydana gelmiş veya ortadan kalkan bir şey olamazdı. [666] Sürekli, değişmez, hareketsiz olmalı bir küre gibi sınırlı ya da sonlu olmalıydı. İşte bu gerçeklikti ve duyu tarafından değil akıl tarafından kavranılabilecek bir şeydi.

Parmenides'in algı verisini tümüyle reddeden aşırı akılcı tutumu kendisini algıyla ters düşen sonuçlara ulaştırmış; ancak eleştirel başarısı ve güçlü akıl yürütme yöntemi kendisinden sonra gelen hiçbir 5.yy. filozofunun onu görmezden gelmesine izin vermemiş, Parmenides ulaştığı sonuçları benimsemeyenler için bile bir çıkış noktası olmuştur.[667]

Aslında Parmenides'in etkisi eski Yunan düşüncesi için kökleri farklı kaynaklarla beslenmiş[668] ve kesin olarak kabul edilmiş üç ilkenin aynı anda doğru olamayacağını göstermesinden kaynaklanıyordu.[669] O, bu üç temel ilkeyi, dolaylı ya da dolaysız, değişimle ilgili araştırmaların temeline almıştı. Buna göre; 1-Yoktan hiçbir şey var olamaz, var olan her şey de bütünüyle yok olamaz. 2- Değişim bir niteliğin yitirilmesi, bir başkasının kazanılmasıdır. 3- Nitelik ve nesne ayrımsızdır. İşte Parmenides bu üç varsayımdan ilk ikisinin, üstü örtük olarak kabul ettiği üçüncü varsayımla bir arada doğru olamayacaklarını ortaya koymuş ve bu kuramın aklî gücü karşısında deneye aykırı da olsa değişim olgusunu reddetmiştir. Çünkü değişim varsa bu bir nitelik kazanmak olacak; nitelik ile nesne aynı sayıldığından bu da bir yeni nesne anlamına gelecektir. Oysa yoktan bir şey var olamayacağı için bu mümkün

---

[665] Chester G. Starr A history of The Ancient World, Oxford University Press, Oxford, 1991, s. 348.

[666] J. M. E. Moravcsik, Plato and Platonism, Blackwell Publishing, Massachussetts, 2000., s. 56; W. Windelband, History of Ancient Philosophy, trans. By Herbert Ernst Cushman, Dover Publications, 1899, s.257, Jonathan Barnes, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, s.41-42. s. XV

[667] Geoffrey Stephen Kirk, John Earle Raven, Malcolm Schofield, The Presocratic Philosophers A Critical History With A Selection of Texts, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.241; Arda Denkel, a.g.e.,, s.42. ,

[668] Sarah B. Pomeroy, Ancient Greece A Political Social And Cultural History, Oxford University Press, Oxford, 1999, s.427.

[669] John Burnet, Early Greek Philosophy, Elibron Classics Series, 2005, s. 2, Jacob Klein, Greek Mathematical Thought and The Origin of Algebra, Dower Publications, New York, 1992., s. 61. , Marshall Clagett, Greek Science in Antiquity, Dower Publications, New York, 2001., s. 21. John M. Steele, Observations and Predictions of Eclipse Times by Early Astronomers, Kluwer Academic Publishers, Norwell, 2000., s.85. David C. Lindberg, The Beginnings of Western Science, The University of Chicago Press, 2007., s. 25. A. A. Long, The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 1999., s. 2.

değildir.[670]

Şimdi geriye iki seçenek kalıyordu: Ya deneyin sağladığı verileri yok sayıp değişimi kabul etmemek ya da bu ön varsayımların doğruluğunu gözden geçirmek. Değişimin inkârı ya da kabulü iki ve üçüncü ilkelerin bir sonucu olarak alınabileceğinden asıl ilgi bu sonunculara yönelmiş ve ikinci ilkenin yıkılmasından Anaksagoras ve Aristoteles gibi potansiyellik öğretisini barındıran felsefelere; üçüncü ilkeden vazgeçilmesi ise Demokritos türü atomcu açıklamalara ön ayak olmuştur.[671]

Sokrates öncesi felsefenin üçüncü evresi en iyi şekilde Parmenides'in tutumuna bir tepki olarak anlaşılabilir. Eğer çeşitli şekillerde Parmenides'in kanıtlarını doğrulamaya çalışan Elealılar haklılarsa bilim imkânsızdır. Bu dönemin üç önemli filozofu olan Empedokles, Anaksagoras ve Demokritos bu çerçevede değişimi ve bu dünyaya ilişkin bilimi kurtarmaya çalışmıştır.[672]

Aristoteles'e göre Elealılar tözün bir olduğu noktasında hassas ve ısrarlı idiler ve hatalarının temelini de bu ısrarları oluşturmuştur. Ne varki tözün birliğini koruma talebi Elealılar tarafından uzlaştırılamamış ve Elea Okulu Aristoteles'e göre olayları Bütün'ün mantıksal birliğine feda etmiştir.[673] Aristoteles Parmenides'in var olmayan konusunda öne sürdüğü tezlerin onun ardından gelenleri korkutup sindirerek hakiki genesis konusundan uzaklaştırdığını ve tüm olagelişi ya niteliksel değişmeye (alloiosis) indirgemeye ya da sadece bileşen ögeler etrafında döndürüp dolaştırmalarına yol açtığını düşünüyordu.[674] Bu sebeple temeli Parmenides kaynaklı bu problemin yani değişimin gerçekliği ve biliminin olabilirliği meselesine asıl çözümlemesini bir kısmını metafizikte ve mantık yasalarının tahlilinde bir bölümünü ise göksel dünyada yüzyıllardır değişmeden ancak belli bir standart harekette bulunan varlıklara dayandırdığı fizikte ortaya koyduğu gerçeklik vurgusu ağır basan iki aşamada tamamlamıştır. Bu toplam çözümün ikili yapısı tam olarak da bizim açıklığa kavuşturmak istediğimiz şekilde fizik metafizik ilişkisinin bir tezahürü olarak anlaşılmalıdır.

---

[670] Arda Denkel, a.g.e.,, s.44.
[671] A.g.e., s.45.
[672] Jonathan Barnes, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, s.43.
[673] Aristoteles, Metafizik, s.94, 3 nolu dipnot.
[674] Aristoteles, Fizik, 187a s.21-23

Aslında Parmenides çıkmazının dolaylı bir çözümüne Platon da kafa yormuştu. Platon bunu yaparken bir yandan Parmenides'in değişimin mümkün olmadığı tezini değişmeyen idealar ile korurken diğer yandan bireysel duyusal varlıkların değiştiğini kabul etmişti. Onu bu noktada daha önemli kılan unsur ise nitelik taşımayı sadece 5.yy doğa filozofları gibi gözlemlemekle yetinmeyip aynı zamanda açıklamaya çalışması olmuştur. Platon böylece meseleyi bir adım daha ileriye götürmüş oluyordu.[675]

İşte Aristoteles bu girişimin izinden ama bu teoriye yaptığı eleştirilerle ilerlemiştir. Ona göre Platon'un öğretisi değişmenin imkânını da nedenini de tutarlı bir şekilde açıklamayı başaramamıştır.[676] Hâlbuki bilgelik en kesin nedenleri bilmek anlamına geldiğinden Platon felsefesi bilgelik olarak eksik bir felsefedir. Ona göre Platon, duyusal şeylerin tözlerini açıklamak isterken ikinci bir tür töz ortaya atmış ve aslında bir araç olan matematiğe bütün felsefeyi zebûn etmiştir.[677]

Aristoteles'e göre deneyde bize verilen dünya birbirleri üzerinde etki ve tepkide bulunan somut bireysel nesnelerin dünyasıdır. Bu nesneleri gözlemlerken birçok bireyde ortak olan özelliklerin farkına varırız. Bu özellikler Aristoteles için bireylerin kendileri kadar gerçek ve nesneldir. Platon'un ideaları nasıl zihnin eseri değillerse, bunlar da Aristoteles için asla zihnin bir eseri olmaktan ibaret değildirler. Platon'un yaptığı gibi ayrı ve bağımsız bir varlığa sahip bir tümeller dünyasını kabul etmek ve değişmeler dünyası olan bu dünyayı bunlara göre açıklamaya çalışmak ona göre beyhûde bir çabadır.[678] Böylece Aristoteles'in realizmi idealizmin karşısında bir anlam taşımaktadır.[679]

Bu durumda 'bilim adamı' Aristoteles'in başlıca arzusu tabiî olarak her aşamada doğabilecek bütün problemleri kavramsal açıdan karşılayabilen bir metafizik destek sayesinde görünüşle çelişmeyen ve kendi içerisinde tutarsızlığa

---

[675] Arda Denkel, a.g.e.,, s.90.
[676] Giovanni Reale, John R. Catan, The Concept of First Philosophy and The Unity of the Metaphysics of Aristotle, Princeton University Press, Princeton, 1999, s. 1; Raphael Demos, The Fundamental Conceptions of Plato's Metaphysics The Journal of Philosophy, Vol. 32, No. 21 (Oct. 10, 1935), s. 561; Fahreddin Olguner, Batı ve İslâm Dünyasında Farabi'nin Timaios'u, Selçuk Ünv. İl. Fak. Yay., Konya 1990, s. VII.
[677] Aristoteles, Metafizik, 992a 24-31, s. 138-139.
[678] David Ross, a.g.e.,, s.186.
[679], C. J. F. Wılliıams, Aristotle and Copernican Revolutions, Phronesis, 36 (1991),s.305.

düşmeyen bir doğa açıklaması kurmaya yönelmiştir.[680] Bu ise deney verisini metafizik bir çerçevede alan bir fizik demektir.[681]

1-b-3- Duyu Algısının Güvenilirliği ve Görünüşün Gerçekliği Düşüncesinin Fizikteki Etkileri

Aristoteles'te fizik metafizik ilişkisinin derin bağının bir diğer göstergesi de bilginin ilk alıcısı olarak duyu algısının gerçeği yakalamamıza izin verip vermediğine dair tartışmada kendini belli eder. Bu mesele evrenin gerçekliği problemiyle birtakım yakınlıklar içerir ve dolayısıyla temellendirilmesi de bazı benzer adımları izleyebilir. Bunlarla ilgili olanlarını bir önceki bölümde ele aldığımızdan burada problemin daha büyük bir izafilik taşıyan ikinci yanına yani duyularımıza güvenip güvenemeyeceğimizle ilgili problemlere ağırlık vereceğiz. Görüldüğü üzere bu da tam anlamıyla her şeyin en kesin ilkelerine yönelen metafizik bir incelemedir ve fizik bilimi ancak bu tahlillerin açtığı yolda ilerleyebilir. Bu gün bu tartışmalar psikolojiden felsefeye farklı disiplinlere dağılmış bir şekilde ele alınmakta fakat her hâlükârda bunların bugünkü fizik bilimi ile hiçbir ilgisinin olmadığı düşünülmektedir. İstatiksel hesaplamalar, sayılar, tablolar içerisinde arka arkaya sağlana veri akışı bu tür sorgulamaları bilim alanından çıkarmıştır. Hâlbuki problem sadece kılık değiştirmiş algının güvenilirliği meselesi yerini bilim denen şeyin tümden evreni algılamamızdaki rolü tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda başka bir sürü problematikten söz edilebilir. Ancak tezimizin direkt konusu olmayan bu meseleleri bir tarafa bırakalım ve şunu ifade etmekle yetinelim; şu hâlde bilimden önce bilime temel sağlayan unsurlarla ilgili bir tartışma daima olmuştur. İşte Antik Yunan'da da duyu algısının güvenilirliği ile ilgili problemler oldukça güçlüydü ve bunlar, her türlü olumsallıktan uzak kanıtlanmış kesin doğrular bütününden mürekkep bir bilim kurma arzusundaki Aristoteles tarafından da görmezden gelinemezdi.

Aristoteles'e göre aynı zamanda aynı nesneyi konu olarak alan duyulardan hiçbiri bize bu nesnenin hem şöyle olduğunu, hem de öyle olmadığını söylemez,

---

[680]Edward Halper, Aristotle on Knowledge of Nature, Review of Metaphysics,37, 4 (1984:June), s. 811-813.

[681] Bkz. David Furley, (ed.), From Aristotle to Augustine, Routledge History Of Philosophy, Routledge, London and New York, 1999, s.9 ; Josep Puig Montada, Aristotle and Averroes on "Coming-to-Be and Passing-Away Oriens, Vol. 35 (1996), s. 2,7.

hatta bir duyu farklı zamanlarda bile, hiç olmazsa nitelikle ilgili olarak, kendi kendisiyle çelişemezdi.[682] Ona göre görünüş denilen şey de gerçeğin ta kendisini oluşturuyordu.[683] Bu sayede her türlü bilim de mümkün olmaktaydı.

Şu hâlde Aristoteles'e göre duyu algısı bilginin nihai kaynağı olmaktadır ve Aristoteles bu anlamda tam bir ampiristtir. O, gerçekliği kavramak için kullandığımız kavramların nihai olarak duyu algısından türetildiğine ve gerçeklik kavrayışımızı da kapsayan bilimin ya da bilginin nihai olarak duyu algısal temeller üstünde yükseldiğini düşünmektedir. Gerçekten de Aristoteles algılama hakkındaki kuşkucu tereddütleri fazla ciddiye almamıştır, genelleme hakkındaki kuşkucu tereddütleri ise hiç ciddiye almamıştır.[684] Kendisi bu tarz problemleri bir an önce asıl konuya gelmek istercesine cevaplayarak bunların çoğunu neredeyse üzerinde durmaya gerek olmadığı hâlde sistemde bir açık bırakmamak arzusuyla ele almış gibi davranır. Onun asıl uğraşmak istediği bu dünyayı ve içindekileri açıklamaktır onların var olup olmadıklarını sorgulamak değil. Bu ise sadece Aristoteles'in değil hemen bütün filozofların bir tarafında yer aldığı sürüp gidecek bir problematiğin odağında yer alan bütün sonuçları neredeyse bilim ve bilgiyle olan ve bu arada bir bilim olarak fiziği de gözden uzak tutmayan tam anlamıyla metafizik bir problemdir.

1-c- ARİSTOTELESÇİ BİLİMLER TASNİFİNDE FİZİK VE METAFİZİĞİN YERİ

Aristoteles felsefesinde bilimi ve dolayısıyla fizik bilimini mümkün ve anlamlı kılan ilk dayanaklara değindik. Böylece fizik araştırmanın metafizik çözümlemeye olan ihtiyacı tebârüz ettiği gibi fiziğin de metafizik problemlerin başlıca veri kaynağı olduğu ve Aristoteles'in fizik bilimiyle uğraşmasının anlamı netlik kazandı. Şimdi de Aristoteles bilimler tasnifinde kendisinin bir bilim olarak fiziğe ve metafiziğe verdiği yere işaret etmek doğru olacaktır.

Aristoteles bilimleri açık ve sistematik bir şekilde tasnif etmemiş bununla birlikte birbirlerinden biraz farklı da olsa *Metafizik*, *Eudemous'a Etik*, *Topikler* ve *Nikamokhos'a Etik*'te bu konuya işaret etmiştir. Ancak bu meselenin ayrıntılı incelenmesi *Metafizik* VI-I ve IX-7'de yer almaktadır. Bütün bunlar bir araya

---

[682] Aristoteles, Metafizik,1010b 16-29, s. 222-223.
[683] Arda Denkel, a.g.e.,, s.82.
[684] Jonathan Barnes, Aristoteles, Düşüncenin Ustaları, s. 88-91.

getirildiğinde Aristoteles'in bilimler tasnifi anlaşılabilir.[685] Buna göre Aristoteles bilimleri varlıkların bölünmesine uygun olarak[686] ve konuların ontolojik değerine göre tasnif etmektedir.[687]Ona göre farklı töz türleri farklı bilimler tarafından incelenecektir.[688]

Aristoteles'e göre tikellerin tam ve gerçeğe uygun bilgisi için bilim kadar algı ve sezgisel düşünce de gereklidir. Metafiziğin gerçek konusu olan varlık üzerine spekülasyonlar, doğa bilimlerinin, fizik ve psikolojinin teşekkülünde doğruluklarını göstermiş olan kavramlardan başka kavramlara başvurmayacaklardır.[689] Aristoteles bu çerçevede büyük bir desen oluşturup sonra da boşlukları her biri kararlaştırılmış konumuna sıkıca ve sıkça oturacak biçimde doldurmaktadır denemez. O, belki daha ziyade, yöntem olsun kavram olsun bütün bunları zaman zaman ve konudan konuya, özel sorunlara uymak için özel olarak biçe biçe değiştirmektedir.[690]

Aristoteles, en önce bilgiyi kendisi için isteyen teorik (teoretik-nazarî), bilgiyi bir eylemin rehberi olarak isteyen pratik (amelî) ve bilgiyi yararlı ve güzel bir şey yapmak için isteyen poetik (üretken, intacî) bilimler olmak üzere üçe ayırır.[691] Aristoteles'in bu tasnifi maksat ve mevzu (konu/cins) açısından da bir ayrımı içermektedir. Bu çerçevede teorik- diğer adıyla teoretik[692]- bilginin maksadı kesin bilgiye (ispatlı bilgi, burhanî bilgi, yakînî bilgi) amelî olanınki bir eyleme, üretici bilgininkiyse belirli bir ürüne ulaşmak iken; teorik bilginin konusu küllî, ebedî ve zorunludur dolayısıyla nesnel ve bilen öznelerden bağımsızdır. Amelî bilginin konusu zatı itibariyle amaçlanan eylem; üretici bilginin konusu ise amacı kendi dışında olması itibariyle eylemdir. Dolayısıyla bu iki bilgi çeşidi insana bağlıdır ve değişen durumlara ilişkin olduklarından mutlak anlamda küllî, ebedî ve zorunlu

---

[685] İhsan Fazlıoğlu, a.g.e., s.98.
[686] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 338 a 14, s.155.
[687] Aristoteles, Metafizik, s.296 4 nolu dipnot.; Deborah K. W. Modrak, Aristotle's Theory of Language and Meaning, Cambridge University Press, London, New York, 2001, s.115.
[688] Aristoteles, Metafizik, 1059a 28, s.447; George Kimball Plochmann, Nature and the Living Thing in Aristotle's Biology Journal of the History of Ideas, Vol. 14, No. 2 (Apr., 1953), s. 170.
[689] Aristoteles, Metafizik, s.153, 1 nolu dipnot.
[690] Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.61-62; Arda Denkel, a.g.e., s. 247.
[691] David Ross, Aristoteles, s.83. ; Teoman Duralı, Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu, Çantay Kitabevi, İst. 1995, s. 120.
[692] Kaynaklarda teorik, teoretik ve nazarî olarak belirtilen bu bilim için biz de yeri geldikçe her üç isimlendirmeyi de kullandık. Aynı şekilde poetik bilimler için bazen bu ismi bazen üretken bilimler ismini; pratik bilimler için de hem bunu hem de bazen amelî bilimler isimlendirmelerini kullandık.

değildirler.[693] Özetle "teorik bilginin konusu zorunlu, genel ve cevherî iken amelî ve üretici bilginin konusunun belirli bir tabiatı yoktur; çünkü tamamen insana bağlıdırlar."[694]

Üretici bilimler şeylerin yapımıyla ilgili olan çiftçilik, sanat ve mühendislik, eseri ev olan mimarlık gibi bilimler ve sanatlar iken amelî-uygulamalı bilim insanın farklı şartlardaki davranışlarıyla ilgilidir ki etik, politika veya musiki icrası bu türden bilimlerdir.[695] Bilgi üretim ya da eylem değil kısaca gerçek olduğunda teoriktir ve teorik bilimler ise kendi aralarında teoloji (ya da metafizik)[696], fizik ve matematik olarak üçe ayrılır.[697]

Aristoteles'e göre ister ahlâk, ister ekonomi isterse politika veya mimari söz konusu olsun, eylemin bilimi, yani eylemi yeni bir şey meydana getirmeye yönelen poetik ya da kendine dönük olan pratik bilimler, gerçekte bir basiretten (phronesis) ibarettir. Bu ise asıl anlamında bir bilim bile değildir, hatta daha ziyade bir disiplindir. Teoretik bilim ise bambaşka bir şeydir. O, doğrunun incelenmesi temaşa edilmesidir, bilfiil bilimdir. O, her türlü faydacı veya pratik amaçtan bağımsız olan hasbi düşünmedir. Bu düşüncenin eriştiği nokta sezgisel bilgidir, salt düşüncenin işlemidir. O bilgeliktir, geniş anlamında felsefedir, en mükemmel bilimdir. O, yaklaşık bir sonuca değil kesinliğe ve mutlak bilgiye erişmeyi ister.[698]

Fizik bağımsız bir var oluşu olan, ama değişmez olmayan şeyleri (yani kendilerinde bir hareket ve hareketsizlik kaynağı olan 'doğal cisimleri'); matematik değişmez olan ama bağımsız bir varlığı olmayan şeyleri (yani sayılar ve geometrik cisimleri); teoloji ise hem bağımsız bir varlığı olan hem de değişmez olan şeyleri (yani maddeyle ilişkisi olmayan tözleri) inceler.[699]

---

[693] İhsan Fazlıoğlu, a.g.e.,, s.98.
[694] A.g.e., s.99.
[695] Aristoteles, Metafizik, s.294 1 nolu dipnot; Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.42.
[696] David Ross, a.g.e.,, s.83.
[697] David Ross, Aristoteles, s.83; İhsan Fazlıoğlu, a.g.e., s.99; Jonathan Barnes, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, s.42. Her ne kadar bu ayrımda Metafiziğe de yer verilmemiş gibi gözükse de teolojinin metafiziğe verilen nihai isim olarak metafiziği de kapsayacak şekilde ele alındığını ve zaten metafizik teriminin Aristoteles tarafından kullanılmamış olduğunu hatırlamak yeterli olacaktır. Biz de buna uygun olarak çalışmamız boyunca ilk felsefe, metafizik ve teoloji isimlerini birbirine muadil anlamlarda kullandık
[698] Aristoteles, Metafizik, s.83, 3 nolu dipnot; Chung-Hwan Chen, On Aristotle's 'Metaphysics' K 7 1064 a 29 , Phronesis, 6 (1961), s. 55.
[699] Aristoteles, Metafizik, 1025b 18-1026a 19; s.293-296; Stephen Gaukroger, Aristotle on Intelligible Matter, Phronesis, 25 (1980), s. 187,192,195.

Aristoteles'e göre matematik teoretik bir bilimdir çünkü değişmez olan ama bağımsız bir varlığı olmayan şeyleri duyusal türden niteliklerinden soyutlayarak inceler.[700] Fizik de aynı şekilde ne pratik, ne de prodüktif değil teoretik bir bilimdir.[701] Aristoteles, fiziğin incelediği konuların da matematiğinkiler gibi yüzeylere, hacimlere ve doğrulara ve noktalara sahip olduğunu ancak matematiğin bu cisimleri gerçekte incelese bile fiziksel bir cismin sınırları olarak incelemediğini ifade eder. Fiziksel cisimlerden ayrılamamakla birlikte matematiğin ele aldığı şeyler hareketten soyutlanarak incelenir.[702] Örneğin "eğri burunlu" belli bir fiziksel nesnenin-burnun- yalnızca belli bir niteliği olarak tanımlanırken; eğri böyle bir gönderme yapmaksızın tanımlanır.[703]

Genel olarak teoretik bilimler pratik ve poetik bilimlerden üstün oldukları gibi teoretik bilimler içerisinde de bilgelik, ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisi olarak metafizik Aristoteles'e göre en üstün bilgidir.[704] Ancak Aristoteles'in pratikte fizik ile metafizik arasındaki ayrımı kesin bir biçimde devam ettirdiği söylenemez. Doğa bilimleri aslında metafiziğe güzel bir giriş olarak görülür.[705] Hatta bu fizik daha ziyade bir doğa metafiziğidir. [706]

Öğretilebilme, hasbi araştırma gibi özellikler de daha ziyade genel olarak bilime uygun düşmekle birlikte sophia, her zaman ilk ilkelerin ve ilk nedenlerin bilgisi olarak tanrısal nitelikli bir şeydir.[707] Özü itibariyle nedenleri araştırma olmasından dolayı, bütün bu etkinlik biçimlerini aşan bilgelik, onların tümünden daha üstündür. Nedenler, genel olarak bütünlüğü bakımından ele alınan gerçeği açıkladıklarından ilk felsefe her bilimin özel alanlarının kendilerine dayandığı nedenleri içine alır ve bu nedenler sayesinde tüm eylemimizi yönetir. Var olanın belli bir parçasını göz önüne alan özel bilimler ancak nedenlerini daha yukarıya çıkararak ortaya çıkarmak mümkün olan verilere kadar gittikleri halde, ilk felsefenin konusu,

---

[700] Aristoteles, Metafizik, 1061a 30-32, s.454.
[701] A.g.e., 1025b 18-1026a 9; s.293-295.
[702] David Ross, a.g.e., s. 89.
[703] Aristoteles, Metafizik,1025b 30-1026a 10, David Ross, a.g.e., s. 90.
[704] Aristoteles, Metafizik, 981b 26-982a 1, s. 80-81, Nikomakhos'a Etik, 1139b 14, s.116; 1140b 8-20, s.118.
[705] Bkz. Giovanni Reale, A History of Ancient Philosophy The systems of the Hellenistic Age, State University of New York Press, New York 1985., s. 88.
[706] David Ross, a.g.e., s. 185., Otfried Höffe, Aristotle, State University of New York Press, New York, 2003, s. 69; George Boas, Presuppositions of Aristotle's Metaphysics The American Journal of Philology, Vol. 55, No. 1 (1934), s.24.
[707] Aristoteles, Metafizik, s.80, 2 nolu dipnot.

her varlığın en son, nihai nedenleri, var olanın belirleyici koşullarıdır. O halde o daha büyük bir genelliğe erişmektedir. [708]

Bütün bilimler, dikkatlerini belli bir nesne, belli bir cins üzerinde yoğunlaştırırlar ve bu nesne ile meşgul olurlar. Onlar özü hareket noktası alarak, ya duyuların yardımıyla açıklığa kavuştururlar veya başka bir kısmının yaptığı gibi onu bir hipotez olarak vaz ederler. Sonra da daha çok veya daha az kesin bir biçimde ele aldıkları özel cinsin özsel niteliklerini kanıtlarlar. Yani tözün veya özün bir kanıtlamasını değil sadece onun başka bir biçimde sergilenmesini verirler.[709] Ancak metafizik böyle değildir. Metafizik bütün bu bilimlerin temel kavramlarını ve yöntemlerini de analiz eder.[710]

Bütün bilimler için zorunlu olan aksiyomlar varlıkların tümü hakkında geçerlidirler ve dolayısıyla onların incelenmesi de metafiziğin alanına girer. Nitekim kendilerinin doğanın bütününü ve genel olarak varlığı inceleyen biricik kişiler olduklarını düşünmekte olan bazı doğa filozofları hariç özel bilimlerden herhangi biri ile uğraşan insanlardan hiçbiri, örneğin ne aritmetikçi, ne de geometrici, aksiyomların doğruluk veya yanlışlığı üzerinde herhangi bir şey söylemek çabasına girmemiştir. Ancak doğa, varlığın sadece özel bir cinsi olduğundan bu doğruların incelenmesi de tümeli ve birinci dereceden tözü inceleyen kişiye ait olacaktır. Doğru üzerine tartışmalarında önermelerin hangi koşullarda doğru kabul edilmeleri gerektiğini ve dolayısıyla kıyasın ilkelerini inceleme de filozofun, yani her türlü tözün doğasını inceleyen adamın çalışma alanına ait olduğu açıktır.[711]

Aksiyomların evrensellikleri, varlık kavramının bir analizinden ibaret olmalarından ileri gelir. İnsanın, örneğin, hayvan olmasından, ölümlü olduğu sonucuna geçilir çünkü insan eğer hayvan olup da ölümlü olmazsa bu onun aynı zamanda hem bir şey olması, hem de olmaması anlamına gelecektir. O halde aksiyomlar bütün bilimlerle ilgili olarak aynıdırlar. Yalnız her aksiyom, söz konusu bilimin konusunu teşkil eden cinsin sınırları dâhilindedir, örneğin aritmetik,

---

[708] Aristoteles, Metafizik, s.81, 1nolu dipnot; Isaac Husik, Averroes on the Metaphysics of Aristotle The Philosophical Review, Vol. 18, No. 4 (Jul., 1909), s. 420.
[709] Aristoteles, Metafizik,1025b 1-15, s.291-292., Mary Louise Gill, Pierre Pellegrin, A companion to Ancient Philosophy, Blackwell Publishing, Oxford, 2006., s. 270.
[710] Mary Louise Gill, Aristotle's Metaphysics Reconsidered, Journal Of The History Of Philosophy, vol.43, no.3, (2005), s. 226.
[711] Aristoteles, Metafizik,1005a 20-1005b 5, s. 199-200.

aksiyomları sayılar; geometri büyüklükler hakkında geçerli olmaları bakımından ele alır.[712]

Aristoteles'e göre doğa bilimlerindeki zorunluluk ve rasyonelleştirme diğer teorik bilimler olan matematik ve metafiziktekinden farklıdır. Çünkü onlarda hareket noktası 'olan' iken doğa felsefesinde 'olacak olan'dır.[713] Yine her şeyde matematiğin kesinliğini aramamak gerekir. Matematik kesinlik sadece maddesi olmayan varlıklar söz konusu olduğunda istenmelidir. Doğanın tümü madde içerdiğinden doğa biliminin yöntemi de matematiğin yönteminden farklı olacaktır.[714]

Aristoteles'e göre duyularda en uzak olan en yüksek ölçüde tümel olanın ve bu sebeple insanlar tarafından edinilmesi en zor olanın bilgisi, beraberinde ayrıca tümelin içine giren bütün özel durumların bilgisini de içine aldığından daha fazla bilgelik olduğu gibi, daha az sayıda (eks elattonon) ilkelerden hareket eden yani daha basit daha soyut olan bilimler, ekleme sonucu ortaya çıkan (ek prostheseos) ilkelere dayanan yani daha karmaşık bilimlerden, örneğin aritmetik sayının ilkelerine uzamın ilkelerini de ekleyen geometriden daha kesindirler.[715]

Aristoteles'e göre felsefe bilgelik sevgisi olduğu ve asıl anlamında bilgelik de metafizik olduğu cihetle aynı zamanda hakikatin bilgisidir. Çünkü pratik bilginin amacının eylem olmasına karşın kuramsal bilginin amacı hakikattir ve bir şeyin nedenini bilmeksizin hakikatini bilemeyiz.[716]

Gerçekten varlıklar dizisinin daha az mükemmelden daha çok mükemmele doğru hiyerarşik dizisinde sonsuz mükemmel varlığı konu olarak alan bilimin yetki alanı, varlıklar olmak bakımından göz önüne alınan bütün daha aşağıdaki varlıklara kadar uzanacaktır. Bu nedenle Aristoteles, teolojinin birincil tözle meşgul olduğundan dolayı ilk olduğunu ve ilk olduğundan dolayı da evrensel olduğunu söylemektedir.[717] Diğer tarafta bilgiyi başka herhangi bir fayda için değil bilginin kendisi için isteyen bilim bütün bilimlerden üstündür. Aristoteles'e göre nasıl ki sanatkârı deney sahibi insana; yöneticiyi uygulayıcılara, bilimi duyuma; güzel sanatları faydalı sanatlara, kuramsal bilimleri güzel sanatlara üstün tutuyorsak işte

[712] Aristoteles, Metafizik, s.199, 3 nolu dipnot.
[713] David Ross, a.g.e.,, s. 150.
[714] Aristoteles, Metafizik, 995a 15-19, s.152.
[715] A.g.e., 1005b 7-13, s.201.
[716] Aristoteles, Metafizik, 993b 20-23, s.146; 40, s. 101,
[717] A.g.e., 1005a 10-15, s. 198-199.

asıl anlamında bilgelik olan felsefeyi de diğer aşağı dereceden disiplinlere tercih ederiz.[718]

Aristoteles'e göre metafizik yalnızca varlığı, onun özel bir görüntüsünü göz önüne alan bilimlerden farklı olarak tüm gerçeklik ve bütünlüğünde inceler. Böylece o, kendini her türlü gerçekliği içine alan bilim kılan bir genellik, bir evrenselliğe sahiptir.[719] Bir filozof her şey üzerinde düşünceler ileri sürme gücüne sahip olmalıdır. Örneğin Sokrates'le oturan Sokrates'in aynı olup olmadığı, karşıtın ne olduğu ve kaç anlamda kullanıldığı tek bir şeyin tek bir karşıtı olup olmadığı ve benzeri diğer bütün soruları incelemeye en layık kişi filozoftur. Çünkü aynı olan, başka olan, benzer olan, benzemez olan vb. bütün zıtlar; sayılar, doğrular veya ateşin özellikleri olarak ele alınırlarsa, onların bilgisi sırasıyla aritmetik, geometri ve fiziğin alanına ait olacaktır.[720]

Varlık ve Birlik, doğrudan doğruya bazı cinslere bölündüğünden ve bu bölünme de kendisine tekabül eden bir bilimler bölünmesini doğurduğundan kaç türlü töz varsa, felsefenin o kadar kısmı vardır ve zorunlu olarak bu kısımlar arasında bir ilk felsefenin ve ondan sonra gelen bir ikinci felsefenin olması gerekir.[721]

Tüm varlıklara uygulandığı ve bütün diğer bilimleri içine aldığı için değil, bu niteliğinden ötürü ilk felsefe, evrenseldir. Böylece metafizik hem konusunun yüceliğinden, hem de genelliğinden ötürü, en yüksek bilimdir. O, salt, ezelî-ebedî ve bağımsız form olan konusunun gerçekliğinden ötürü teoretik bilimler hiyerarşisinin zirvesini işgal eder. Onun alanı, Varlık'ın sadece belli ve sınırlı bir kısmı değil, her türlü ilişkiden bağımsız olan tam gerçekliğinde varlık, varlık olmak bakımından varlıktır.[722]

İlk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir olan şeylerdir çünkü diğer şeyler de onlar sayesinde bilinir.[723] Bu sebeple varlığın ilk ilkelerini ve nedenlerini araştıran bilim diğer bilimlerden daha üstündür. Bir şeyin yapılış amacını bilen daha fazla bilgiye sahip olacağından ve amaç ise en yüksek iyi olduğundan ve en yüksek iyinin kendisi için bir erek olmamakla beraber kendisi bir erek olduğundan onunla ilgilenen

[718] A.g.e., 981a 12- 981b 30, s.77-80.
[719] A.g.e., 1025b 1-3, s.291, 1 nolu dipnot.
[720] A.g.e., 1004a 33-1004b 9, s.196.
[721] A.g.e., 1004a 2-9, s.194.
[722] A.g.e., 1026a 18-24, s. 296, 5 nolu dipnot.
[723] A.g.e., 982b 2-3, s.83.

bilim hem bu sebepler hem de diğer bilimler içerisinde kendisine tabi olunulan bir bilim olarak tabi olan bilimlerden daha üstündür.[724]

Metafizik diğer bilimlerin kullandığı aksiyomları da inceleyen bilimdir. Çünkü aksiyomların incelenmesi ilk felsefenin işidir. Meselâ, "eşit şeylerden eşit şeyler çıkarıldığında geri kalanlar eşittir" aksiyomu matematik bilimi tarafından kullanılır ancak matematik bunu doğrular, açılar, sayılar veya bir başka nicelik açısından ele alır.[725]

Ezelî-ebedî, hareketsiz ve maddeden bağımsız olan şeylerin incelemesi de yine teoretik bir bilimin alanına girmekle birlikte bu bilim fizik ya da matematik olmayıp bunların her ikisinden de önce gelen bir bilimdir. Çünkü onun konusu matematiğinki gibi bağımsız bir varlığa sahip olmayan veya fiziğinki gibi hareketli bir şey değil; aksine aynı zamanda maddeden bağımsız ve hareketsiz olan varlıklardır. Bu sebeple de ilk felsefe diğer iki teorik bilimden üstündür.

Eğer tanrısal olan, herhangi bir yerde varsa, onun bu hareketsiz ve (maddeden) bağımsız varlıklarda var olacağı açıktır. En yüce bilimin de konu olarak en yüce cinse sahip olması gerekir. Böylece eğer teoretik bilimler en çok aranması gereken bilimlerse, teoloji de en çok arzu edilmesi gereken teoretik bir bilimdir.[726] Çünkü o ilk ilke olan tanrının ve tanrısal şeylerin bilgisidir. Bu aynı zamanda herkesten önce tanrının bilgisine sahip olduğu bilim olarak bizatihi karakteri itibariyle de tanrısal bir bilimdir.[727]

Aristoteles'e göre doğa tarafından meydana getirilen tözlerden başka bir töz var olmasaydı fizik ilk bilim olurdu. Hâlbuki farklı tözler vardır ve bunlar felsefenin farklı kısımlarının konusunu teşkil ederler.[728] Bunların arasında hareketsiz ve bağımsız varlığa sahip bir töz vardır ve bunun bilimi daha önce gelir. Bu bilim ise ilk felsefe olarak isimlendirilen bilimden başkası değildir.[729] Metafizik fizikten farklı olarak ereksel nedeni de incelemez çünkü erek iyiden başka bir şey değildir. İyi ise yalnızca pratikle ilgili alanda ve hareketli varlıklarda bulunur ve o ilk hareket

---

[724] A.g.e., 982b 5-10, s.83
[725] A.g.e., 1061b 11-32, s.455.
[726] A.g.e., 1026a 10-1026a 23; s.295-296.
[727] A.g.e., 983a 4-12, s.85.
[728] Aristoteles, Metafizik, 995b 10-13, s.155; 997a 15-25, s.161-162, 1026a 13-32, s.295-297.; D.J.Allan, The Philosophy of Aristotle, Oxford University Press, London, 1952, s. 31.
[729] Aristoteles, Metafizik, 1026a 26-32; s.295-296.

ettiricidir. Hareketsiz varlıklara gelince der Aristoteles, onları hareket ettiren bir ilk hareket ettiriciden söz edilemez. Bu ancak kendilerinde bir hareket ve sükûnet ilkesi taşıyan varlıklar için söz konusudur ve onlar da yine fiziğin alanı içine girerler. [730]

Fizik maddi tözü inceler; ancak o fiziğin en az doğal en az genel konusudur. Daha özel olarak o, formel tözü ve formu inceler. Aristotelesçi bilimler hiyerarşisinde fiziğin inceleme konusu o halde gerçek doğalardır ve bu bakımdan o, matematikten önce gelir.

Duyusal tözler, ister ay-altı âlemindeki varlıklar gibi oluş ve yok oluşa tabi olsunlar, isterse göksel cisimler gibi ezelî-ebedî olsunlar, bağımsız varlığa sahiptirler. Ancak Matematiğin saf formlarından farklı olarak hareketsiz değillerdir. Onlar kendilerinde bir sükûnet ve hareket ilkesine, değişme yönünde doğal bir eğilime sahiptirler ve bu ilke, cismin doğasının kendisidir. O halde fizik onları var olmaları bakımından değil, hareketle ilgili olarak inceleyecek ve özelliklerini belirleyecektir. Eğer onun üzerinde metafizik ya da diğer adıyla ilk felsefe olmasaydı bu mevki daha yüksek olurdu.[731] Bu yüzden her ne kadar en yüksek bilim olma iddiasına sahip olsa da doğa felsefesi, felsefenin bir türüdür ancak ilk felsefe değildir.[732] O ancak ikinci dereceden, ikincil bir felsefedir. O hâlde Aristoteles'in teoretik bilimler hiyerarşisinde önce bağımsız bir varlığa sahip olmayı göz önüne aldığını söyleyebiliriz. Fizik bu sayede matematikten üstün bir konuma yerleşmektedir. Bu Aristoteles'in gerçeklik hakkındaki tutumuyla da yakından ilgilidir. Zira Aristoteles'e göre gerçeğe uygun olan bilimdir, yoksa bilime uygun olan gerçek değildir.[733]

2- ARİSTOTELESÇİ DOĞA VE EVREN ANLAYIŞININ METAFİZİK TEMELLERİ VE FİZİK BİLİMİNDEKİ ETKİLERİ

2-a- Evrenin Kökeni Problemi ve Fizik Bilimindeki Etkileri

Aristoteles'e göre olan şeyler ya doğanın, ya sanatın ya da rastlantının ürünüdür. Fakat bu ilke her şeyin doğanın veya sanatın ürünü olarak

[730] A.g.e., 1059a 35-1059b 5, s.448.
[731] A.g.e., s.294, 4 nolu dipnot.
[732] A.g.e., 1005a 32; s.200.
[733] Aristoteles, Metafizik, s.438, 1 nolu dipnot; Richard D. McKirahan Jr., Aristotle's Subordinate Sciences.The British Journal for the History of Science, Vol. 11, No. 3 (Nov.1978), s. 197.

anlaşılamayacağı gibi rastlantının ürünü olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Evrenin varlığından kastedilen şu an evrende olan varlıklar ve onlarla ilgili değişim ilkeleri ise bu durumda bu önerme geçerlidir. Yani bazı şeyler doğanın, bazı şeyler sanatın bazıları da rastlantının eseridir ve buradaki hareketin ilk kaynağı olabilecek bir ilk ilke, ezelî-ebedî bir zorunlu nedenin bilfiil varlığı gerekir.[734] Ancak burada kastedilen bir bütün olarak evrenin kendisinden çıktığı bir kaynak ya da onu var eden aşkın bir güç olup olmadığı meseleleri ise Aristoteles'in buna verdiği cevap çok nettir. Evren değişim ve hareketi ezelden beri içinde barındıran ezelî bir varlıktır. Onun yoktan var olması diye bir şey söz konusu değildir. Bu sebeple ona böyle bir kaynak aramaya da gerek yoktur. O, bu noktada ilk doğa filozoflarına da eletiriler yöneltir.[735]

Aslında her şeyin kendisinden meydana geldiği ana madde arayışı Yunan felsefesindeki en kadim arayıştır ve bununla bağıntılı olarak ikincil şeylerin birincil olandan ya da olanlardan hangi süreçle çıktıkları sorusu bu arayışa dahil olur.[736] Bu düşünce ise 'arkhe' sözcüğü ile ifade edilir. Bu sözcük Sokrates-öncesi felsefede maddi neden anlamında kavranıyordu ve teknik anlamında ilk kez muhtemelen Anaksimandros tarafından kullanılmıştı.[737]

Şeylerin ana bileşeni için gösterilen ilk adaylar tek tek doğal maddelerdi. Örneğin Thales için arkhe suydu. Fakat Anaksimondros sadece var oluşu yani hayatın kökenini değil değişimi de ele aldı. Anaksimondros'un arkhenin belirlenimsiz bir şey (apeiron) olduğu yolundaki tezi salt duyulara bağlı olandan öteye geçiren bir adım olarak kabul edilir. Buna göre görünürde yok olan bir nesne veya nitelik gerçekte yok olmaz yalnızca Apeiron'a döner. Anaksimondros, Apeiron'dan ayrışmış olan ve algıyla gördüklerimizin, Apeiron'dan henüz ayrışmamış olan karşıtlarına haksızlık ettiklerini ve zaman içerisinde kaynağa dönüp karşıtlarının ortaya çıkmasına imkân vereceklerini söylemektedir.[738]

---

[734] Aristoteles, Metafizik, 1032a 13-15, s.327.
[735] Bkz; Nikomakhos'a Etik, 1158b 35, s. 166; Politics, 1325b 28, s.286; Jonathan Lear, Aristotle the Desire to Understand, Cambridge University Press, London, 1998, s. 4; Roy Kenneth Hack, God in Greek Philosophy to The Time of Socrates, Published by Burt Franklin, 1970., s. 1;
[736] Pierre Hadot, What is Ancient Philosophy, Harward College, 2002, s. 10.
[737] Francis Peters, a.g.e.,, s. 50-52; Paul A. Bogaard, Heaps or Wholes: Aristotle's Explanation of Compound Bodies Isis, Vol. 70, No. 1 (Mar., 1979), s. 13.
[738] Arda Denkel, a.g.e.,, s.16.

Anaksimondros'un apeiron tezi bu evrede maddi olsa bile[739] bu , arkhenin duyular tarafından algılanabilecek olandan daha temel bir şey olması imkânını vermiştir. Böylelikle Parmanides'in tek bir küresel Bir'ine (on, hen) ve buradan hareketle hakiki bilgi (episteme) ile kanı (doksa) arasındaki ayrımına ve Pythagorasçıların geometrik ve matematik arkhelerine (arithmos,monas) ve Leukippos'un (MÖ 5. yy) ve Demokritos'un atoma'sına götüren araştırma çizgisinin yolu açılmıştır.[740]

Anaksimondros'un öğrencisi Anaksimenes ise tıpkı hocası gibi nesnelerin temel doğasını tek ve sınırsız bir öğe olarak saptamış ancak bu ilkeyi Anaksimondros'taki gibi belirsiz bir şey olarak değerlendirmeyip onun 'Hava' olduğunu söylemiştir. Anaksimenes soyut olan ve varlığın niteliklerin korunumunu sağlayan Apeiron ile somut nesneler dünyası arasındaki temel ayrılığı görerek, kendisinden kırk yıl sonra Parmenides tarafından ele alınacak olan problemi karşılamaya çalışmıştır. O, Apeiron'un açıklayıcı gücünü kaybetmeden ona bir somutluk eklenmesi gerektiğini düşünmüş ve bunun için ilkeyi hava olarak kabul etmiştir.[741]

Anaksimenes'in hava'sı eşit biçimde dağıldığında gözle görülmez, ancak soğuk, sıcak, nem ya da hareketle algılanabilir. O, aksi halde nesnelerin değişimi imkânsızlaşacağından sürekli bir hareket içindedir. Hava sıkıştığında ya da açıldığında başka türlü görünür. Açıldığında seyrekleşir ateş olur; sıkışan hava buluta, suya dönüşür. Onu daha da sıkıştırınca toprak olur; mümkün olan en sıkışmış halinde ise artık bir taştır. Yoğunlaşıp seyrekleşen hava böylece algıyla gözlemlenebilen evrenin tümünün temel doğası olarak açıklanabilmektedir. Bu ise öğeler arasındaki ayrımı da ortadan kaldırıyor ve bir öğeden diğerine geçişi yoğunlaşmayla mümkün kılıyor böylece de Anaksimenes'i Thales'in arkhe olarak su'yu kabul etmekle karşı karşıya kaldığı örneğin diğer varlıkların nasıl sudan geldiğine benzer problemlerden de kurtarmış oluyordu.[742]

Herakleitos, Anaksimenes'in havası yerine 'ateş'i varlığın temel doğası olarak düşünmüş, çevremizdeki her şeyin ateş'in dönüşümleri olduğunu ve Ateş'ten

---

[739], H. B. Gottschalk, Anaximander's Apeiron , Phronesis,10 (1965), s. 37.
[740] Francis Peters, a.g.e.,, s. 50-52.
[741] Arda Denkel, a.g.e., s.17.
[742] A.g.e., s.18.

gelip yine ateş'e döndüğünü savunmuştur. Ankasimenes'in yoğunlaşma kuramıyla paralel olarak Herakleitos'a göre de ateş yoğunlaşınca nem olur daha da yoğunlaştığında su olur, yoğunlaşan su ise toprağa dönüşür. Öte yandan toprak da sıvılaşır ve ondan su oluşur, sudan da diğerleri doğar.

Yoktan hiçbir şeyin var olamayacağı ve var olan hiçbir şeyin de bütünüyle yok olamayacağı ilkesi Eski Yunan düşüncesinde temel bir varsayım olduğundan örneğin yeşil bir yaprak bir süre sonra kırmızı olduğunda yeşilin nereye gitmiş olduğu filozofları uğraştıran bir problemdi. Anaksimondros'un buna yanıtı Apeiron'du. Oysa Aperion algıyla kavrana dünyada bulunmadığından Herakleitos'a göre yeterli bir cevap değildi. Anaksimenes'in Hava'sı yoğunlaşma kuramı sayesinde katılık farklarını açıklıyor, ancak renk, biçim, tat gibi nitelik farklılıklarını açıklayamıyordu. İşte Herakleitos bu sorunu algılanan somut varlıklar düzeyinde çözmeye çalışmış ve tikel nesnelerde karşıtlıkların bir birlik olarak bulunduklarını düşünmüştür. O hâlde buna göre, yeşilken kırmızı olan yaprakta kırmızının hiçbir yere gittiği yoktu, yaprak bu karşıtlıkları barındırıyordu sadece önce biri sonra diğeri öne çıkmaktaydı.[743]

Özetle Anaksimondros'un, dünyanın fiziksel gerçekliğinin kendisinden kurulduğu ilk şeyi duyulur cisimlerin ötesine götürmesiyle birlikte algılanabilir tüm cisimler ikincil hale gelmiş ve bir başlangıç arayışı duyulur olmayan yeni yönlere doğru sürüklenmiştir. Bu da algılanabilir maddi tözlerin birbirlerine döne geldikleri döngüsel bir varlığa gelişi gündeme getirmiştir. Ana cisimlerin böyle döngüsel dönüşümleri Yunan Felsefesinin büyük bir bölümünde klişe haline gelmiş ve Parmanides'in ardından bu döngüsel deverânı faal halde tutacak, kendisi hareket etmeyen bir dış fail inancına ön ayak olmuştur.[744]

Şeylerin maddesi olarak dört unsuru kabul eden Empedokles'e göre bu cisimler birbirlerinden meydana gelirler.[745] Ancak Aristoteles' göre örneğin Empedokles'in bu görüşü kabul edildiği takdirde niteliksel değişmeden söz etme imkânı da kalmaz. Çünkü değişme içinde varlığını koruyan ve karşıtların taşıyıcısı

---

[743] Arda Denkel, a.g.e., s.26-27.
[744] Francis E. Peters, a.g.e., s. 346-348.
[745] Charles Singer, A Short History Of Scientific Ideas to 1900, Oxford University Pres, Oxford, 1959, s. 31; F. M. Conford, Princıpium Sapientiae The Origins of Greek Philosoğhical Thought, Cambridge University Press, Cambridge, 1952, s.7.

olan belirsiz (*aneidos*) bir özne kabul edilmeden böyle bir değişimden bahsedilemez.[746] Bu ise Aristoteles'e göre aynı cismin her zaman ateş veya toprak olarak kalmaması anlamına gelir. Aynı kalmayan şey ise ilke arkhe olamaz.[747] Aynı eleştiri Aristoteles tarafından varlıklardan birini "gelişigüzel" bir şekilde ilkeler olarak seçmiş olan diğer filozoflara da yöneltilir.

Yine Aristoteles'e göre, Empedokles ilkeler aynı olduklarına göre, bazı varlıkların ortadan kalkabilir olmalarında karşılık diğerlerinin ezelî-ebedî olmalarını meydana getiren nedenin ne olduğunu da ayrıca belirtmemiştir.[748]

Bir bütün olarak evrenin kökeniyle ilgili tez ileri sürenler arasında Pythagorasçılar da vardı. Pythagorasçılar sayının öğelerinin çift olan ve tek olan olduğunu, bunlarda tek olanın sınır; çift olanın sınırsız,sonsuz olduğunu, aynı zamanda hem çift hem tek olan, Bir olanın ise bu ikisinden çıktığını, sayının da bir olandan çıktığını ve tüm evrenin sayılardan ibaret olduğunu ileri sürmekteydiler.[749] Ancak Aristoteles'e göre Pythagorasçıların ilkeler olarak kabul ettikleri sınır ve sınırsız olan, tek ve çift olan biricik şeyler olarak kabul edilmeleri durumunda kendileri hareketsiz olan ve bununla birlikte hiçbir hareketin de nedeni olmayan sayıların hareketi nasıl başlatabilecekleri açıklanamaz.[750]

Oluş ve yok oluşu atomların bir araya gelip ayrılmalarıyla açıklayan Atomcular ise bölünemez cisimler olması gerektiğini düşünüyorlardı. Aristoteles ise bir cismin herhangi bir yerinden bölünebilir olduğu, fakat her yerinden bir anda bölünemez olduğunda ısrar eder.[751] Aristoteles'e göre bileşim de Atomcuların yaptığı gibi bir bileşenin kısımlarının diğerinin kısımlarıyla ya görünemeyecek kadar küçük parçalar ya da atomik parçaların bir arada bulunması şeklinde yorumlanmamalıdır. Atomlar yoktur ve her iki görüş de kendisinde her parçanın bütüne ve diğer parçaya tıpatıp benzediği gerçek homojen cismin meydana gelişini açıklayamaz.[752]

Platon ise meseleyi ontolojik bambaşka bir kavrayışla yeniden ele almış ve hareketin ve varlığa gelişin kaynağıyla ilgili olarak Sokrates-öncesi felsefenin bir

---

[746] Aristoteles, Metafizik, 988b 21-989a 30, s. 119-120.
[747] Aristoteles, Metafizik, 989a 25, s.120; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 333a 16, s.127.
[748] Aristoteles, Metafizik, 1000b 2-5, s.175.
[749] Aristoteles, Metafizik,986a 16-22, s 101-103; Fizik, 203a 13, s.107.
[750] Aristoteles, Metafizik, 989b 27-32, s. 122. Francis Macdonald Cornford, Plato and Parmenides Parmenides' Way of Truth and Plato's Parmenides, Routledge Publishers, Oxford, 2000, s. 82
[751] Aristoteles, Fizik, 231a 21, s.253; David Ross, a.g.e., s.123.
[752] David Ross, a.g.e., s.128.

eleştirisini yapmıştır.[753] Platon'a göre erken dönem doğa düşünürleri zorunlulukta hareketle ve aklî bir plan (tekhne) olmaksızın işleyen ikincil nedenleri yanlış bir şekilde hareketin ek sahici nedeni yani psukhe yerine koymuşlardır ki Aristoteles işte tam da bu noktadan fiziğinin temeli olan dört neden kuramına ulaşır. Bu bağlamda Aristoteles varlıkların ilke ve nedenleri olarak artık aşkın tek bir arkhe aramak yerine formel (eidos), maddî (hyle), etkin (kinoun) ve ereksel (telos) olmak üzere dört temel nedenden söz edecektir.[754] Böylece fizik her türlü dünya dışı açıklamadan bağlarını koparmış olmaktadır. Onun bu yapısını kazandıran yine metafizik ön araştırma olmuştur. Ayrıca görüldüğü üzere metafizik burada fiziği 'fizik ötesi' bir âleme bağlamaya değil her türlü 'fizik ötesi' bağlantıdan onu koparmaya hizmet etmektedir ki bu olgu özellikle metafiziğin neredeyse 'mana âlemi'nin bu dünyadan uzak ilmi olarak anlaşılabilecek bugünkü kavrayışının tesirinden bağımsız olarak Aristoteles fiziği ile metafiziğinin ne derece derin bir bağ içerisinde olduklarını da göstermektedir.

Aristoteles'in Platon eleştirisinden hareket ettiği noktada biraz karmaşık bir tarzda ilerlemekle birlikte bir de yol ayrımı vardır.[755] Platon, âlem ruhu'nun (psykhe tou pantos) noetik kısmını evrenin ilk hareket ettiricisi olarak düşünür. Böylece burada, sadece bir hareket ettirici değil, ereksel ve örnek oluşturucu bir neden de söz konusu olur. Âlemin yapıcısı sanatkâr tanrı olarak demiourgos, iyidir ve dünyayı mümkün olduğu kadar kendisine benzer hâlde çatar.[756]

İşte Aristoteles bu teorideki nedenliliği ve en mükemmel iyinin erekselliği düşüncesini alır âlemi şekillendiren tanrı fikrini bırakır. Artık Aristoteles'in ilk muharrik olarak kabul ettiği tanrısı kendi kendisini bilirken evreni bilmez ve evren üzerine etkisi, insanın faaliyeti gibi, sahip olduğu bilimin bir sonucu değildir.[757] O, ereksel düzene aittir ve etkilerini, aşk ve arzu nesnesi olarak kendine doğru çekmek

---

[753] Platon, Phaidon, 95d-99d,çev. Suut Kemal Yetkin, Hamdi.R. Atademir, MEB. yay., Ank. 1963, s.76-77. Platon, Timaous, 46c-47e, s.45-47 ;Platon, Yasalar, 892c, çev. Saffet Babür, Candan Şentuna, Kabalcı yay., II. baskı, İst. 1998, s.128., R.S. Bluck, Platon'da Formlar Duyusal Nesnelerden Niçin Ayrıdır?, Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar içinde, der. Ahmet Cevizci, Gündoğan yay., Ank. 1989, s. 127.

[754] Francis Peters, a.g.e., s. 31-32.

[755] A. H. Armstrong, (ed.), The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 1967, s. 15.

[756] Platon, Timaios, 29e-30a, s. 25-26 ;Francis Peters, a.g.e., s.196.

[757] Joseph G. Defilippo, Aristotle's Identification of the Prime Mover as God The Classical Quarterly, New Series, Vol. 44, No. 2 (1994), s.393,397.

suretiyle meydana getirir. [758] Yani aslında Aristoteles'in tanrısı bütün sistemde evrendeki hareketin nedeni ve ereği olarak bir kez iş görmekten başka bir rolü olmayan muğlak bir varlıktır. Zira Aristoteles'e göre tanrı gibi hareket ve zaman da ezelîdir ve dolayısıyla evrendeki hareket önce yok iken bir an gelip de başla(tıl)mış değildir. Hareketin nedeni olmak hareketin var olmasının neyi gerçekleştirmeye yönelik olduğuna dair bir sorunun cevabıdır. Yoksa kendisinden başka bir şeyi bilemez ve düşünemez olan tanrı, Aristoteles'e âlemi yaratmış, hareketi başlatmış ve sonra bir kenara çekilmiş değildir.

Ancak sonraki dönemde yaratıcı yüce Allah inancı ile Aristoteles'in düşünen düşüncesi arasındaki zorlama denilebilecek yakınlaştırma etkilerini İbni Rüşd'de olduğu kadar St.Thomas'ta da İbn Meymun'da da göstermiştir.[759] Aslında Aristoteles metafiziğinde tanrısal bir inayetin izini bulmaya teşebbüs etmiş olan yorumcuların çabalarına elverişli birkaç pasaj pasajlar görülebilir.[760] Metafizik'te B, 4, 1000 b 3de, Empedokles, tanrı'nın bilgisini sadece kendi kendisiyle sınırladığı için eleştirilmekte ve tanrının veya daha ziyade iyi olan'ın aynı zamanda hem aşkın, hem içkin olduğu söylenmektedir.[761] Ancak bu daha çok Empedokles'i tutarsız davranmakla eleştiren bir temeldedir ve sistemin ana pozisyonlarına karşı ağırlık bir taşımaz."[762] Dolayısıyla âlem Aristoteles'e göre bir yüce güç tarafından var edilmemiş, bir tek ilkeden çıkmamış ancak bir yanda salt madde bir yanda saf form olmak üzere iki kutup arasındaki ezelî değişmeler deveranında daima var olmuştur. Üstelik bir yandaki madde de ilk madde olarak asla niteliksiz ve kendi başına belirsiz bir mahiyette bir varlık durumunda bulunmamıştır.

Bütün bu tahliller Aristoteles'e fizik biliminin değişimi açıklamasına imkân sağlayan en önemli anahtar sayılabilecek dört neden kuramını vermiş, fizik biliminin sınırlarını da tayin etmiştir. Bu sınır bugünkü pozitivist, agnostik tutumların gereksiz ve anlamsız gördüğü için reddettiği anlamda bir sınır değil, zaten var olmayan bir

---

[758] Aristoteles, Metafizik, s.520, 1 nolu dipnot; Nikomakhos'a Etik, 1158b 35, s.166; 1159a 4, s. 166; 1178b 10, s.216; Politics, 1325b 28, s.286.

[759] Michael Guiilen, Dünyayı Değiştiren Beş Denklem, çev. Gürsel Tanrıöver, TÜBİTAK yay., 12. Baskı, Ank. 2010, s. 31.

[760] Bkz. Lenn Evan Goodman, Avicenna, Routledge, New York, 1992, s.61.

[761] Aristoteles, Metafizik, 1000b 3, s.175; 1075a 11-15, s.523; De Anima II, 420b 4, s.19.

[762] Aristoteles, Metafizik, s. 520, 1 nolu dipnot., Oliver Leaman, Averroes and His Philosophy, Curzon Press, Cornwall, 1988., s. 42; Michael Scanlan, Aristotle's View of a Creator Science, New Series, Vol. 295, No. 5564 (Mar. 29, 2002), s. 2370.

olguyla yani evrenin başlangıç kaynağıyla ilgili yani belli bir zamandan sonra ortaya çıkmamış olmasından kaynaklanan bir sınırdır. Ancak bu ezelîlik materyalizmin madde dışı hiçbir ilkeye başvurmamasındaki gibi bir ezelîlik de değildir. Zira modern materyalizm maddeyi Descartesçi ruh-madde ikiliğinde ve tanrısal bir bağlamda anlar.[763] Hâlbuki İlk Çağ'da bu anlamda bir madde anlayışı yoktu. İlk Çağ materyalizmi de ruhçuluğun değil, doğayı ereksel bir nedenin işlevine göre (hypokeimenon) olarak algılıyordu. Görüldüğü üzere madde anlayışı da fizik bilimine yön veren bir metafizik tavır olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili bir düşünceye sahip olmak bile yeterliyken bir de madde kavramını ayrıntılı olarak analiz etme ihtiyacı Aristoteles'in fizik biliminin temellerini nasıl metafizik bir zeminde yükselttiğinin başka bir işaretidir.[764] Fakat bu problemin kaynak olarak asıl alanı fizik olduğundan bu aynı zamanda fizik biliminden metafiziğe verilmiş bir problemdir. Aristoteles bir bilim adamı bir fizikçi olmasaydı örneğin Pythagorasçılar gibi daha çok bir matematikçi olsaydı muhtemelen en azından bu kadar derinlikli bir madde analizi yapmayacaktı. Hâlbuki o, matematikle bile astronomiyle olan ilgisi bakımından ilgilenmiştir. Şu hâlde asıl gözetilen gaye evreni ve ondaki hareketi açıklamaktır. Bu da metafiziğin, fiziğin başlangıçta ya da araştırmanın bir yerinde kendisine verdiği kavramları analiz etmesiyle sağlanmaktadır.

2-b- Aristoteles Felsefesindeki Ay-altı ve Ay-üstü Âlem Ayrımının Fizik Bilimindeki Etkileri

Göksel kürelerin, sabit yıldızlar küresinin mekânı olan ay-üstü âlem ile oluş ve yok oluşların âlemi olan ay-altı âlem arasındaki farklılık Aristoteles felsefesinin temel tezlerindendir.[765] Ay-üstü âlem mükemmel, ezelî-ebedî ve tanrısaldır.[766] Ay-altı âlem ise mükemmellikten uzak, oluş ve yok oluşa sürecine tabi varlıkların âlemidir. Ne var ki bu ayrımın fizik üzerinde doğrudan etkide bulunan metafizik bir

---

[763] Hatta modern bilim özellikle Aristotelesçi form-madde çerçevesinde ilerleyerek onun yerine geometrik cismi ikame etmiştir. Bkz.Daniel Garber, Leibniz on Form and Matter Early Science and Medicine, Vol. 2, No. 3, The Fate of Hylomorphism. "Matter" and "Form" in Early Modern Science (1997), 326; T. Scaltas, D. Charles, M.L. Gill (eds.), Unity, Identity and Explanation in Aristotle's Metaphysics, Clarendon Press, Oxford, 2001, s. 75.

[764] Norman Gulley, Greek Geometrical Analysis , Phronesis, 3,1 (1958), s. 4; Jonathan Barnes, The Presocratic Philosophers, Routledge P. Reprinted, London New York, 1996, s. 176.

[765]Bu ayrım modern bilim onları tekrar birleştirinceye kadar devam etmiştir. Bkz. Henry Guerlac, Copernicus and Aristotle's Cosmos Journal of the History of Ideas, Vol. 29, No. 1, (Jan.-Mar., 1968), s. 109.

[766] Gad Freudenthal, Aristotle's Theory of Matterial Substance, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 7.

kabul mü yoksa fizik araştırma ve gözlemlerin vardığı bir sonuç olarak metafizik bir bölümlemeye mi yol açtığı hususu biraz karanlıktır.

Aristoteles zamanında Yunan astronomisi Babil ve Mısır kaynaklı araştırmaların desteğiyle bir hayli mesafe kat etmişti. Bu bağlamda gökyüzü ile ilgili gözlemler gökyüzünde en baştan bugüne hiçbir değişimin olmadığını "bütün gezegenlerin ve güneşin yüzlerce yıldır dünya etrafında dönmeye devam ettiklerini" asla bir kesilme ya da ortaya çıkan yeni bir varlık olmadığını gösteriyordu.[767]

Şimdi Aristoteles iki problemle karşı karşıya kaldı. Üstelik bu problemlerin çözümü için fizik yetersiz kalıyor metafizik bir katkıya ihtiyaç duyuluyordu. Üstelik bu metafizik katkı da iki aşamalıydı. İlk olarak burada tek başına fiziğin yanıtlayamayacağı tarzda problemi ortaya koyuyor ikinci aşamada cevaptaki kurucu kavramlar çevresinde oluşabilecek istifhamları cevaplama işini de üzerine alıyordu.

Bu problemlerin en göze çarpanları şunlardı: Gökyüzündeki bu küreleri dünyamızın etrafında dönmeye iten şey neydi? Onlar nasıl oluyor da yüzlerce yıldır hiçbir görünen etki söz konusu olmaksızın dünya etrafında dönüyorlardı? Bu işi mekanik bir amaçsızlıkla mı yoksa bilinçli bir tercih veya düşünen bir akılla mı yapıyorlardı? Bir gün bu hareketlerinin sona ermesi mümkün değil miydi? Hareketlerinin devamlılığı bir yana hiçbir değişiklik kaydedilmeyen bir düzenlilikleri de söz konusuydu ve bunun nedeni neydi? Hatta o kadar ki Jüpiter'in gösterdiği gerilemeler ve ilerlemeler bile belli bir düzenlilikle tekrar ediyordu.[768] Kütle çekimi yasası bilinmeden gerçekten bunu çözmek imkânsızdı.

Aristoteles bu bağlamda göksel küreler için akıllar olduğunu ve bunların kendileri için en yüksek erek olan hareketsiz ilk hareket ettiricinin mükemmel formuna ulaşma gayeleri sebebiyle ona doğru bir yönelme de bulunduklarını ve ilk kürenin aklının sonraki küreyi onun da sonrakini hareket ettirmesi suretiyle

---

[767] Peter Whitfield, Batı Biliminde Dönüm Noktaları, çev. Serdar USLU, Küre yay., İst. 2008, S.12-15.

[768] Bu çok ilginç bir noktadır. Modern astronominin bize gösterdiği üzere dünya ve gezegenler güneş etrafında dönmektedir ve bu dönüşün tamamlanma süresi gezegenin güneşe yakınlığına göre değişmektedir. Merkür 88 günde, dünya 365 günde, Plüton ise 94716 yılda bu dönüşlerini tamamlamaktadır. Bu durum hâliyle dünya ve diğer gezegenlerin birbirlerini bazen geçmelerinde bazen geride kalmalarına sebep olmaktadır. Ancak Aristoteles ve İlk Çağ astronomi siteminde dünya merkezdeydi ve diğer gezegenler güneş dahil dünya etrafında dönüyorlardı. Bu ise nasıl olup da bu gezegenlerin bir ileride bir geride kaldıklarını anlamayı güçleştiriyordu. Aristoteles bu sorunu içiçe dişli çarklar gibi birbirine ters ve düz yönde etki eden küreler (55 ya da 168 küre) tasarlayarak çözmeyi denemiştir.

müteselsilen en alt küreye kadar bu hareketin intikal ettirildiğini ve oradan da ay-altı âlemde dört ögenin dönüşümüne dayanan değişim sayesinde kesilmeden varlığını sürdürdüğü düşüncesine ulaştı.[769]

Ancak bu kez de onların neden hiç durmadıkları, hareketlerinin bunlarda bir yorgunluk oluşturup oluşturmadığı, yapılarının ne olduğu, ilk muharriki nasıl olup da arzu ettikleri, dairesel yer değiştirme hareketlerinin dışında bir hareketleri olup olmadığı yoksa neden böyle olduğu meselelerinin çözümlenmesi gerekiyordu. Bütün bu meseleler fizikte genellikle bir veri olarak alınmış asıl geniş çözümleri ise parça parça kuvve-fiil, form-madde ayrımları çerçevesinde töz ve tanrının ilahi aşkınlığı ve mükemmelliğinin analizlerine dayanılarak metafizikte çözüme kavuşturulmuştur.[770] Bu da yine Aristoteles fiziğinin metafizikle ne kadar bağlantılı olduğunun başka bir ispatıdır. Fizik âdetâ Aristoteles tarafından kollarından tutularak metafiziğe teslim edilmiş ve onu adam etmesi istenmiştir. Modern fizik hiçbir yerde hiçbir bağlamda tanrıya bir atıf yapmayı kabul etmeyen bir fiziktir. Fakat Aristoteles'in atıf yaptığı tanrı da tanrı olacak hiçbir özelliğe sahip olmayan zati ve subûti sıfatlardan yoksun yalnızca bir ilk hareket ettirici ve ancak arzu meselesi işin içine girdiği andan itibaren zorunlu olarak mükemmel form ve un yüksek iyi olan karanlık bir kavramdır.[771] O hâlde bu 'tanrı' kavramı yanıltıcı olmasın. Burada söz konusu olan daha ziyade insanı ve bu dünyayı aşan yüce bir kaynağa başvurma veya vurmama meselesidir. Aristoteles kendi araştırmalarına dayalı gözlemlerinden yola çıkan hemen bütün noktalarda tam bir pozitivist gibi davranmaktadır. Her şeyin nedenini sormaya ve araştırmaya da gerek olmadığı düşüncesi buna en güzel delildir. Her ne zaman hocası Platon'dan kendisine kalan –ve hocasına da başta Mısır ve Babil olmak üzere eski uygarlıklarda geçen- ya da doğu kaynaklı olduğu hemen hemen muhakkak[772] fakat öyle olduğunun ispatı bugün bir o kadar muhal öğretilerden etkilendiği ve aktarımda

---

[769] Bu göksel kürelerin akılları, akıl mı, ruh mu, melek mi olduğu uzun zaman tartışılmıştır. Fakat kapsamı çok geniş bir problemdir ve tezimizin doğrudan konusu değildir.

[770], W. J. Verdenıus, Traditional and Personal Flements in Aristotle's Religion, Phronesis, 5,1 (1960), s.64.

[771] Aslında Tanrı ile ilgili genel olarak Yunanlıların zihninde bizim algılmaya yatkın olduğumuz tanrı kavramında derin bir farklılık vardı. Joshua Hoffman, Gary S. Rosenkrantz, The Divine Attributes, Blackwell Publishing, 2002., s. 9. Nicholas D. Smith, Paul Woodruff, Reason and Religion in Socratic Philosophy, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000., s. 74. Michael Frede, David Owaın, Maurice Charles, Aristotle's Metaphysics Lambda Symposium Aristotelicum, Oxford University Press, Oxford and New York, 2000., s. 314.

[772] Thomas Mcevilley, The Shape of Ancient Thought Comparative Studies in Greek and Indian Thougt, Allworth Press, New york, 2002, s. 105,

bulunduğu yerlerde bu pozitivist taraftan uzaklaşmaktadır.[773]

Aristoteles problemin çözümüne en temelinden, gökyüzünün önceliğinden başlar. Fakat her hâlükârda göksel dünya Aristoteles için bilimsel araştırma için bir kontrolörlük görevi üstlenir. Zira ona göre genel olarak bu dünyadaki şeylerin daima değişme içinde görünmeleri ve hiçbir zaman için aynı halde kalmamalarından hareket ederek, bunu doğru hakkındaki yargımızın temeli kılmamız saçmadır. Tersine gök cisimleri gibi her zaman aynı kalan ve hiçbir değişmeye maruz kalmayan varlıklardan hareket ederek doğruyu aramamız gerekir.[774]

Böyle bir bilfiil hareketin ayrıca her türlü kuvvenin bertaraf edileceği ve onun devamlılığının sağlanabileceği bir tarzda kusursuz bir biçimde ve hiç kesilmeden meydana gelmesi gerekir. Bu kesilmeyen hareket ise hem gök kürelerinin düzgün dairesel hareketleri hem de genel olarak duyusal âlemdeki daimi oluş yok oluş ve değişim sürecidir. [775]

Bundan dolayı güneş, yıldızlar ve bütün gök daima bilfiildir ve bazı doğa filozofları gibi onların duracaklarından korkmak gereksizdir. Bu varlıklar yörüngelerinde hiçbir zaman yorulmazlar; çünkü hareket onlar için, yok oluşa tabi olan varlıklar için olduğu gibi bir zıtların gücü değildir. Eğer zıtların gücü olsa ezelî-ebedî olmaz ezelî-ebedî ise zıtların gücü olmaz. Bunun bir delili de dairesel bir hareket de bir karşıt, bir yerden başka bir yere yöneliş olmayıp hatta bu hareket için bir başlangıç noktasından bile söz edilememesidir. Varlık bu hareket de başladığı yerden o yer her neresi ise devamlı geçer durur.

Aristoteles'e göre göksel kürelerin dairesel hareketi her zaman var olan asla bitmeyecek bir hareket olarak kuvveden ziyade fiile yakındır. Dolayısıyla onların bilfiil tözleri de bu hareketin kendisidir. Gerçekleştirebilecekleri tek fiilleri ve mümkün tek kuvveleri olduğu için göksel küreler açısından kuvve ve fiil aynı şey olur. Bu ise yalnızca onlara özgü bir durumdur. [776] Göksel küreler hareket ettiklerine göre onlar da madde vardır. Zira maddeyi hareket halinde olan bir şeye bağlı

---

[773] Bu çarpıcı durum Aristoteles'te de kendini gösteren metafizik açıdan müsellem anlayışsızlıktan neset etmektedir. Rene Guenon özellikle Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri'nin ilk beş bölümünde madde, töz ve nicelik bağlamında bu anlayışsızlığın boyutlarını çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.Bkz. age., çev. Mahmut Kanık, İz yay, II. Baskı, İst. 2004.

[774] Aristoteles, Metafizik, 1063a 12-21, s.459.

[775] A.g.e., 1071b 1-22, s. 498-499.

[776] A.g.e., 1044b 27-29, s.388.

düşünmek zorunludur.[777] Göksel kürler hareket ettikleri için maddeye sahiptirler ama bu sadece düzgün dairesel yer değiştirme hareketinin kuvvesidir.

Gök cisimlerinin (ouranioi) tanrısallığı inanışına ek olarak, göğün dinle bir başka bağlantısı daha vardı. Giderek artan astronomik bilgi kazanımına ve bunun sonucunda göğün olağanüstü bir düzen olarak tanınmasına bağlı olarak, filozofun rolünün yükseklerdeki öncesiz-sonrasız hakikatleri temaşa etmek olduğu inanışı yaygınlaştı. İnsan, göklerin harmonia'sını temaşa etmekle felsefe uğraşına doğru daha da yukarılara çekilebilirdi.[778] Bu temaşa beraberinde bir açıklama arzusunu da getirmişti.

Platon da gök cisimlerinin tanrısallığını kabul ediyordu[779] ve kozmolojisinde onlara önemli bir yer vermişti.[780] Onlar, aslında, demiourgos'un yaptığı biricik maddi şeylerdi. Yasalar'da[781] gök cisimlerinin ruhlara sahip oldukları ve en mükemmel düşünüp-taşınma yoluyla hareket ettikleri söylenir. Fakat gök cisimlerinin bedenleri ile ruhları arasındaki bağ bir tamlık ve kesinlik içerisinde ayrıca belirlenmemiştir.[782]

Peri Philosophias (Felsefeye Dair) denen erken dönem diyaloğunu yazdığı zamanlarda, Aristoteles Platonik yıldız ruhlarına hâlâ inanıyor ve hareketle ilgili nedensellik teorisinde onlara bir rol veriyordu. Gökyüzü Üzerine'de de yıldız ruhları hâlâ vardır[783] fakat yıldızların hareketinde hiçbir rol oynamaz gibi görünürler; buna karşın yıldızların hareketi şimdi artık yıldızların içerisine oturtuldukları küreyi oluşturan maddenin, yani ether'in physis'i çerçevesinde açıklanır. Metafizik'te ise yıldız ruhları artık hiçbir yerde görülmeyeceklerdir. Aristoteles gök cisimlerini, sadece tanrılar olmak bakımından felsefi nedenler olarak dikkate almaz. Aristoteles'te gök cisimleriyle ilgili öğreti nihayetinde bizim nous'umuzun da kendisinden yapıldığı maddi töz olan "beşinci öge" (ether) öğretisiyle bütünleştirilir.[784] Böylece ether anlayışının temeli de metafizik olmaktadır. Fakat asıl kullanımı fizikte olacaktır.

---

[777] A.g.e., 994b 26, s.151.
[778] Francis Peters, a.g.e.,, s.271.
[779] Otto Neugebauer, The Exact Sciences in Antiquity, Dover Publishing, Mineola, 1969, s. 152.
[780] Platon, Timaios, 38c-39e, s.34-36.
[781] Platon, Yasalar, 898d-899b, s.137-138.
[782] Francis Peters, a.g.e., s.270.
[783] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 292a, s.141-143.
[784] Francis Peters, a.g.e., s.271; Sheldon Cohen, Aristotle's Doctrine of the Material Substrate The Philosophical Review, Vol. 93, No. 2 (Apr., 1984), s.172; Christian Wildberg, John Philoponus' Criticism of Aristotle's Theory of Aether,Walter de grupter and Co., Berlin, 1998, s. 10.

Kepler (1571-1630) zamanına kadar bütün astronomlar apriori bir doğru olarak dairesel hareketin gök cisimlerinin dönüşlerini açıklamada yeterli olduğunu kabul etmişlerdir. Evren saydam, cisimsel, birbiri içine giren ve eksenleri üzerinde ortak bir merkez etrafında dönen küreler biçiminde temsil edilmiştir. Ortak merkez, hareketsiz tek cisim olan Dünya tarafından işgal edilmekteydi. Bu kürenin hareketi hemen kendisinden bir yukarıdaki kürenin hareketi tarafından yönetiliyordu. Hareketin ilk kaynağı ise ilk hareket ettiriciydi. Aristoteles evrenin oluşumuna ilişkin hiçbir kuram sunmaz. Ona göre Gök'ün dairesel hareketi, başlangıcı ve sonu olmayan, zorunlu ve devamlı, ne kaynağı, ne süresi itibariyle bir açıklama gerektirmeyen bir harekettir.[785]

İster doğrudan doğruya isterse aracı küreler vasıtasıyla ilk küre ile temas halinde olan diğer küreler de kendi paylarına ezelî-ebedî ve sürekli bir harekete sahiptirler. Ama bu, kendilerini ilk hareket ettiriciden ayıran aracı varlıkların gitgide artan sayısından ötürü artık tek düzenli olmayan bir harekettir. Hareketin derece ve değerinin alçalması ise ay-altı dünyası küresine kadar devam eder. Burada dairesel hareket, yerini, zaman bakımından dört öğenin döngüsel değişimlerine ve oluş, yok oluş, büyüme, küçülme ve değişme bakımından da canlı varlıkların ve insanın hareketlerine bırakır. [786]

Ay-altı âleminin bireyleri ise ilk ilkeden fazla uzak oldukları, başka deyişle maddeye fazla gömülmüş ve kuvve tarafından kendilerine fazla nüfuz edilmiş oldukları için yüksek kürelerin imtiyazı olarak kalan bu ezelî-ebedîliğe ulaşmak imkânından mahrumdurlar. Ne var ki doğa bu tehlikeye, bireye değilse de onun türüne, oluşun sürekliliği ve devamlılığı sayesinde bir çare bulmuştur. Aksi hâlde bireylerin kaderi yok olmaya mahkûm olurdu. Ayrıca böylelikle evrenin mükemmelliği ve tanrısal hayattan pay alması da bir şekilde emniyet altına alınmış bulunmaktadır. Bu tanrısal hayat ise kendisini dolaylı olarak evrenin her noktasında hissettirmektedir ve o bütün sistemin ereği ve sonudur.[787] Ancak dört ögenin sürekli olarak birbirine dönüşümü kendi tarzında ilk hareket ettiricinin ezelî-ebedîliğini taklit

[785] Aristoteles, Metafizik, 1073 a 13-1074b 14, s.509-518; 509 4 nolu dipnot.
[786] Aristoteles, Metafizik, s. 502, 1 nolu dipnot
[787] Aristoteles, Metafizik, s.502, 1 nolu dipnot, Ronald H. Nash, The Concept of God, the Zandervan Co., Michigans,1983., s. 16.

etmektedir ki dünyanın oluşuna imkân veren şey de budur. [788]

Görüldüğü üzere tanrı anlayışı temelini form madde ayrımında bulur. Buna hareketin maddeye bağlı bir kuvve gerektirdiği ve karşıtlar arasında olduğu ayrıca her hareketin bir yoksunluk olduğu eklenince tanrının zaten en yüksek form olduğu için kendisinde aktüelleştireceği potansiyel bir form olmadığı için hareket etmediği; hareketin karşıtlar arasında bir yoksunluktan doğduğu dikkate alındığında en yüksek ve en mükemmel varlık olan nihai telos olan tanrının bir yoksunluğu ve karşıtı olmadığı için hareket etmediği; zorunlu varlıklar ezelî-ebedî oldukları cihetle hareketin ilk nedeni olarak ezelî-ebedî tanrının zorunlu ve yok oluşa tabi olmayan bir varlık olması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar. Böylece bir yanı fizik bir yanı metafizik nitelikteki kanıtlamaların ışığında ilk hareket ettirici tanrının doğası açıklığa kavuşturulmuş olur. Bu durum yine Aristoteles fiziği ile metafiziği arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir.

2-c- Düzenli Bir Yasaya Göre İşleyen Kosmos Düşüncesinin Aristoteles Fiziğindeki Etkileri

Aristoteles'e göre fizik bilimini mümkün kılan faktörlerden biri de doğada gözlemlenen bir düzenin-yasanın (nomos) varlığı düşüncesidir. Doğa bu sayede araştırılabilir olmaktadır. Zira Aristoteles'e göre bilimi olan şey ara sıra ya da rastlantısal olarak olan şey değil her zaman ya da çoğunlukla olan şeydir. Bu nedenle doğada bir düzen olmasa ilinekler toplamından başka bir şey olmaz. Bu bağlamda nadir hatta bir defa gözükse bile belli bir yasaya göre davranan şeyin bilimi olabilecektir.[789] Bu nedenle kendisindeki bütün olumsallık kalksa bireyin de biliminden söz edilebilir çünkü onun biliminin olmamasının asıl sebebi sırf birey olması değil ondaki kuvvenin sınırının tayin edilemeyeceği ve genel bir yasa içerisine sokulamayacak ölçüde fazla olmasındır. Fakat örneğin tanrı birey olmasına karşın hiçbir kuvve taşımadığı için onunla ilgili bir bilimden söz edilebilir. Bu sonuç ayrıca yine en başından Aristoteles'te fizik ile metafizik arasında bir yakınlığın kesin işaretidir.

Aristoteles'e göre bir bütün olarak evren (holon)[790] eidosu (formu) ve özü(

[788] Aristoteles, Metafizik, s.502, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş üzerine, 338b 1 vd., s.157.
[789] David Ross, a.g.e.,, s. 99.
[790] Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 334b s.135-136.

ousia) olan bir içsel birliktir.[791] Aristotelesçi holon kavramı ayrıca hem işlevi (ergon) hem de erekselliği (telos) içerir.[792] Bu ereksellik bir gayeye göre düzenlenmiş bir yapıyı akla getirir ve böylece evrende bir düzenlilikten söz edilebilir. Aristoteles bu anlamda evren ya da doğa kavramlarını kullanır.[793] Ona göre evrenin teleolojik etkinliği mükemmel, içten ve kendiliğindendir, düşünüp taşınmaya dayanmaz ve bilinçsiz olmasıyla sanattaki erekten üstündür. O, tahtanın içinde bulunacak olan gemi yapım sanatıdır ve kendisinde fiilde bulunan ve file maruz kalanın özsel birliğinin olmadığı hekimden farklı olarak bizzat kendisinde doğrudan doğruya fiilinin ilkesine sahiptir.[794]

Aristoteles de doğanın hiçbir şeyi boşuna yapmadığından söz eder. Buna göre 'doğa tıpkı iyi bir uşak gibi yararlı bir şey yapmaya uygun olan hiç bir şeyi fırlatıp atmaz', 'doğa sanki geleceği görmüş gibi davranır.'[795] Ancak bu ifade var olan şeyleri içinde barındıran doğanın yüce bir bilince veya tanrısal bir aşkınlığa sahip olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Burada geçtiği haliyle doğa; aşkın bir ilke olarak değil, birlikte uyum içinde çalışan bütün doğal cisimlerin doğaları için ortak bir terim olarak kullanılmıştır.

Evrenin bir yasaya göre işlediği düşüncesi İlk Çağda da karşımıza çıkar. Yalnız bu yasa Galilei'nin (1564-1642) matematik dille yazılmış olduğunu söylediği yasadan daha farklıdır. Varlığını hissettiren ve belli bir plan dâhilinde gözlemleyebileceğimiz ama ölçemeyeceğimiz bir yasadır. Bu farklılık niteliksel ve niceliksel iki bilim arasında temel bir farktır.[796]

Doğanın gelişigüzel değil belli bir yasaya göre davrandığı düşüncesinin MÖ.5. yüzyılda felsefî bir söyleme girişi, physis kavrayışının fiziksel alandan etik alana kaymasının ardı sıra ortaya çıkmış ve Sofistler arasında da yaygın ortak görüş hâline gelmişti.[797] Pythagorasçılar da dünyaya düzenli bir bütün gözüyle (kosmos)

---

[791] Aristoteles, Metafizik, 1024a, s.283-285.
[792] Firancis Peters, a.g.e., s. 153-154.
[793] Helen S. Lang, The Order of Nature in Aristotle's Physics Place and The Elements, Cambridge University Press, Cambridge, 1998., s.274.
[794] Aristoteles, Metafizik, 1070a 5, s. 488, 3 nolu dipnot; Fizik, 199a 18 vd. s.85; 192b 22 s.51.
[795] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 271a 33, s.31; 291a 24, s. ; 291b 13, s. ; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 336a 32, s.147; Hayvanların Kısımları, 686a 22, s. ; David Ross, a.g.e., s.100.
[796] Modern fiziğin nicelikselliğiyle ilgili bkz. Fisher Solomon, Between Determinism and Indeterminism: Notes toward a Potentialist Metaphysics SubStance, Vol.17, No. 1, Issue 55 (1988), s.25.
[797] Platon, Yasalar, 716c, s.118; Francis Peters, a.g.e.,,s. 244.

bakmışlardı. Evreni bir kosmos olarak betimleyen ilk kişinin genellikle Pythagoras (MÖ 570-495) olduğu kabul edilir.

Herakleitos daha ileri bir adım atıp bu kozmik düzeni yasa (nomos) ile özdeşleştirmiş ve 'Doğa Yasası' kavrayışına yol gösteren bir düşünce zincirini harekete geçirmiştir.[798] Fakat bu Yunan filozofları kosmosun tanrısallığı inanışına götüren çeşitli yol işaretlerinden yalnızca biridir. Miletosluların vitalizmleri ve gök cisimlerinin tanrısallığına olan inanış da bu sonuçta pay sahibidir.[799]

Demokritos ile Leukippos ise atomların birleşip ayrılmalarına dayana mekanik bir yasanın bütün evrene hâkim olduğunu düşünmüşlerdir. Onlar, öğeler olarak Dolu ve Boş olan'ı yani atomlar ve atomlar arasındaki aralıkları kabul etmişler ve bunları varlık ve var olmayan şeklinde adlandırmışlardır. Bu ise bu öğretinin Elealılarla ilişkisinin bir işareti sayılmıştır. [800] Dolayısıyla mekanik atomculuk Aristoteles'in tanıklığına göre deneyci değil akılcı bir kaynağa sahip olan ve Eleacı, varlığın birliği, devamlılığı ve hareketsizliği ile duyusal çeşitlilik ve çokluğun talepleri arasında bir tür uzlaşma teşkil eden bir öğreti olarak görünmektedir.[801] Böylece Elea'nın Bir'i böylece sonsuz sayıda çoğaltılıp göze görünmeyecek ölçüde küçültülmüş olmaktadır. Biçimi büyüklük ve girilmezlik olarak üç nitelik taşıyan[802] atomlar da Bir gibi ezelî ve ebedîdir.[803]

Bu da İlk Çağda bugünkü maddeciliğe en yakın fizik olarak kabul edilen Atomculuğun bile modern anlamda bir madde ve atom anlayışına sahip olmadıklarını ortaya koyduğu gibi; metafizik etkinin açıklamada rol oynayan ögelerden ziyade açıklama biçiminde kendisini gösterdiğinin işaretidir. Bu sebeple Aristoteles fiziğindeki metafizik tesir de kendini daha çok açıklama biçiminin yapısında ortaya çıkar yoksa sadece tanrı ve ruh kelimelerinin geçmesi o açıklamaya metafizik bir karakter kazandırmaz.

Platon gibi Aristoteles atomculuktaki mekanik etkileşimi yetersiz bulur. [804] O,mekanik nedenlere karşı çıkmaz ve bunları töz üzerinde etkin olan dört tür

---

[798] Arda Denkel, a.g.e.,, s.24-25.
[799] Francis Peters, a.g.e.,,s. 203.
[800] Jonathan Barnes, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, s.48-49.
[801] Aristoteles, Metafizik, s.98, 5 nolu dipnot.
[802] Arda Denkel, a.g.e.,, s.75.
[803] Arda Denkel, a.g.e.,, s.70.
[804] Platon, Yasalar, 889c, s.124. Firancis Peters, a.g.e.,,s.300., 12, s. 277.

nedenden biri olarak tespit eder. Ancak nedensel ilişkilerin evrende gösterdiği düzeni göstermesi ve rastlantıya bağlı olmaması, ona göre erekselliğe, yani nesne üzerinde bir ereksel nedenin etkin olmasına bağlıdır.[805]

Problemin diğer cephesi yani evrendeki bu düzenin kaynağı sorununun çözümü ise bundan çok daha karmaşık bir süreçte ilerlemiştir. Ksenophanes'in insan-biçimciliğe (anthropomorphizm) karşı açtığı savaşın bir yanı da tanrının bütünüyle hareketsiz ve amaçlarını tek başına zihninin (nous) kudretiyle gerçekleştiren bir varlık olmak zorunda olduğu konusunda ısrarla diretmesiydi. Ne var ki bu görüş tanrının doğasının tesis edilmesinden ayrı olarak, onun bu dünyadaki etkinliği sorunuyla yüzleşir. Bu etkinlik tanrının kendisinde herhangi bir değişmeye yol açmaksızın meydana gelmek zorundaydı ki bu da oldukça zor bir işti ve sonrakileri ciddi biçimde uğraştırdı.[806]

Anaksagoras, ilk karışımın deveran edip çalkanmasına ve çeşitli öğelere ayrışmasına neden olan güdücü bir güç koyma noktasında Ksenophanes'in işte bu nous olarak Tanrı anlayışına geri döner. Bu ilkenin işleyişi düzenleme, düzene sokma, çekidüzen verme ve nizam kurma (diakos-mesis) olarak betimlenir ve nous her şeyi, geçmişi, şimdiyi ve geleceği bilir. Böylece evrendeki Herakleitosçu ve Pythagorasçı düzen, bilgisi yalnızca geçmişi ve şimdiyi değil, gelecekte olup bitecekleri de kuşatan amaçlı bir gücün vesayeti altına sokulur.[807] Hem Sokrates[808] hem de Aristoteles;[809] Anaksagoras'ı, nous'u mekanistik bir şekilde kullanmakla eleştirirler.

Platon, ideaları bilmek ve ruhun öteki kısımlarını yönetmek olan insan ruhlarında "içkin nous'a" (logistikon) ek olarak, bir de "kosmik nous" olduğunu düşünmüştür. Bu kosmik akıl yapıcı (demiourgoun, poioun) olarak, genesis dünyasındaki "karışımın nedeni" olarak adlandırılır. Buna göre nous, yalnızca bir kaç insanın paylaştığı tanrıların özsel bir özgülüğüdür[810] ve bu kosmik nous tanrısaldır.

---

[805] Arda Denkel, a.g.e.,, s.97.
[806] Francis Peters, a.g.e.,, s.246; C. C. W. Taylor, Oxford Studies in Ancient Philosophy, Cilt 16, Oxford University Press, Oxford, New York, 1998, s. 2; C. C. W. Taylor, From the Beginning to Plato, Routledge, New York, 2003, s.73.
[807] Francis Peters, a.g.e.,, s.246-247.
[808] Platon, Phaidon, 97b, s.78-79.
[809] Aristoteles, Metafizik, 948b, s.
[810] Platon, Timaios, 51e, s.53.

Her şeyi yönetir.[811] Evrene düzen vermiştir.[812] ve onun göklerin hareketinde yansıtılan devr-i daimi insan için ahlâki bir paradigmadır.[813] Bununla birlikte Nous, nous'un ruhtaki varlığının da nedeni olan idealara bağımlıdır. Nous, ruhun ideaları algılayıp kavrama kabiliyetidir. Bu yüzden, Platon'da aşkın bir tanrı veya tanrılar bulmaya ya da tanrıyı veya tanrıları varlığın ötesinde olan iyi'yle özdeşleştirmeye yönelik herhangi bir girişim doğru değildir. Aristoteles'in aşkın ilkesi ise başka her şeyden önce, kinesisin ve genesisin doğasından çıkarsanan bir dizi argümandan hareketle geliştirilen ve Aristoteles'in tıpkı Anaksagoras gibi akıllı bir ilkeyle, nousla özdeşleştirmeyi yeğlediği bir hareket ettiricidir.[814]

Aslında Aristoteles'in kendi sistemi içerisinde herhangi bir tanrıya ihtiyaç duyulmadığı söylenebilir. Ya da sistemini bir tanrı fikrine yer vermeden tamamlaması beklenebilir. Fakat Aristoteles biyolojinin dışındaki tüm alanlarda bu tanrı fikrine başvurur ki zaten tanrı tam olarak arzulanan esas amaçtır. Doğadaki bütün hareketin ve değişimin açıklaması ona dayanır. Ancak bu tanrı, mantıksallaştırılmış bir soyutlamadan başka bir şey değildir. [815] Buradan hareketle denilebilir ki Aristoteles'in tanrısının bütün fonksiyonlar sonuç tek bir özelliğini ilk hareket ettiriciliğini delillendirmek ve temellendirmek amacıyla ele alınmıştır. O hâlde metafizikte de asıl elde edilmek istenen gaye sağlam ve tutarlı bir fiziktir.

2-d- Evrenin Canlılığı ve Tanrısallığı Probleminin Aristoteles Fiziğindeki Yansımaları

Aristoteles Fiziğinin şekillenmesinde oldukça etkili olan bir problem de canlı bir evren algılayışı ya da evrenin tanrısallığı meselesiydi.[816] Bu problem de fizik kaygılarla ele alınmış olmakla birlikte metafizik bir karakter taşıyordu ve asıl çözümü de yine metafizik analiz gerektiriyordu.

Aristoteles'e göre doğa ürünü meydana getirmelerle sanat ürünü meydana getirmeler birbirine özdeştir. Fakat burada birincil olan doğadır ve sanat doğayı taklit

---

[811] Platon, Yasalar, 875c-875d, s.108.
[812] A.g.e., 966e, s.228.
[813] A.g.e., 897d-898a, s.135-136.
[814] Francis Peters, a.g.e., s.248.
[815] F. MacDonald, Sokrates'ten Önce Sokrates'ten Sonra, çev. Ufuk Can Akın, Ayraç yay.,Ank. 2003, s.101-102.
[816] Friedrich Albert Lange, The History of Materialism and Criticism of its Present Importance , Routledge Publishing, Oxford, 2001, s. 4

eder. Çünkü sanatkârın zihninde bilinçli ve düşünüp taşınmaya dayanan bir gaye varken doğada hem bu gaye hem bu gayenin doğal sonucu olan içkin fiil için böyle bir bilinç ve düşünme mevzu bahis değildir. Bir konu üzerinden bilinçli düşünüp taşınma kendiliğinden yani doğal değil zorlama sonucu bir gayret gerektiren ve her zaman hataya açık bir düşünmedir. Doğanın kendiliğinden faaliyeti aynı sanki bilinçli bir seçileymiş gibi gözükür ama ortada bir tercih yoktur.

Ayrıca zorlama sonucu olan, bir yerde sona erebilecekken doğa ürünü olan için bundan korkmaz gerekmez. Bu sonuç da sonraları başka konularla paralel olarak başka delilleri gelecek olan âlemin yok olmayacağına ilişkin Aristotelesçi tezin ilk delillerinden biridir. Doğanın yok olacağı düşünülemez çünkü o doğadır. Böylece Aristoteles doğa ile tanrıyı birbirinden ayırmış oluyordu fakat bu ayrılık bir kopuş değildi sadece doğanın tanrısal bir şey olmadığı üzerine kuruluydu.[817]

Doğa, hem nesnenin kendisinden çıktığı forma uygun belirsizlik hem form aldıktan sonra da varlığını devam ettiren şey olduğundan Aristoteles'e göre doğa ile form kavramları bir biriyle iç içedir. Bu bağlamda ona göre bir şeyin doğasının belirlenmesinde asıl faktörün şeyin yöneldiği erek olduğu söylenebilir.[818] Bu sebeple Aristoteles'e göre ereksel nedeni incelemek daha çok doğayı inceleyen bilim olarak fiziğin alanına girer. Bu sebeple hareketsiz ilk muharrik fiziğin alanındadır. Ancak bu varlığın kendisiyle beraberinde getirdiği diğer problemler metafiziğe ihtiyaç duyabilir. Örneğin ilk muharrikin neden kendisinden başka hiçbir şey düşünmeyeceği ve biçiminin olup olmadığı gibi problemler fizikte değil metafizikte incelenir. Çünkü bu sorunun çözümü form ve kuvvenin analizini gerektirir. Bunlar ise asıl anlamında fiziğin değil metafiziğin konusudur.[819]

Aristoteles'in canlı evren algısının karşısına çıkışı Physis teorisiyle olur. O, Physis teorisiyle psykhe'yi erek ve hareket kaynağı olma pozisyonundan sürüp atmıştı. Buna göre hareketli şeylerin var oluşu verildiğinde, kendisi hareket etmeyen tek bir hareket nedeni, bir ilk hareket ettirici (proton kinoun) var olmak zorundaydı.[820] Hareket eden her şey bir şey tarafından hareket ettirilmiş olmalıydı ve

---

[817] A. P. Bos, Clement of Alexandria on Aristotle's (Cosmo-)Theology (Clem. Protrept. 5.66.4), The Classical Quarterly, New Series, Vol. 43, No. 1 (1993), s. 187.
[818] Aristoteles, Metafizik, 1014b 16-1015a 20, s. 241-243.
[819] 67, s. 131.
[820] Aristoteles, Fizik, 256a-258b, s.361-375; Stephen Everson, Aristotle on Perception, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 2; Aristotle, De Anima, Hugh –Tancred Lawson, Penguin Group,

bu tür hareket ettiriciler sonsuz bir dizi şeklinde geriye doğru götürülemezdi. İşte bu yüzden öncesiz-sonrasız bir ilk hareket ettirici ve öncesiz-sonrasız bir ilk hareket ettirilen vardı. Bu ilk hareket ettirilen içerisine sabit yıldızların oturtulduğu[821] öncesiz-sonrasız dairevi bir yer-değiştirme içerisinde hareket eden küreydi ve zaten yer-değiştirme öteki tüm değişme biçimlerinden, hatta genesis'ten bile önce geliyordu.[822]

Dolayısıyla ateş yukarı doğru kendiliğinden bir harekete sahiptir. Bu kendiliğinden hareketi ona veren ise yine ondan aşkın yüce bir varlık olmayıp onun kendi doğasıdır. Bu doğa ya onu harekete geçiren içkin ilkesi ya da kendisine yönelip gerçekleştirmesi mümkün olduğu gayesinin son aşamasıdır. Aristoteles'e göre ruh hareket ettirici bir ilkedir, ama Demokritos'un öngördüğü mekanistik anlamda ya da kendisinin anladığı şekliyle Platon'un ve Ksenokrates'in söyler göründükleri anlamlarda değil, ereksel neden olarak hareket ettirici bir ilkedir. O, düşünme ve arzu yoluyla hareket ettirir.[823] Aristoteles'te eksiksiz ve tam bir töz bireysel bir var olandır, bir tode ti'dir ve böyle olan bir şey, bir maddi (hyle) ve bir formal (eidos) ilkeden oluşmuş canlı ve ruh-sahibi bedendir. Ruh da organik bir bedenin ilk entelekheiası olarak tanımlanabilir.[824] Aristoteles'e göre Platon'dan farklı olarak ruh, organik nitelikli bir bedenin formal ve ereksel nedeni olduğuna göre bedenle birliğin çözülüp gitmesinden sonra belki türün bir parçası olmak dışında yaşayamaz. Fakat ruhun yetilerinden birini ayrı durmaktan alıkoyacak hiçbir şey yoktur ve nous'la ilgili olarak durum fiilen böyledir.[825] Böylece Aristoteles katı mekanik ile vitalist yaklaşımın arasında bir konum edinmiş olmaktadır.

Bu bağlamda bir diğer sorun da evrenin tanrısal bir karakter taşıyıp taşımadığı olmuştur. Erken dönemine ait Felsefeye Dair adlı eserinden kalan 18. fragmentte, Aristoteles, Platonik 'görülebilir tanrı' formülünü yankılandıracak şekilde kosmosun tanrısallığını tasdik eder. Fakat daha sonraki incelemelerinde Platonik teolojinin hemen hemen tamamına yakını, gözden geçirilip değiştirilmiş bir physis teorisinin ardında gözden kaybolmuştur. Tam olarak gelişmiş Aristotelesçi

---

New York, 1986, s. 11
[821] Aristoteles, Fizik, 260a-266a, s.383-413.
[822] Aristoteles, Fizik, 260a-260b, s.383-387; Francis Peters, a.g.e.,, s.197.
[823] Metafizik, 1072a-1072b, s.500-505.
[824] Firancis Peters, a.g.e.,, s. 330.
[825] Firancis Peters, a.g.e.,,s. 332.

sistemde yalnızca iki tanrısallık vardır ve onlardan biri, yani ilk hareket ettirici kosmosun dışındadır.[826] Öteki ise, kosmosun dış küresidir, yani sabit yıldızlar küresidir ve burası etherin diyarıdır. Bu diyar, öncesiz-sonrasız dairevi hareketinden ötürü tanrısaldır.[827]

Hem Platon hem de Aristoteles ilk filozofları physikoi yani physisle ilgilenenler ,doğa filozofları diye adlandırırlar. Physis, birbirinden farklı ama yine de birbiriyle bağlantılı şu anlamlara geliyordu: 1) Serpilip büyüme ve gelişme süreci veya genesis 2) Kendisinden şeylerin yapıldığı ve çatıldığı fiziksel veya doğal ana-madde, cevher, en kadim cevher, ilk madde anlamında arkhe ve 3) Bir tür içsel organizasyon veya düzenleniş ilke, şeylerin yapısı veya diğer ifadeyle eşyanın tabiatı. İlk iki sınıfa giren anlamlar Sokrates öncesi filozofların tanrıcılığı (theism) bağlamındaydı. Bu madde veya cevher diriydi. Bu yüzden de tanrısal ve ölümsüzdü. Bu itibarla en kadim filozofların physisi hareketli ve canlıydı. Ne var ki Parmenides'in kinesisi varlık alanından kesin bir şekilde dışlamasıyla birlikte , bu physis düşüncesi esastan imha edildi.[828]

Böylece hareketin başlatılması örneğin Empedokles'in sevgi ve nefreti ve Anaksagoras'ın Nous'u gibi dış faillerin ellerine geçti ve hareket tanrısallıktan kopup rastlantısal veya zorunlu bir hüvviyete büründü. Aristoteles ile birlikte de Platonik psykhe'nin işlevlerinden pek çoğunu üstlenen physis genel olarak tekrar eski diriliğine kavuşturuldu.[829]

Buna göre tıpkı psykhe gibi physis de cismani değildir, formdur ve bir ereğe (telos) doğru işler.[830] Ne var ki psykhenin yerine physisi koymakla Aristoteles, bir yandan hareket ile yaşam arasındaki, öte yandan da erek ile akıl (nous) arasındaki bağlantıyı kopartmıştır. Birinci güçlük, physisin kapsamını cansız öğeler alanına varıncaya dek genişletmek ve her bir öge için 'doğal hareket' öğretisini koymak suretiyle çözülür. Fakat Aristoteles Fizik VIII'de daha Platonik bir pozisyona geri döner. Ruha sahip, yani canlı şeyler, kendi içlerinde hem hareket ilkesini hem de hareketin başlatıcısını taşırlar ve bu yüzden onlar, kendi içlerinde etkin (poiein) de-

[826] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 279a-279b, s.
[827] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 286a, s. Firancis Peters, a.g.e.,,s. 203.
[828] Firancis Peters, a.g.e.,s.300.
[829] Aristoteles, Fizik, 192b, s.49-51.
[830] A.g.e., 193a, s.51-55

ğil, edilgin (paskhein) hareket ilkesi taşıyan ve bunun sonucu olarak da dışarıdan işletilmek zorunda olan cansız şeylerden ayrılırlar.[831] Bu itibarla her hareket aslında hareket ettirici bir etkin neden (kinoun) gerektirir. İkinci sorun, yani telos ile nous arasındaki bağlantı konusuna gelince Aristoteles'in düşüncesine göre varlık kendi doğasını ya da formunu bu form kimi kez erek de olabilecek şekilde arzu eder. Ereksellik illa bir düşünme sonucu yönelmeyi gerektirmez.

Böylece physis kendisi için bir bilime imkân veren bütünlükte belirlenmiş olmaktadır. Aristotelesçi evren anlayışının onun fiziğindeki etkileri ve bu etkilerin metafizik arka planları bu şekilde ortaya konmasıyla fiziğin metafiziğe olan ihtiyacı da açığa çıkmış olmaktadır. Fakat fiziğin metafizikle özellikle kavramsal analize duyduğu ihtiyaç bakımından ilişkisi biraz daha açıklanmaya muhtaçtır. Bundan sonraki bölümde bu ilişkiyi bir de bu açıdan ele almayı planlıyoruz.

3-ARİSTOTELESÇİ VARLIK ANALİZİNİN FİZİK BİLİMİNDEKİ ETKİLERİ

3-a- Doğa Araştırmalarına Yön Verecek Kavramsal Bir Çözümleme İhtiyacı

Aristoteles fiziği biraz da onun form-madde, kuvve-fiil ve töz gibi kavramlara dayalı öğretisine ve bu kavramlarla ilgili karşılıklı münasebetlere dayanır. Ayrıca Aristoteles'in gerek bu kavramları bazen yepyeni bir tarzda ele alışı, gerekse bir kelimeye daha önce Yunan dilinde olmayan anlamlar yükleyerek yeni bir kavram oluşturması esasında önce fizik arkasından kendi içyapısından ortaya çıkan problemleri çözme arzusuna istinad etmektedir. Aristoteles'e göre bu araştırmanın desteği eklenmeden fizik yetersiz kalacaktır.

Aristoteles'e göre basit doğaların nedenleri hakkındaki araştırma fiziğin alanına aitken; bunların kendileri hakkındaki araştırma ise metafiziğin alanına aittir ve bu iki araştırmanın yöntemleri de farklıdır. Bu çerçevede denilebilir ki Aristoteles için fizik, nedenleri ortaya çıkarmaya çalışan tümevarımsal bir yöntemi öne alırken; metafizik kavramsal çözümlemeyi öne alan tümdengelimsel bir yönteme bağlı kalır.

Bu çerçevede varlık, neden, zorunluluk gibi kavramlar da hangi anlamda

---

[831] A.g.e., 255b-256a, s.359-361.

alındıkları açık olarak anlaşılacak şekilde hiçbir kapalılık kalmamak kaydıyla tahlil edilmelidir.[832] Zaten Aristoteles'e göre doğa filozoflarının en temel yanlışı duyusal cisimleri açıklarken doğa ve varlık hakkında genel bir açıklama verdiklerini düşünmüş olmalarıdır. Onlar böylece fizik ile metafiziği birbirine karıştırmış ve maddi düzenden ilkelere evrensel bir geçerlilik izafe etmiş olmaktadırlar. Hâlbuki bu şekilde varlığın ögelerinden çok varlık olmak bakımından varlığın kendisinin araştırılması daha uygundur.[833] Nitekim ilahî, ruhî ve hareketsiz tözlerin varlığını bilmeyen doğa filozofları yalnızca maddi cisimlerin var olduğuna inanmış ve bunun doğal bir sonucu olarak yalnızca bu cisimler hakkında geçerli olmaları mümkün olan aksiyomlarla uğraşmışlardır.[834]

Yine Aristoteles'e göre doğa araştırmacıları dâhil eski filozoflar; hakkında doğru bir anlayışa sahip olmadıkları tözün, ana niteliklerden önce geldiğini unutmuşlardır. Hâlbuki varlık olmak bakımından varlığın da kendine has bazı ana nitelikleri vardır ve filozofun bu ana niteliklerle ilgili olarak doğruyu araştırması gerekir. Hâlbuki filozofluk taslayan diyalektikçiler ve sofistler her şeyi tartışırlar.[835] Bu da felsefi bir tutum eksikliğinden kaynaklanmaktadır.[836] Şu hâlde Aristoteles'e göre metafizik bir inceleme işe dâhil olmadıkça varlığın özel hâlleri de olsa tam olarak açıklığa kavuşturulamaz. Bu da yine fizik ile metafizik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Her özel bilim var olanı hareket noktası olarak aldığı için bu hareket noktasının kendisi de bir genel açıklama gerektirir. Bu genel açıklamayı yapmak ise metafiziğin işidir Zira Aristoteles'in gözünde metafizik ilk felsefe olması hasebiyle mutlak olarak her şeyi inceleyen bir bilimdir ve bütün varlıklar üstünde çalışır. Bu bağlamda ona göre gerçekten var olanın ne olduğu, görünüşün değil gerçekliğin biliminin ne olduğu ya da bu ikisi arasında fark olup olmadığı ve bir bütün olarak dünyaya ilişkin bir inceleme her hâliyle özel bilimlerin sınırlarını aşan üst düzey bir

---

[832] Thayer, H. S., Aristotle on Nature: A Study in the Relativity of Concepts and Procedures of Analysis , Review of Metaphysics, 28, 4 (1975, June), s. 725; D. M. Balme, Greek Science and Mechanism: I. Aristotle on Nature and Chance The Classical Quarterly, Vol. 33, No. 3/4 (Jul. - Oct., 1939).

[833] Aristoteles, Metafizik, 1003a 27-30, s. 189, 3 nolu dipnot.

[834] A.g.e., 1005a 27-33, s.200.

[835] Aristoteles bununla Platon'un Sokrates'ten miras aldığı kavram çözümlemesi arasında fark görür. Bkz. J. Stannard, Socratic Eros and Platonic Dialectic , Phronesis, 4,2 (1959), s. 129.

[836] Aristoteles, Metafizik, 1004b 5-26, s.196-197.

incelemedir ve bu yüzden metafizik bir varlık tahlili fizik için de bir ön koşuldur.

3-b- Aristotelesçi Töz Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları

Aristotelesçi bilimin belki en temel kavramı töz kavramıdır. Varlığın bir şey olabilmesi için bilfiil töz olabilmesi gerektiği gibi bir bilginin olabilmesinin de şartı onnu bir tözle ilgili olmasıdır. O hâlde bütün bilimler bu kavramı kullanır ve bunun üzerinde yükselir. Aristoteles'e göre tözün incelendiği bilim ise metafiziktir. Diğer bilimler farklı töz türlerini konu edinirlerken metafizik tözü töz olmak bakımından inceler. Bu durumda her bilimin bu arada fiziğin de rotası metafizik üzerinden geçmektedir.

Aristoteles'e göre tözlerden başka varlıklar kendi özlerine yabancı olan bir şeye bağlı olmalarından dolayı ancak ilineksel bir birliğe sahiptirler. Yalnızca tözsel birlik gerçek mutlak anlamda birdir ve bir yerde bir töz bulunur.[837] Bu nedenle atomcuların dedikleri gibi bir varlık birçok sayıda atomdan meydana gelmiş olamaz çünkü bir olan bir töz olduğu için bu durumda aynı yerde birden çok töz var olacaktır.

Aristoteles Metafizik'te üç çeşit tözden söz etmişti: 1)Duyulur ve daimi-kalıcı olanlar, yani ögeleri olan etherin doğal hareketi dairevi olduğu için kendileri de daimi-kalıcı olan gök cisimleri. 2) Duyulur ve yok oluşa tabi olanlar, yani herkesin maddi şeyler veya tözler olarak tanıdığı varlıklar, bitkiler, hayvanlar vb. 3) Değişmez ve hareketsiz olanlar.

Buradaki ilişki biraz daha karşılıklı bir ilişkidir. Buna göre duyulur tözlerden bir kısmı ezelî-ebedî bir kısmı ise yok oluşa tabidir. Bu ayrımı sağlayan yapılarına kuvvenin taşıyıcısı maddenin girip girmediğidir. Göksel cisimler tek bir düzenli dairesel hareket yaptıklarından bu sanki fiil gibi bir harekettir ve kuvve taşıyıcısı maddeden ari bir etherden müteşekkildirler. Bu sebeple yok olmazlar. Fakat bu teori onların yok olmadıkların ve değişmediklerine dair kesintisiz gözlemlere dayalı bir sonuç olarak bilimsel etkiyle mi konulmuştur yoksa yok olmayacaklarına dair kesin bilgi veren metafiziksel bir ön kabule varan sistematik bir analiz midir burası o kadar da açık değildir. İşte bu yüzden aynı zamanda fizik metafizik ilişkisinin en iyi gözlemlendiği yerdir. Değişmez ve hareketsiz olan tözler ise tanrı ve matematiksel

[837] A.g.e., 1016b 2-4, s.248.

şeylerdir. Ancak tanrı en mükemmel tözdür çünkü hem ayrı durabilir (khoriston) bir varlığı vardır, hem bireydir, hem hareketsizdir hem de gerçek ve bilfiildir. Hareketli olsaydı yoksunluğu veya bir karşıtı olmuş olacaktı. Birey olmasaydı bir töz olduğundan bilimi olmayacaktı çünkü ancak bireysel tözün bilimi vardır. Bilfiil olmasaydı ya da kendisinde beli oranda da olsa kuvve barındırsaydı kuvvesi olduğu için zorunlu olamayacak bu nedenle ezelî-ebedî de olamayacak, ayrıca hareketsiz de olamayacaktı. Ne var ki ancak bilfiil tözler hareket ettiği için bilfiil olmadığı durumda hareket de edemeyecekti. Bu durumda da hem hareketli, hem hareketsiz, hem kuvve hem fiil hem zorunlu hem mümkün, hem mükemmel hem eksik bir varlık olarak ne olduğu karmaşık bir hâl alacaktı. Görüldüğü üzere Aristoteles sisteminde derin bir ilişki vardır. Her hangi bir öğreti gelişigüzel kaldırıldığından bütün sistem işlevsiz hâle gelir. Çünkü Aristoteles sistemin bütün bir Yunan felsefe geleneğini eleştirel bir tarzda gözden geçirerek her aşamada özenle kurmuştur. Sisteminin bu yapısı tek başına metafizik için olduğu kadar diğer bilimler için de geçerlidir. Bu nedenle örneğin töz öğretisinden herhangi bir yeri meselâ sadece varlıkların ilkesi olacak tözlerin tümel olamayacakları tezini çıkaralım bütün Aristoteles fiziği çöker. Çünkü buna dayalı form, erek, doğa, akılsallık ve rastlantısallık, oluşa gelen ve giden şeylerin yapısı, oluşun anlamı, niteliğin değişmesi için bir varlıkta bulunması gerektirdiği gibi nice öğretiler zeminini kaybetmiş olur. Yine bu durum metafiziğin bütün bilimlerin üstündeki muhakkim rolünü açıklaması akımından oldukça ilgi çekicidir.

Aristoteles'e göre form da töz olmanın iki ön koşulunu karşılar; o, ayrılabilir, ayrı-durabilir ve maddede cisimleşmiş olmak bakımından bireyseldir.[838] Bu sebeple ene gerçek töz de bu bilfiil formlardır. Bu yüzden idealar gibi tümel tözler olamaz.[839] Bu da Aristoteles fiziğinin bu dünyada kalmasına imkân veren metafizik bir tavırdır.[840]

Değişmez ve hareketsiz tözlerin var oluşu Aristoteles'e göre zorunludur,

---

[838] A.g.e., 1029a 1-35, s.310-312.

[839] J. M. Rist, Plato's Earlier Theory of Forms Phoenix, Vol. 29, No. 4 (Winter, 1975), s. 357; Gail Fine, On İdeas Aristotle's Criticism of Plato's Theory of Forms, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 223.

[840] Aristoteles bizzat bu idealar ile gerçek varlıklar arasındaki ilişki problemini düzeltmeye çalışmıştır. Bkz. Wolfhart Pannenberg, Philip Clayton, Metaphysics and the Idea of God, Eeedmans Publishing, Götingen, 1988., s.71; A. E. Taylor, Forms and Numbers, A Study in Platonic Metaphysics (II), Mind, New Series, Vol. 36, No. 141 (Jan., 1927), s. 12.

çünkü hem hareket (kinesis) hem de zaman (khronos) daimi-kalıcıdır.[841] Hareket bir andan sonra başlamış olsa doğanın bilinçli tercihi ile başlamış olacaktır ki bu doğadaki amaçlılığa bilinçlilik atfetmek olur, bu da imkânsızdır. Eğer tanrı bir zamandan sonra başlatmış dense bu kez de tanrıya bir amaç atfetmek olur bu da olmaz. Ayrıca hareket en asıl anlamında dairesel yer değiştirme hareketidir ve bu hareketi yapan göksel küreler bu harekete belli bir zamandan sonra başlamış olsa bu hareket onlarda kuvveye dayalı zorlama bir hareket olacaktır ve bu yüzden kesintisiz devam ettirilmesi mümkün olmayan yorucu bir hareket hâlini alır. Bu kesilme ihtimali de bu göksel küreleri zorunlu varlıklar olmaktan çıkarır bu durumda da onlar bile zorunlu değilse hiçbir zorunlu varlık yok demektir. Hiçbir zorunlu varlığın olmaması ise her şeyin mümkün olması yani olmayabilecek olması anlamına gelir ki bu da hiçbir şeyin olmaması demektir. Yani oluşa en baştan imkân vermemektir. Şu hâlde bu daimi hareketin doğal olarak devamı gerekir ve bu da ereksel neden olarak tanrının ilk hareket ettiriciliğinde kendini belli eder.[842]

Aristoteles'e göre varlıklarda tümeller olarak var olan hiçbir şey töz olmadığı gibi ortak yüklemlerden hiçbiri bireysel bir varlık anlamına gelmeyip sadece şeyin bir niteliği anlamına gelir. Bu ilke Aristoteles'in Elea mektebinin öne sürdüğü açmazı kolayca bertaraf etmesine imkân vermiştir. Elimizde yeşil bir yaprak olsun. Bu yaprak aynı anda ve aynı anlamda hem yeşil hem beyaz hem sarı vb. değildir. Aynı şekilde bir demir parçası aynı anda hem yuvarlak hem düz hem sıcak hem soğuk değildir. Bu durumlardan biri fiilen onda var iken diğerleri ancak kuvve olarak var olabilir. Fiil ise ayırır.[843] Dolayısıyla aynı varlık aynı anda bilfiil olarak iki zıt niteliği taşıyamaz. Aristoteles böylece değişen varlığın kazandığı zıt özellikleri aynı anda bulundurmadığını söyleyerek değişimin bir çelişki doğurmasını da engellemiş olmaktadır.

Töz her bakımdan, yani hem tanım, hem bilgi, hem de zaman bakımından ilk olandır. Çünkü diğer kategorilerden hiçbiri bağımsız olarak var olamazken Töz, bağımsız olarak var olabilir. Bunun sonucu olarak hareketin bilimi yoktur hareketli varlığın bilimi vardır. Nitelik de nicelik de var olabilmek için bir töze muhtaçtırlar.

---

[841] Aristoteles, Metafizik, 1071 b 1-35, s.497-500.
[842] A.g.e., 1072a 1-1073a 35, s.500-512.
[843] Aristoteles, Metafizik, 1038b 30-1039a 8, s.359-360, 1 nolu dipnot; Gökyüzü Üzerine, 303a 30, s. ; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 325a 35, s.78.

Ancak tözsüz bir nitelik ne kadar imkânsızsa hiçbir belirlemesi olmayan bir töz de o kadar imkânsızdır.Bu sebeple ilk maddenin belirlenimsiz kendi başına bir varlığından söz edilemez. O, var olduğu ilk anda – ki ezelîdir- dört ögede kendini göstermiştir.

Töz, tanım bakımından da ilktir; çünkü her varlığın tanımında, onun tözünün tanımı zorunlu olarak içerilmiş bulunur. Yine her şeyin, onun niteliği, niceliği veya yeri değil, ne olduğu, örneğin insanın veya ateşin ne olduğu bilindiğinde en tam bir biçimde bilindiği düşünülür.[844] O hâlde varlığın ne olduğu sorunu Aristoteles'e göre aslında tözün ne olduğu sorunudur. Bu sebeple varlığın özel bir yönünü inceleyen bütün bilimler varlığın bu en temel yönünü inceleyen metafizik ile bağlantılıdırlar.[845]

Aslında Aristoteles'in bireysel duyusal varlığı en gerçek varlık olarak töz kavramını merkezine yerleştirmesinin arka planında Platoncu idealar teorisine yönelik eleştirileri vardı.[846]

Aristoteles yaklaşık yirmi yıl boyunca yanında bulunduğu hocası Platon'a ve onun idealar teorisi temelindeki metafiziğine önceleri belli noktalarda daha sonra neredeyse tamamen karşı çıkar ve ciddi eleştiriler yöneltir.[847] Aristotelesçi evren tablosu teşekkülünün her aşamasında idealar teorisinin içerdiği açmazların daima bir kâbus gibi tepesinde dolandığı bir süreçte tamamlanır. Ulaşılan nihai noktada Aristoteles için asıl anlamında saydığı birinci dereceden töz muhakkak maddede gerçekleşmiş olmalıdır. Bu da Aristoteles'in bu dünyaya yönelik ilgisinin ve fiziksel araştırmayı duyusal âlemdeki varlıklar üzerinde yoğunlaştırmasının bir başka nedenidir.[848]

Antik Yunan felsefesinin ilk aşamalarında algıdaki görünüşte dünya bir nitelikler yığınından oluştuğundan çevresini gözlemleyen insanın ayrıştırabileceği en temel ilkeler olan nesneler, bunların değişimi ve düzenlilik hep nitelikler aracılığıyla açıklanıyordu. Tüm varlığı niteliklerden oluşuyormuş gibi değerlendirmekte ve açıklamaları bu açıdan vermekteydiler. Ne var ki Platon'a göre duyusal bir şeyin

---

[844] M-113, s. 39.
[845] Aristoteles, Metafizik, 1028a 33-1028b 5, s.307-308.
[846] Edwin Hartman, Aristotle on the Identity of Substance and Esence The Philosophical Review, Vol. 85,No. 4 (Oct. 1976), s. 545; F. Granger, Aristotle's Theory of Reason Mind, New Series, Vol. 2, No. 7 (Jul. 1893), s. 318.
[847], Julıa Annas, Forms And First Principles , Phronesis, 19, (1974), s. 279.
[848] Aristoteles, Metafizik, 1032b 1-3, s. 329 4 nolu dipnot.

ortak bir tanımı olamazdı. Böylece idealar kuramına ulaşan[849] Platon, duyusal evreni ve idealar dünyasını, en son türe kadar aşağıda bulunan özlerin kendisinden pay aldıkları en yüksek bir cinse, yani Varlık ve Bir olan'a tabi bir cinsler ve türler hiyerarşisi olarak tasarlamıştı.[850] Platon'a göre tikeller idealara öykünse de onların eksik birer kopyasıdırlar. Ancak tikel varlıklar, idealardan farklı olarak uzayda yani belirli bir yerde bulunurlar ve hareket edip yok olabilirler. İdealar ise ne içlerine dıştan bir şey kabul ederler ne de kendileri başka bir yerdeki başka bir şeye girerler.[851]

Platon idealar ile duyusal varlıklar dışında bir de bu iki ayrı dünya arasında aracı varlıklar (metaksy) kabul ediyordu ki bu aracı varlıklar tıpkı idealar gibi öncesiz sonrasızdırlar ve değişmeye tabi değildirler, fakat formlardan farklı olarak sayıca çokturlar.[852] Şeyler kendileriyle aynı adı taşıyan bu ayrı idealardan pay alarak var olurlar.[853]

Aristoteles'e göre Sokrates çalışkan, bilge ve ak saçlı olabilir ama Sokrates'in kendisi olmadan bunların bilfiil var olması mümkün değildir.[854] Bu sebeple, tözler ortadan kalkınca bütün diğer kategorilerin de ortadan kalkacakları için, tözlerin nedenleri her şeyin nedenleri olarak göz önüne alınabilirler.[855] Ayrıca fiil bakımından ilk olan, aynı zamanda her şeyin nedenidir. Bu yüzden zorunlu ezelî-ebedî varlıklar her şeyin nedenidirler.Çünkü onlar daima bilfiildirler.

Platoncu anlamda "idea" kelimesi, gerek "idea" ile, gerekse "eidos" (ve özellikle çoğul "eide") ile karşılanmaktadır ve Aristoteles'te olduğu gibi Platon'da da "idea" ile "eidos" arasında pratik bakımından hiçbir fark yoktur. Ancak denilebilir ki idea'nın, terimin Platon'da aldığı mantıksal ve ontolojik anlamı vurguladığı, "eidos"un ise Aristoteles'in esas olarak kullandığı bilimsel ve nedensel cepheye işaret

---

[849] A.g.e., 987b 1-8, s.109.
[850] Aristoteles, Metafizik, s. 137, 5 nolu dipnot; Richard Sharvy, Plato's Causal Logic and the Third Man Argument, Nous, Vol. 20, No. 4 (Dec. 1986), s. 509.
[851] Arda Denkel, a.g.e.,, s.106.
[852] Aristoteles, Metafizik, 991b, s.132; 997b, s.162; Francis Peters, a.g.e.,, s.219. 13, s. 1.
[853] Francis Peters, a.g.e.,, s.220.
[854] Rogers Albritton ,II. Forms of Particular Substances in Aristotle's Metaphysics, The Journal of Philosophy,Vol. 54, No. 22, American Philosophical Association Eastern Division: Symposium Papers to be Presented at the Fifty-Fourth Annual Meeting, Harvard University, December 27-29, 1957 (Oct. 24, 1957), s.701, 707-708; Sarah Broadie, Problems of Aristotle's Concept of Form The Journal of Philosophy, Vol. 84, No.11, Eighty-Fourth Annual Meeting American Philosphical Association, Eastern Division (Nov., 1987), s. 680.
[855] Aristoteles, Metafizik, 1071a 32-1071b 2, s.496-497.

ettiği ve tikelliğe vurgu yaptığı söylenebilir.[856] Şu hâlde form kavramının kullanılışı Aristoteles'te daha ziyade fizikle ilgilidir ki burada da yine metafizik ile fiziğin etkileşimini görürüz.

3-c- Form ve Madde Ayrımı Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları

Aristoteles'in form-madde ayrımı belki de onun en can alıcı öğretisidir. Bu hem töz hem de değişim incelemelerine de dayanak ödevi görür. Aristoteles için fiil, bileşik varlık ve yoksunluk forma; kuvve ise maddeye özdeş kılınabilir. çünkü yoksunluk bir tür formdur.[857]

Aristoteles formu bu aşkınlıktan çekip alarak onu varlığın içine yerleştirmiş ve bu dünyadan çıkıp bu dünyada kalan bir açıklama sistemi kurmuştur. Her ne kadar tanrı gibi aşkın bir takım varlıklar sisteme dahil oluyorlar ise de bunların rolü bu sistemin bu dünyaya aidiyetini zedelemiyordu. Bu nedenle Aristoteles'in form anlayışı doğa anlayışıyla oldukça büyük paralellikler içeriri ve hareket ve değişim ile ilgili tezlerindeki en temel birkaç kavramadan biridir. Evren bir bütün olarak düşünüldüğünde töz, yani form onun ilk kısmıdır çünkü form maddeden önce gelir.[858] Bilim de özü gereği formun (eidos) bilgisine yönelir.[859]

Ne var ki bununla birlikte form şeyden önce veya sonra değil onunla birlikte vardır. O, şeyin özünün kendisidir. Sokrates bir insan olarak insanlık formunu taşır ama bu ondan insan olarak var olduğu ilk anla birlikte vardır. Sonradan üzerine giydirilmiş bir şey değildir. Heykel bittiğinde biter bitmez yani heykel adını aldığı anda heykel formuna sahiptir ve bu formu almamış olduğu hâlde sıra bekler gibi bu formun kendisini almayı bekleyen bir heykel yoktur. Ancak henüz heykel olmadığı hâlde heykel yapılmak amacıyla ele alınan bir tunç parçası olabilir. Bu hâliyle onda da başka bir form yine vardır. Form şeyden mantıksal bakımdan önce gelir, zamansal bakımdan önce gelmez. Isıtılan bir demir ısındığı anda sıcaklık formunu kazanmıştır.

---

[856] Aristoteles, Metafizik, s.109 4 nolu dipnot; Joshua Hoffman, Gary S. Rosenkrantz, Substance Among Other Categories, Press Syndicate Of The University Of Cambridge, Cambridge, 1994., s. 29. Diogenes Allen, Eric O. Springsted, Philosophy for Understanding Theology, John Knus Press, Kentucky, 2007., s. 67. 35, s. 213; James H. Lesher, Aristotle on Form, Substance, and Universals: A Dilemma Phronesis, Vol. 16, No. 2 (1971), s. 169.

[857] Aristoteles, Metafizik, 1071a 10-18, s.494.

[858] A.g.e., 1029b 6, s. 312; 1069a 19-21, s.484.

[859] A.g.e., 1046b 5-8, s.396.

Çünkü form, ansal olarak vardır ve yine ansal olarak varlıktan kesilir. Bundan önce veya tekrar soğuduğunda ise onda yine bir form ama bu kez soğukluk formu bulunur.[860]

Aristoteles formun kendisiyle birleşik olduğu maddeden ayrılamaz olduğunu, daha doğrusu ancak zihinde ayrılabilir olduğunu gerçekte ayrılamaz olduğunu düşünmekle birlikte bazı formların bileşik varlığın dışında, ondan ayrıldıktan sonra varlığını devam ettirmelerinin imkânsız bir şey olmadığını söyler. Örneğin ruhun akıllı kısmının, yani nous'un yani nous poetikos'un (faal aklın) ayrı varlığı ve ölümsüzlüğü kabul edilebilir.[861]

Aristoteles bütün bu hataların nedeninin kuvve ve fiili birleştiren nedenin ve onlar arasındaki farkın ne olduğunun araştırılmaması olduğu kanaatindedir. Oysa yakın maddeyle form, biri kuvve diğeri fiil olarak, bir ve aynı şeydir. O halde onların nasıl birleştiklerini sormak, birliğin nedeninin ne olduğunu ve bir olanın neden dolayı bir olduğunu araştırmakla aynı şeydir. Çünkü her şey birdir ve kuvve halinde olanla fiil halinde olan, herhangi bir biçimde tek olan bir şeyden başka bir şey değildir. Bundan dolayı kuvveden fiile geçişi meydana getiren failin fiilidir.[862]

Ayrıca bütün varlıkların maddesi yoktur, ancak varlığa gelen ve birbirlerine dönüşen şeylerin maddesi vardır. Değişmeye tabi olmaksızın var olan veya olmayan şeylerin de aynı şekilde maddesi yoktur.[863] Değişen her şeyin maddesi vardır; zaten maddeyi hareket halinde olan bir şeye bağlı düşünmek zorunludur.[864]

Duyusal varlıkların dışında bir ilke olmalıdır ve bu ilk varlığın hiçbir karşıtı yoktur. Zira hiçbir zorunlu varlık da bilkuvve var değildir. İmdi zorunlu varlıklar, birincil varlıklardır. Çünkü eğer bu varlıklar olmasaydı, hiçbir şey olmazdı.[865] Bu nedenle tanrıda hiçbir kuvve olmaz. Çünkü bütün karşıtların bir maddesi vardır ve onlar bilkuvve aynı şeydirler.[866]

Aristoteles'e göre form için kendisini mahiyet olarak göz önüne aldığımız takdirde de bir meydana gelişten söz edilemez. Çünkü meydana gelen şey, daima

---

[860] A.g.e., s.109-110, 4 nolu dipnot
[861] A.g.e., 1070a 25-27, s. 490.
[862] A.g.e., 1045b 17-24, s.391-392.
[863] A.g.e., 1044b 27-29, s.388.
[864] A.g.e., 994b 26, s.151.
[865] A.g.e., 1050b18-19, s. 412.
[866] A.g.e., 1075b 22-30, s. 526.

bölünebilir ve onun bir parçasının filanca şey, diğer parçasının filanca diğer şey, yani bir parçasının madde, diğer parçasının form olması gerekir.[867]

Aristoteles için, bir bireyin, bir Sokrates'in ya da bir Kallias'ın teşekkülü, gitgide daha özgülleşen bir eidos'lar veya formlar veya türler ardışıklığının alt alta sıraya dizilişi olarak tasarlanabilecek son derece karmaşık bir işlem sürecidir. Bu formların herbiri, ilerledikçe daha da biçimli hâle gelen bir madde üzerine dayatılmıştır ve bu itibarla hyle'de, ilksel cisimlerin veya ögelerin, yani toprağın, havanın, ateşin ve suyun formunun dayanağı olan bir ilk maddeden (prote hyle, materia prima, heyûlâ) başlayarak, daha yüksek düzeyden biçim kazanmış bir dizi madde yoluyla, şu bireysel var olanın maddesi olan nihai maddeye (eskhate hyle) kadar uzanan ayrımlar vardır.[868]

Daha üstün form belirlenimlerinin daha büyük zenginliğinden ötürü, daha aşağıdaki formun varlık nedeni ve akılsal ilkesidir. Böylece tedrici olarak madde öğe ve kuvveyi sürekli olarak dışarı atmak suretiyle kendisine ulaştığımız mutlak olarak saf olan form, artık gerçekleşmek için daha önceden var olan bir maddeye dayanmak ihtiyacı göstermez. O kendisinden başka bir koşula sahip değildir. O, en yüksek, en mükemmel anlamda gerçekliktir. Aynı zamanda ilk neden genel bir ilke değil bir belirli şey olmak durumundan olduğundan[869] bütün diğerlerine varlık ve akılsallık veren en gerçek varlıktır. [870]

O hâlde var olan her şey, muayyen bir derecede ve kendisine has mükemmelliği ölçüsünde her türlü madde ve kuvvetlen mutlak anlamda arınmış tek şey olduğu için aynı zamanda mutlak anlamda gerçek olan tek şey olan Tanrısal Varlıktan, en yüksek formdan pay alır. Her şeye form veren, hiçbir şeyden form al-mayan Tanrı böylece kendisinde bütün diğer akılsallıkları içeren en yüksek akılsal ve formel nedendir. Yine bundan dolayı o, ereksel neden, en yüksek İyi evrensel çekim ve mıknatıs, aşk ve arzunun en son objesidir. Çünkü bütün varlıklar, faaliyetlerinde tanrı'nın kendisi olan ezeli-ebedi mükemmel, bağımsız ve madde dışı hayatı taklit etmeye çalışırlar.[871]

---

[867] A.g.e., 1033b 6-17, s. 334-335.
[868] Francis Peters, a.g.e.,, s.160
[869] Aristoteles, Metafizik, 1075a 16, s.523.
[870] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot
[871] A.g.e., s. 502, 1 nolu dipnot

Varlıklar somut bireylerden salt tanrısal fiile kadar yükselen formlar hiyerarşisinde bir yere sahiptir. Şeyler, ancak formları ile var ve ancak onlarla kavranabilir olduklarından tanrıya tabi ve kendileri için en yüksek iyi olan şeye yönelir gibi tanrıya yönelmiş bulunduklarından tanrıyı bilmek aynı zamanda bütün özel tözleri bilmektir. Tanrı'nın ezelî-ebedî ve mükemmel hayatı, onların faaliyetleri için bir model ve erek ödevi görür ve yine bu en yüce akılsala olan az veya çok bağlılıkları, onların kendi varlık derecelerini tayin eder.[872]

Tanrıda ne bir eksiklik olabilir ne de salt form olduğu için onunla ilgili bir kuvveden söz edilebilir. Olmadığından olmalıdır ve bu ilk varlığın hiçbir karşıtı yoktur.[873] O, en yüksek, en mükemmel anlamda gerçekliktir. Ayrıca genel bir ilke değil bir belirli şey olarak[874] Bütün diğer varlıkların akılsallıklarını borçlu oldukları en gerçek varlıktır. [875]

İlk İlke olarak tanrı Aristoteles'e göre hayata sahip olan değil, hayatın kendisi olan bir şey ve saf fiildir. Söz konusu bu hayat ise güzelin temaşasıdır. O, pratiğin ereği ve her hayatın idealidir. O aynı zamanda asil bir faaliyet ve en yüksek mutluluktur. Bizim ancak aklımızın sezgide bilfiil olarak akılsalların kendileri olduğu nadir anlarda yaşayabilmemize karşılık, ilk ilke her zaman bu hayatın bizatihi kendisidir. Bundan duyulacak mutluluk, alınacak haz, özü itibariyle, faaliyetin uygulanmasının kendisine ve fiilin gerçekleşmesine, tam olarak kendini ortaya koymasına bağlıdır. Buradaki faaliyet sürekli ve ezelî-ebedî olduğu için bu haz en yüksek seviyededir ve sonsuzdur.[876] Bu noktada akıl, akılsalla karışır ve mükemmel düşünce tanrının düşüncesi, düşüncenin düşüncesi olur.[877]

Tanrı kendisini düşünür; o, düşünmeye dair düşünmedir (noesis noeseos).[878] Ya da bizzat düşünen kendisine dâir düşünme başka bir deyişle kendisini düşünen düşünmedir. Tanrı'nın hayatına en fazla yaklaştığımız ve kendi mutluluğumuza en fazla katkıda bulunduğumuz zaman işte bu temaşa (theoria) işiyle uğraştığımız

---

[872] A.g.e., s.187, 1 nolu dipnot; 1026a 6, s.295; 1075a 12-19, s.522-523.
[873] Aristoteles, Metafizik, 1075b 22-25, s. 526.
[874] A.g.e, 1075a 16, s. 523.
[875] A.g.e, s. 502, 1 nolu dipnot
[876] Aristoteles, Metafizik, 1072b 15-16, s.507; Nikomakhos'a Etik, 1174b 23, s.206; 1177b 26, s.214. ;Politics, 1339b 17, s.328.
[877] Aristoteles, Metafizik, s. 404, 2 nolu dipnot
[878] A.g.e., 1074b, s.518-522.

zamandır.[879]

Her meydana gelen şey formum yanında, bir parçasının madde olmasından dolayı madde içerir. Bundan her formun ezelî-ebedî olduğu sonucu çıkmaz. Ezelî-ebedî olan formlar sadece tanrı, gök kürelerinin akılları ve insan aklı yani duyusalın içinde bulunmayan formlarla yeni tözü meydana getirdikleri için aynı türden bir başka varlıkta önceden var olmaları gereken formlardır. Burada formun meydana gelmediğinden kastedilen formun kendi başına bir yerde varlığa geldiği sonra her türlü belirlemeden bağımsız bir madde tarafından bir şekilde üzerine alındığı şeklinde bir düşünceden uzak durulmasıdır.

Aristoteles'e göre form fiil madde ise kuvvedir. Madde (hyle), değişmenin ilk dayanağıdır yani yeni eidos'u alan şeydir.[880] Fakat bireysel tözün iki ana karakteristiğinden yoksun olduğu için bireysel töz değildir: o, ne ayrı bir var olandır (khoriston) ne de bir bireydir.[881]

Aristoteles'e göre bütün varlıkların maddesi yoktur, ancak varlığa gelen ve birbirlerine dönüşen şeylerin maddesi vardır.[882] Değişen şeylerin maddesi de her durumda farklıdır. Oluşa tabi olmayan, yalnızca yer değiştirme hareketinde bulunan ezelî-ebedî varlıkların da maddesi vardır. Ancak bu oluşun taşıyıcı öznesi olan madde değil, bir yerden başka bir yere hareketin öznesi olan maddedir.[883]

Aristoteles'e göre madde gerek duyusal (hyle aisthete), gerek akılsal (hyle noete), gerekse salt lokal (hyle topike) olabilir.[884] Aristoteles ayrıca, mutlak anlamda veya daha sıkça göreli anlamda "ilk madde" (prote hyle) ile, doğrudan doğruya formu alma yeteneğine sahip olan "yakın, en son madde"yi (ekshate hyle) de birbirinden ayırır. Ne var ki bir yandan "prote hyle' ekseriya "ekshate hyle" ile aynı anlama gelir.[885] Göz önüne alınmasına bağlı olarak heykelin ilk maddesi su, son maddesi tunç da olabilir ilk maddesi tunç son maddesi su da olabilir.[886]

Aristoteles'e göre ,uzaysal uzamdan başka bir şey olmayan ve diğer tür

---

[879] Aristoteles, Nikomakhos' Etik, 1177b-1178b, s.213-217.
[880] Aristoteles, Metafizik, 1038b, s.357-359.
[881] Aristoteles, Metafizik, 1029a, s.310-312; Francis Peters, a.g.e., s.160.
[882] Aristoteles, Metafizik, 1044b 27-29, s 388.
[883] A.g.e., 1069b 25-27, s.487.
[884] Bu ayrım aynı zamanda mantıksal ve fiziksel analizin arasındaki ayrımın başlangıcıdır. H. M. Robinson, Prime Matter in Aristotle, Phronesis, 19 (1974), s. 186.
[885] Aristoteles, Metafizik, s.89, 1 nolu dipnot.
[886] A.g.e., 1023a 25-29, s. 280.

maddelere temel ödevi gören akılsal madde (hyle noete) bir şeyin sahip olabileceği en ince maddedir. "Basit bir matematiksel varlık olarak tasarlanan bir daire, aynı yarıçapa sahip olan diğer bir daireden, bir bireyin diğer bir bireyden ayrıldığı gibi ayrılır. Aynı özün farklı öznelerde çoğalmasını mümkün kılan, akılsal maddedir. Bu akılsal madde ise ancak geometrik uzay olabilir. Duyusal madde (hyle aisthete); Bu da içine şunları almaktadır: a)Niteliksel ve niceliksel değişmenin maddesi dışında yalnızca göksel cisimlerin sahip oldukları yer değiştirmenin maddesi (hyle kinete veya topike veya pothen poi. b)Niteliksel değişmenin maddesi veya gücü (hyle ailoiote). c)Niceliksel değişmenin (büyüme veya küçülme) maddesi veya gücü (hyle auksete, phthite).[887]

Yakın maddenin (ekshate hyle) zıddı olan ilk madde (prote hyle), gerçekten formun basit bir korelatifidir ve kendinde var değildir. Öğeler veya basit cisimler nitelik çiftlerinin ilk maddeye (prote hyle) gelip ona biçim kazandırmasının sonucu olan en son gerçekliklerdir ve onların altına inilemez. İlk madde her zaman ilk karşıtlıkların bir araya gelişi ile farklılaşmış olarak bulunur ve böylece mutlaka dört öğeden biri olarak gerçekleşmiş halde ortaya çıkar.[888] Madde, ancak analoji yoluyla bilinir. Tuncun heykele göre durumu neyse, maddenin töze, somut ve gerçek varlığa göre durumu odur.[889]

Öncelikle belirtmek gerekirse 6. ve 5. yy. filozofları varlıktan söz ederken maddeyi ayırt etmiyorlardı. Felsefi açıdan Platon için de madde kavramı olanaksızdı. Başlangıçta tahta anlamına gelen ve sonraları bir şey yapmaya yarayan malzeme anlamını kazanmış olan "hyle", sözcüğünü felsefi anlamdaki maddeye dönüştüren ve bu kavramı felsefe literatürüne sokan Aristoteles olmuştur.[890]

Platon, değişmeden uzak idealar ve onları örnek alan tikel varlıklardan ayrı olarak bir üçüncü ilkeyi ilk defa Timaios'ta ele alır. O, burada var oluş ve varlığa gelişe ilişkin üç ilkeye değinmiştir: Varlığa gelen şey, onun içinde varlığa geldiği şey ve doğal olarak varlığa gelenin kendisine benzediği model. Bunlarda kapsayıcı ilkeyi anaya, modeli babaya ve aralarında meydana getirdikleri doğayı da çocuğa benzetmektedir.Tüm varlığa gelişin içinde yer aldığı ve onu büyüten ve doyuran şeye

---

[887] A.g.e., s.347, 4 nolu dipnot.
[888] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 320b 23, s.54.
[889] Aristoteles, Fizik, 191a 7, s.41-45.
[890] Arda Denkel, a.g.e.,, s.109

de "Kap" adını verir.[891]

Platon'a göre artık, algılanabilir olan tüm varlığın içinde yer almasını zorunlu olduğu uzaydır.[892] Uzay ise duyusal şeylerin maddi öğesi veya dayanağı, içine öncesiz ve sonrasız varlıklar yani ideaların girmesi sonucunda şeylerin meydana gelmesini sağlayan maddedir. Hâlbuki Aristoteles'e göre duyusal şeylerin bir uzam içinde bulunmakla beraber uzay-uzam bu şeylerin yapıldığı madde değildir. [893] İşte bu üçlü tabi ki Timaios'takine göre önemli değişiklikler geçirmiş olmakla birlikte, Aristoteles felsefesindeki "tikel nesne (somut bileşik varlık), madde ve form" üçlüsünün düşünsel kökenidir. [894]

Aristoteles bir aşkın formlar öğretisinden şiddetle kaçınır. Aristoteles'e göre eğer form kendi başına var olabilen (yani "bu" olan) bir şey olsaydı, nesneler için varlığa geliş olanaksız olurdu. Oysa form "bu" değil "şöyle olan" bir ilkedir. Doğa olsun, insan olsun, nesneyi varlığa getiren etmenin yaptığı, "bundan" (somut bir madde parçasından) "şöyle" (belirli bir form olan) bir şey elde etmektir. Dolayısıyla ortaya çıkan "bundan şöyle" bir varlık, örneğin taştan bir heykel, ya da tunçtan bir küredir.[895]

Maddeden meydana gelen daire, kısımlarına bölünür; çünkü daire hem mutlak anlamda hem de bireysel daire anlamına gelir. Forma gelince, maddi öğeler onun ne kısımları, ne de ilkeleridir. Bu nedenle form öğelerine ayrılmaz; o ezel ebedîdir, veya ansal olarak varlığa gelir ve ansal olarak varlıktan kesilir. O, öznenin ortadan kalkmasıyla ilineksel olarak yokluğa gider.[896]

Şimdi Aristoteles'e göre Kallias belli bir aşamaya kadar hastadır ve tamamen sağlığına kavuştuğu ana kadar ondan bulunan bu hastalık formudur. Ne zaman ki sağlığına tekrar kavuşur o anda sağlık formu onda karar kılar. Ayrıca bu süreç boyunca Kallias'ta bulunan insan olmak gibi diğer formlar varlıklarını sürdürürler. Şu hâlde Kallis'ın sahip olduğu bir form –örneğin burada hastalık formu- yerini bir başka forma bıraktığında form için bir değişmeden söz edilemez.

Atomculara dek Sokrates öncesi filozoflar var olanı uzamsal yayılımla

---

[891] Platon, Timaios, 48e 4, s.48.
[892] Arda Denkel, a.g.e.,, s.108.
[893] David Ross, a.g.e., s. 198.
[894] Platon,Timaios,49d 5-50c 5,s. 49-51; Arda Denkel, a.g.e., s.107-108.
[895] Aristoteles, Metafizik,1033b 20.
[896] A.g.e., 1035a 27-1035b 3, s. 344 ve 1 nolu dipnot.

birleştirmişlerdi. Öyle ki Pythagorasçı arithmos bile büyüklüğe sahipti. Platon'un soruna gösterdiği ilgi daha ziyade içerisinde genesis'in ortaya çıktığı alan (khora) yöneliktir. Burada khora Aristoteles'te hylenin oynadığı role benzer bir rol oynar ve işte bu yüzdendir ki Aristoteles Platon'un khora'yı ve hyle'yi özdeşleştirdiği yolunda ithamda bulunur. Aristoteles topos'u çevreleyip zarf olan cismin mazruf kılınan cisme kenetlendiği sabit sınırı olarak tanımlar. Şeyler veya cisimler yer değiştirebildiklerine göre yer apaçık ki içerisinde bulunan şeylerden veya cisimlerden farklıdır.[897] Her cisim bir yerde bulunduğu gibi her yerinde içinde bir cisim bulunur.[898] Yukarısı ve aşağısı yalnızca bize göreli değildir. Yukarısı ateşin, aşağısı ise toprağın hareket ettiği yöndür.[899] Aristoteles'e göre bazı doğa filozoflarının sandığı gibi hareket boşluğu gerektirmez, çünkü cisimler kendilerinden ayrılabilir bir aralığın varlığı olmaksızın birbirlerinin yerini alabilir.[900].

Duyusal tözlerin ise tümünün maddesi vardır. Madde ise dayanak (özne-hypokeimenon) anlamında töz olma hakkına sahiptir.[901] Her değişme değişmenin maddesi olarak bir hypokeimenon gerektirdiğinden fiil değil, sadece kuvve olarak belli bir varlık olan şey olarak madde de, ancak mantıksal bir ayrımla ayrılabilir olan form veya madde ve formdan oluşan bileşik varlık olarak oluş ve yok oluşa tabi olan mutlak anlamda bağımsız tek varlık olan synolon gibi töz olma hakkına sahiptir. Maddenin tek başına fiil olamayacağı onun her zaman bir form ile birlikte var olmasının zorunlu olmasındandır. Tek başına fiil olmadığı için belirlemeden soyutlanmış hâliyle-ki bu mümkün değildir-madde töz de olamaz.[902]

Bireysel duyusal tözlerin ne tanımı, ne de kanıtlaması vardır. Çünkü bu tözler bir maddeye sahiptir ve maddenin doğası ise olmak veya olmamak imkânıdır. Bundan dolayı duyusal tözler içinde bireysel olanlarının tümü, yok oluşa tabidir. Ancak insan türünün kendisi dört ögenin tanrının mükemmel ezelî-ebedîliğini taklit etmek amacıyla ay-altı dünyasında sürdürdüğü değişmeler çemberi içerisinde

---

[897] Platon, Timaios, 52a-52c, s.53; Aristoteles, Fizik, 209b, s.137-141; Francis Peters, a.g.e.,, s. 384.
[898] Aristoteles, Fizik, 209a 27, s.139.
[899] David Ross, a.g.e., s. 107.
[900] A.g.e., s. 109.
[901] Christopher Shields, Soul as Subject in Aristotle's De Anima The Classical Quarterly, New Series, Vol. 38, No. 1 (1988), s. 140; Ludwig Edelstein Aristotle and the Concept of Evolution The Classical Weekly, Vol. 37, No.13 (Feb. 7, 1944), s. 149.
[902] Aristoteles, Metafizik, 1029a 20, s.311; 1042a 25-35, s.377., M-98, s.123.

varlığını sonsuza kadar koruyacaktır.[903] Zaten bu sayede âlemin göreli mükemmelliği tesis edilmiş olur. Sokrates ölümlüdür ama insan türü ölümsüzdür.

Aristoteles'e göre form ve maddeden bir araya gelen somut bileşik varlık yani synolon aynı zamanda duyusal bir tözdür ve buradaki bir araya gelme toplama usûlü bir araya gelme değildir. Form maddeye bir nevi kendini dikte ettirir ve madde de formu kabul eder. Madde de kendi payına belli bir anlamda yani benzerlik yoluyla bilinmekte olduğundan onun üzerinde durmak da gereksizdir.[904]

Bireysel duyusal tözlerin tamamı bir oluş sürecinden geçerek varlığa geldikleri ve bir yok oluş sürecinden geçerek yok oluşa gidecekleri için bu böyledir. Zaten tümel, genel bir kavram olarak gösterilebilir bir insan bilfiil var olmadığı için onun için bir oluş ya da yok oluş söz konusu olamaz. İnsan aynı zamanda bir formdur (eidos) ve form ise ezelî-ebedîdir. Ölümlülük onların özsel yani zorunlu yani bilimsel bir araştırma süreciyle değil teorik aklın sezgisel bir kavramasıyla anlaşılacak bir özelliğidir. Tek tek her insan ve bu arada Sokrates insan türünde bir tikel varlık hâlinde var olmanın zorunlu sonucu olarak bütün diğer insan fertleriyle aynı anda ölümlülükten pay alır.[905] Zira ölümlülük yani yok oluşa tabi olmak cinse dayalı bir ayrımdır yani yok oluşa tabi varlıklar yok oluşa tabi olmayan varlıklardan cins olarak farklıdırlar. Cins olarak farklılık ise daha önce işaret edildiği gibi zorunluluk içerir. Aristoteles der ki; "bütün insanlar ölümlüdür, Sokrates de insandır, o hâlde Sokrates de ölümlüdür." Burada Sokrates'in ölümlü olduğuna dair bilgimiz tümevarıma dayalı bilimsel bir gözleme değil, bireysel duyusal tözlerin yok oluşa tabi olduklarına dayanan metafizik ilkeden kaynaklanmaktadır. Buna göre aslında buradaki kıyas şöyledir: "Tek tek her bir insan ferdi duyusal bireysel bir töz olarak böyle olduğu için yok oluşa tabidir yani ölümlüdür. Sokrates de bu duyusal bireysel insan tözlerinden biridir. O hâlde Sokrates de yok oluşa tabidir yani ölümlüdür." Bu ise Metafizik yapısı dikkate alınmadan Aristotelesçi bilimi tam olarak anlamanın mümkün olmadığının bir başka delilidir.

Cins bakımından farklı olan şeyler, yakın özneleri birbirlerinden farklı olan ve ne birbirlerine, ne de ortak bir özneye indirgenebilen şeylerdir. Örneğin form ve

---

[903] 39, s. 131.
[904] Aristoteles, Metafizik, 1029a 30-35, s.312, Fizik, 191a 7, s.41.
[905] Robert Heinaman, An Argument in Metaphysics Z 13 The Classical Quarterly, New Series, Vol. 30, No. 1 (1980), s. 84.

madde, cins bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Farklı varlık kategorilerine ait şeyler de bu tür şeylerdir. Çünkü var oldukları söylenen şeylerden bazısı tözü, başka bir kısmı bir niteliği, başkaları daha önce saydığımız diğer herhangi bir kategoriyi ifade ederler ve dolayısıyla i bu varlık tarzları da ne birbirlerine, ne de tek bir şeye indirgenebilirler.[906]Cins madde (hyle) olduğundan örneğin tunç daire dediğimizde tanımdaki maddî öğe aynı zamanda cinsi de ifade etmektedir ve buna göre cinsin ayrımla ilişkisi maddenin formla ilişkisi gibidir.[907] Yani cins ayrımlarından pay almaz çünkü bu takdirde bir aynı şey aynı zamandan karşıtlarından pay almış olacaktır.[908]

Aristoteles'in temelini karenin köşegeninin kenarıyla ölçülemezliğinde bulan cinslerin kapalılığı[909] ilkesine göre bir cinsten diğerine geçilmez ve yine özellikle bu ilkeden dolayı örneğin Aritmetiğin kanıtlamalarının Geometriye taşınması mümkün değildir.[910]

Tür bakımından başka olan, bir başka şeyden, her ikisinde ortak olması gereken bir şeyde başka olandır. Bir şeyin, kendisinden tür bakımından farklı olduğu bir şeyden farklılığının, zorunlu olarak bir karşıtlık olması gerekir ve karşıtlık, ancak aynı cinse ait olan varlıklar arasında var olabilir. Çünkü türsel başkalık, kavramında bölünmezliği içermek zorundadır.[911] İnsan ile at farklı türden varlıklardır ve aralarında sadece bir farklılık değil karşıtlık da vardır. Biri düşünebilir ama diğeri düşünemez. Düşünmek ile düşünememek arasında ise sadece farklılık değil karşıtlık da vardır. Ayrıca türsel farklılığın nedeni her ne kadar madde imiş gibi gözükse de Aristoteles'e göre yine insan ile at örneğinde olduğu gibi bunu sağlayan formla ilgili karşıtlıktır.[912]

Bilim tanım ve kanıtlamayla iş gördüğünden aynı zaman da ayrımları da dikkate almalıdır. Ancak kendisi için bir cins veya ayrımın söz konusu olmadığı tanrı, genel olarak ayrımı ve cinsi de inceleyen daha üst bir bilimin yani metafiziğin

---

[906] Aristoteles, Metafizik, 1024b 10-15, s.285.
[907] A.g.e., 1033a 3-5, s.331.
[908] A.g.e., 1039b 2-4, s361.
[909] A.g.e., 992a 19, s.138.
[910] A.g.e., 1024b 15, s.285.
[911] Aristoteles, Metafizik,1057b 35-1058a 29, s.441-442.
[912] A.g.e., 1058b 11-20, s.444.

konusu olmak durumundadır. [913] Aynı türün bireyleri form bakımından birbirlerinden ayrılamazlar. Onlar ancak maddeleri bakımından ayrılabilirler.[914]

Varlık ve Birlik cinler için kendisinin türleri oldukları bir yüksek cins değildir. Her türlü var olan şeye yüklenen en genel kavramlardır. Hâl böyle olunca her bir cins kendi türlerinin oluşturduğu bir kümeye sahip bağımsız bir alan veya bütünlüğe sahiptir. Bu sınırlar Aristoteles'e göre kesin bir şekilde ayrılmıştır ve bu cinsler arasında birinden diğerine geçiş imkânsızdır. Ancak ne genel olarak insanın ne de genel olarak hayvanın somut bir var oluşundan da söz edilemez. Somut var oluş Sokrates, Platon ya da bu şekilde diğer bir bireysel insan için söz konusudur. Böyle olunca Sokrates, "insan"dan daha fazla ilke olur.

Siyah olan beyaz olur ama siyah-lık beyaz-lık olmaz. Ancak bir tarafı form kavramıyla ilişkili olan bu durumun cinslerin kapalılığı ile yakın bir ilişkisi de vardır. Zira beyaz ad siyah da "renk" cinsi içindeki türlerdir. İşte Aristoteles'e göre bir cins olarak renk asla başka bir cinse geçemez. Örneğin şekil olamaz. Siyah bir düz demir parçası siyah ya da boyanarak beyaz bir çember hâline sokulabilir. Ancak bir renk olan siyahlık bir şekil olan çember olamadığı gibi aynı şekilde kendisi gibi renk olan beyazlık da olamaz. Yani hem iki farklı cins arasında hem de bir cinsin kendi içinde bu anlamda bir geçiş mümkün değildir. Çünkü aksi takdirde örneğin renk şekil olabilirse ne rengi ne de şekli taşıyan şeyleri için değişmeyen genel bir kavram tesis edilemez. Bu ise her hangi bir şeyi tanımlamanın ve dolayısıyla bilimin mümkün olamayacağı anlamına gelir.

Yok oluşa tabi olan varlıklarla olmayan varlıklar karşıtlar olmaları sebebiyle birbirlerinden cins bakımından farklıdırlar. Bu ise cinsler arası geçişin imkânsızlığı ilkesi bağlamında yok oluşa tabi olan varlıkların hiçbir zaman yok oluşa tabi olmayan varlıklar statüsüne yükselemeyecekleri anlamına gelir. Ayrıca yok oluşa tabi olmayan varlıkların gün gelip bu özelliklerini yitirebilecekleri ihtimalini de ortadan kaldırır. Söz gelimi ezelî-ebedî varlıklar olarak göksel kürelerin asla yok olmayacaklarının bir başka ama dikkat edileceği gibi yine metafizik kanıtıdır.

Peki yok oluşa tabi olma ve olmamanın cinsler arasında bir farklılık olduğu nasıl söylenebilir. Bir kere Aristoteles'e göre cinsler arası farklılık iki şey arasında

[913] A.g.e., 999b 18-24, s.172.
[914] A.g.e., 999b 18-24, s.172.

ilineksel değil özsel bir farklılık olduğu anlamına gelir. Çünkü ilineksel olan ne her zaman ne de çoğunlukla olandır ve bu yüzden iki cins arasında bir farklılık ilineksel olsa bilimin ve tanımın imkânı kalmaz. Zira şu an var olan ilineksel durum veya farklılık daha sonra yok olabilir. Üstelik ne zaman kaybolacağı bile bilinmeyebilir. Hâlbuki cins olarak bir takım özellikleriyle bilinen cinsin daima bu özelliklerini koruması gerekir ki onun altındaki türler belirlenebilsin.

Ayrıca unutulmamalıdır ki cins bakımından farklı olan varlıklar arasında tür bakımından farklı olan varlıklar arasında olduğundan daha büyük bir uzaklık vardır.[915] Siyah ve beyaz gibi bazı karşıtlar türsel bir farklılık bile meydana getirmezken, yok oluşa tabi olan ve yok oluşa tabi olmayan varlıklar daha derin bir farklılık -cinsle ilgili bir farklılık- meydana getirirler ve hatta yine bu yüzden idealar öğretisi de aynı nedenle çürütülmüş olur; çünkü yok oluşa tabi olmayan "kendinde insan"la yok oluşa tabi olan insan arasında türsel değil, cinsle ilgili bir farklılık vardır.[916]

Her zaman iyi olanın aksine kötü olan yok oluşa tabi olmak zorundadır. Çünkü iyilik asıl, kötülük ise yoksunluktur. Yoksunluk ise bir yönelmeyi, kuvveyi ve maddeyi gerekli kılacağından kötü olan ancak değişebilen, hareketli bir varlık olabilir. Oysa ezelî-ebedî varlıklar kuvveden daha iyi olduklarından kötü en yüksek ilkede var olamaz. [917] Bu durumda da kötü olan aynı zamanda yok oluşa tabi olandır. Hatta bu yüzden örneğin Anaksagoras'ın nefreti özü itibarıyla kötü olduğundan ne ezelî-ebedî ne de varlıkların oluşunu açıklayan bir ilke olamaz.[918]

Sokrates'in kendi türünden bir sürü insan içerisinden sıyrılarak Sokrates olarak karşımda durmasını ve benim onu tanımamı sağlayan şey onu maddesidir. Böylece birey bir Sokrates'ten bahsedebiliriz. Ancak Onu Sokrates yapan Sokrates'e ait ve bir kısmı yalnız ona özgü şeyler sayesinde her hangi bir varlık, her hangi bir insan değil Sokrates olarak tanımamı sağlayan şey ise formudur. Yani Sokrates'in maddesi onu kendisi açısından, formu ise benim açımdan bireyselleştirir de denilebilir.

Bu öğretinin doğal sonucu varlıkların cinslerinin bilfiil olarak daima var

---

[915] A.g.e.,1059a, 13, s.446.
[916] A.g.e., 1058b 30-32, s. 445.
[917] A.g.e., 1051a 16-20, s.414; 1072b 30-1073a 3, s.508-509.
[918] A.g.e., 1075b 5-7, s.524.

oldukları ve cinsler arasında her hangi geçişin ya da evrimin mümkün olmadığıdır. İnsan insandan meydana gelir. Ancak yeşil yaprak sarardığında bu karşımızdaki yeni bir yaprak değildir. Eski yeşil yaprağın nitelik değiştirmiş hâlidir. Yine her meydana geliş, daha önceden meydana gelmiş olan bir şey, her hareket genel olarak daha önceden harekette olan bir şey gerektirir.[919]

Rene Guénon'un (1886-1951) bir tarafta madde ve kuvveyi diğer tarafta formu ve fiili temel alan Aristotelesçi ayrım çerçevesinde söyledikleri Batı düşüncesinin niteliği zamanla nasıl niceliğe feda ettiğinin ve kavram yerine nesneyi; sükûn yerine hareketi, birlik yerine çokluğu ve cevher yerine arazı koyduğunun tam bir resmini ve tenkidini içerir. Bu bağlamda Guénon, Batı felsefesinin, yeterli olmamakla beraber Orta Çağda metafiziğin kesin olarak üstünlüğünün kabul edildiği dönemi hariç hiçbir zaman hakikatin bilgisini kavrayacak entelektüel kifayete sahip olmadığını söyler. Batılıların zihinleri daima kuvve-madde-nicelik ve çokluğa göre düşünmeye yatkın olmuştur. Bu maddeci kalıptan belli oranda uzak kaldıkları dört beş yüzyıllık zaman dilimleri hariç asla metafizik hakikatleri arzu etmemişlerdir.

Bununla birlikte Guénon'a göre Rönesans felsefesinde yepyeni bir şekilde ortaya çıkan ve zamanla Batı felsefesinde hâkim unsur hâline gelen metafizik yetersizlik yine de İlk Çağ felsefesindeki metafizik yetersizlikle karşılaştırılamayacak kadar fazlaydı. Ona göre Aristoteles de hocası Platon da çeşitli vesilelerle ulaştıkları ama kendileri de birçok yerini tam anlayamadıkları doğu kaynaklı öğretiler sayesinde nispeten yüksek bir metafiziğe ulaşmışlardı. Örneğin Platon'un bilginin hatırlama olduğuna ve evrensel uyumun, ölçünün (biz buna kader, miktar takdir çerçevesinde yaklaşalım) bilimi olarak geometrinin önemine yaptığı vurguda, Aristoteles'in maddeyi ikinci plana yerleştirmesinde, merkezi yer kavramında, tam olarak anlamadığı ve bir parçasını alarak sistemine dâhil ettiği şekliyle tanrının hiçbir belirlemeye sahip olmayan gerçek bir tek varlık olarak mükemmelliğine dair düşüncelerinde hep bu öğretilerin izleri vardır.

Guénon'a göre bu öğretiler her ne kadar gerçek metafiziğe göre çok basit, eksik, büyük oranda yanlış ve insan etkisi sonucu anlamsızlaştırılmış iseler de her hâlükârda batılı insana göre oldukça fazlaydı. Zaten onların doğuştan sahip oldukları ve kendi kültürleri içerisinde pekiştirdikleri zihinsel alışkanlıkları onlar için daha üst

[919] A.g.e., 1049b 34- 1050a 2, s.409.

düzey bir metafiziğe imkân vermiyordu. Bu imkânsızlık kâinata bakışlarını maddeyle sınırlanmışlıktan koparak yükselten Orta Çağ'da belli oranda da olsa tadil edilmişti. Ne var ki ilk hümanistlerle birlikte Yunanlılar 'bütün zihnî yetersizlikleriyle sanki insanlıktan intikam almak istercesine yeniden dirilmiş' ve bir kez daha ama bu sefer hemen bütün dünyaya yayılan bir genişlik ve büyük oranda maddi otoritenin tazyikiyle insanlığın başına yeniden bela olmuştur.

Bu kopuş öyle acımasız ve kesin bir şekilde olmuştur ki modern insan yüksek metafizik hakikatleri anlayabilme noktasında maalesef eksik ve yanlış da olsa hiç değilse bunların bir parçasını anlayabilme imkânına sahip olan Yunanlılardan bile geri kalmıştır. Bu problemin çözümü ise ancak yeniden metafiziğin üstünlüğünü kabul etmek ve maddeyi –ama yalnızca bugün modern anlamdaki ruhun karşıtı olarak spirit-materia düalizmindeki maddeyi değil niceliğin taşıyıcısı olan ve kuvveyi ilzam eden maddeyi- yeniden ikinci plana itmek ve asli olanın egemenliğini tesis etmekle mümkündür.[920]

Aristoteles, Platon gibi mutlak bir ikiliği ileri sürmektir. Madde, tanrı kadar ezelîdir. O ancak ereksel nedenin karşı konulmaz çekimi ile bizzat kendisinde varlık ve hayat ilkesine sahip bulunan bir dünyayı hareket ettirir.

3-d-Kuvve ve Fiil Ayrımı Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları

Aristoteles felsefesindeki en önemli öğretilerden birini oluşturan kuvve-fiil ayrımı fizikten psikolojiye, teolojiden astronomiye kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur. Bu öğretinin bütün ayrıntılarıyla ele alındığı yer ise metafiziktir. Aristoteles'in özellikle değişimi kuvve-potansiyellik temelinde yepyeni şekilde ele alması birçok problemi çizmesini sağlamış ve energeia-entelekheia kavram çifti onun felsefe tarihine ene özgün katkılarından biri sayılmıştır. Bu ayrımın fizik bilimindeki etkileri de bu ünü doğrular niteliktedir.

Aslında bir kavram olarak güçler (dynameis), ilk kez Anaksimandros ile birlikte zaten ortalıkta görünmeye başlamıştı. Bu güçler (sıcak olan , soğuk olan) hemen hemen ögelerin statüsüne sahiptiler. Anaksimenes ile birlikte maddi tözler

[920] Bu tartışmanın ayrıntıları için bakınız; Rene Guénon, Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri , çev. Mahmut Kanık, İz. Yay, II. Baskı, İst. 2004.

(toprak, ateş, su) ile bu maddi tözlerin nitelikleri (güçler), yani sıcak-olan ve soğuk-olan arasında ayrım yapılmaya başlamış; Empedokles'in ögeler teorisi ise dikkatin yönünü dinamik niteliklerden uzaklaştırıp maddi tözlere (substance) doğru kaydırmıştır. Ancak Anaksagoras ile birlikte karşıt güçlere bir kez daha baş rol verilmiştir. Platon, hem bir tıbbi hekimlik terimi olarak hem de öğelerle bağıntıları bakımından dynamis'lerin farkındaydı. Aynı zamanda pathe diye de adlandırılan bu güçler, Nous çalışmasına başlamazdan evvel kap'ta-kundak'ta (hypodekhomene) yani kosmos'un demiourgous tarafından şekillendirilip düzenlenmesinden önceki imkânlar deposunda mevcuttular.[921]

Aristoteles'te genel olarak poion veya pathos diye adlandırılan güçler bir kez daha merkezî olurlar. Empedokles'in indirgenemez ögelerinin aksine Platon'unkiler geometrik şekillere indirgenebilirdi.[922] Aristoteles, bunların her ikisine karşı, kendisine ait olan 'ögelerin terkibi' teorisini koydu. Buna göre, stoikheia, 1-altta-yatan maddeden ve 2) güçlerin her bir kümesinden (sıcak-soğuk, kuru-yaş) birinin mevcudiyetinden mürekkebti.[923] Böylelikle bir ögenin diğerine dönüşümü ya da indirgenmesi temel maddi zemin (substratum) içerisinde bir karşıtın bir diğerine geçişinden ibaret oluyordu. Bu kullanımların tümü etkin bir güç olarak dynamis'e aitti. Aristoteles buna ek olarak dynamisin bir başka anlamını, yani kuvve, potansiyalite, edilgin güç, gizilgüç, gücüllük, alırlık, herhangi bir etkin gücü alma ve kabul etme kabiliyeti anlamını geliştirir ve bu iki anlamı birbirinden ayırt etmiştir.[924] Kuvve tanımlanamaz, fakat yalnızca örnekler yoluyla gösterilebilir.[925]

Hareket, hareketsizlik, hareketin uçları arasındaki ilişki Aristoteles bundan böyle bu kuvve kavramıyla açıklanmıştır. Aristoteles'e göre hareket kuvve olmak bakımından bir kuvvenin (dynamis) fiil olarak tamamına ermesidir (entelekheia).[926] Hareket eden bir şey kendisinde bu şeyle ilgili bir kuvve barındırdığı için hareket eder. İşte bu kuvvenin fiil hâline gelmesidir. Kuvveden fiile (energeia) geçiş ise ya sanat yoluyla ya da doğal bir ilke yoluyla olur. Energeia, mantıksal ve ontolojik

[921] Francis Peters, a.g.e.,, s. 78.
[922] Platon, Timaios, 53c-56c, s.55-59.
[923] Aristoteles, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, 329a-330a, s.109.
[924] Aristoteles, Metafizik, 1045b-1046a, s.390-394.
[925] A.g.e.,1048a-1048b, s.401-403.
[926] Aristoteles, Fizik, 201a, s.95-97.

olarak dynamisten önce gelir.[927] Zira kendisine doğru hareket edeceği bir şey olmadan, değişerek kazanacağı yeni bir form olmadan bir şey hareket etmez.[928] Bu sebeple mükemmel varlıklar hareket etmezler ya da gök küreler de olduğu gibi ancak tek bir düzenli hareket yapabilirler.

Bir varlık, bir güce bu güç mutlak anlamda bir güç değil de bir fiilde bulunma gücü olduğu ölçüde, yani bazı koşullar altında sahiptir. Bundan dolayı bir insan aynı zamanda iki etki veya iki zıt etkiyi meydana getirme bilinçli isteği veya arzusuna sahip olsa bile bunu yapamaz. Çünkü güç, bu şekilde zıtlar üzerine uygulanamaz ve onun onları aynı zamanda meydana getirme gücü de yoktur. Çünkü yapma gücüne sahip olduğumuz şeyleri, ancak onları yapma gücüne sahip olduğumuz tarzda yapabiliriz.[929] Sonra bir harekete muktedir olan, karşıt harekete ve sükûnete de muktedirdir ve varlığa gelmesi mümkün olanın ortadan kalkması da mümkündür.[930]

Aristoteles'e göre hareket, örneğin şeyin tunç olmak bakımından tunç gibi spesifik özelliklerinde değil fakat, örneğin hareketli olması yani heykel olabilmesi bakımından tunç , heykelin maddesi olabilmesi bakımından tunç gibi kendisinde tam mükemmelliğini bulacağı formu gerçekleştirmeye kabiliyeti olması bakımından göz önüne alınması gerekir.[931]

Kuvve kavramının diğer tarafında ise energeia vardır. Energeia'nın teknik kullanımı ise Aristoteles'e ait yeni bir icattı.[932] Bu ayrım Aristoteles terminolojisinde dynameis ve energeia-entelekheia olarak karşılanmaktadır. Ne var ki kuvve-fiil isimlendirmesinde energeianın genel isim olarak hem energeiayı hem de entelekheiayı karşılaması gibi anlaşılmaktadır ki bu da fiil ve hareket arasındaki farkı gözden kaçırmaya sebep olabilmektedir. Biz energeia kelimesinin faaliyet; entelekheia kelimesinin ise fiiliyat olarak tercüme edilmesinin daha doğrusu bizatihi bu kelimeler kullanılmasa bile bu iki kavramın bu karşılıklarda düşünülmesinin meseleyi daha anlaşılır kılacağını düşünüyoruz. Kendi kuvvesini gerçekleştirme veya formuna doğru bir arzu ile hareket etme hâlindeki bir varlık en-ergiadadır yani

---

[927] Aristoteles, Metafizik,1049a-1050a, s.406-409.
[928] David BRADSHAW, Aristotle East and West Metaphysics and the Division of Christendom, Cambridge University Press, London, New York, 2004, s. 1
[929] Aristoteles, Metafizik, 1048a 10-24, s.402.
[930] A.g.e., 1068b 6-14, s.481.
[931] A.g.e., 1065b 15-18, s. 467.
[932] Francis Peters, a.g.e.,, s.345.

faaliyettedir. O yüzden tanrı için, form için bir en-ergia ya da faaliyet düşünülemez. Ancak formuna sahip olarak var olan veya ulaştıktan sonra formu ile hâli hazırda bir arada bulunan varlık ya da başka bir kuvve alabilecek olsa bile bir form ile ilgili olarak o forma şu an sahip olan bir varlık ise faaliyete ferek duymaksızın bir fiiliyat hâlindedir. Bu sebeple meselâ tanrı tam bir fiil (yani fiiliyat) hâlindedir. Fiiliyat kelimesinin günlük dildeki kullanımı da bu sonucu doğrular niteliktedir. Okumak bir faaliyettir ama bilgin olmak bir fiiliyattır.

Bazı durumlarda ise fiil varken bununla ilgili başka bir faaliyet olmaz. Kırılabilir (lik kuvvesine yani imkânına sahip) bir nesneyi örneğin kalemi kırmak kuvvesine (gücüne) sahip birisi bu kırma işini yaptığı sırada faaliyet vardır ancak kırma gerçekleştiğinde fiiliyat söz konusudur ve kırmayla ilgili faaliyet sona erer. Aynı kalem bir kez daha kırılmak istendiğinde ise bu kez yeni bir faaliyet ve yeni bir fiil mevzubahistir. Şu hâlde kuvve ile ilgili, kuvveyi gerçekleştirmeye yönelik faaliyet (energia), bu kuvve için söz konusu olan forma ulaşıldığında varılmak istenen ara ya da nihai hedef noktasında fiiliyat (entelekheia) olur.

Aristoteles'e göre faaliyet, yalnızca harekette değildir, aynı zamanda hareketsizliktedir (energeia akinesias). Oluş halinde olan faaliyetle, mükemmelliği uygulayan faaliyet arasında; geçişli fiille, içkin fiil arasında bir ayrım vardır.[933] Bu sebeple Aristoteles'e göre tanrı hareketsizdir ama aynı zamanda faaliyettedir. O daima bilfiildir ve onun bu faaliyeti teorik temâşaya dayalı bir düşünmeden başka bir şey de olamaz.

Energeianın tam ve aslî anlamı hareketsiz, içkin, Aristoteles'in evrenin tepesine yerleştirdiği saf fiille tam olarak gerçekleşen faaliyet anlamıdır. Aristoteles'in "ezeli-ebedi olarak mükemmel canlı" diye adlandırdığı saf fiil ile ilgili olarak kabul ettiği fiil kavramı ise hayat alanına aittir. Çünkü aklın etkinliği, hayattır. Bu metafiziğin mükemmellik ve erek hakkındaki açıklamalarında kendisini göstermektedir ve mükemmelliğin işareti olan en büyük haz, erekleri bizzat kendilerinde bulunan fiillerde yatar. Duyum, haz ise bütün hayat alanına aittir ve "Sükûnette hareketten daha fazla haz vardır."[934]

Aristoteles'e göre her hareket eden veya ettiren şey ise bilfiil bir varlıktır ve

[933] Aristoteles, Nikomakhos Ahlâkı, 1154b 17, s.154.
[934] Aristoteles, Metafizik, s.410, 6 nolu dipnot.

gerçekten var olan da bilkuvve değil bilfiil olan varlıktır.[935] Tözün fiil ve tanım bakımından önce olması gibi fiil de gerek töz gerek tanım bakımından kuvveden önce gelir. Zaman bakımından ise bir anlamda önce bir anlamda sonra gelir.[936] Fiil tanım bakımından önce gelir, çünkü ilk anlamında bilkuvve olan, bilfiil hale geçmesi mümkün olan olduğu için bilkuvve olandır.[937]

Zaman bakımından ise fiil şu anlamda önce gelir çünkü belki sayı değil ama tür bakımından aynı türden bilkuvve bir varlığa özdeş olan bilfiil varlık, bu bilkuvve varlıktan önce gelir. Ayrıca bilkuvve bir varlıktan bilfiil bir varlık her zaman ancak bir başka bir bilfiik varlık sayesinde çıkar. Böylece insanı bilfiil hale getiren, insan, müzisyeni, bilfiil hale geçiren müzisyendir: Daima bir ilk hareket ettirici vardır ve bu hareket ettirici daha önceden bilfiildir.[938]

Fiil töz bakımından öncedir. Çünkü ezelî-ebedî olan bir varlık doğal olarak yok oluşa tabi olan varlıktan töz bakımından önce gelir. Ezelî-ebedî şeyler bilfiil, yok oluşa tabi tözler bilkuvve vardırlar.[939] Bu sebeple tanrı ve göksel küreler daima bilfiil olarak vardırlar. Çünkü harekette olan şeyleri hareket ettiren bir şey vardır ve bu hareket ettiricinin kendisi hareketsizdir. Eğer ezelî-ebedî bir şey olmasaydı oluş olmazdı ve elbette bu nedenle duyusal varlıklar da olmazdı.[940] Bu aynı zamanda şu anlama gelir: değişen şeyin de bir varlık olması yani bilfiil olması da zorunludur. Çünkü değişme, bir şeyden bir şeye doğrudur.

Hareket eden bir varlık içinde kuvve barındırdığı için hareket eder. Bundan dolayı güneş, yıldızlar ve bütün gök gibi daima ve tam olarak bilfiil olan ve kendisinde bir kuvve barındırmayan –ki onların hiç durmadan daimai dönüşü bu hareketi kuvve ile değil fiil ile düşünmek gerektiğini ihsas ettirir- gibidir- varlıklar yörüngelerinde hiçbir zaman yorulmazlar; çünkü hareket onlar için, yok oluşa tabi olan varlıklar için olduğu gibi bir zıtların gücü değildir. Eğer zıtların gücü olsa ezelî-ebedî olmaz ezelî-ebedî ise zıtların gücü olmaz. Bunun bir delili de dairesel bir hareket de bir karşıt, bir yerden başka bir yere yöneliş olmayıp hatta bu hareket için bir başlangıç noktasından bile söz edilememesidir. Varlık bu hareket de başladığı

---

[935] A.g.e., 1047a 32-35, s.399
[936] A.g.e., 1049b 4-11, s.408.
[937] A.g.e., 1049b 12-18, s 408.
[938] A.g.e., 1049b 19-23, s.408
[939] A.g.e., 1051a 6-20, s.413-414; 999b 5, s.171; 1032b 30, s.331.
[940] A.g.e., 1012b 22-30, s. 233; 991b 1-16, s.132-133.

yerden o yer her neresi ise devamlı geçer durur.

Varlıkların ilke ve nedenleri bilkuvve değil bilfiil olmaları gereğinin bir diğer sebebi de şudur; çünkü bilkuve olan bir şey zorunlu olarak var olan bir şey değildir. Henüz var olmayan bir şey de olabilir. O hâlde bilkuvve bir şeylerin olması gerektiği gibi bil fiil bir şeylerin olması da ve kuvve kavramı için oluşun varlığı da şarttır ve ilkeler bilfiil olmalıdır.[941]

Aristoteles'in kuvve bağlamında incelediği bir diğer kavram da var olmayan kavramıdır. Aristoteles sisteminin başarısını etkileyen faktörlerden biri de onun var-olmayanı özel olarak inceleme konusu yapmasından kaynaklanmaktadır. Aristoteles bu sayede kendisinden önce birçok filozofu uğraştıran değişim problemini sistemli bir tutarlılıkla çözmeyi başarmıştır. Var-olmayanın analizi ise tabiî ki varlığın analiziyle uğraşan bilimin yani metafiziğin konusudur. Ancak direkt etkisi fizikte kendini göstermiştir.

Aristoteles'e göre de kendinden önceki filozoflar oluş ve hareketin nedeni hakkından yeterli bir açıklama verememişlerdir.[942] Onlar oluş ve yok oluşun niçin ortaya çıktığını, nedeninin ne olduğunu, hareketin başlangıcının kendisinden çıktığı şeyin ne olduğu problemini de hem açıklayamamışlar hem de daha kötüsü bunu bir problem olarak kavrayamamışlardır.[943]

Ona göre bu çözüm ancak iki aşamalı mümkündü. 1-Yokluktan basit olarak hiçbir şey meydana gelmez. Bir şey aslında mutlak biçimde yokluk olan kendi yoksunluğundan varlığa gelir. Ayrıca değişen şeyin, bir varlık olması zorunludur. Çünkü değişme, bir şeyden bir şeye doğrudur. [944] Yine hiçbir şey varlıktan mutlak anlamda varlığa gelmez., ilineksel olarak var olandan varlığa gelir. 2- Bu güçlük potansiyellik ve aktüellik olarak çeşitli varlık dereceleri ayırt edilme suretiyle çözülür; bir şey kendi potansiyelliğinden meydana gelir.[945] Ya da diğer bir ifadeyle meydana gelen her şey ya ilineksel olarak var-olmayandan ya da bilkuvve var olmayandan gelir.[946]

Bu göreli "var olmayan" kavramını açıklığa kavuşturmak ve kullanmak

[941] A.g.e., 1003a 2-5, s.185-186.
[942] A.g.e., 1070b 17, s.525.
[943] A.g.e., 984a 17-25, s.93-94.
[944] A.g.e., 1012b 22-30, s. 233; 991b 1-16, s. .
[945] David Ross, a.g.e., s. 86
[946] Aristoteles, Metafizik, 1069b 14-20, s.486.

Aristoteles'e oluşun doğrudan analizini yapmak imkânını elde etmektedir. Buna göre oluş her zaman vardı ve var olmayan da mutlak var olmayan değil fakat kendisinin yoksunluk (steresis) olarak teşhis ettiği izafi bir var-olmayandı. İşte böylece vara geliş mümkün oluyordu.[947]

Aristoteles'in asıl anlamında fiil olan içkin fiille (energeia), yalnızca hareket (kinesis) olan geçişli ve meydana getirici fiil olmak üzere iki tür faaliyet arasında yaptığı ayrım fizik ve hareket teorisi açısından başka ilginç sonuçlar da doğurur.[948] İçkin fiil, kendisinden başka bir ereği olmayan, faili mükemmelleştiren ve bu fiil dışında eseri gerçekleştirmeye yönelmeyen fiildir. Onun nihai ereği, kullanım ve uygulaması kendisidir. Örneğin görmek, ereğini ve mükemmelleşmesini görmede bulur. Genel olarak her türlü eylem ile ilgili durum budur. O zaman fiil bütünüyle faildedir ve bir nesnede somutlaşmaz. Görme, gören öznededir, temaşa, temaşa eden zihinde, hayat ruhtadır. Bu içkin faaliyet Aristoteles için en mükemmel anlamda faaliyet kendini devam ettirme kabiliyetine sahip olan tek ve asıl anlamında fiildir. O her an tamdır, tamamlanmıştır ve amacına eriştiği an ortadan kalkmaz. İnsan aynı zamanda hem düşünmüş, hem hâlâ düşünüyor olabilir; tam olarak yaşamış, hâlâ yaşıyor olabilir; mutlu olabilir, şimdi hâlâ mutlu olabilir.[949]

Bazı etkinlikler, kendilerinin ereğini (telos) bir üründe bulmalarına (örneğin bu bağlamda sağlık hekimliğin ergon'udur), karşın başka bazı etkinlikler, kendilerinin telos'unu bizzat etkinliğin kendisinde bulurlar.[950] Bu nokta, genel olarak, Aristoteles'in poiesis olarak bilinen etkinlik ile praksis diye adlandırılan etkinlik arasında yaptığı ayrıma karşılık gelir. Poiesis ile praksis, üretim ile eylem arasında yapılan bu ayrım etik doğrultuda yol alan bir ayrımdır, fakat bu ayrımın çok daha derinlere inen metafizik içerimleri vardır.[951] Bu son hâl, etkinlik dışsal bir ergon'a

---

[947] Firancis Peters, a.g.e.,, s. 165.

[948] Eugener Garve, Aristotle's Rhetoric an Art of Character, The University of Chicago Press, Chicago, 1994, s. 211; L. A. Komsan, Aristotle's Definition of Motion Phronesis, Vol. 14, No. 1 (1969), s.45,51,60.

[949] Aristoteles, Metafizik, 1048b 17-25, s.404-405; Nikomakhos Ahlâkı, 1140a 1-23, s.116-117; 1154b 27, s.155; Oded Balaban, Aristotle's Theory of πρᾶξις Hermes, Vol. 114, No. 2 (1986), s.166-167.

[950] Dudley Shapere, Modern Physics and the Philosophy of Science PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Vol. 1988, Volume Two: Symposia and Invited Papers (1988), s. 201; Dougal Blyth, The Motion Primary in Actuality, Note on Metaphysics L.7 1072b5-6 The American Journal of Philology, Vol. 109, No. 4 (Winter, 1988), s. 518.

[951] 19, s. 327. Richard McKeon, Aristotle's Conception of the Development and the Nature of Scientific Method Journal of the History of Ideas, Vol. 8, No. 1 (Jan., 1947), s.15; Helen S. Lang,

varsın ya da varmasın, var-olanın ereğidir (telos). Bu noktada energeia, en-telekheia ile, yani 'ereğine ermiş olma'ile bağıntılıdır. Tek farkla ki, poiesis'te energeia işlenen şeydedir, buna karşılık praksis'te energeia işleyenin kendisindedir. Bu yüzden hareket, hareket ettirilen şeyde mevcuttur, fakat görme görenin kendisindeki bir energeia ve hayat ruhtaki bir energeia'dır.[952] Bu incelemenin yansıması Aristoteles'in bilimler sınıflamasında da kendini gösterir. Bu bağlamda bilgiyi teorik temaşa için isteyen bilimler en üstün bilimlerdir. Onlar arasında da metafizik hepsinden üstündür.

Aristoteles tam burada erek nosyonunu bununla birbirine bağlar. Aristoteles energeia'yı işlev (ergon) kavramından çıkarır.[953] İşlev, bir şeyin yapmaya doğal olarak yatkın olduğu şeydir, yani bir şey tarafından bir kuvvesine sahip olunan yapma veya etmedir. Böylelikle, energeia, işlemekte olma, işlevde bulunma durumudur.[954] İşlev erek olduğuna göre, energeia, apaçık ki, entelekheia'yla bir tamlık durumunda olmayla bağıntılıdır. Bu şekilde energeia betimlenir ve sınırlanır; o, normalde hazzın eşlik ettiği ve tanım, zaman ve töz bakımından kuvveden önce gelen[955] bir yeterliğin çalışıp işlemesi, işlevde bulunmasıdır, onun gerçekleşmesidir.[956]

Varlıklar kendi doğalarına uygun olarak kendi formlarına yönelirler ve bu yönelme formu bir erek olarak almaktan ya da bir fail nedenin etkisinden mütevellittir. Ereksel nedenin varlığı da Aristoteles'e göre sonsuz nedenler zincirinin olamayacağının bir başka kanıtıdır. Zira erek, bir başka şeye ermek için değil başka her şeyin kendisi için istendiği türden bir gayedir. Eğer böyle bir en son terim varsa, bu sürecin kendisi de sonsuz olamaz. Eğer bir en son terim yoksa, bu kez de ereksel neden diye bir şey söz konusu olamaz.[957] Teleoloji öğretisi Aristoteles'te temeldir. Bu öğreti Aristoteles'in en erken eserlerinde ortaya çıkar ve Metafizik'te kemale erer.

Aristotle's Physics IV, 8, A Vexed Argument in the History of Ideas Journal of the History of Ideas, Vol. 56, No. 3 (Jul., 1995), s.354.

[952] Francis Peters, a.g.e., s.113-114.

[953] Vernon Pratt, The Essence of Aristotle's Zoology , Phronesis, 29 (1984), s. 273

[954] Aristoteles, Metafizik, 1050a 1-35, s.409-411; Allan Gotthelf, Aristotle's Conception of Final Causality , Review of Metaphysics, 30:2 (1976:Dec.), s. 236.

[955] Aristoteles, Metafizik, 1049b-1050a, s.407-409.

[956] Francis Peters, A.g.e., s.102; Lloyd P. Gerson, Aristotle Logic and Metaphysics, Routledge, New York, 1999, s. 78; Monte Ransome Johnson, Aristotle on Teleology, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 30

[957] Aristoteles, Metafizik, 994b 9-16, s. 150.

Telos iyi'dir[958] hatta nihai iyi'dir[959] ve buradan hareketle de bütün kosmosun ereksel nedeni ilk hareket ettiricidir.[960]

Aristoteles'e göre arzunun ve düşüncenin konusu olan şeyler hareket ettirirler. Arzu edilen (to orekton) ile akılsal-düşünülen (to noeton) ise farklı kavramlardır. Ekmek gibi düşünülmeksizin arzu edilen şeyler olduğu gibi kötülük gibi arzu edilmeksizin düşünülen şeyler de vardır. Ancak bu iki kavram en yüksek derecelerinde ele alındıklarında özdeştirler.[961] Yani en yüksek arzu edilir olan (to proron orekton) ile en yüksek düşünülür olan (to proton noeton) aynı şey olurlar. Ki bu da tanrıdır.[962] Göksel küreler bu en yüksek arzu edilene en yakın varlıklardır ve onlardan daha fazla yaklaşma imkânına sahip başka bir varlık türü yoktur. Buna rağmen onlarda kendilerindeki potansiyellikten tümüyle kurtulup saf fiil olarak tanrının hareketsizliği gibi bir sükûnet durumuna asla erişemezler. Bu, varlık cinsleri arasında bir geçişe izin vermeyen Aristotelesçi metafiziğin kesin tavrıdır. Peki asla ulaşamayacağı bir şey bir varlık için nasıl erek neden olarak hareketi başlatır?

Aristoteles'e göre aklın, bilfiil bileceği bilkuvve herhangi bir şey olmak zorundadır. Fakat kuvveden fiile herhangi bir geçiş zaten evvelce fiil hâlinde bir ilke talep eder ve zaten ilk hareket ettiriciye götüren de aynı argümandır ve bu yüzden Aristoteles "her şeyi yapan" bir başka akıldan söz eder. Bunlar, ruh içerisinde ortaya çıkan ayrımlardır ve bu iki akıl birbiri karşısında tıpkı maddenin form karşısında durduğu gibi durur. Bunlardan biri, yani daha sonradan (hylikos-maddi) diye adlandırılan edilgin akıl (nous pathetikos) yok olabilir iken; diğeri yani nous poietikos veya faal akıl (akl-ı faal) ayrı durur (khoristos), etkilenim almaz , karışmaz ve katışmaz ve özünde bir energeiadır. Bu ikinci akıl, ayrı durduğunda, tek başına ölümsüz ve dâim kalıcıdır. Biz de, nous pathetikos faal hâle geçtiği için, yani o, nousun zaten fiil hâlinde olan bir başka kısmının işleyişi sebebiyle bilinen konunun düşünülür formu hâline geldiği için biliriz.[963]

Aristoteles'e göre en tanrısal şey olan tanrısal akıl bir şeyi düşünmemiş olsa

---

[958] Aristoteles, Fizik, 195a, s.63-65.
[959] Aristoteles, Metafizik, 1072b, s.505-508; 105, s. 69.
[960] Francis Peters, a.g.e.,, s.371-372.
[961] H. J. Easterlıng, The Unmoved Mover in Early Aristotle, Phronesis, 21 (1976), s. 252.
[962] Aristoteles, Metafizik, 1072a 26-28, s. 504; Rıchard Norman, Aristotle's Philosopher-God , Phronesis, 14 (1969), s. 67.
[963] Francis Peters, a.g.e.,, s.250.

yalnız uykuya benzer bir durumda olur ve hiçbir değeri kalmaz. Yani onun değeri düşünmeden ibarettir. Ancak düşüncesi başka bir ilkeye bağımlı olduğu takdirde, tözü düşünme fiili değil, basit bir kuvve olacağından bu durum onun en yüksek töz olmasını da engeller. Başka şeyleri yani duyusal olanları düşünmek maddeye bağımlı bir düşünme olacaktır. Hâlbuki salt fiil olarak tanrıda düşünen ve düşünülenin aynı zorunluluğa ve fiile sahip olması gerekir. Yani bu düşünce özü gereği bir düşünce olmalıdır. Ayrıca tanrı, eğer bir başka şeyi düşünürse, bazı şeylerin onun düşüncesinin konusu olması saçma olacağı ve ona layık olmayacağından o, en tanrısal ve en değerli olan şeyi düşünür ve düşüncesinin konusu da değişmemelidir. Çünkü böyle bir şey en yüksek ve en mükemmel olandan daha aşağıya daha kötüye doğru bir yönelme olduğu gibi aynı zamanda da bir hareket olacaktır ki bu da mümkün değildir.[964]

Ayrıca tanrısal akıl düşünme fiili değil, basit bir kuvve olursa, düşüncenin sürekliliğinin onun için zahmetli bir yük olacağı gibi bu durumda aklın kendisinden daha yüce bir şeyin, yani düşüncenin konusunun kendisinin mevcut olacağı açıktır.[965]

Görüldüğü üzerine Aristoteles felsefesini inceleyen birisi bambaşka planlarda aynı sonuçla karşı karşıya kalmaktadır. Göklerin bilfiilliği, göksel kürelerin dairesel yer değiştirme hareketi dışında bir kuvveden masunluğu, tanrının hiç kuvve barındırmayan saf fiil oluşundan töz olarak bilfiil olduğu ama kuvvesini barındırdığı şeye doğru değişen her hangi bireysel bir töze varıncaya kadar ay-altı ve ay-üstü âlemdeki her varlık bu kez kuvve-fiil penceresi altından toplanmış olmaktadır. Bu Aristoteles'in metafiziksel fiziğidir, ya da doğa metafiziğidir.

3-e- Ezelî-Ebedî Olmak ve Oluş-Yok Oluşa Tabi Olmak Bakımından Varlık Analizinin Fizik Bilimindeki Sonuçları

Aristoteles'e göre sonsuz bir nedenler zinciri dikey olarak da tür olarak da imkânsız olduğundan maddi neden açısından örneğin etin topraktan, toprağın havadan, havanın ateşten çıkması ve bunun böylece sonsuza kadar gitmesi sonsuza varıncaya kadar çıkması mümkün değildir. Hareketin nedenleri için de aynı şey geçerlidir. Örneğin insanın hava, havanın güneş tarafından tarafından hareket

[964] Aristoteles, Metafizik, 1074b 17-27, s.519.
[965] A.g.e., 1074b 28-34, s. 519-520.

ettirilmesi ve bunun sonsuza kadar gitmesi mümkün değildir.[966]

Bir ezelî-ebedî töz, ezelî-ebedî hareketi meydana getirmek için bilfiil ve madde-dışı olmak zorundandır. Çünkü böyle bir hareketi meydana getirmek için ezelî-ebedî bir tözün var olması zorunludur. Ama özleri itibariyle hareketsiz olan ve hareketsizlik ve sükûnet ilkeleri olan Platoncu idealardan farklı olarak bu ezelî-ebedî tözün hareketsiz ama bununla birlikte fiil hâlinde olması (poietikon) gerekir. 157- Hatta daha kesin ifadeyle onun basit olarak fiilde bulunma gücüne sahip olması da yetmez, onu uygulaması, yani muhakkak bilfiil olarak hareket ettirmesi gerekir.

Aristoteles varlıklar zincirinin en başında varlığın bir ilk ilkesinin bulunmasının zorunlu olduğunu ve bunun ezelî-ebedî olan ve yok oluşa tabi olmayan bir varlığın olması zorunlu olduğunu kaydeder.

Zaman hiçbir zaman başlamamıştır ve hiçbir zaman ortadan kalkamaz. Çünkü eğer başka türlü olsaydı, zamandan önce bir zamanın olduğunu ve zamandan sonra bir zamanın olacağını söylemek gerekirdi.[967] Zaman hareketin ölçüsü olduğu gibi sükûnetin de ölçüsüdür. Yalnızca ya hareket ya da sükûnet halindeki yani ya hareket eden ya da hareket edebilecek olan şeyler zamandadır. Bu yüzden zorunlu hakikatler zamanda değildir.[968] Bu sebeple hareketsiz ilk hareket ettirici, göksel küreler gibi ezelî-ebedî olan varlıklar zamandan bağımsızlardır.

Aristoteles fizik biliminin merkezine yerleştirdiği hareket kavramına ilişkin her türlü tahlillerini zaman kavramına bağlar. Buna göre zaman hareketin hem ölçüsü hem de önce ve sonra olması bakımından onun düzenidir.[969] Yine aynı şekilde ezeli-ebedi hareket - eğer varsa - ancak bir yerden bir başka yere geçebilmek dışında bilkuvve değildir ve bu böyle bir varlıkta hareketin varlığı kabul edildiğinde de on a bir madde izafe etmeye de hiçbir engel yoktur. [970]

Aristoteles'e göre ilk hareket ettirici tanrının hareket ettirmesi zaman zaman sanıldığı gibi asla "ol" emrini çağrıştıran bir tarzda tanrısal bir emir ya da arzu ile başlamış değildir. Tanrının var olduğu her anda-ki tanrı her zaman vardı ve her zaman var olacaktır- bu hareket ay-üstü âlemde göksel kürelerin düzgün dairesel

[966] A.g.e., 994a 1-19, s. 147-148.
[967] Aristoteles, Metafizik, 1071b 3-10, s.497-498; Fizik, 251b 19-26, s.341.
[968] David Ross, a.g.e.,, s. 113.
[969] İhsan Fazlıoğlu, a.g.e.,, s. 95-96.
[970] Aristoteles, Metafizik, 1050b 20-30, s.412-413.

hareketi ile; ay-altı âlemde ise dört unsurun dönüşümüne dayalı hareketi ile vardı. Her aşamadaki varlık bir üst düzey varlığı arzu ediyor ve bu göksel kürelere kadar müteselsilen devam ediyordu. Bu hiyerarşi aynı zamanda madde ve kuvveden başlayıp bütün safhalarında filin ve formun daha baskın olmaya başladığı bir silsile ile salt form ve mutlak fiil olan tanrıda son buluyordu. Bütün bunlara dayanarak denebilir ki; ilk hareket ettirici harekete neden olması zaman bakımından bir sonralık içermez, belki mantısal bir sonralık anlamı taşır. Aristoteles'e göre tanrı kendinden başka bir şeyi düşünemeyeceği, doğanın hareketi de bilinçli bir hareket olmadığı için; tanrının amaçsız bir bilinçle varlıkların kendisine yönelmelerine sebep olmasına karşın varlıkların da bilinçsiz bir amaçlılıkla tanrıya yönelmiş olmalarıdır.[971]

Aslında hareketi sağlayan bir dışsal fail veya arkhe meselesi erken dönem doğa filozofları için bir problem değildi. Çünkü onların vitalist bakışı içerisinde kinesis şeylerin asli öz-yapısında bulunuyordu. Fakat Parmenides'in, kinesisin hakiki varlığın bir özniteliği olduğunu inkâr ettiği andan itibaren, fizik dünyadaki apaçık hareket fenomeni, en azından kinesis için ilk darbeyi sağlayacak dışsal bir hareket ettiriciye başvurmak yoluyla açıklanmak durumunda kalmıştır. Bu yöndeki ilk girişim, Empedokles'in sevgi ve nefretidir. Anaksagoras'ın hareket kaynağı ise yalnızca ilk hareketi vermekle kalmayıp, aynı zamanda yol gösterici bir kuvvet de olan "nous"tur ki işte bu düşüncede Aristoteles'in tanrısı mevcuttur.[972]

Aristoteles'e göre yer değiştirme (phora) bütün diğer hareketlerde bulunur ve yer değiştirme hareketinin çeşitleri arasında da dairesel hareket, tek sürekli ve mükemmel hareket olduğundan dolayı birincildir. Bunun nedeni diğer hareketlerin yer değiştirme hareketine indirgenebilmeleri değildir; yer değiştirme hareketinin bütün diğerlerinin koşulu olmasıdır. Örneğin büyüme, nitelik değiştirme dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektirir. Çünkü besinin, beslenen tarafından, bizzat kendisi bir yaklaşmayı, dolayısıyla yer değiştirmeyi gerektiren bir temas aracılığıyla özümlenmesi gerekir.[973]

Dairesel hareket birincildir[974] ve kendisinden göksel cisimlerin yapıldığı öğe

---

[971] T. M. Forsyth, Aristotle's Concept of God as Final Cause, Philosophy, Vol. 22, No. 82 (Jul., 1947), s. 117; Enrico Berti, Multiplicity and Unity of Being in Aristotle Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 101 (2001), s.202.
[972] Francis Peters, a.g.e.,, s. 195.
[973] Aristoteles, Metafizik, s.378, 1 nolu dipnot; Oluş ve Yok Oluş Üzerine, s.320a 16-25, s.52.
[974] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 269a, s. ; Fizik, 265a- 266a, s.405-411.

olan etherin doğal hareketidir.[975] Buna karşın düz çizgisel hareketler öteki dört öge için doğal olan hareketlerdir. [976] Süreklilik ancak yer değiştirme hareketinin sürekliliği hatta dairesel yer değiştirme hareketinin sürekliliği olabilir. Sonuçta ortadan kalkamaz ve ezelî-ebedî olan tözler vardır ve bunların hareketi düzgün dairesel yer değiştirme hareketidir.[977] Şu var ki Aristoteles'e göre yalnızca yer değiştirme maddesine sahip olan şeylerin, örneğin gök cisimlerinin, oluş ve yok oluşun maddesine sahip olmaları zorunlu değildir.[978] Çünkü onlar bir ezelî ebedî hareketle hareket ettirilirler ve hareketleri de aynı şekilde ezelî ebedîdir. Başka hiçbir harekete ve değişmeye tabi olmayıp sadece bu yer değiştirme hareketine sahiptirler. Demek ki onlar için bu sabit hareketten kendisi olabilecekleri başka bir imkân daha doğrusu bir karşıt söz konusu değildir. Karşıtı olmayan şey ise oluş ve yok oluşa tabi değildir. Dolayısıyla ondan oluş ve yok oluş maddesinin olması da zorunlu değildir. [979]

Aristoteles'in bu çerçevede incelenmesi gereken bir ayrımı da zorunlu ve özü gereği varlıklarla mümkün ve ilineksel varlıklar arasında yaptığı ayrımdır. Ona göre değişen şeyin, bir varlık olması zorunludur. Çünkü değişme, bir şeyden bir şeye doğrudur. Nihayet her şeyin bazen hareketsiz, bazen hareketli olduğu ve hiçbir şeyin ezeli-ebedi olmadığı da doğru değildir. Çünkü harekette olan şeyleri hareket ettiren bir şey vardır ve bu hareket ettiricinin kendisi hareketsizdir. Eğer ezelî- ebedî bir şey olmasaydı oluş olmazdı ve elbette bu nedenle duyusal varlıklar da olmazdı.[980]

O hâlde yok oluşa tabi olmak ve olmamak özsel bir hatta farklık daha doğru bir ifadeyle özsel bir karşıtlıktır. Yani hiçbir şeyin ilineksel olarak yok oluşa tabi olduğu ya da olmadığı söylenemez. Çünkü ilineksel olan, varlıklarda olmayabilendir. Oysa yok oluşa tabi olma, ait olduğu şeye zorunlu olarak ait olan özellikler grubundandır. O hâlde yok oluşa tabi olma, zorunlu olarak yok oluşa tabi olan varlıkların tözüdür veya onların tözlerine aittir. Bu akıl yürütme yok oluşa tabi olmayan şey için de geçerlidir.[981]

---

[975] Aristoteles, Gökyüzü Üzerine, 269b-270b, s.
[976] Firancis Peters, a.g.e.,, s. 293.
[977] Aristoteles, Metafizik, 1071b 10-11, s.498.
[978] Aristoteles, Metafizik, 1042b 5-6, s.378.
[979] David Ross, a.g.e., s. 86
[980] Aristoteles, Metafizik, 1012b 22-30, s. 233.
[981] A.g.e., 1058b 26-1059a 10, s. 444-445.

Hareket salt bir ilinektir. Çünkü ilinek değil töz olsa kendisinin diğer kategorileri taşıyabilecek kendi başına bağımsız ve bilfiil bir varlığı olması gerekir.[982]

Şimdi bu devamlılık ancak hareket ettirici tözün özü itibariyle fiil olması durumunda elde edilebilecek bir sonuçtur. Özü gereği olmasa zorunlu da olmayacak bu durumda fiil olabildiği gibi kuvve de olabilecektir. Kuvve ise her zaman fiil halinde bulunmayabileceğinden ilk tözün daimi hareketi sağlayabilmesi için özsel olarak bilfiil olması ve buna uygun bir şekilde hareketi başlatması gerekir.[983]

Eğer bütün olayların ilineksel-olmayan nedenleri olduğu farz edilirse, bunun sonucu neden ve eserler zincirinde sarsılmaz bir zorunluluğun varlığı olacaktır.[984] Bu ise varlıklar âleminde mümkün olan hiçbir şeyin kalmaması demektir.

[982] A.g.e., 1068b 2- 5, s.481.
[983] Aristoteles, Metafizik, 1071b 1-22, s. 498-499.
[984] A.g.e., s. 302, 2 nolu dipnot..

SONUÇ

Aristoteles, felsefe tarihinin en önemli filozoflarından biri olarak kendisinden sonraki çağlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu etkinin temelinde onun insan bilgisinin hemen her alanına yönelik ilgisini sistematik bir bütün içerisinde bir araya getirme ve kesin kanıtlamaya dayalı evrensel bir bilgi kurma arzusunun itici gücü bulunmaktadır. Bu arzuya eşlik eden bilimsel araştırma ruhu Aristoteles'i bu dünyayı ve içindekileri bütüncül bir bakışla açıklama girişimine yöneltmiş ve onun bütün bilimsel faaliyetlerine damgasını vurmuştur.

Evrendeki çeşitlilik Aristoteles'te buna uygun bir bilimler çeşitliliğini gerektirmiş ve bu farklı bilimler arasında özellikle ikisi Aristoteles'in başlıca uğraşısı olmuştur. Bu iki bilim en başından birbirleri ile karşılıklı bir temas içerisinde olmuş olan fizik ile metafiziktir. Bu iki bilimden ilki olan metafizik uğraşacağı problemlerin bir çoğunu kendisine sağlayan veri kaynağı olarak fiziğe ihtiyaç duyduğu gibi, ikinci bilim olan fizik de araştırmalarının temel hareket noktasını sağlayan ve sonuçlarını daha üst bir düzeyden analiz eden bir bilim olarak metafiziğe ihtiyaç duymuştur. Fakat her iki bilim de zamansal bir ardışıklıktan ziyade her an birbirini eklenen bir süreçte birlikte tamamlanmışlardır.

Aslında ne Antik Yunan Dünyası'nda ne de Orta Çağ İslâm Dünyası'nda bugünkü fizik bilimine karşılık gelen bağımsız bir disiplin yoktu ve fizik alanındaki araştırmalar doğa felsefesinin sınırları içinde yürütülmekteydi. Aristoteles tarafından da fizik, genel olarak doğal cismi, kendilerinde bir hareket ve hareketsizlik kaynağı barındıran bütün doğal cisimlerin ortak doğasını inceleyen bir bilim olarak birlik oluşturacak şekilde düşünülmüştür. Aristoteles'in kendisi doğa, evren, hayat, tabiat düzeni, değişim, canlılar, varlığın meydana gelişi ve yok oluşu gibi doğa felsefesinin birbirleriyle bağlantılı bir çok meselesi hakkındaki temel düşüncelerini bu ana çerçevede ele almıştır.

Ona göre içinde yaşadığımız bu görünen dünya gerçek bir dünyadır ve bu dünyadaki görünen nesnelerin değişimlerinin nedensel açıklamasını yapmak da bilimin konusunu oluşturur. Bir tek bir evren vardır ve bu evren her yeri kaplamış olan iyi düzenlenmiş bir yerdir. İşte fiziğin konusunun en kesin dille ifadesi de bu evrendeki hareketli duyusal tözlerdir. Yalnız bu duyusal tözlerin hareketsiz olanları

olduğu gibi duyusal olmayan tözler de vardır ve ikincisi matematiğin üçüncüsü metafiziğin konusunu oluşturur.

Var olan her şey ya doğanın, ya sanatın, ya da rastlantının ürünleridir. Bu nedenle fizik ayrıca doğa üzerine bir inceleme olarak da alınabilir ve bu durumda hem nesnelerin kendisinden yapıldığı nihai maddeyi hem de onlarda ayırt edilen değişmenin nedenlerini ve doğasını araştırır.

Gerek doğa gereği ortaya çıkan gerekse düşüncenin sonucu olarak meydana gelen şeylerde bu meydana gelişe sebep olan bir neden vardır ve araştırdığımız bir konuyu olanın olduğu, neden olduğu, var olup olmadığı ve ne olduğu gibi dört cepheden araştırırız. Bir şeyin kendisinden varlığa geldiği şey, şeyin söz konusu şey olmasını sağlayan formül, hareket ve hareketsizliğin dolaysız kökeninin kendisinden geldiği şey ve hareketin amacı bize bu dört cepheye işaret eden nedenleri verir. Buna göre maddi, şeklî, fail ve ereksel olmak üzere dört nedenden söz edilebilir.

Hareket eden her şey, hareket ettirilen bir şey olmak bakımından olduğundan başka türlü olma gücüne sahiptir. Hareket ise Aristoteles'e göre farklı kategoriler bakımından oluş ve yok oluş, farklılaşma, büyüme ve azalma ve hareket olmak üzere dört tanedir. Bunlardan ilki töze, ikincisi niteliğe, üçüncüsü niceliğe ve sonuncusu da yere ilişkin bir değişimdir.

Bununla birlikte yokluğa giden bir varlıkta varlığını devam ettiren bir şey vardır. Varlığa gelen bir varlıkla ilgili olarak da bu varlığın kendisinden meydana geldiği şey ile kendisi sayesinde meydana geldiği bir şeyin olması gerekir. Mutlak anlamda var olmayandan hiçbir şey meydana gelmez. Her şey göreli olarak var olmayandan yani bil kuvve varlıktan gelir. Aynı şey yok oluş için de geçerlidir. Oluşa tabi varlıklar olduğu gibi tabi olmayan varlıklar da vardır ve bu ikincilerin karşıtları yoktur. Ay-üstü âlemdeki varlıklar oluşa tabi olmaya ezelî-ebedî varlıklardır. Ancak ay-altı âleminin bireyleri ezelî-ebedîliğe ulaşmak imkânından mahrumdurlar.

Hareket için zaman ve zaman da hareket gibi ezelî-ebedîdir. Aynı şekilde bir yer de zorunludur ve bu yerde asla bir boşluk söz konusu olamaz. Aristoteles fiziğine ve onu temel alan Ptolemios sistemine göre yer kâinatın merkezidir. Kâinat ise en mükemmel şekil olan küre şeklindedir. Gök hareketsiz ilk hareket ettiricinin her bakımdan kötülükten korunmuş değişmeyen mükemmel tanrısal varlığını bir ezelî-

ebedî ilke olarak taklit etmeye çalışır. Böylece ezelî- ebedî olan ilk gök yani sabit yıldızlar küresi, hareketsiz ilk hareket ettirici olan tanrı tarafından verilmiş ezelî-ebedî bir hareketle hareket etmektedir. İlk hareket ettiricinin uzamsal olmayan, etkilenmeden ve her tür kötülükten korunmuş iyiliği gök için bir erektir ve bu yüzden gök bu tanrısal ve ezelî-ebedî ilkeyi, hareketinin tekdüzeliği ile taklit etmeye çalışmaktadır. Canlı varlıklar içinde bu bir nihai erektir. Ancak onlar taşıdıkları potansiyelliğin fazlalığından dolayı bunu ancak oluşun devamlılığı ile sağlayabilme imkânına sahiptirler. Böylece dört ögenin sürekli olarak birbirine dönüşümü ile dünyanın oluşu, hareket aracılığıyla ezelî-ebedîliğin hareketli ve kusurlu bir taklidi içinde gerçekleşmektedir. Bireylerin gerçekleşemez olan süreklilik ve ezelî-ebedîliklerinin yerine formun devamlılığı ile türsel süreklilik temin edilmekle evrenin göreli mükemmelliği de ay-altı âlemde bile gerçekleşmiş olmaktadır.

Fizik biliminden ayrı olarak ilk nedenleri, varlık olmak bakımından varlığı, en yüksek formları, kanıtlamanın ilk ilkelerini, tözü ve tanrıyı inceleyen bir bilim vardır ve bu bilim aynı zamanda bilgeliğin bilimi olan ilk felsefe ya da diğer adıyla metafiziktir.

Aristoteles en başta diğer bütün özel bilimlerin yetki ve sınırlarını tayin etme görevinin metafiziğe ait olduğunu söyler ve önce bilgiyi kendisi için isteyen teorik, bir eylemin rehberi olarak isteyen pratik ve yararlı ve güzel bir şey yapmak için isteyen poetik bilimler olmak üzere üçe ayırır. Bu çerçevede teorik bilginin maksadı kesin bilgiye, amelî olanınki bir eyleme, üretici bilgininkiyse belirli bir ürüne ulaşmak iken; teorik bilginin konusu küllî, ebedî ve zorunludur dolayısıyla nesnel ve bilen öznelerden bağımsızdır. Amelî bilginin konusu zatı itibariyle amaçlanan eylem; üretici bilginin konusu ise amacı kendi dışında olması itibariyle eylemdir. Dolayısıyla bu iki bilgi çeşidi insana bağlıdır ve değişen durumlara ilişkin olduklarından mutlak anlamda küllî, ebedî ve zorunlu değildirler.

Üretici bilimler şeylerin yapımıyla ilgili olan çiftçilik, sanat ve mühendislik, eseri ev olan mimarlık gibi bilimler ve sanatlar iken amelî-uygulamalı bilim insanın farklı şartlardaki davranışlarıyla ilgilidir. Etik, politika veya musiki icrası bu türden bilimlerdir. Bilgi üretim ya da eylem değil kısaca gerçek olduğunda teoriktir ve teorik bilimler ise kendi aralarında metafizik, fizik ve matematik olarak üçe ayrılır.

Fizik bağımsız bir varoluşu olan, ama değişmez olmayan şeyleri yani

kendilerinde bir hareket ve hareketsizlik kaynağı olan doğal cisimleri; matematik değişmez olan ama bağımsız bir varlığı olmayan şeyleri yani sayılar ve geometrik cisimleri; metafizik ise hem bağımsız bir varlığı olan hem de değişmez olan şeyleri yani maddeyle ilişkisi olmayan tözleri inceler. Genel olarak teoretik bilimler pratik ve poetik bilimlerden üstün oldukları gibi teoretik bilimler içerisinde de bilgelik, ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisi olarak metafizik en üstün bilgidir. Doğa bilimleri ise aslında metafiziğe bir giriştir. Zira bütün bilimler, dikkatlerini belli bir nesne, belli bir cins üzerinde yoğunlaştırırlar ve bu nesne ile meşgul olurlar. Ancak metafizik bütün bu bilimlerin temel kavramlarını ve yöntemlerini de analiz eder.

Bütün bilimler için zorunlu olan aksiyomlar varlıkların tümü hakkında geçerlidirler ve dolayısıyla onların incelenmesi de metafiziğin alanına girer. Teoloji olarak metafizik birincil tözle meşgul olduğundan dolayı ilk ve ilk olduğundan dolayı da evrenseldir. Eğer doğa tarafından meydana getirilen tözlerden başka bir töz var olmasaydı fizik ilk bilim olurdu. Hâlbuki farklı tözler vardır ve bunlar felsefenin farklı kısımlarının konusunu teşkil ederler. Bunların arasında hareketsiz ve bağımsız varlığa sahip bir töz vardır ve bunun bilimi olan metafizik diğer iki bilim olan fizik ve matematikten yine önce gelir. Fizik ise maddi tözü inceler ve bu bakımdan matematikten önce gelir.

Fizik var olanları onları var olmaları bakımından değil, hareketle ilgili olarak incelediği için de varlığı varlık olarak inceleyen metafiziğin altında yer alır. Aristoteles'e göre eğer onun üzerinde metafizik ilk felsefe olmasaydı bu mevki daha yüksek olurdu. Bu yüzden her ne kadar en yüksek bilim olma iddiasına sahip olsa da doğa felsefesi, felsefenin bir türüdür ancak ilk felsefe değildir. O ancak ikinci dereceden, ikincil bir felsefedir.

Metafiziğin fizik üzerindeki etkisi burada kalmaz. Bu bilim varlığı ve onun çeşitli anlamlarını töz kavramıyla form-madde ve kuvve-fiil ayrımlarının analizine dayanan üçlü bir ana yapı üzerinde inceler ve bu inceleme Aristoteles'in bütün bilimsel incelemelerinde çok kesin bir etkiye sahiptir. Evrenin gerçekliği, duyu algısının güvenilirliği, duyusal varlıklara aşkın ayrı bir tümel ilkenin var olamayacağı, dünyanın ezelî-ebedî oluşu, özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı yasalarının geçerliliği Aristoteles tarafından asıl anlamında metafizikte incelenirler ve her türlü doğa felsefesi için birer çıkış noktası oluştururlar. Bu durum

Aristoteles fiziği ile metafiziği arasında daimi bir ilişkiyi tesis eder.

Bu çerçevede Aristoteles'in töz öğretisi asıl anlamında metafizik bir inceleme konusudur. Ama bu incelemenin fizikte direkt sonuçları olmuştur. Tözün bölünemezliği ilkesi Aristoteles'in atomcu öğretiyi reddetmesine, tözün bilfiil olması gerektiği düşüncesi hareket eden varlıkların bilfiil olması gerektiği ve töz olmayan şeylerle ilgili hareketin olamayacağı düşüncesine götürmüştür. Her gerçek varlığın muhakkak bir töz olması gerektiği fikri tözle ilgili bir değişimden söz edilemeyeceği sonucuna ulaştırmıştır. Tözün bireysel ve ayrı durabilen bir şey olması gerektiği her türlü platonik idea fikrine karşı çıkmasını ve her şeyiyle bu dünyada kalan bir öğreti kurmasına yol açmıştır. Farklı tözlerin farklı bilimler tarafından incelenmesi bilim yapılanmasının tözlere göre ayarlanmasını doğurmuş, tözün fiil bakımından önceliği yoktan var olma düşüncesine karşı çıkmasına sebep olmuştur.

Aynı şekilde formlar hiyerarşisi içerisinde her varlığın kendisindeki potansiyelliği aktüel hâle getirmeye çalıştığı düşüncesi Aristoteles'in evrende bilinçsiz bir amaçlılığın hâkim olduğu ereksel düzen fikrine dayanan bir fizik kurmasına yol açmıştır. Form açısından yükselmenin kendisindeki potansiyelliğin azalmasıyla doğru oranda olması tanrının en yüksek form olarak hareketsiz ve kuvvesiz saf fiil olan faaliyetini gerektirmiş ve bu kendi kendisini düşünen düşünce olarak tanrı anlayışına götürmüştür. Bu tanrının evren hakkındaki bilgisizliği, evreni ve ondaki hareketi ilk maddenin ezelîliği çerçevesinde açıklayan bir doğa felsefesine neden olmuştur.

Yine bu bağlamda formun tür olarak içine girdiği cinsle ilişkisine ve cinsler arası geçişin imkânsızlığına dayanan metafizik öğreti, Aristoteles'te bilimlerin inceleme alanları kadar yöntemlerinin de kesin bir şekilde ayrılmasına ve evrendeki her türlü evrimin reddine imkân sağlamıştır. Duyusal bireysel varlıkların maddeyle ilişkisi bağlamındaki metafizik inceleme bireysel varlıkların biliminin mümkün olmadığı teziyle birleşmiş ve birlikte madde ve kuvve bağlamında meydana gelen şeyin kuvve taşıdığı için zorunlu olamayacağı bu nedenle yok oluşa tabi olmak durumunda olduğu sonucuna götürmüştür. Aynı zamanda bilimin forma yöneldiği ve genel kavramın formla sağlandığı düşüncesi, şeklî neden, doğa ve ereksellik bağlamında Aristoteles fiziğinin üstündeki ana çatıyı oluşturmuştur.

Göksel gezegenlerin nasıl hiç kesilmeden düzgün dairesel hareket yaptıkları, onlardaki kuvvenin tek yönde fiile benzeyen ve düşünceye dayanmayan doğal bir madde-dışılık arz etmesine dayandırılmış, doğal olanın aksine zorlama olanın yorucu olduğu teziyle desteklenmiş bu düşünce bütün gök âleminin düzenli hareketlerini açıklamada ana çıkış noktası olmuştur. Bu tez de incelendiğinde, özü gereği bir faaliyetin kuvveden arınmış olduğuna ve asıl zorluğun kuvvenin ve onla birlikte iş gören maddenin işe karışmasından kaynaklandığına ve formun fiile kuvvenin ise maddeye yakın olduğuna ilişkin metafizik form öğretisine istinat ettiği görülür. Bu aynı öğretinin diğer bir sonucu tanrının kendi kendisini düşünen düşünce olarak tikel varlıklar hakkındaki bilgisizliği olacaktır.

Yine göksel cisimlerin *ether*den müteşekkil oldukları yolundaki fizik öğretinin arkasında da onları duyusallığı madde yani kuvve dışı bir şeyle açıklayabilme arzusu yatar ki, bu da maddenin karıştığı her yerde kuvvenin dolayısıyla oluş ve yok oluşa tabi olma sürecinin işe karışacağına ilişkin aynı metafizik öğretiden beslenir.

Ancak yine de kimi zaman bu öğretilerden hangisinin sonuç hangisinin neden olduğun tam olarak kestirilemeyebilir. Göksel kürelerle ilgili durum bir yönüyle buna güzel bir örnektir. Onların mükemmel, ezelî-ebedî ve zorunlu olduklarına ilişkin fiziksel bilgi, az önce belirtildiği üzere madde form öğretisinin bir sonucu olarak alınabileceği gibi tam tersi göksel kürelerin düzenli ve bitimsiz görünen hareketlerine ilişkin gözlemlerin madde form öğretisine yol açan etkenlerden biri olduğu düşünülebilir. Zira bu aynı olgu Aristoteles'in göksel dünyanın mükemmelliği ve onda hiçbir değişiklik olmadığı yolundaki güçlü tezin ve ay altı ile ay-üstü âlemler arasında kökten bir ayrılık olduğuna ilişkin düşüncesinde de etkili olmuştur.

Buna göre fizik metafizik arasında şöyle bir karşılıklı ilişki şeması düşünülebilir:

1-Metafizik ilke → fizik araştırma → fizik sonuç → yeni metafizik ilke
2-Metafizik ilke → fizik araştırma → fizik sonuç
3-Fizik araştırma → fizik sonuç → metafizik ilke → yeni metafizik ilke
4-Fizik araştırma → fizik sonuç → metafizik ilke.

Bütün bunların bize gösterdiği bir şey vardır; o da Aristoteles'in niteliksel fiziğinin modern niceliksel fizikten farklı olarak, metafizik bir incelemeyle daima bir

arada bulunduğu ve Aristoteles söz konusu olduğunda onun fiziğinin metafizik bir arka plan olmadan tam olarak anlaşılamayacağı gerçeğidir. Daha kesin bir dille ifade edilirse, Aristoteles fiziği dediğimiz şey her ne ise onun böyle bir fizik olmasının nedenleri kimi açık kimi örtük olarak yine Aristoteles'in metafiziğinde yer alır ve Metafizik kitabı okunmadan bu fizik hemen hemen bütün anlaşılabilirliğini kaybeder. Diğer taraftan metafizik denen bilim her neyi inceliyorsa bu incelemenin altında yatan nihai sebep fizik biliminin, anlaşılabilirliğini temin ve geçerliliğini tesis etmek için kendi sınırlarını aşan bu tarz bir kavramsal analize duyduğu ihtiyaçtır. Çünkü Aristoteles herhangi bir yerde yeterince açıklanmamış olduğu için basit yanlış veya yetersiz anlama yüzünden, kendisinin eleştirdiği eski filozoflar gibi, meselelerin derinliğini kavrayamamış olmakla itham ve reddedilmekten çekiniyordu. Bunu engellemenin en garanti yolu ele aldığı hiçbir problemi öylesine almadığını, bıraktığı hiçbir problemi de unuttuğu için ya da öylesine bırakmadığını, aksine her şeyi sistematik bir bütün çerçevesinde incelediğini göstermek ve her türlü yanlış veya eksik anlama ihtimaline karşı kavramsal bir kesinlik kurarak felsefesini özellikle de fiziğini koruma altına almaktı. Denilebilir ki Aristoteles'te fizikle metafizik arasındaki ilişki söz konusu olduğunda metafiziğin fizik açısından oynadığı en hayati rol de tam olarak işte budur.

Aristoteles fiziğinin metafiziksel bir yanı olduğu bilinmekle birlikte şüphesiz bu ilişkinin bağlantı noktalarının gücü ve derinliği bugün de yarın da araştırılmaya değer bir konu olacaktır. Bu incelemenin de anıtsal bir mimari eserin sanat tarihi ve mimarlık açısından analizine benzer şekilde zaten karşımızda olan şeyin neden ve nasıl bu şey olduğuna dair bir açıklama olarak bu uğurdaki çalışmalara bir katkı sağlamasını ümit ederiz.

KAYNAKLAR

ALBRITTON, Rogers,II. Forms of Particular Substances in Aristotle's Metaphysics, The Journal of Philosophy, Vol. 54, No.22, American Philosophical Association Eastern Division: Symposium Papers to be Presented at the Fifty-Fourth Annual Meeting, Harvard University, December 27-29, 1957 (Oct. 24, 1957).

ALLAN, D.J., Aristotle's Criticism of Platonic Doctrine concerning Goodness and the Good Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 64 (1963-1964).

ALLAN, D.J., The Philosophy of Aristotle, Oxford University Press, London, 1952.

ALLEN, Diogenes, SPRINGSTED, Eric O., Philosophy for Understanding Theology, John Knus Press, Kentucky, 2007.

ANNAS Julia, An Encounter with Aristotle , Phronesis, 27. (1982).

ANNAS Julia; BARNES, Jonathan Outlines of Scepticism, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York, 2002.

ANNAS, Julia, BARNES, Jonathan, The Modes of Scepticism Ancient Texts and Modern Interpretations, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

ANNAS, Julia, Forms And First Principles , Phronesis, 19, (1974).

ANTON John P., Aristotle's Theory of Contrariety, Routledge, Reprinted, London, 2001.

ARİSTOTELES, De Anima, ed., Hugh –Tancred Lawson, Penguin Group, New York, 1986.

ARİSTOTELES, Birinci Çözümlemeler, 67a 39, çev. Ali Houshiary, Dost Kitabevi, Ank.,1998.

ARİSTOTELES, İkinci Çözümlemeler, çev. Ali Houshiary, Yky. İst. 2005.

ARİSTOTELES, Metafizik, çev. Ahmet Arslan, Sosyal yay. İst. 1996

ARİSTOTELES, Fizik, çev. Saffet Babür, Yapı Kredi yay. İst. 1997.

ARİSTOTELES, De Anima II, çev. Celal Gürbüz, Ara yay. İst. 1992.

ARİSTOTELES, Gökyüzü Üzerine, çev. Saffet Babür, Dost Kitabevi, Ank.,1997.

ARİSTOTELES, Nikomakhos'a Etik, çev. Saffet Babür, Ayraç yay. Ank.

1998.

ARİSTOTELES, Oluş ve Yok Oluş Üzerine, çev. Celal Gürbüz, Ara yay. İst. 1990.

ARİSTOTELES, On the Parts of Animals, The Basic Works Of Aristotle, (ed.) Richard McKeon, Random House, Reprinted, New York, içinde, t.y.

ARİSTOTELES, Önerme üzerine, çev. Hamdi Ragıb Atademir, MEB. yay. Ank, 1963.

ARİSTOTELES, Politics, (ed.), Benjamin Jowett, A Modern Library Book, New York, t.y.

ARİSTOTELES, Topikler, çev. Hamdi Ragıb Atademir, MEB. Yay. İst. 1967.

ARİSTOTELES, Physics, Kitap 8, (ed.) Daniel W. Graham, Oxford University Press, Oxford, 1999.

ARMSTRONG, A. H., (ed.), The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.

ATADEMİR, Hamdi Ragıp, Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı, A.Ü.İ.F. yay., Ank. 1974.

BALABAN, Oded, Aristotle's Theory of πρᾶξις Hermes, Vol. 114, No. 2 (1986).

BALME, D. M., Greek Science and Mechanism: I. Aristotle on Nature and Chance The Classical Quarterly, Vol. 33, No. 3/4 (Jul. - Oct., 1939).

BAMBROUGH, Renford, J. L., Creed, The Philosophy of Aristotle, Penguin Books, London. t.y.

BARBE, Abbe, Tarihi Felsefe, çev. Buhur İsrail, Matbaa-ı Amire, İst. 1331.

BARNES Jonathan, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi, çev. Hüsen Portakal, Cem yay., İstanbul, 2004.

BARNES, Jonathan, Aristoteles Düşüncenin Ustaları, çev. Bahar Öcal Düzgören, Altın Kitaplar, II. Baskı, İst. 2002.

BARNES, Jonathan, Aristotle's Theory of Demonstration , Phronesis, 14 (1969).

BARNES, Jonathan, The Presocratic Philosophers, Routledge P. Reprinted, London New York, 1996.

BARRINGTON, Jones, Individuals in Aristotle's Categories, Phronesis, 17 (1972).

BEAVERS, Anthony F., Motion, Mobility, and Method in Aristotle's Physics,Commentson Physics '2.1.192b 20-24' , Review of Metaphysics, 42,2 (Dec. 1988).

BENSON, Hugh H., Socratic Wisdom The Model of Knowledge in Plato's Early Dialogues, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000.

BERTİ, Enrico, Multiplicity and Unity of Being in Aristotle Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 101 (2001).

BLUCK, R. S., 'Hypotheseis' in the 'Phaedo' and Platonic Dialectic , Phronesis, 2,1(1957).

BLUCK, R.S., Platon'da Formlar Duyusal Nesnelerden Niçin Ayrıdır?, Platon Felsefesi Üzerine Araştırmalar içinde, der. Ahmet Cevizci, Gündoğan yay., Ank. 1989.

BLYTH, Dougal, The Motion Primary in Actuality, Note on Metaphysics L.7 1072b5-6 The American Journal of Philology, Vol. 109, No. 4 (Winter, 1988).

BOAS, George, Presuppositions of Aristotle's Metaphysics The American Journal of Philology, Vol. 55, No. 1 (1934).

BOGAARD, Paul A., Heaps or Wholes: Aristotle's Explanation of Compound Bodies Isis, Vol. 70, No. 1 (Mar., 1979).

BOLTON, Robert; LEWIS, Frank A., Form, Matter, and Mixture in Aristotle, Blackwell Publishers, Oxford, 1996.

BOS, A. P., Clement of Alexandria on Aristotle's (Cosmo-)Theology (Clem. Protrept. 5.66.4), The Classical Quarterly, New Series, Vol. 43, No. 1 (1993).

BOSTOCK, Davıd, Aristotle's Account of Time , Phronesis, 25 (1980).

BRADSHAW, David, Aristotle East and West Metaphysics and the Division of Christendom, Cambridge University Press, London, New York, 2004.

BREHIER, Emile, Felsefe Tarihi, çev. Miraç Katırcıoğlu, MEB. Yay, İst. 1969.

BROADIE, Sarah, Problems of Aristotle's Concept of Form The Journal of Philosophy, Vol. 84, No.11, Eighty-Fourth Annual Meeting American Philosphical Association, Eastern Division (Nov., 1987).

BUCHANAN Emerson, Aristotle’s Theory of Being, University Mississipi-Cambridge-Massachusetts, 1962.

BURNET, John Early Greek Philosophy, Elibron Classics Series, 2005.

BURNYEAT, M. F., De Anima II 5 Phronesis, Vol. 47, No. 1 (2002).

CAHN, Steven M., Classics of Western Philosophy, Hackett Publishing Co., Sixth edition, 2002.

CAIRD Edward, The Evolution of Theology in the Greek Philosophers, Bibliolife Publishing, London, t.y.

CEVİZCİ, Ahmet, (der. ve çev.) Metafiziğe Giriş, Paradigma yay.,İst. 2001.

CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma yay., III. Baskı, İst. 1999, s. 852.

CEVİZCİ, Ahmet, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa yay.,İst. 2001.

CHAPPELL, Vere, Matter The Journal of Philosophy, Vol. 70, No. 19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division (Nov. 8, 1973).

CHARLES, D.; GİLL, M.L.; SCALTAS, T., (eds.), Unity, Identity and Explanation in Aristotle’s Metaphysics, Clarendon Press, Oxford, 2001.

CHARLES, Maurice, FREDE, Michael; OWAIN, David, Aristotle's Metaphysics Lambda Symposium Aristotelicum, Oxford University Press, Oxford and New York, 2000.

CHEN, Chung-Hwan, Aristotle's Concept of Primary Substance in Books Z and H of the "Metaphysics" Phronesis, Vol. 2, No. 1 (1957).

CHEN, Chung-Hwan, On Aristotle's 'Metaphysics' K 7 1064 a 29 , Phronesis, 6 (1961).

CHEN, Chung-Hwan, On Aristotle's two expressions 'kath hypokeim?nou legesthai' and 'en hypokeimeno einai', Phronesis, 2, 2 (1957).

CHEN, Chung-Hwan,Aristotle's Analysis of Changeand Plato's Theory of Transcendent Ideas Phronesis, Vol. 20, No. 2 (1975).

CLAGETT, Marshall, Greek Science in Antiquity, Dower Publications, New York, 2001.

COBB, R. Allan, The Present Progressive Periphrasis and the Metaphysics of Aristotle, Phronesis, Vol. 18, No. 1 1973.

COHEN, Marc S., Readings in Ancient Greek Philosophy From Thales to Aristotle, Hackett Publishing Co.,Indianapolis, 1985.

COHEN, Sheldon, Aristotle's Doctrine of the Material Substrate The Philosophical Review, Vol. 93, No. 2 (Apr., 1984).

CONFORD, F. M., Princıpium Sapientiae The Origins of Greek Philosophical Thought, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.

CORISH, Denis, Aristotle's Attempted Derivation of Temporal Order from That of Movement and Space Phronesis, Vol. 21, No. 3 (1976).

CORNFORD, Francis Macdonald Plato and Parmenides Parmenides' Way of Truth and Plato's Parmenides, Routledge Publishers, Oxford, 2000.

CORNFORD, Francis Macdonald, Plato's Theory of Knowledge The Theaetetus and The Sophist, Dover publishing, 2003.

COUSIN D. R., Aristotle's Doctrine of Substance Mind, New Series, Vol. 42, No. 167 (Jul., 1933).

COUSIN, D. R., Aristotle's Doctrine of Substance Mind, New Series, Vol. 42, No. 167 (Jul., 1933).

DAMPIER, William Cecil, A History of Science and İts Relations With Philosophy and Religion, The Syndicate Of Cambridge University Press, Reprinted, London, New York, 1971.

DANCY, Russell, On Some of Aristotle's First Thoughts About Substances, The Philosophical Review, Vol. 84, No. 3 (Jul., 1975).

DAVID, Charles, Aristotle on Mmeaning and Essence, Oxford University Press, Oxford, 2002.

DEFİLİPPO, Joseph G., Aristotle's Identification of the Prime Mover as God The Classical Quarterly, New Series, Vol. 44, No. 2 (1994).

DEMOS, Raphael, The Fundamental Conceptions of Plato's Metaphysics The Journal of Philosophy, Vol. 32, No. 21 (Oct. 10, 1935).

DEMOSS, David; DEVEREUX, Daniel, Esence Existence and Nominal Definition in Aristotle's "Posterior Analytics" II 8-10 Phronesis, Vol. 33, No. 2 (1988).

DENKEL, Arda, İlk Çağda Doğa Felsefeleri Demokritos/Aristoteles, Kalamış yay. İst.1986.

DURALI, Teoman, Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu, Çantay Kitabevi, İst. 1995.

EDEL, Abraham Aristotle and His Philosophy, Transaction Publishers, New Jersey, 1996.

EDELSTEİN, Ludwig, Aristotle and the Concept of Evolution, The Classical Weekly, Vol. 37, No.13 (Feb. 7, 1944).

EHRENBERG, Victor, From Solon to Socrates Greek History and Civilization During The Sixth And Fifth Centuries BC, Methues and Co.,Reprinted, New York,1996.

ENGMANN, J., Aristotle's Distinction between Substance and Universal Phronesis, Vol. 18, No. 2 (1973).

ERNEST, Richard; LLOYD, Geoffrey, , Aristotelian Explorations, Press Syndicate Of the University of Cambridge, Cambridge, 1999.

EVERSON, Stephen, Aristotle on Perception, Oxford University Press, Oxford, 1999.

FALCON, Andrea, Aristotle and The Science of Nature Unity Without Uniformity, Cambridge University Press, London, New York, 2005.

FAULQUIÉ, Paul, Dictionnaire de la Lanque Philosophique, Paris, 1992.

FAZLIOĞLU İhsan, Aristoteles'te Nicelik Sorunu, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İst.1998.

FEREJOHN, Michael T., Aristotle on Focal Meaning and the Unity of Science, Phronesis, 25,(1980).

FINE, Gail, On Ideas Aristotle's Criticism of Plato's Theory of Forms, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 223.

FINE, Gail, Plato on Knowledge and Forms Selected Essays 2, Oxford University Press, Oxford, New York, 2003.

FİNE, Gail; IRWIN Terence, Aristotle Selections, Hackett Publishing Co., Indianapolis, 1995. s. XII; Eugene E. Ryan, Pure Form in Aristotle, Phronesis, Vol. 18, No. 3 (1973).

FORSYTH, T. M., Aristotle's Concept of God as Final Cause, Philosophy, Vol. 22, No. 82 (Jul., 1947).

FREDE, Michael, Essays in Ancient Philosophy, State University of New

York Press, New York, 2001.

FREEMAN Kathlen, The Presocratic Philosophers, Basil Blackwell, London 1953.

FREUDENTHAL, Gad, Aristotle's Theory of Matterial Substance, Clarendon Press, Oxford, 1995.

FREUDENTHAL, Gad, Aristotle's Theory Of Material Substance Heat And Pneuma, Form And Soul, Oxford University Press, Oxford, New York, 2002.

FURLEY, David J., The Greek Cosmologists, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

FURLEY, David, (ed.), From Aristotle to Augustine, Routledge History Of Philosophy, Routledge, London and New York, 1999.

GARBER, Daniel, Leibniz on Form and Matter, Early Science and Medicine, Vol. 2, No.3. (1997).

GARVE, Eugener, Aristotle's Rhetoric an Art of Character, The University of Chicago Press, Chicago, 1994.

GAUKROGER, Stephen, Aristotle on Intelligible Matter, Phronesis, 25 (1980).

GERSON, Lloyd P., Aristotle Logic and Metaphysics, Routledge, New York, 1999.

GEWİRTH, Alan, Aristotle's Doctrine of Being, The Philosophical Review, Vol. 62, No. 4 (Oct. 1953).

GIFFORD, Mark, Aristotle on Platonic Recollection and the Paradox of Knowing Universals: "Prior Analytics" B.21 67a8-30, Phronesis, Vol. 44, No. 1 (Feb., 1999).

GILL Mary Louise, Aristotle's Theory of Causal Action in Physics III 3,Phronesis, Vol. 25, No. 2, Aristotle Number (1980).

GILL, Mary Louise, Aristotle's Metaphysics Reconsidered, Journal Of The History Of Philosophy, vol.43, no.3, (2005).

GILL, Mary Louise, Aristotle on Substance The Paradox of Unity Yazar, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989.

GILL, Mary Louise, PELLEGRIN Pierre, A companion to Ancient Philosophy, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.

GOMPERZ, Theodor, Greek Thinkers - A History of Ancient Philosophy, Bibliolife LLC, 2009.

GOTTHELF, Allan, Aristotle's Conception of Final Causality , Review of Metaphysics, 30, 2 (1976:Dec.).

GOTTHELF, Allan; LENNOX, James G., Philosophical Issues in Aristotle's Biology, Press Syndicate Of The University Of Cambridge, London, New York, 1987.

GOTTSCHALK, H. B., Anaximander's Apeiron , Phronesis, 10 (1965).

GRAHAM, Daniel W., Aristotle's Two Systems, Clarendon Press, Reprinted ,Oxford, 1999.

GRANGER, F., Aristotle's Theory of Reason Mind, New Series, Vol. 2, No. 7 (Jul. 1893).

GRANGER, Herbert, Aristotle's Idea of The Soul, Khrawer Academic Publishers, 1996.

GRANGER, Herbert, Metaphysics Z. 11. 1036b28: αἰσθητόν or αἰσθητικόν? The Classical Quarterly, New Series, Vol. 50, No. 2 (2000).

GRAYEFF, Felix, The Problem of the Genesis of Aristotle's Text, Phronesis, Vol. 1, No. 2 (May, 1956).

GROARKE, Leo, Greek Scepticism Anti-Realist Trends in Ancient Thought, Mc-Gill Queen's University Press, Quebec, 1990.

GUÉNON, Rene, Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri, çev. Mahmut Kanık, İz yay, II. Baskı, İst. 2004.

GUİİLEN Michael, Dünyayı Değiştiren Beş Denklem, çev. Gürsel Tanrıöver, TÜBİTAK yay., 12. Baskı, Ank. 2010.

GULLEY, Norman, Greek Geometrical Analysis , Phronesis, 3,1 (1958).

GUTHRIE, W. K. C, The Development of Aristotle's Theology-I, The Classical Quarterly, Vol. 27, No. 3/4 (Jul.-Oct., 1933).

GUTHRIE, W. K. C., Socrates, The Syndicate Of Cambridge University Press, Cambridge, 1978.

GUTHRIE, W.K.C., The Greek Philosophers From Thales to Aristotle, Harper Torchbooks, Harper and Brothers , New york, 1960.

HACK, Roy Kenneth, God in Greek Philosophy to The Time of Socrates,

Published by Burt Franklin, 1970.

HADOT, Pierre, What is Ancient Philosophy, Harward College, 2002.

HALL, R. W., 'Psyche' as Differentiated Unity in the Philosophy of Plato , Phronesis, 8,(1963).

HALPER, Edward, Aristotle on Knowledge of Nature, Review of Metaphysics, 37,4 (1984:June).

HALPER, Edward, Letter to the Editor: Form and Reason: Essays in Metaphysics Phronesis, Vol. 40, No. 1 (1995).

HANKINSON, R. J., Cause and Explanation in Ancient Greek Thought, Oxford University Press, Oxford, New York, 1998.

HANKINSON, R. J., The Sceptics, Routledge Publishing, New York, 1995.

HARDIE, W. F. R., Aristotle's Treatment of the Relation Between the Soul and the Body The Philosophical Quarterly, Vol. 14, No. 54, Plato and Aristotle Number (Jan.1964).

HARDIE, W.F.R., The Final Good in Aristotle's Ethics, Philosophy, Vol. 40, No.154 (Oct. 1965).

HARE, J. E., Aristotle and the Definition of Natural Things , Phronesis, 24 (1979).

HARING, Ellen S., Aristotle's Physical Philosophy, Review of Metaphysics, 15, 2 (1961,Dec).

HARTE, Verity, Aristotle "Metaphysics" H6: A Dialectic with Platonism, ,Phronesis, Vol. 41, No. 3 (1996).

HARTMAN, Edwin, Aristotle on the Identity of Substance and Esence The Philosophical Review, Vol. 85, No. 4 (Oct. 1976).

HEINAMAN Robert, Knowledge of Substance in Aristotle, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 101 (1981).

HEINAMAN Robert, An Argument in Metaphysics Z 13 The Classical Quarterly, New Series, Vol. 30, No. 1 (1980).

HİNTİKKA, Jaakko, , Analyses of Aristotle, Kluwer Academic Publishers, Dontrecht, 2004.

HOCUTT, Max, Aristotle's Four Becauses Philosophy, Vol. 49, No. 190 (Oct.,1974).

HOFFMAN, Joshua; ROSENKRANTZ Gary S., The Divine Attributes, Blackwell Publishing, 2002.

HOFFMAN, Joshua; ROSENKRANTZ, Gary S., Substance Among Other Categories, Press Syndicate Of The University Of Cambridge, Cambridge, 1994.

HOFFMAN, Joshua; ROSENKRANTZ, Gary S., Substance Its Nature and Existence, Routledge Publishing, Oxford, 1997.

HÖFFE, Otfried, Aristotle, State University of New York Press, New York, 2003.

HUSIK Isaac, Averroes on the Metaphysics of Aristotle The Philosophical Review, Vol. 18, No. 4 (Jul., 1909).

HUSSEY, Edward, Aristotle's Physics, Books III and IV, Oxford University Press, Oxford, New York, 1983.

JESSOP, T. E., The Metaphysics of Plato Journal of Philosophical Studies, Vol. 5, No. 17 (Jan., 1930).

JOHNSON, Monte Ransome, Aristotle on Teleology, Oxford University Press, Oxford, 2005.

JOHNSTONE, Henry W. Jr.; MARİENTHAL-MASCHLER, Chaninah, Skepticism and Inferior Knowledge: A Note on Aristotle's Pluralism, Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 22, No. 4 (Jun. 1962).

JOPE James, Subordinate Demonstrative Science in the Sixth Book of Aristotle's Physics, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 22, No. 2 (Nov.1972).

JUDSON, Lindsay, (ed.), Aristorle’s Physics a Collection of Essays, Clarendon Press, Oxford, 1995.

KATAYAMA, Errol G., Aristotle on Artifacts a Metaphysical Puzzle, State University of New York Press, New York, 1999.

KAYA, Mahmut İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi, Ekin Yay., İst. 1983.

KIRK, Geoffrey Stephen, John Earle Raven, Malcolm Schofield, The Presocratic Philosophers A Critical History With A Selection of Texts, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

KİNG, H. R., Aristotle's Theory of ΤΟΠΟΣ The Classical Quarterly, Vol. 44, No. 1/2 (Jan. - Apr., 1950).

KLEIN, Jacob, Greek Mathematical Thought and The Origin of Algebra, Dower Publications, New York, 1992.

KNEALE, Martha, KNEALE William, The Development of Logic, The Paperback Publishing, Oxford, New York, 1992.

Kneale, W., The Notion of a SubstanceProceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol. 40 (1939 – 1940).

KOMSAN, L. A., Aristotle's Definition of Motion Phronesis, Vol. 14, No. 1 (1969).

KÖZ, İsmail, Aristoteles Mantığı ile Felsefe Bilim İlişkisi, AÜİFD, c.XLIII, 2002, sayı 2.

KRANZ, Walther, Antik Felsefe, çev.Suad Baydur, Sosyal yay. İst.1984.

KUNG, Joan, Aristotle on Thises, Suches and the Third Man Argument, Phronesis, 26 (1981).

KYUNG-CHOON, Chang, Plato's Form of the Beautiful in the Symposium versus Aristotle's Unmoved Mover in the Metaphysics (Λ) The Classical Quarterly, New Series, Vol. 52, No. 2 (2002).

LACEY, A. R., Aristoteles, Metafizik, 1028b 35- 1029a 6, s.310, Οὐσία and Form in Aristotle, Phronesis, Vol. 10, No. 1 (1965).

LANG, Helen S., Aristotelian Physics: Teleological Procedure in Aristotle, Thomas, and Buridan, Review of Metaphysics, 42,3 (Mar. 1989).

LANG, Helen S., Aristotle's Physics IV, 8, A Vexed Argument in the History of Ideas Journal of the History of Ideas, Vol. 56, No. 3 (Jul., 1995).

LANG, Helen S., The Order of Nature in Aristotle's Physics Place and The Elements, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

LANGE, Friedrich Albert The History of Materialism and Criticism of its Present Importance, Routledge Publishing, Oxford, 2001.

LEAMAN, Oliver, Averroes and His Philosophy, Curzon Press, Cornwall, 1988.

LEAR, Jonathan, Aristotle the Desire to Understand, Cambridge University Press, London, 1998.

LENNOX, James G, Aristotle's Philosophy of Biology Studies in The Origins of Life Science, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York,

2001.

LESHER, James H., Aristotle on Form, Substance, and Universals: A Dilemma Phronesis, Vol. 16, No. 2 (1971).

LİNDBERG, David C., The Beginnings of Western Science, The University of Chicago Press, 2007.

LONG, A., The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

LOWE, Jonathan E., The Possibility of Metaphysics Substance, Identity, and Time, Oxford University Press, Reprinted, Oxford, New York, 1998.

MABBOTT, J. D., Substance, Philosophy, Vol. 10, No. 38 (Apr., 1935).

MACDONALD, F., Sokrates'ten Önce Sokrates'ten Sonra, çev. Ufuk Can Akın, Ayraç yay.,Ank. 2003.

MADIGAN, Arthur Aristotle, Metaphysics, Kitap 2, Clerondan Aristotle Series,Oxford, 1999.

MALCOLM, John, Plato's Analysis of 'to on' [Greek] and 'to me on' [Greek] in the Sophist ,Phronesis, 12 (1967).

MASIH, Y., Critical History of Western Philosophy, Mottlal Banarsidass Publihers, Reprinted, Delhi, 2002.

MATTHEWS, Gareth B., Aristotelian Essentialism Philosophy and Phenomenological Research, Vol. 50, Supplement (Autumn, 1990).

MATTHEWS, Gareth B., Causes in the 'Phaedo' , Synthese, 79:3 (Jun, 1989).

MCEVİLLEY, Thomas, The Shape of Ancient Thought Comparative Studies in Greek and Indian Thougt, Allworth Press, New york, 2002.

MCKEON, Richard, Aristotle's Conception of the Development and the Nature of Scientific Method Journal of the History of Ideas, Vol. 8, No. 1 (Jan., 1947).

MCKIRAHAN, Richard D. Jr., Aristotle's Subordinate Sciences.The British Journal for the History of Science, Vol. 11, No. 3 (Nov.1978).

MENDELL Henry, Topoi on Topos, The Development of Aristotle's Concept of Place Phronesis, Vol. 32, No. 2 (1987).

MENN, Stephen, The Editors of the "Metaphysics", Phronesis, Vol. 40, No. 2 (1995).

MERLAN, Philip, Aristotle, Met A 6, 987b20-25 and Plotinus, Enn V 4, 2, 8-9 , Phronesis, 9,(1964).

MITCHAM, Carl, A Non-Aristotelian Simile in Metaphysics 2,1 Classical Philology, Vol. 65, No. 1 (Jan., 1970).

MODRAK, Deborah K. W., Aristotle's Theory of Language and Meaning, Cambridge University Press, London, New York, 2001.

MONTADA, Josep Puig, Aristotle and Averroes on "Coming-to-Be and Passing-Away Oriens, Vol. 35 (1996).

MORAVCSIK, J. M. E., Plato and Platonism, Blackwell Publishing, Massachussetts, 2000.

NASH, Ronald H., The Concept of God, the Zandervan Co., Michigans,1983.

NEHAMAS, Alexander, Virtues of Authenticity Essays on Plato and Socrates, State University Of New York, New York, 1980.

NEUGEBAUER, Otto, The Exact Sciences in Antiquity, Dover Publishing, Mineola, 1969.

NORMAN, Rıchard, Aristotle's Philosopher-God , Phronesis, 14 (1969).

ODERBERG, David S., Form and Matter Themes in Contemporary Metaphysics, Blackwell Publishers, Oxford, 1999.

OLGUNER, Fahreddin, Batı ve İslâm Dünyasında Farabi'nin Timaios'u, S.Ü.İ.F. yay., Konya 1990.

OLSHEWSKY, Thomas M., Self-Movers and Unmoved Movers in Aristotle's Physics VII, The Classical Quarterly, New Series, Vol. 45, No. 2 (1995).

ORRIEUX Claude; PANTEL, Pauline Schmitt, A History Of Ancient Greece, eng. trans. Jenart Lloyd, Blackwell Publishing, Oxford,1999.

OWENS, J., Aristotle on Categories. , Review of Metaphysics, 14 (1960/1961).

ÖNER, Necati, Klasik Mantık, A.Ü. İ.F. yay., VI. Baskı, Ank. 1991.

PAGE, Carl, 'Predicating Forms of Matter of Aristotle's' Metaphysics , Review of Metaphysics,39;1 (Sept 1985).

PANNENBERG, Wolfhart, Philip Clayton, Metaphysics and the Idea of God, Eeedmans Publishing, Götingen, 1988.

PASNAU, Robert, Form, Substance, and Mechanism The Philosophical

Review, Vol. 113, No. 1 (Jan. 2004).

PEDERSEN, Olaf, Early Physics and Astronomy A Historical Introduction, The Syndicate Of Cambridge University Press, London, New York, 1993.

PETERS, Francis, Antik Yunan Felsefe Terimleri Sözlüğü, çev. Hakkı Hünler, Paradigma yay., İstanbul, 2004.

PLATON, Phaidon, çev. Suut Kemal Yetkin, Hamdi.R. Atademir, MEB. yay., Ank. 1963.

PLATON, Timaios, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal yay.,İst. 2001.

PLATON, Yasalar, çev. Saffet Babür, Candan Şentuna, Kabalcı yay., II. baskı, İst. 1998.

PLOCHMANN, George Kimball, Nature and the Living Thing in Aristotle's Biology Journal of the History of Ideas, Vol. 14, No. 2 (Apr., 1953).

POİDEVIN, Robin Le, Relationism and Temporal Topology Physics or Metaphysics?, The Philosophical Quarterly, Vol. 40, No. 161 (Oct.1990).

POLİTİS, Vasilis, Routledge Philosophy Guidebook to Aristotle and The Metaphysics, Routledge Publishers, New York, 2004.

POMEROY, Sarah B., Ancient Greece A Political Social And Cultural History, Oxford University Press, Oxford, 1999.

REALE, Giovanni, A History of Ancient Philosophy The systems of the Hellenistic Age, State University of New York Press, New York 1985.

REALE, Giovanni, CATAN, John R., The Concept of First Philosophy and The Unity of the Metaphysics of Aristotle, Princeton University Press, Princeton, 1999.

REGIS Edward Jr., Aristotle's 'Principle of Individuation', Phronesis, Vol. 21, No. 2 (1976).

RIHLL, Tracey Elizabeth, Greek Science, Oxford University Press, Oxford, New York, 1999,

RIST, J. M., Plato's Earlier Theory of Forms, Phoenix, Vol. 29, No. 4 (Winter, 1975).

RİJK, L. M. de, The Authenticity of Aristotle's Categories Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 4, Fasc. 2 (1951).

ROBİNSON, H. M., Prime Matter in Aristotle, Phronesis, 19 (1974).

ROSS, David, Aristoteles, çev. Ahmet Arslan,ihsan Anar, Özcan Kavasoğlu, Zerrin Kurtoğlu, Kabalcı yay., İst. 2002.

RUSSELL Dancy, On Some of Aristotle's Second Thoughts About Substances: Matter The Philosophical Review, Vol. 87, No. 3 (Jul.1978).

SARTON, George, Ancient Science Through The Golden Age of Greece, Dower Edition, 1993.

SCALTSAS, Theodore, Substances and Universals in Aristotle's Metaphysics, Cornell University, New York, 1994.

SCANLAN, Michael, Aristotle's View of a Creator, Science, New Series, Vol. 295, No. 5564 (Mar. 29, 2002).

SEDLEY, D. N., The Cambridge Companion to Greek and Roman Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

SHAPERE, Dudley, Modern Physics and the Philosophy of Science PSA, Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, Vol. 1988, Volume Two: Symposia and Invited Papers (1988).

SHARVY, Richard, Plato's Causal Logic and the Third Man Argument, Nous, Vol. 20, No. 4 (Dec. 1986).

SHIELDS, Christopher, Soul as Subject in Aristotle's De Anima The Classical Quarterly, New Series, Vol. 38, No. 1 (1988).

SHİELDS, John Christopher, Classical Philosophy a Contemporary Introduction, Routledge, New York, 2003.

SINGER Charles, A Short History Of Scientific Ideas to 1900, Oxford University Pres, Oxford, 1959.

SMITH Nicholas D.; WOODRUFF, Paul, Reason and Religion in Socratic Philosophy, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000.

SOLMSEN, Friedrich, Aristotle's Syllogism and its Platonic Background The Philosophical Review, Vol. 60, No. 4 (Oct.1951).

SOLOMON, Fisher, Between Determinism and Indeterminism: Notes toward a Potentialist Metaphysics Substance, Vol.17, No. 1, Issue 55 (1988).

SORABJI, Richard, Aristotle transformed the Ancient Commentators and Their Influence, Cornell University Press, Ithaca, 1990.

STALEY, Kevin Al-Kindi on Creation: Aristotle's Challenge to Islam,

Journal of the History of Ideas, Vol. 50, No. 3 (Jul.- Sep.1989).

STANNARD, J., Socratic Eros and Platonic Dialectic, Phronesis, 4,2 (1959).

STARR, Chester G. A History of The Ancient World, Oxford University Press, Oxford, 1991.

STEAD, G. Christopher, CHRİSTİANAE, Vigiliae, The Concept of Divine Substance, Vol. 29, No. 1 (Mar.1975).

STEELE, John M., Observations and Predictions of Eclipse Times by Early Astronomers, Kluwer Academic Publishers, Norwell, 2000.

SYKES, R. D. Form in Aristotle: Universal or Particular? Philosophy, Vol. 50, No. 193 (Jul.,1975).

TARÁN, Leonardo, Aristotle, "Metaphysics" Z. 2, 1028 B 13-19, Mnemosyne, Fourth Series, Vol. 32, Fasc. 1/2 (1979).

TARÁN, Leonardo, Collected Papers (1962-1999), Brill NV, Leiden, 2001.

TAYLOR, A. E., Forms and Numbers, A Study in Platonic Metaphysics (II), Mind, New Series, Vol. 36, No. 141 (Jan.,1927).

TAYLOR, C. C. W., From the Beginning to Plato, Routledge, New York, 2003.

TDV İslâm Ansiklopedisi, I-XXXIX.

THAYER, H. S., Aristotle on Nature: A Study in the Relativity of Concepts and Procedures of Analysis , Review of Metaphysics, 28, 4 (June, 1975).

THORP, J. W., Aristotle's Use of Categories An Easing of the Oddness in "Metaphysica" Δ 7, Phronesis, Vol. 19, No. 3 (1974).

THORSRUD, Harald, Ancient Scepticism, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 2009.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi, Aristoteles'in Doğa-Fizik Felsefesi, Felsefe Dünyası, 2004/I, sayı 39, s.3.

VANDER WAERDT, Paul A., The Socratic Movement, Cornell University, New York, 1994.

VERDENIUS, W. J., Traditional and Personal Flements in Aristotle's Religion, Phronesis, 5,1 (1960).

VERNANT, Jean Pierre, The Origins of Greek Thought, Cornell Paperbacks, New York, 1984.

VLASTOS, Gregory, Studies in Greek Philosophy, Princeton University Press, Princeton, 1995.

VOGEL, C. J. De, Greek Philosophy, A collection of Texts,E. J. Brill, Leiden, 1953.

WALZER, Richard, On the Arabic Versions of Books A, α, and λ of Aristotle's Metaphysics Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 63 1958.

WATERLOW, Sarah, Nature, Change and Agency in Aristotle's Physics, Clarendon Press, Oxford, 1988.

WEDİN, Michael, Aristotle on the Existential Import of Singular Sentences , Phronesis, 23 (1978).

WHITE, Michael J. The Continuous and The Discrete Ancient Physical Theories From A Contamporary Perspective, Oxford University Press, Oxford, New York, 1992.

WHITFIELD, Peter, Batı Biliminde Dönüm Noktaları, çev. Serdar Uslu, Küre yay., İst. 2008.

WILDBERG, Christian, John Philoponus' Criticism of Aristotle's Theory of Aether,Walter de grupter and Co., Berlin, 1998.

WILL, Frederıc Aristotle and the Source of the Art-work , Phronesis, 5,2 (1960).

WILLIAMS, Christopher J.F., Aristotle's De Generatione et Corruptione, Oxford University Press, Oxford, New York, 1982.

WILLİIAMS, C. J. F., Aristotle and Copernican Revolutions, Phronesis, 36 (1991).

WILSON, Malcolm Cameron, Aristotle's Theory of the Unity of Science, University of Toronto Press, Toronto, London, 2000.

WİNDELBAND, W., History of Ancient Philosophy, trans. By Herbert Ernst Cushman, Dover Publications, 1899.

WİTT, Charlotte, Substance and Esence in Aristotle,Cornell University Pres, Ithaca and London, 1989.

WİTT, Charlotte, Ways of Being Potentiality and Aactuality in Aristotle's Metaphysics, Cornell University, New York, 2003.

WOODS, M. J., Substance and Essence in Aristotle Proceedings of the

Aristotelian Society, New Series, Vol. 75 (1974 -1975).

WRIGHT, M. R., Cosmology in Antiquity, Rouledge, Reprinted, New York, 1996.

YU, Jiyuan, The Structure of Being in Aristotle's Metaphysics, Kluwer Academiv Publishers, 2003.

ZELLER, Eduard, Grek Felsefesi Tarihi, çev. Ahmet Aydoğan, iz yay., İst. 2001.

ÖZET

Aristoteles felsefe tarihindeki en önemli filozoflardan biridir. Özellikle doğa araştırmaları alanındaki büyük başarıları onun varlık ve zihin dünyasındaki çift taraflı araştırmalarından oldukça etkilenmiştir ki işte doğa felsefesinin kullandığı kavramlar da bir adı da metafizik olan ilk felsefe tarafından analiz edilmektedir. Bu durum şu şekilde formule edilebilir: Varlığın kendisinin araştırılmasına eşlik edecek şekilde doğal varlıkların araştırılması. Bu sayede her biri araştırma alanının bir tarafına yönelmiş olmakla birlikte birbirlerini gerektiren ve tamamlayan iki temel bilimden söz edilmesi mümkün olmaktadır. Yine bu sayede doğa bilimi ile ona eşlik eden ve ona yön veren metafizik arasında çok güçlü bir bağdan söz edimesi mümkün olmuştur. Aristoteles fiziği de metafizikle olan bağıyla birlikte ve bu bağa dayanarak var olmuştur.

Bu ilişki iki yönlüdür. Hem Aristoteles fiziğinin şekillenmesindeki metafizik etkiyi telmih eder hem de metafiziğin ele aldığı problemlerin belirlenmesinde kendisine problem kaynağı sağlaması açısından fizik araştırmaların metafizik üzerindeki tesirini ihtiva eder. Aristoteles felsefesinde metafiziğin fiziği daha çok etkilediği söylenebilir.

Aristoteles'e göre bütün bilimler kanıtlamalarla iş gördüğü ve birtakım aksiyomlardan hareket ettiği için bu aksiyomları ortaya koymak kadar onların geçerliliğini test etmek de kanıtlamaların ilk ilkelerinin doğasını incelemek de ilk felsefe olarak adlandırılan metafiziğin görevidir. Bu yüzden fizik bilimi metafiziğe bağlıdır. Hemen bütün özel bilimlerin kullandığı töz, neden, sebep gibi kavramların incelenmesi de metafiziğin alanına dâhildir.

Metafizik bu kavramları tahlil eder, özel bilimler ise bunları kullanır. Dolayısıyla bu açıdan da fiziğin metafiziğe bağlı olduğu görülebilir. Ne var ki zorunlu olarak fizik ve metafizik açıklamalar gerek kavram gerek konu gerekse kapsam açısından bazen örtüşebilir bazen de ayrılabilir. Yine bazı durumlarda biri diğerinden daha kapsamlı olabilir. Her bilimin yerini tayin eden ve yetkisi bütün bilimlerin üzerinde olan bir bilim olarak metafizik bilimin de yetki ve sınırlarını bu arada fiziğin de yetki ve sınırlarını tayin eder.

Aristoteles'e göre doğa ve varlık hakkında genel bir açıklama asla sadece

duyusal cisimlerin açıklanmasıyla sınırlı kalmamalıdır. Evrenin tümünü kapsadığı gibi felsefi açıdan geniş bir araştırma alanını özellikle de metafizik bir kavrayışı gerektirir. Metafizik katkı olmadan böyle bir araştırma Aristoteles'e göre maddi düzenden ilkelere evrensel bir geçerlilik izafe etmek anlamına gelecektir. Hâlbuki varlıkların ilkelerini araştırmak varlık olmak bakımından varlığı araştırmak anlamına gelir. Varlık olmak bakımından varlığın kendisinin araştırılması ise varlığın ögelerini araştırmaktan farklı ve daha üst düzey bir araştırma alanıdır.

ANAHTAR KELİMELER:

Aristoteles, Fizik, Metafizik, İlk Felsefe, Varlık Olmak Bakımından Varlık, Doğa, Töz, Değişim, Dört Neden, Form, Madde, Potansiyel, Aktüel, Erek, Tanrı, Teorik.

ABSTRACT

Aristotle is one of the most important philsophers in history of philosophy. İn the history of natural science his mainly achivement was results that arrived in a mutual studies in being and mind. The notions which has been used by philosophy of nature had been analysed by prote philosophy in other name metaphysics. This fact if desired to express in a brief formulation may be said like this: İnquiry os natural beings which accompanied by inquiry of being itself. So that it was possible to talk about two basic science which each requiring and complematary each them was directed to one side of the research area. Thus, very strong connection between the metaphysics and science of nature and the metaphysics accompanying to physics has been occured.

However, this bond on the basis of Aristotelian physics and metaphysics closely tie each other and our study constitutes the subject of the relationship between Aristotelian physics and metaphysics. This relationship is two-fold. Brings to mind the metaphysical effect in formation Aristotelian physics and metaphysics, the source of problems in determining its physical research on the efficacy of the metaphysical content. Nevertheles it is possible to say in the philosophy of Aristotle science of physics, more affected by metaphysics.

All the sciences according to Aristotle process wiht demonstration and moves from some axioms. Therefore, to test the validity of these axioms put forward as their task of first philosophy called metaphysics. So the science of physics depends on metaphysics. Examination of the all concepts used by the special sciences, like subtance, cause, reason, included in the field of metaphysics. Metaphysics analyzes this terms and special sciences uses them. So it can be seen in terms of physics and metaphysics is bounded. However both physical and metaphysical explanations, necesseraly the terms of both scope of topics and sometimes overlap and sometimes can be divided. However, in some cases than the other one can be comprehensive.

The metaphysics as a science determining the location of each of science with jurisdiction over all the sciences, shall appoint the powers and limits of the authority of all science in the way of physics. According to Aristotle, general explanation

abaout nature and existence never should not be limited to a description of just about sensory objects. Covered all aspects of the universe such as the philosophical understanding of a wide field of research in particular requires a metaphysical comprehension. Without such a research without metaphysical contribution according to Aristotle to attribute the material layout will mean the principles of universal validity.

However the investigating of principle of being is means to investigate the being qua being is presence of assets in terms of the principles of research. To investigating of being qua being is different from the investigate of elements of being as a senior research field.

KEYWORDS:

Aristotle, Physics, Metaphysics, Prote Philosophia, Being qua Being, Nature, Subtance, Metabole, Four Cause, Form, Matter, Potential, Actual, Telos, Theoretik.